

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

FRILUFTSLIVET I SVERIGE

DEL III

ANLÄGGNINGAR FÖR DET RÖRLIGA

FRILUFTSLIVET M. M.

1962 ÅRS FRITIDSUTREDNING

Stockholm 1966

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1966

Kronologisk förteckning

1. Svensk ekonomi 1966—1970. Esselte. 294 s. Fl.
2. Export och import 1966—1970. Bilaga 1. Esselte. 92 s. Fl.
3. Yrkesutbildningen. Håkan Ohlssons boktryckeri, Lund. 586 s. E.
4. Ny myntserie. Beckman. 87 s. Fl.
5. Internationellt fredsforskningsinstitut i Sverige. Norstedt & Söner. 61 s. U.
6. Förenklad statsbidragsgivning till hälso- och sjukvården. Håkan Ohlssons boktryckeri, Lund. 157 s. S.
7. Utsökningsrätt IV. Esselte. 147 s. Ju.
8. Tillgången på arbetskraft 1960—1980. Bilaga 2. Esselte. 67 s. Fl.
9. Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande. Esselte. 187 s. S.
10. Handelns arbetskrafts- och investeringsbehov fram till 1970. Esselte. 82 s. Fl.
11. Tygförvaltningens centrala organisation. Svenska Reproduktions AB. 164 s. Fö.
12. Renbetesmarkerna. Svenska Reproduktions AB. 273 s. + 1 kartbilaga. Jo.
13. Utvecklingstendenser inom undervisning, hälso- och sjukvård samt socialvård 1966—1970. Bilaga 6. Esselte. 51 s. Fl.
14. Ny hyreslagstiftning. Utkommer senare.
15. Undersökning angående hyressplitringen. Utkommer senare.
16. Ny folkbokföringsförordning m.m. Esselte. 241 s. Fl.
17. Arbetspromemorior i författningsfrågan. Esselte. 94 s. Ju.
18. Strategi i väst och öst. Esselte 173 s. Fö.
19. Statliga betänkanden 1961—1965. Kihlström. 170 s. Fl.
20. Decentralisering av naturalisationsärenden m. m. Norstedt & Söner. 50 s. Ju.
21. Oljebranschen. Esselte. 71 s. Fl.
22. Lagstiftning mot radiostörningar. Esselte. 91 s. H.
23. Markfrågan I. Norstedt & Söner. 330 s. Ju.
24. Markfrågan II. Bilagor. Norstedt & Söner. 231 s. Ju.
25. Sällskapsresor. Hæggström. 229 s. H.
26. Bostadsarrende m. m. Esselte. 247 s. Jo.
27. Skeppsholmens framtida användning. Kihlström. 114 s. + 1 utviksblad. Fö.
28. Läkemedelsförmånen. Beckman. 228 s. S.
29. Atomansvarighet III. Norstedt & Söner. 391 s. Ju.
30. Den framtida jordbrukspolitik. A. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 361 s. Jo.
31. Den framtida jordbrukspolitik. B. Esselte. Jo.
32. Kommunerna och ungdomen. Esselte. 214 s. S.
33. Friluftslivet i Sverige. Del III. Anläggningar för det rörliga friluftslivet m. m. Svenska Reproduktions AB. 248 s. K.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1966:33
Kommunikationsdepartementet

FRILUFTSLIVET I SVERIGE

DEL III

ANLÄGGNINGAR FÖR DET RÖRLIGA FRILUFTSLIVET M. M.

1962 ÅRS FRITIDSUTREDNING

SVENSKA REPRODUKTIONS AB
STOCKHOLM 1966

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIEN 1863

Kommittén för utredning af

FRILUTSLÄTT I SVERIGE

DEL III

ANLÄGGNINGAR FÖR DET RÖNLIGA
FRILUTSLÄTT I M.

1863 ÅRS HÄRLEDA UTREDNING

STENSKA BOKHÅNDLINGSBOKFÖRHANDLAREN
STOCKHOLM 1863

Innehåll

Skrivelse till Statsrådet och chefen för kungl. kommunikationsdepartementet ..	7
Kap. 1. <i>Utredningsuppdraget och utredningsarbetets uppläggning</i>	11
Kap. 2. <i>De nuvarande friluftsanläggningarnas lokalisering, beskaffenhet m. m.</i>	
2.1. Allmänt	13
2.2. Friluftsgårdar och raststugor	
2.2.1. Antal anläggningar	14
2.2.2. Tillgången på anläggningar i närheten av vissa större orter	19
2.2.3. Anläggningarnas beskaffenhet m. m.	23
2.2.3.1. Beskaffenhet	23
2.2.3.2. Anläggningarnas utnyttjande	26
2.2.3.3. Ägareförhållanden	26
2.2.4. Pågående utbyggnad av friluftsgårdar och raststugor	26
2.3. Friluftsbad	
2.3.1. Antal anläggningar	27
2.3.2. Tillgången på anläggningar i närheten av några större orter	31
2.3.3. Anläggningarnas beskaffenhet m. m.	33
2.3.4. Utbyggnaden av friluftsbad	33
2.3.5. Förekomsten av utomhusbassänger	35
2.4. Småbåtshamnar	
2.4.1. Antal anläggningar	35
2.4.2. Tillgång till anläggningar i närheten av vissa större tätorter	37
2.4.3. Utbyggnaden av småbåtshamnar	37
2.5. Spår och leder m. m.	
2.5.1. Allmänt	39
2.5.2. Strövstigar och permanenta terränglöpningsbanor	40
2.5.3. Anordningar för skidsport	
2.5.3.1. Skidspår	41
2.5.3.2. Slalombackar och teknikbackar	41
2.5.3.3. Hoppbackar	41
2.6. Kombinerade anläggningar — gruppanläggningar	41
2.7. Campingplatser	
2.7.1. Antalet anläggningar	46
2.7.2. Tillgången på anläggningar i närheten av vissa större orter	52
2.7.3. Campingplatsernas beskaffenhet m. m.	52
2.7.4. Utbyggnadsplaner	55
2.8. Semesterbyar	
2.8.1. Antal anläggningar	56
2.8.2. Anläggningarnas utnyttjande, utrustning m. m.	58
2.8.3. Utbyggnadsplaner	58
2.9. Fjällstugor m. m.	59
2.10. Vandrarhem	61
2.11. Bygdesemester	62

Kap. 3. *Efterfrågan på och behov av mark och anläggningar för det rörliga friluftslivet*

3.1. Allmänna utgångspunkter	66
3.2. Friluftslivets struktur	
3.2.1. Friluftslivets inriktning, allmänt	67
3.2.2. Utvecklingstendenser	69
3.2.3. Anspråken på friluftsmiljön	70
3.2.4. Friluftslivets rörelsefält	
3.2.4.1. Allmänt	72
3.2.4.2. Närområden för dagligt bruk	73
3.2.4.3. Utflyktsområden	74
3.2.4.4. Veckosluts- och semesterområden — fjärrområden	74
3.3. Näranläggningar	
3.3.1. Mark	75
3.3.2. Friluftsgårdar och raststugor	76
3.3.3. Friluftsbad	78
3.3.4. Småbåtshamnar	80
3.3.5. Spår och leder	81
3.3.6. Vissa övriga anläggningar av betydelse för det rörliga friluftslivet i tätorternas närhet	82
3.3.7. Kombinerade anläggningar — gruppanläggningar	84
3.4. Fjärranläggningar	
3.4.1. Mark	85
3.4.2. Campingplatser	86
3.4.3. Semesterbyar	88
3.4.4. Fjällstugor och fjällstationer	88
3.4.5. Vandrarhem	89
3.4.6. Bygdesemester	90
3.4.7. Turisthotell	90
3.4.8. Anläggningar för olika friluftaktiviteter	92

Kap. 4. *Det nuvarande finansiella stödets utformning*

4.1. Allmänt	93
4.2. Friluftsfonden	
4.2.1. Allmänt	94
4.2.2. Allmänna bidragsändamål	95
4.2.3. Viktigare bidragsändamål	
4.2.3.1. Friluftsgårdar	97
4.2.3.2. Semesterbyar	98
4.2.3.3. Vandrarhem	98
4.2.3.4. Campingplatser	98
4.2.3.5. Semesterhem	98
4.2.3.6. Friluftsbad	98
4.2.3.7. Markförvärv	99
4.2.3.8. Övriga bidragsändamål	99
4.2.4. Av utredningen år 1963 framförda förslag	99
4.3. Statligt stöd till småbåtshamnar	
4.3.1. Anslagets hittillsvarande storlek	100
4.3.2. Anläggningar utförda med statligt stöd	102
4.3.3. Hittillsvarande medelsdisposition	102
4.3.4. Bidragsvillkor	103

4.4.	Stöd till anläggningar för friluftsliv genom beredskapsarbeten och lokaliseringssöd	
4.4.1.	Beredskapsarbeten	104
4.4.2.	Lokaliseringssöd	105
4.5.	Turisthotellens lånegarantier	106
Kap. 5.	<i>Analys av ekonomin vid vissa anläggningar</i>	
5.1.	Undersökningens uppläggning	107
5.2.	Semesterbyar	
5.2.1.	Allmänt	107
5.2.2.	Byarnas storlek och standard	108
5.2.3.	Anläggningskostnader	110
5.2.4.	Finansiering	110
5.2.5.	Avgifter	110
5.2.6.	Utnyttjandet	110
5.2.7.	Driftsutgifter	111
5.2.8.	Intäkter	111
5.2.9.	Slutsatser angående det ekonomiska resultatet	111
5.3.	Campingplatser	
5.3.1.	Allmänt	113
5.3.2.	Utrustning, anläggningarnas storlek m. m.	113
5.3.3.	Anläggningskostnader	114
5.3.4.	Finansiering	116
5.3.5.	Utnyttjandet	116
5.3.6.	Avgifter per tältplats	117
5.3.7.	Driftsutgifter	117
5.3.8.	Inkomster	117
5.3.9.	Slutsatser angående det ekonomiska resultatet	117
5.4.	Ekonomiska förhållanden vid friluftsgårdar och raststugor	121
Kap. 6.	<i>Utredningens förslag till åtgärder för att befrämja friluftsanläggningar m. m.</i>	
6.1.	Allmänna utgångspunkter	123
6.2.	Utredningens förslag till principiella riktlinjer för stöd till friluftsanläggningar m. m.	
6.2.1.	Markfrågorna	125
6.2.2.	Planeringssynpunkter	126
6.2.3.	Huvudmannaskap	127
6.2.4.	Behovet av statligt finansiellt stöd	128
6.3.	Friluftsgårdar och raststugor	
6.3.1.	Lokaliseringsfrågor m. m.	134
6.3.2.	Utformning och kapacitet	135
6.3.3.	Finansieringsfrågor	135
6.4.	Friluftsbad	
6.4.1.	Lokaliseringsfrågor m. m.	136
6.4.2.	Utformning, utrustning m. m.	137
6.4.3.	Finansieringsfrågor m. m.	138
6.5.	Småbåtshamnar	
6.5.1.	Lokaliseringsfrågor m. m.	139
6.5.2.	Allmänna synpunkter på projektering, utrustning m. m.	139
6.5.3.	Finansieringsfrågor	142
6.6.	Vissa övriga näranläggningar	144

6.7.	Campingplatser	
6.7.1.	Lokaliseringsfrågor m.m.	145
6.7.2.	Standard och utrustningsfrågor	
6.7.2.1.	Gällande sanitära normer	146
6.7.2.2.	Auktorisation av campingplatser genom Riksorganisationernas campingkommitté	147
6.7.2.3.	Av campingkommittén rekommenderade dimensioneringsnormer	148
6.7.2.4.	Klassificeringsnormer i vissa europeiska länder	149
6.7.2.5.	Utredningens synpunkter	150
6.7.3.	Finansierings- och förvaltningsfrågor	151
6.8.	Semesterbyar	
6.8.1.	Lokaliseringsfrågor m.m.	152
6.8.2.	Dimensionering, utformning m.m.	152
6.8.3.	Finansierings- och förvaltningsfrågor	153
6.9.	Vissa övriga fjärranläggningar	154
Kap. 7.	<i>Särskilda frågor rörande koloniträdgårdsområden m.m.</i>	
7.1.	Koloniträdgårdarnas uppkomst och nuvarande omfattning	156
7.2.	Till utredningen överlämnade framställningar m.m.	158
7.3.	Utredningens synpunkter och förslag	159
Kap. 8.	<i>Fritidstrafiken</i>	
8.1.	Allmänt	163
8.2.	Det allmänna vägnätets utformning	165
8.3.	Det enskilda vägnätets utformning	167
8.4.	Allmänhetens rätt att färdas med motorfordon på enskild väg	176
8.5.	Renhållning längs allmänna vägar	
8.5.1.	Nedskräpningens omfattning	181
8.5.2.	Gällande rätt	182
8.5.3.	Utredningens förslag	185
Kap. 9.	<i>Stödet till friluftsförbund och organisationerna</i>	
9.1.	Nuvarande förhållanden	189
9.2.	Utredningens synpunkter och förslag	191
Kap. 10.	<i>Organisationsfrågor och kostnadsberäkningar</i>	
10.1.	Organisationsfrågor	195
10.2.	Kostnadsberäkningar	
10.2.1.	Friluftsfonden	196
10.2.2.	Bidrag till småbåtshamnar m.m.	197
10.2.3.	Utvecklingsarbete	198
10.2.4.	Stöd till organisationer	198
Kap. 11.	<i>Sammanfattning av utredningens förslag</i>	199
<i>Bilagor</i>		
Bilaga 1.	Bad- och campingplatser	211
Bilaga 2.	Kungl. medicinalstyrelsens cirkulär till samtliga hälsovårdsnämnder i riket angående sanitära anordningar å campingplatser m.m.; den 9 mars 1959	248
Kartbilaga 1.	Förekomsten av friluftsgårdar och raststugor 1965	
Kartbilaga 2.	Förekomsten av friluftsbad 1965	
Kartbilaga 3.	Förekomsten av utomhusbassänger 1965	
Kartbilaga 4.	Förekomsten av småbåtshamnar 1965	
Kartbilaga 5.	Förekomsten av campingplatser 1965	
Kartbilaga 6.	Förekomsten av semesterbyar 1965	
Kartbilaga 7.	Förekomsten av hotell och pensionat 1965, städer undantagna	
Kartbilaga 8.	Friluftsgårdar och raststugor som erhållit stöd ur friluftsfonden	

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Kommunikationsdepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndiganden den 15 augusti och den 28 september 1962 uppdrog Herr Statsrådet den 8 oktober 1962 åt generaldirektören J. B. Lundgren, ordföranden i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, numera ledamoten av riksdagens andra kammare I. Carlsson, dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare, lantbrukaren N. O. Th. Fälldin, kommunalrådet i Göteborg C. T. Henrikson, byggnadsrådet i byggnadsstyrelsen K. I. Jonsson, filosofie kandidaten Inga Löwdin, ledamoten av riksdagens andra kammare, distriktslantmätaren B. Turesson samt dåvarande ordföranden i folkpartiets ungdomsförbund, numera ledamoten av riksdagens andra kammare O. Ullsten att såsom sakkunniga inom kommunikationsdepartementet verkställa utredning angående fritidsområden, fritidsbebyggelse och därmed sammanhängande spörsmål. Därjämte uppdrog Herr Statsrådet åt Lundgren att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

Samtidigt förordnades ett antal experter åt utredningen, nämligen verkställande direktören i Reso J. G. R. Enocson, länsarkitekten i Uppsala län S. M. Erichs, överlantmätaren i Västernorrlands län N. R. Kvarby samt verkställande direktören i Svenska turistföreningen H. Sehlin. Slutligen förordnades byrådirektören i lantbruksstyrelsen N. C.-E. Norrbom att vara sekreterare åt de sakkunniga.

Kretsen av experter har sedermera efter framställning av utredningen ytterligare utökats, nämligen genom beslut den 15 februari 1963 med medicinalrådet H. E. A. Bolin, överingenjören i sjöfartsstyrelsen S. F. Haggård samt länsingenjören i Örebro län S. C. E. Wetterhall, genom beslut den 4 juli 1963 med förste kanslisekreteraren P. J. Ö. Falcken, genom beslut den 5 juli 1963 med direktören, juris kandidaten S. Annevall och genom beslut den 5 februari 1964 med numera hovrättsrådet L. A. Delin.

De sakkunniga har antagit namnet 1962 års fritidsutredning. Utredningsuppdraget har sedermera utvidgats eller preciserats genom särskilda beslut.

Sålunda uppdrog Kungl. Maj:t den 3 maj 1963 åt utredningen att under beaktande av vad i propositionen 1963: 71 angående riktlinjer och organi-

sation för naturvårdsverksamheten m. m. anförts ytterligare utreda spörsmålet om uttagande av exploateringsavgift på fritidsbebyggelse.

Vidare har följande framställningar m. m. av Kungl. Maj:t överlämnats till utredningen för att tagas under övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag:

den 14 december 1962 en framställning från Sveriges koloniträdgårdsförbund rörande markområden för koloniträdgårdar,

den 14 december 1962 en framställning från Nordiska koloniträdgårdsförbundet rörande markområden för koloniträdgårdar,

den 31 maj 1963 riksdagens skrivelse (24 maj 1963, nr 292) jämte allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 33 i anledning av motionerna nr 24, 36 och 466 i första kammaren samt nr 29, 44 och 565 i andra kammaren om en inventering av förekomsten av ödegårdar, lämpade som fritidshem, angående behovet av fritidslokaler inom tätorterna och angående underhållet av vissa enskilda utfartsvägar,

den 18 november 1963 en skrivelse från länsstyrelsen i Stockholms län med hemställan om åtgärder i syfte att giva skogsvårdsstyrelsen sådana befogenheter beträffande grönområden, avsatta i detaljplan enligt byggnadslagen, som svarar mot gällande befogenheter i fråga om skogsmark jämte skogsstyrelsens utlåtande i ärendet,

den 25 juni 1964 en skrivelse från länsstyrelsen i Stockholms län med hemställan om att länsstyrelsen måtte bemyndigas att i särskilda fall lämna förskott och statsbidrag vid uppgörande av byggnadsplaner inom Stockholms skärgård,

den 21 juli 1964 en framställning från Nordiska koloniträdgårdsförbundet rörande aktivt utnyttjande av fritiden,

den 6 november 1964 riksdagens skrivelse (2 april 1964, nr 10) jämte statsutskottets utlåtande nr 10 i anledning av motionerna I: 506 och II: 638 om anslag till Sveriges koloniträdgårdsförbund.

Utredningen har fortlöpande avgivit remissutlåtanden över åtskilliga betänkanden, motioner och framställningar.

Med skrivelse av den 5 september 1963 överlämnade utredningen dels *PM med utredning och förslag rörande provisorisk höjning av statens stöd till småbåtshamnar m. m.*, dels *PM med utredning och förslag rörande provisorisk höjning av fonden för friluftslivets främjande*. Under 1964 överlämnade utredningen betänkandet *Friluftslivet i Sverige, Del I, Utgångsläge och utvecklingstendenser* (SOU 1964: 47), innehållande material från vissa grundläggande undersökningar och inventeringar, samt under 1965 betänkandet *Friluftslivet i Sverige, Del II, Friluftslivet i samhällsplaneringen* (SOU 1965: 19), behandlande lokalisering och översiktlig planering av fritidsbebyggelsen och de kollektiva friluftsanläggningarna, fritidsbebyggelsens detaljutformning och utrustning, vissa kommunalekonomiska frågor jämte av förslagen aktualiserade lagstiftnings- och organisationsfrågor. Utredningen

anmälde därvid sin avsikt att redovisa sitt återstående arbete i ett tredje betänkande som skulle behandla utformning och utrustning av kollektiva anläggningar för det rörliga friluftslivet, vissa spörsmål rörande allmänna och enskilda vägar, nedskräpningsfrågor m. m.

Under utredningens gång har hållits ett stort antal överläggningar med myndigheter, utredningar och organisationer.

Experterna har deltagit i behandlingen av alla förekommande frågor.

Sedan utredningsarbetet nu slutförts får utredningen härmed vördsamt överlämna betänkandet *Friluftslivet i Sverige, Del III, Anläggningar för det rörliga friluftslivet m. m.*

Betänkandet är enhälligt.

Manuskriptet till föreliggande betänkande slutjusterades vid sammanträde den 22 februari under ledning av Lundgren. Lundgren avled den 11 maj 1966.

Stockholm den 31 maj 1966.

Ingvar Carlsson

Thorbjörn Fälldin

Torsten Henrikson

Ivar Jonsson

Inga Löwdin

Bo Turesson

Ola Ullsten

/ Claes-Eric Norrbom

KAPITEL 1

Utredningsuppdraget och utredningsarbetets uppläggning

Direktiven för fritidsutredningens arbete, som meddelats i utlåtande till statsrådsprotokollet över kommunikationsärenden den 15 augusti 1962, har fullständigt återgivits i utredningens första betänkande, *Friluftslivet i Sverige, Del I, Utgångsläge och utvecklingstendenser* (SOU 1964: 47, sid. 7—11), till vilket här hänvisas. Vidare har på grund av motioner vissa uttalanden gjorts av riksdagen om omfattningen av utredningens uppdrag (allm. beredningsutsk. utl. nr 33/1963). I första delbetänkandet har utredningen redovisat sina särskilda undersökningar rörande bl. a. fritiden och friluftslivet (3 kap.), anläggningar för det rörliga friluftslivet (4 kap.), semester och semesterförhållanden (5 kap.), fritidsbebyggelsens omfattning, lokalisering m. m. samt utvecklingstendenser (6 kap.), den nuvarande fritidsbebyggelsens utformning (7 kap.) samt efterfrågan och önskemål rörande den framtida fritidsbebyggelsen (8 kap.). Till dessa redogörelser har utredningen fogat vissa sammanfattande synpunkter (9 kap.).

Utredningens andra delbetänkande, *Friluftslivet i Sverige, Del II, Friluftslivet i samhällsplaneringen* (SOU 1965: 19) överlämnades i mars 1965. I vissa avsnitt behandlas här friluftslivet i dess helhet. Detta gäller exempelvis förslag till allmän målsättning för samhällets insatser på friluftslivets område (4 kap.), allmänna riktlinjer för den framtida lokaliseringen resp. den översiktliga planeringen av fritidsbebyggelse och friluftsanläggningar (5 kap. sid. 104 resp. sid. 118), markpolitiska medel att befrämja friluftslivet (6 kap.), kommunernas befogenheter beträffande fritidsbebyggelse och friluftsanläggningar (8 kap. sid. 236) samt organisatoriska åtgärder (10 kap.). Övriga avsnitt av del II avser huvudsakligen vissa frågor rörande fritidsbebyggelsen.

Övriga i utredningsuppdraget ingående frågor behandlas i det nu föreliggande betänkandet, *Friluftslivet i Sverige, Del III, Anläggningar för det rörliga friluftslivet m. m.*

Utredningen lämnar i 2 kap. en överblick över *de nuvarande friluftsanläggningarnas lokalisering, beskaffenhet m. m.* Denna grundar sig på en riksomfattande inventering med hjälp av kommuner och länsstyrelser av alla friluftsanläggningar av någon betydelse. Härvid har medtagits åtskilliga typer av anläggningar, som icke direkt omnämnts i utredningens direktiv, i syfte att få bilden fullständig.

I 3 kap. lämnas därefter en koncentrerad redogörelse för *efterfrågan och behov av anläggningar för det rörliga friluftslivet*. Denna redogörelse byg-

ger i allt väsentligt på det material, som framkommit vid utredningens intervjuundersökningar, tidigare redovisade i första betänkandet.

I 4 kap. refereras innehållet och omfattningen av *det nuvarande finansiella stödet* för olika slags anläggningar.

För sina ställningstaganden till det framtida stödets utformning har utredningen funnit nödvändigt genomföra vissa stickprovsundersökningar till grund för en *analys av ekonomin i vissa anläggningar*. Dessa redovisas i 5 kap.

I 6 kap. har utredningen samlat sina *förslag till åtgärder för att befrämja friluftsanläggningar*. Här behandlas lokaliseringsfrågor, standard- och utrustningsfrågor samt finansierings- och förvaltningsfrågor för flertalet typer av friluftsanläggningar.

I 7 kap. framlägger utredningen särskilda synpunkter och förslag rörande *kolonistugor m. m.*

I 8 kap. redovisar utredningen sina förslag om *fritidstrafiken*, i första hand vissa spörsmål rörande allmänna och enskilda vägar.

Återstående kapitel (9—11 kap.) utgöres av sammanfattningar rörande ekonomiskt stöd åt friluftslivet, vissa organisatoriska frågor m. m.

KAPITEL 2

De nuvarande friluftsanläggningarnas lokalisering, beskaffenhet m.m.

2.1. Allmänt

För att erhålla material till grund för behovsanalys av och förslag om det statliga ekonomiska stödet till olika typer av anläggningar har utredningen funnit det nödvändigt att få en allmän kartläggning av de viktigaste replipunkterna för det rörliga friluftslivet. Därvid har eftersträfvats dels en inventering av de nuvarande förhållandena, dels uppgifter om aktuella utbyggnadsplaner. Vid inventeringen har medtagits anläggningar dels för boende, dels för utövande av viss aktivitet. I första hand har inventeringen därvid inriktats på traditionella friluftsanläggningar: friluftsgårdar, raststugor, permanenta spår för vinter- och sommarbruk, teknikbackar, friluftsbad, småbåtshamnar, semesterbyar, campingplatser, fjällstationer och fjällstugor. Bland dessa anläggningar finns då sådana som är att betrakta som enbart näranläggningar och sådana som är att betrakta som i huvudsak fjärranläggningar. Vidare har förhållanden rörande koloniträdgårdsområden kartlagts.

Allmänna idrottsanläggningar, idrottsplatser, bollplaner, sportfält etc. samt specialanläggningar av olika slag, d. v. s. anläggningar för tennis, golf, skytte, motorsport, ridsport, bågskytte, curling har icke medtagits i inventeringen.

Inventeringen har utförts länsvis med kommunerna som den primära undersökningsenheten. Fritidsutredningen tillskrev den 15 december 1964 länsstyrelserna med hemställan, att dessa under medverkan dels av berörda länsexperter (turistintendent eller länsutredare), dels av kommunerna ville redovisa tillgång, utbyggnadsplaner, standard, ägareförhållanden, i vad mån anläggningarna utnyttjades av egna resp. andra än egna kommuninvånare samt anläggningarnas gemensambetsanordningar. Inventeringen på länsplanet tillgick på så sätt, att länsstyrelsen tillställde varje kommun av utredningen utarbetade frågeformulär. De av kommunerna redovisade uppgifterna insändes sedan till länsstyrelsen, som genom särskilt utsedd kontaktman granskade och sammanställde vissa uppgifter till en särskild för ändamålet iordningställd länsöversikt.

2.2. *Friluftsgårdar och raststugor*

2.2.1. *Antal anläggningar*

Friluftsgårdar och raststugor utgör väsentliga replipunkter för det rörliga friluftslivet. Båda anläggningarna uppträder i olika former. Den traditionella raststugan är i regel belägen på ett avstånd av ca 5 km från tätorten och har tillkommit i första hand för att tjäna som utflyktsmål. Undan för undan har emellertid uppstått behov av raststugor dels som utflyktsmål inom friluftsområden på längre avstånd från tätorten, dels som replipunkter i tätortens närmaste omgivning.

Friluftsgård har i undersökningen definierats som större anläggning avsedd att tjäna som replipunkt för det rörliga friluftslivet. Här förekommer således anläggningar såväl med som utan övernattningsmöjligheter. Till *raststugor* har hänförts mindre anläggningar med uppgift att tjäna som replipunkter för det rörliga friluftslivet. Fjällstugor har redovisats särskilt. Då inventeringen begränsats till anläggningar, som är öppna för allmänheten, har således icke medtagits sådana klubbstugor, scoutstugor o. d., som endast utnyttjas av en sluten grupp. Någon skarp gräns mellan friluftsgård och raststuga har av naturliga skäl icke eftersträfvats.

Sammanlagda antalet friluftsgårdar i riket uppgavs vid inventeringstillfället till 190 och antalet raststugor till 334.

Som framgår av *tabell 1* är fördelningen i landet mycket ojämn. Väster-norrlands län har uppgivit 13 friluftsgårdar och 63 raststugor, Västerbot-tens län 20 resp. 28, Kopparbergs län 18 resp. 28, Gävleborgs län 12 resp. 29, Jämtlands län 12 resp. 25, Värmlands län 11 resp. 21 samt Älvsborgs län 12 resp. 16. Antalet friluftsgårdar och raststugor är särskilt lågt i Upp-sala län, sammanlagt 6, Södermanlands län 7, Kronobergs län 5, Kalmar län 2, Blekinge län 5, Kristianstads län 8, Malmöhus län 7 och Hallands län 5. Stockholms län har 21 friluftsgårdar och 9 raststugor, medan i Göte-borgs och Bohus län finns 5 friluftsgårdar och 8 raststugor. Denna fördel-ning visar således en icke obetydlig dominans av denna typ av anlägg-ningar i norrlandslänen. En av orsakerna härtill är, att många av frilufts-gårdarna och raststugorna tillkommit som replipunkter för skidåkning.

Studerar man lokaliseringen mer i detalj framstår ett rätt intressant mönster. Å *kartbilaga 1* har åskådliggjorts antalet anläggningar per kom-munblock. Anläggningarna är markerade kommun för kommun. På kartan finns även angivet tätorter med mer än 10 000 invånare. Materialet visar bl. a., att län med ett relativt stort antal friluftsgårdar och raststugor i fler-talet fall har minst en anläggning i varje kommunblock. I åtskilliga kom-munblock finns flera friluftsgårdar och raststugor. De större tätorterna har i dessa län i stort sett tillgång till någon friluftsgård och raststuga inom ett rätt bekvämt avstånd. Det är också att märka, att flera landskommun-er, även om de ligger på avsevärt avstånd från någon större tätort, har

Tabell 1. Antal befintliga friluftsgårdar och raststugor, anläggningar under uppförande och planerade anläggningar.

Län	Friluftsgårdar			Raststugor		
	Befintliga	Under uppförande	Planerade	Befintliga	Under uppförande	Planerade
Stockholms län och stad .	21	1	6	9	—	2
Städer, köpingar	13	1	6	3	—	—
Landskommuner	8	—	—	6	—	2
Uppsala	2	—	2	4	—	3
Städer, köping	1	—	—	—	—	2
Landskommuner	1	—	2	4	—	1
Södermanlands	2	—	—	5	—	—
Städer, köpingar	2	—	—	2	—	—
Landskommuner	—	—	—	3	—	—
Östergötlands	5	—	—	12	1	—
Städer, köpingar	—	—	—	6	—	—
Landskommuner	5	—	—	6	1	—
Jönköpings	4	1	2	19	—	2
Städer, köpingar	3	—	—	12	—	1
Landskommuner	1	1	2	7	—	1
Kronobergs	3	—	—	2	—	—
Städer, köpingar	2	—	—	2	—	—
Landskommuner	1	—	—	—	—	—
Kalmar	1	—	2	1	—	—
Städer, köpingar	—	—	1	—	—	—
Landskommuner	1	—	1	1	—	—
Gotlands	—	—	—	—	—	—
Blekinge	3	—	—	2	—	2
Städer, köping	—	—	—	1	—	2
Landskommuner	3	—	—	1	—	—
Kristianstads	6	—	—	2	—	—
Städer, köpingar	—	—	—	—	—	—
Landskommuner	6	—	—	2	—	—
Malmöhus	2	—	—	5	—	—
Städer, köpingar	1	—	—	1	—	—
Landskommuner	1	—	—	4	—	—
Hallands	3	—	—	2	—	—
Städer, köping	—	—	—	—	—	—
Landskommuner	3	—	—	2	—	—
Göteborgs och Bohus	5	—	—	8	—	1
Städer	4	—	—	4	—	—
Landskommuner	1	—	—	4	—	1
Älvsborgs	12	1	—	16	—	1
Städer, köpingar	7	—	—	10	—	1
Landskommuner	5	1	—	6	—	—

Län	Friluftsgårdar			Raststugor		
	Befintliga	Under uppfö- rande	Planerade	Befintliga	Under uppfö- rande	Planerade
Skaraborgs	12	—	—	7	—	—
Städer, köpingar	3	—	—	5	—	—
Landskommuner	9	—	—	2	—	—
Värmlands	11	—	—	21	—	1
Städer, köpingar	4	—	—	12	—	1
Landskommuner	7	—	—	9	—	—
Örebro	8	1	1	16	—	—
Städer, köpingar	4	—	—	12	—	—
Landskommuner	4	1	1	4	—	—
Västmanlands	9	—	1	6	—	—
Städer, köpingar	5	—	1	6	—	—
Landskommuner	4	—	—	—	—	—
Kopparbergs	18	1	—	28	1	2
Städer, köpingar	4	—	—	7	—	—
Landskommuner	14	1	—	21	1	2
Gävleborgs	12	1	3	29	2	4
Städer, köpingar	5	1	—	8	—	1
Landskommuner	7	—	3	21	2	3
Västernorrlands	13	1	4	63	1	5
Städer, köpingar	—	—	1	19	—	—
Landskommuner	13	1	3	44	1	5
Jämtlands	12	—	—	25	—	—
Stad, köpingar	1	—	—	1	—	—
Landskommuner	11	—	—	24	—	—
Västerbottens	20	2	—	28	2	—
Städer, köpingar	5	1	—	8	1	—
Landskommuner	15	1	—	20	1	—
Norrbottnens	6	1	1	24	—	4
Städer, köping	2	1	—	6	—	—
Landskommuner	4	—	1	18	—	4
Hela riket	190	10	22	334	7	27
Städer, köpingar	66	3	9	125	1	8
Landskommuner	124	7	13	209	6	19

friluftsgård eller raststuga. Detta får då tolkas så, att även mindre tätorter har ansett det angeläget att skaffa rastmöjligheter och utflyktsmål i lämpliga friluftsområden.

Av *tabell 2* framgår antalet kommuner resp. kommunblock, som saknar friluftsgård eller raststuga samt kommuner resp. kommunblock, som har 1, 2, 3 eller flera anläggningar. I exempelvis Västerbottens län saknar endast 11 kommuner friluftsgård eller raststuga. Ser man till kommunblock

Tabell 2. Kommuner och kommunblock fördelade efter antal befintliga friluftsgårdar och raststugor.

Län	Antal kommuner, kommunblock med . . . anläggningar			
	0	1	2	3 el. flera
Stockholms ¹	31	16	3	2
Städer, köpingar	7	7	2	1
Landskommuner	24	9	1	1
Kommunblock	8	10	2	4
Uppsala	20	4	1	—
Städer, köping	2	1	—	—
Landskommuner	18	3	1	—
Kommunblock	3	3	—	1
Södermanlands	33	5	1	—
Städer, köpingar	8	2	1	—
Landskommuner	25	3	—	—
Kommunblock	1	5	1	—
Östergötlands	32	9	1	2
Städer, köpingar	7	3	—	1
Landskommuner	25	6	1	1
Kommunblock	5	4	1	2
Jönköpings	42	7	2	3
Städer, köpingar	9	4	1	2
Landskommuner	33	3	1	1
Kommunblock	5	2	1	4
Kronobergs	39	2	—	1
Städer, köpingar	10	1	—	1
Landskommuner	29	1	—	—
Kommunblock	5	2	—	1
Kalmar	48	2	—	—
Städer, köpingar	10	—	—	—
Landskommuner	38	2	—	—
Kommunblock	10	2	—	—
Gotlands	14	—	—	—
Stad, köping	2	—	—	—
Landskommuner	12	—	—	—
Kommunblock	1	—	—	—
Blekinge	16	5	—	—
Städer, köping	4	1	—	—
Landskommuner	12	4	—	—
Kommunblock	1	3	1	—
Kristianstads	50	6	1	—
Städer, köpingar	13	—	—	—
Landskommuner	37	6	1	—
Kommunblock	6	6	1	—
Malmöhus	63	7	—	—
Städer, köpingar	16	2	—	—
Landskommuner	47	5	—	—
Kommunblock	12	4	—	1

¹ Stockholms stad ej medräknad.

Län	Antal kommuner, kommunblock med . . . anläggningar			
	0	1	2	3 el. flera
Hallands	36	2	—	1
Städer, köping	6	—	—	—
Landskommuner	30	2	—	1
Kommunblock	2	2	—	1
Göteborgs och Bohus	37	2	2	2
Städer	3	1	2	1
Landskommuner	34	1	—	1
Kommunblock	9	2	2	2
Älvsborgs	52	5	6	3
Städer, köpingar	8	—	2	3
Landskommuner	44	5	4	—
Kommunblock	7	3	3	4
Skaraborgs	44	9	—	3
Städer, köpingar	6	3	—	2
Landskommuner	38	6	—	1
Kommunblock	7	6	—	3
Värmlands	29	14	7	1
Städer, köpingar	3	6	3	1
Landskommuner	26	8	4	—
Kommunblock	3	7	3	5
Örebro	22	1	5	3
Städer, köpingar	7	—	3	2
Landskommuner	15	1	2	1
Kommunblock	4	2	2	4
Västmanlands	20	1	4	2
Städer, köpingar	3	1	2	2
Landskommuner	17	—	2	—
Kommunblock	5	1	2	3
Kopparbergs	28	6	8	5
Städer, köpingar	6	—	1	2
Landskommuner	22	6	7	3
Kommunblock	3	1	3	8
Gävleborgs	18	8	8	5
Städer, köpingar	—	2	4	1
Landskommuner	18	6	4	4
Kommunblock	—	1	4	5
Västernorrlands	11	9	10	11
Städer, köpingar	1	2	2	3
Landskommuner	10	7	8	8
Kommunblock	—	—	1	8
Jämtlands	23	2	3	6
Stad, köpingar	2	—	1	—
Landskommuner	21	2	2	6
Kommunblock	3	—	1	5
Västerbottens	11	9	5	8
Städer, köpingar	1	3	—	3
Landskommuner	10	6	5	5
Kommunblock	1	4	1	6

Län	Antal kommuner, kommunblock med . . . anläggningar			
	0	1	2	3 el. flera
Norrbottnens	14	9	3	4
Städer, köping	3	1	1	1
Landskommuner	11	8	2	3
Kommunblock	2	4	1	7
Hela riket	733	140	70	62
Städer, köpingar	137	40	25	26
Landskommuner	596	100	45	36
Kommunblock	103	74	30	74

är det endast ett som icke har friluftsgård eller raststuga. I Gävleborgs län, där 21 kommuner har någon typ av anläggning, saknas sådan i 18 kommuner. Motsvarande tal för Västernorrlands län är 30 resp. 11. Ser man till fördelningen inom exempelvis Östergötlands, Södermanlands, Uppsala, Västmanlands, Örebro, Jönköpings och Kronobergs län framgår, att friluftsgårdarna och raststugorna i första hand förekommer inom själva tätorten eller i landskommun i direkt anslutning till större tätorter. Åtskilliga rätt stora tätorter saknar tillgång till friluftsgård eller raststuga, och det är endast ett fåtal mindre tätorter, som inom rimligt avstånd har tillgång till denna typ av replipunkt. Materialet visar också, att befolkningen i flera av de större tätorterna endast har några få friluftsgårdar och raststugor att välja på. I Södermanlands län saknar 33 av 39 kommuner friluftsgård eller raststuga. Motsvarande tal för Västmanlands län är 20 resp. 27 och Uppsala län 20 resp. 25. I Östergötlands, Södermanlands, Uppsala, Västmanlands, Örebro, Jönköpings och Kronobergs län saknar 28 kommunblock friluftsgård eller raststuga. I Kalmar, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län saknar 53 kommunblock friluftsgård eller raststuga.

2.2.2. Tillgången på anläggningar i närheten av vissa större orter

I tabell 3 anges närmare tillgången till anläggningar i förhållande till vissa större tätorter. Härvid har fördelningen av replipunkterna skett med hänsyn till deras förekomst dels inom tätortens administrativa område, dels i övrigt inom ett reseavstånd av ca en timme. Vidare har särskilts anläggning som ägs av den egna kommunen och sådan som ägs av annan ägare.

De ca 1,2 milj. invånarna i Stockholmsregionen kan inom en timmes reseavstånd nå 22 friluftsgårdar och 8 raststugor. Av dessa anläggningar ligger 2 inom Stockholms stads område. Göteborgsregionens befolkning, 0,6 milj.

Tabell 3. Tillgången på friluftsgårdar och raststugor inom en timmes reseavstånd från vissa större tätorter.

Ort över 50 000 invånare	Friluftsgårdar och raststugor, antal			
	Friluftsgårdar	Raststugor	Summa	Planerade friluftsg. o. rastst.
<i>Stockholm</i> Folkm. -65: 791 000				
Inom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	—
andra ägare	1	1	2	—
Summa	1	1	2	—
Utom stadens område				
ägda av staden	—	2	2	1
ägda av annan kommun	7	2	9	7
andra ägare	14	3	17	4
Summa	21	7	28	12
Totalsumma	22	8	30	12
<i>Göteborg</i> Folkm. -65: 419 000				
Inom stadens område				
ägda av staden	1	—	1	—
andra ägare	—	2	2	—
Summa	1	2	3	—
Utom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	—
ägda av annan kommun	—	1	1	—
andra ägare	2	3	5	—
Summa	2	4	6	—
Totalsumma	3	6	9	—
<i>Malmö-Lund</i> Folkm. -65: 290 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
andra ägare	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—
Utom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	1	1	2	—
andra ägare	1	4	5	—
Summa	2	5	7	—
Totalsumma	2	5	7	—
<i>Norrköping-Linköping</i> Folkm. -65: 164 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	—	2	2	—
andra ägare	—	1	1	—
Summa	—	3	3	—
Utom städernas områden				
ägda av städerna	3	2	5	—
ägda av annan kommun	1	—	1	—
andra ägare	1	7	8	1
Summa	5	9	14	1
Totalsumma	5	12	17	1

Ort över 50 000 invånare	Friluftsgårdar och raststugor, antal			
	Friluftsgårdar	Raststugor	Summa	Planerade friluftsg. o. rastst.
<i>Västerås-Eskilstuna</i> Folkm. -65: 147 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	—	1	1	—
andra ägare	2	—	2	—
Summa	2	1	3	—
Utom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	1	2	3	1
andra ägare	3	3	6	—
Summa	4	5	9	1
T o t a l s u m m a	6	6	12	1
<i>Hälsingborg-Landskrona</i> Folkm. -65: 108 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	1	—	1	—
andra ägare	—	—	—	—
Summa	1	—	1	—
Utom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	—	—	—	—
andra ägare	2	3	5	—
Summa	2	3	5	—
T o t a l s u m m a	3	3	6	—
<i>Örebro-Kumla</i> Folkm. -65: 90 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	—	1	1	—
andra ägare	—	1	1	—
Summa	—	2	2	—
Utom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	4	5	9	1
andra ägare	7	5	12	2
Summa	11	10	21	3
T o t a l s u m m a	11	12	23	3
<i>Uppsala</i> Folkm. -65: 84 000				
Inom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	2
andra ägare	1	—	1	—
Summa	1	—	1	2
Utom stadens område				
ägda av staden	1	1	2	4
ägda av annan kommun	1	1	2	—
andra ägare	4	4	8	1
Summa	6	6	12	5
T o t a l s u m m a	7	6	13	7

Ort över 50 000 invånare	Friluftsgårdar och raststugor, antal			
	Friluftsgårdar	Raststugor	Summa	Planerade friluftsg. o. rastst.
<i>Gävle-Sandviken</i>				
Folkm. -65: 83 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	1	2	3	—
andra ägare	—	2	2	1
Summa	1	4	5	1
Utom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	1	1	2	1
andra ägare	3	17	20	—
Summa	4	18	22	1
T o t a l s u m m a	5	22	27	2
<i>Sundsvall-Härnösand</i>				
Folkm. -65: 75 000				
Inom städernas områden				
ägda av städerna	—	1	1	—
andra ägare	—	9	9	—
Summa	—	10	10	—
Utom städernas områden				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	2	1	3	3
andra ägare	6	25	31	1
Summa	8	26	34	4
T o t a l s u m m a	8	36	44	4
<i>Borås</i> Folkm. -65: 69 000				
Inom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	1
andra ägare	—	3	3	—
Summa	—	3	3	1
Utom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	—
ägda av annan kommun	1	—	1	—
andra ägare	8	4	12	1
Summa	9	4	13	1
T o t a l s u m m a	9	7	16	2
<i>Jönköping</i> Folkm. -65: 53 000				
Inom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	—
andra ägare	—	6	6	—
Summa	—	6	6	—
Utom stadens område				
ägda av staden	—	—	—	—
ägda av annan kommun	—	—	—	2
andra ägare	5	9	14	—
Summa	5	9	14	2
T o t a l s u m m a	5	15	20	2

invånare, har tillgång till 3 friluftsgårdar och 6 raststugor, flertalet i Älvsborgs län. Befolkningen i Sundsvall och Härnösand, ca 75 000 invånare, har 8 friluftsgårdar och 36 raststugor att tillgå inom en timmes reseavstånd. Materialet visar även vid denna analys, att många av de större tätorterna måste bedömas sakna tillräckligt antal replipunkter i form av friluftsgårdar och raststugor. Det är också intressant att konstatera, att replipunkter av detta slag ofta förläggs utanför tätortens administrativa område och vidare att tätortskommunen härvid i vissa fall själv äger anläggningen.

2.2.3. Anläggningarnas beskaffenhet m. m.

Av tabellerna 4 och 5 framgår friluftsgårdarnas och raststugornas ålder, utrustning, antal bäddar, ägareförhållanden samt i vad mån anläggningen i huvudsak utnyttjas av värdkommunens invånare eller befolkning från andra kommuner.

2.2.3.1. Beskaffenhet

Av det sammanlagda antalet friluftsgårdar, 190 st., har 51 st. eller 27 % tillkommit efter 1960. Antalet raststugor, som tillkommit efter 1960 uppgår ävenledes till 51, motsvarande 15 % av hela antalet. I första hand har nybyggnad under 1960-talet förekommit i norrlandslänen. I Östergötlands län har efter 1960 tillkommit 3 friluftsgårdar och 3 raststugor. Antalet nybyggda anläggningar sedan 1960 uppgår i Stockholms län till 4 friluftsgårdar och i Göteborgs och Bohus län till 1 friluftsgård och 3 raststugor. Ett betydande antal av friluftsgårdarna är alltså av äldre datum, varför man då har att räkna med att flera anläggningar är i behov av omfattande reparationer och moderniseringar. Behovet av modernisering framgår också av uppgifterna om utrustningen. Vid inventeringen uppgavs i vad mån anläggningen var utrustad med servering, bastu, omklädningsrum, motionshall. Av tabellerna 4 och 5 kan utläsas att endast 5 % av friluftsgårdarna är utrustade med servering, bastu, omklädningsrum och motionshall. I 46 friluftsgårdar (24 %) och 33 raststugor (10 %) finns servering, bastu och omklädningsrum. Vid 24 % av friluftsgårdarna och 29 % av raststugorna finns av de uppräknade anordningarna endast servering. Materialet visar således, att det är ganska få anläggningar, som fyller de krav man i dag vill ställa på en replipunkt av detta slag.

Vad storleken beträffar får man en viss uppfattning, då man ser till bäddantalet. Av antalet friluftsgårdar saknar 28 % övernattningsmöjligheter, och 23 % har mellan 1—25 bäddplatser. Av raststugorna saknar 44 % övernattningsmöjligheter, och 14 % har 1—25 bäddplatser. Antalet bäddplatser i friluftsgårdar har uppskattats till ca 3 500 och i raststugor till ca 650.

Tabell 5. Raststugornas beskaffenhet m. m.

Län	Antal anlägg.	Tillkomstår					Antal anläggningar med ... bäddar					Utrustning							Ägare				Användning												
		—1930	1931—1950	1951—1960	1961—	Ej ang.	0	1—10	11—25	26—50	51—100	101—	Ej ang.	Antal bäddar	Enbart serv.	Bastu	Omkl., ej bastu	Serv., bastu, omkl.	Serv., bastu, omkl. motlosh.	Övernattn.-möjligh.	Ej ang.	Skid- o. fril.	Idrottsrörelsen	Kom-		Övriga	Ej ang.	Enbart av egna inv.	Till mindre del av andra inv.	Till övriga inv.	Ej ang.				
																								mun	annan										
Stockholms stad och län	9	—	5	3	—	1	2	3	1	1	—	—	2	79	—	3	1	3	—	5	2	2	2	1	—	1	3	3	—	—	4	3	2	1	—
Uppsala	4	—	1	3	—	—	—	1	—	—	—	1	2	1	1	1	—	—	—	1	1	2	1	1	—	—	1	1	1	—	2	3	1	1	—
Södermanlands	5	—	3	1	1	—	—	2	—	—	—	2	—	—	2	3	—	—	—	5	2	2	3	—	—	—	2	—	—	4	6	1	2	—	
Östergötlands	12	—	7	9	2	1	6	—	2	—	—	11	29	2	10	4	6	6	—	2	3	6	8	1	3	—	1	1	3	9	6	3	1	—	
Jönköpings	19	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kronobergs	2	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	
Kalmar	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Gotlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Blekinge	2	—	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	6	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	
Kristianstads	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	8	1	2	1	1	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
Malmöhus	5	—	3	1	—	—	1	1	1	—	—	2	40	1	1	1	1	—	—	2	1	2	2	1	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	
Hallands	2	—	—	2	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Göteb. o. Bohus	8	1	—	1	3	3	6	—	2	—	—	2	—	1	1	—	—	—	—	3	5	4	—	—	—	—	2	—	—	5	2	5	—	—	
Älvsborgs	16	—	5	6	2	3	6	—	—	1	—	7	84	3	5	3	3	4	—	3	2	2	6	2	—	—	4	—	—	2	7	3	1	1	—
Skaraborgs	7	—	6	1	—	—	4	—	—	—	—	3	2	2	1	1	1	—	—	2	2	4	2	1	—	—	4	—	—	3	2	1	1	2	—
Värmlands	21	2	6	9	1	3	9	2	—	—	—	10	6	7	5	3	3	—	—	3	2	9	10	1	1	—	1	1	—	8	6	5	2	—	
Örebro	16	—	4	8	3	1	13	—	1	1	—	1	65	3	—	—	—	—	—	3	4	—	—	3	—	—	3	—	—	5	2	2	9	—	
Västmanlands	6	—	1	2	1	2	4	—	—	—	—	2	—	3	—	—	—	—	—	3	1	2	1	2	—	—	2	—	—	1	4	—	1	—	
Kopparbergs	28	2	11	5	5	5	16	1	1	—	—	10	16	6	2	5	2	—	—	2	10	6	6	3	—	—	3	—	—	17	5	—	—	—	
Gävleborgs	29	1	16	10	2	—	14	5	1	—	—	9	45	13	4	2	4	—	—	6	2	16	7	3	—	—	3	—	—	6	20	3	—	—	
Västernorrlands	63	2	13	13	9	26	26	7	1	—	—	29	63	14	2	—	1	—	—	12	39	14	12	9	—	—	25	3	—	24	35	1	3	3	—
Jämtlands	25	—	4	8	9	4	10	4	3	—	1	7	115	14	1	1	3	—	—	8	5	4	2	1	—	—	1	18	—	3	19	2	2	13	—
Västerbottens	28	—	6	14	5	3	14	1	1	—	—	12	22	14	1	3	—	—	—	3	9	22	1	2	—	—	3	—	—	4	9	2	6	8	—
Norrbottnens	24	—	10	7	3	4	1	3	2	—	—	18	54	9	1	2	—	—	—	5	9	15	3	3	—	—	3	—	—	4	6	—	—	—	
Summa	334	8	112	106	51	57	147	34	15	3	2	133	650	98	51	26	33	—	—	64	102	120	71	38	9	91	5	87	137	71	39	41	21	12	—
%	100	2	34	32	15	17	44	10	4	1	1	40	—	29	15	8	10	—	—	19	31	36	21	12	3	27	1	26	41	21	39	21	12	—	—

2.2.3.2. Anläggningarnas utnyttjande

Vid inventeringen har sökt kartläggas i vad mån anläggningarna används av *enbart egna kommunmedlemmar, till mindre del av andra än egna kommuninvånare* eller *till övervägande del av andra än egna kommunmedlemmar*. Vad friluftsgårdarna beträffar framgår, att 16 % används enbart av egna kommunmedlemmar, 43 % används till övervägande del av egna kommunmedlemmar och 40 % till övervägande del av andra än egna kommunmedlemmar. 26 % av raststugorna utnyttjas av enbart egna kommunmedlemmar, 41 % till mindre del av andra än egna kommuninvånare och 21 % till övervägande del av andra. Åtskilliga av de mindre raststugorna utnyttjas således i första hand av den egna kommunens invånare. Då friluftsgården eller raststugan ligger inom ett friluftsområde, som ur reseavståndssynpunkt kan användas av befolkningen i en större tätort, förekommer enligt materialet en betydande användning av andra än egna kommunmedlemmar. Här understrykes således behovet av att den större tätortens befolkning har tillgång till replipunkter utanför den egna kommunens område. I vissa fall har, som framgår av tabell 3, tätortskommunen skaffat sig anläggningar i annan kommun.

2.2.3.3. Ägareförhållanden

I fråga om ägareförhållandena har följande ägarekategorier differentierats: Skid- och friluftsfrämjandet, idrottsrörelsen, den egna kommunen, annan kommun, övriga. Någon absolut klar gränsdragning har inte kunnat åstadkommas, då i många fall ägare- och driftsförhållandena är blandade.

Av materialet framgår att huvuddelen, 120 st. eller 36 % av raststugorna, ägs av Skid- och friluftsfrämjandet, idrottsrörelsen äger 71 st., värdkommun 38 st. och annan kommun än värdkommun 9 st. Av friluftsgårdarna ägs 57 st. eller 30 % av Skid- och friluftsfrämjandet. I kategorien övriga återfinns bl. a. Svenska turistföreningen, lokala turistföreningar, nykterhetsorganisationer, scoutorganisationer eller andra sammanslutningar. Vissa av de raststugor, som ägs av idrottsrörelsen, scoutrörelsen och nykterhetsorganisationer, torde endast i begränsad omfattning utnyttjas av icke medlemmar, varför antalet raststugor som är tillgängliga för allmänheten i verkligheten är lägre än det i inventeringen redovisade.

Som framgår av materialet äger kommunerna i begränsad omfattning friluftsgård eller raststuga. I en del fall förekommer, att kommunen äger anläggningen och driften överlåtits till Skid- och friluftsfrämjandet.

2.2.4. Pågående utbyggnad av friluftsgårdar och raststugor

I tabell 1 anges vid sidan av befintliga anläggningar även anläggningar, som är under uppförande samt anläggningar, som är planerade att byggas under de närmaste åren. Som framgår är utbyggnadsplanerna betydande.

Enligt uppgifterna är för närvarande 10 friluftsgårdar och 7 raststugor under uppförande, och vidare är 22 friluftsgårdar och 27 raststugor planerade. Utbyggnadsplanerna är mest framträdande i Västernorrlands län, 5 friluftsgårdar och 6 raststugor, och i Gävleborgs län, 4 friluftsgårdar och 6 raststugor. I Uppsala län, som tidigare endast har 2 friluftsgårdar och 4 raststugor, har planerats 2 friluftsgårdar och 3 raststugor. I bl. a. Södermanlands, Kronobergs, Malmöhus och Hallands län, som redan nu har ett litet antal friluftsgårdar och raststugor, finns anmärkningsvärt nog inga utbyggnadsplaner.

2.3. Friluftsbad

2.3.1. Antal anläggningar

Vid inventeringen har medtagits endast sådana friluftsbad, som är försedda med särskilda anordningar. Enligt anvisningarna skulle badbryggor och omklädningshytter förekomma och anläggningen vara av sådan omfattning

Tabell 6. Antal friluftsbad vid insjö samt anläggningarnas storlek, utrustning m. m.

Län	Antal anläggn.			Strandlängd, m				Utrustning		Användning		
	S:a	Stad o. köp.	Lk	—25	25—100	100—	Ej ang.	Wc	Annan toal. anläggn.	Enbart av egna kom. inv.	Till mindre del av andra inv.	Till överväg. del av andra inv.
Stockholms	86	34	52	13	48	25	—	16	47	10	67	8
Uppsala	39	4	35	1	27	10	1	13	10	6	22	3
Södermanlands ...	65	13	52	5	43	17	—	5	54	11	42	10
Östergötlands	73	19	54	9	40	22	2	11	45	14	44	4
Jönköpings	96	20	76	7	61	28	—	11	40	24	59	11
Kronobergs	67	13	54	13	40	13	1	4	34	18	39	5
Kalmar	49	4	45	9	26	13	1	8	34	21	23	5
Gotlands	2	—	2	—	2	—	—	—	2	—	2	—
Blekinge	21	1	20	5	11	5	—	—	20	10	4	3
Kristianstads	35	4	31	3	20	10	2	4	23	7	23	5
Malmöhus	9	1	8	—	4	5	—	3	2	1	6	2
Hallands	17	1	16	1	11	5	—	—	4	5	7	1
Göteborgs o. Bohus	20	7	13	5	7	8	—	—	11	5	13	2
Älvsborgs	89	13	76	8	49	28	4	10	37	27	32	7
Skaraborgs	51	14	37	1	20	23	7	6	26	10	26	7
Värmlands	109	45	64	9	60	38	2	14	58	24	72	11
Örebro	67	29	38	7	40	20	—	16	37	16	43	8
Västmanlands	56	19	37	3	37	16	—	20	22	19	27	7
Kopparbergs	101	15	86	8	58	35	—	14	41	19	59	3
Gävleborgs	75	17	58	8	47	20	—	8	63	27	41	6
Västernorrlands ..	111	12	99	8	34	24	45	54	36	50	57	4
Jämtlands	41	1	40	1	23	13	4	7	22	7	29	4
Västerbottens	69	12	57	2	52	12	3	6	33	11	46	7
Norrbottnens	49	11	38	8	18	23	—	7	26	20	24	5
Summa	1 397	309	1 088	134	778	413	72	237	727	362	807	128

och beskaffenhet, att simundervisning kunde bedrivas. De enkla, naturliga friluftsbaden utan anordningar vid insjö eller hav ingår således icke i det redovisade siffermaterialet. Materialet har vid uppgiftslämningen differentierats på friluftsbad vid insjö, friluftsbad vid hav samt landbassäng. För att kunna få en uppfattning om fördelningen mellan mindre och större anläggningar har vidare en uppdelning gjorts med avseende på strandlängd och utrustning.

Sammanlagt för riket redovisas 1 397 friluftsbad vid insjö och 412 friluftsbad vid hav, *tabellerna 6 och 7*. Med hänsyn till svårigheterna att klart definiera bad med särskilda anordningar bör dessa siffror betraktas såsom ungefärliga. Materialet tillåter icke heller alltför långtgående jämförelser länen emellan. Bortsett från dessa brister i materialet visar inventeringen, att trots rikedomerna på sjöar och vattendrag antalet välordnade badplatser är att anse som ganska ringa. Därtill kommer att åtskilliga anläggningar är små och av mycket enkel beskaffenhet. Av friluftsbaden vid insjö har 134 en strandlängd understigande 25 m, medan drygt 400 är av mer betydande storlek. Tillgången till friluftsbad har vidare illustrerats i *tabell 8*, där kommunerna grupperats efter antalet bad i kommunen samt å *kartbilaga 2*.

Vad kustlänen i södra Sverige beträffar dominerar helt naturligt baden utmed kusten. Göteborgs och Bohus län redovisar 80 friluftsbad vid hav

Tabell 7. Antal friluftsbad vid hav samt anläggningarnas storlek, utrustning m. m.

Län	Antal anlägg.			Strandlängd, m				Utrustning		Användning		
	S:a	Stad o. köp.	Lk	—25	25— 100	100—	Ej ang.	We	Annan teal. an- lägg.	En- bart av egna kom. inv.	Till mind- re del av andra inv.	Till över- våg del av andra inv.
Stockholms	51	22	29	3	24	24	—	5	30	1	25	25
Uppsala	5	—	5	1	4	—	—	1	—	1	3	1
Södermanlands ...	8	4	4	—	5	3	—	1	5	—	5	3
Östergötlands	12	2	10	—	5	7	—	3	8	—	8	4
Kalmar	53	11	42	1	16	35	1	18	30	7	19	26
Gotlands	25	6	19	—	7	18	—	2	20	1	9	15
Blekinge	39	12	27	1	5	33	—	—	33	1	15	19
Kristianstads	17	9	8	1	3	13	—	5	9	1	5	11
Malmöhus	37	21	16	2	2	33	—	25	8	5	22	10
Hallands	21	7	14	—	5	16	—	3	8	—	11	10
Göteborgs o. Bohus	80	15	65	—	13	65	2	2	42	6	23	51
Gävleborgs	17	8	9	1	5	11	—	3	13	2	12	3
Västernorrlands ..	24	7	17	—	10	8	6	13	3	—	21	3
Västerbottens	15	4	11	—	3	12	—	1	9	1	10	2
Norrbottens	8	1	7	—	2	4	2	2	3	—	7	1
Summa	412	129	283	10	109	282	11	84	221	26	195	184

och 20 vid insjö, Hallands län 21 vid hav och 17 vid insjö, Malmöhus län 37 resp. 9, Kristianstads län 17 resp. 35. Ostkustlänen Kalmar och Blekinge redovisar 53 resp. 39 friluftsbad vid hav.

Tabell 8. Kommuner fördelade efter antal befintliga friluftsbad vid insjö.

Län	Antal inlandskommuner med ... anläggningar			
	0	1	2	3 el. flera
Stockholms ¹	6	4	3	8
Städer, köpingar	2	2	1	—
Landskommuner	4	2	2	8
Uppsala	4	6	7	4
Städer, köping	—	2	1	—
Landskommuner	4	4	6	4
Södermanlands	4	6	10	10
Städer, köpingar	—	3	5	—
Landskommuner	4	3	5	10
Östergötlands	4	13	10	8
Städer, köpingar	—	4	3	1
Landskommuner	4	9	7	7
Jönköpings	9	20	13	13
Städer, köpingar	2	9	4	1
Landskommuner	7	11	9	12
Kronobergs	6	17	8	10
Städer, köpingar	2	7	3	—
Landskommuner	4	10	5	10
Kalmar	5	10	7	3
Städer, köpingar	3	2	—	—
Landskommuner	2	8	7	3
Gotlands	—	—	—	—
Blekinge	1	1	1	2
Städer, köping	—	1	—	—
Landskommuner	1	—	1	2
Kristianstads	20	14	4	3
Städer, köpingar	6	2	1	—
Landskommuner	14	12	3	3
Malmöhus	35	5	2	—
Städer, köpingar	9	1	—	—
Landskommuner	26	4	2	—
Hallands	9	6	4	—
Städer, köping	1	1	—	—
Landskommuner	8	5	4	—
Göteborgs o. Bohus	7	3	4	1
Städer	1	—	—	1
Landskommuner	6	3	4	—

¹ Stockholms stad ej medräknad.

Län	Antal inlandskommuner med ... anläggningar			
	0	1	2	3 el. flera
Älvsborgs	19	20	15	12
Städer, köpingar	5	3	5	—
Landskommuner	14	17	10	12
Skaraborgs	25	18	8	5
Städer, köpingar	4	2	3	2
Landskommuner	21	16	5	3
Värmlands	9	17	10	15
Städer, köpingar	1	2	4	6
Landskommuner	8	15	6	9
Örebro	8	6	6	11
Städer, köpingar	2	4	1	5
Landskommuner	6	2	5	6
Västmanlands	5	9	5	8
Städer, köpingar	1	3	—	4
Landskommuner	4	6	5	4
Kopparbergs	11	10	9	17
Städer, köpingar	3	2	3	1
Landskommuner	8	8	6	16
Gävleborgs	2	9	5	10
Städer, köpingar	1	—	—	3
Landskommuner	1	9	5	7
Västernorrlands	1	9	3	9
Städer, köpingar	—	2	—	—
Landskommuner	1	7	3	9
Jämtlands	13	9	7	5
Stad, köpingar	2	1	—	—
Landskommuner	11	8	7	5
Västerbottens	4	4	5	6
Städer, köpingar	1	2	1	—
Landskommuner	3	2	4	6
Norrbottnens	7	7	4	1
Städer, köping	1	1	1	—
Landskommuner	6	6	3	1
Hela riket	214	223	150	161
Städer, köpingar	47	56	36	24
Landskommuner	167	167	114	137

Tillgången till friluftsbad i kustkommunerna i södra Sverige belyses vidare i *tabell 9*.

Tabell 9 visar, att i Hallands län saknar 12 kustkommuner friluftsbad, i Malmöhus län 10 och i Kristianstads län 9. Man bör givetvis då hålla i minnet, att flera av dessa kommuner har friluftsbad, som saknar varje form av anläggning. Dessa bad har, som tidigare påpekats, icke ingått i

Tabell 9. Kustkommuner i södra Sverige, fördelade efter antal havsbad inom resp. kommun.

Län	Antal kommuner med ... anläggningar			
	0	1	2	3 el. flera
Göteborgs och Bohus	4	5	5	14
Hallands	12	4	2	2
Malmöhus	10	12	2	4
Kristianstads	9	2	3	2
Blekinge	1	7	1	7
Kalmar	3	10	5	7

inventeringen. Tillgången till friluftsbad inom kustområdena i södra Sverige bör givetvis bedömas med hänsyn till att just detta område utgör den dominerande semesterregionen i Sverige.

Bland länen i mellersta Sverige har Stockholms län 51 friluftsbad vid hav samt 86 vid insjö. Det kan noteras att 6 av inlandskommunerna över huvud taget saknar iordningställd badplats. Av kustkommunerna saknar 9 badplats vid havet. Av dessa är dock endast 2 landskommuner. I Södermanlands, Östergötlands och Uppsala län får antalet anläggningar vid hav anses ringa. Flera kustkommuner saknar här över huvud taget tillgång till friluftsbad vid hav. I Södermanlands län, där 4 inlandskommuner saknar badplats, har 10 av inlandskommunerna 3 eller flera anläggningar. Av märlarlänen har Uppsala det minsta antalet badplatser vid insjö, 39. 4 inlandskommuner saknar badplats.

I Västmanlands län saknar 5 kommuner badplats, och 8 kommuner har fler än 3 anläggningar. Motsvarande tal för Örebro län är 8 resp. 11. Både Kopparbergs och Värmlands län har redovisat mer än 100 badplatser; flera kommuner saknar trots detta iordningställd badplats.

Bland inlandslänen i södra Sverige har Jönköpings 96 anläggningar, Älvsborgs 89, Kronobergs 67 och Skaraborgs 51. Även här saknar ett betydande antal kommuner anläggningar: i Älvsborgs län hela 19 och i Skaraborgs län 25. Ett flertal kommuner har flera mindre anläggningar.

Av norrlandslänen redovisar Västernorrlands 24 friluftsbad vid hav samt 111 vid insjö och Västerbottens 15 vid hav och 69 vid insjö, Gävleborgs 17 vid hav och 75 vid insjö samt Norrbottens 8 vid hav och 49 vid insjö. Det är att märka, att i såväl Västernorrlands som Gävleborgs län har i det närmaste samtliga kommuner minst en iordningställd badplats.

2.3.2. Tillgången på anläggningar i närheten av några större orter

I tabell 10 anges tillgången på anläggningar i förhållande till vissa större orter. Inom en timmes reseavstånd från Stockholm finns 38 friluftsbad vid hav, 76 vid insjö och 10 bassängbad utomhus. På samma reseavstånd från

Tabell 10. Antal friluftsbad inom en timmes reseavstånd från vissa större tätorter.

Ort över 50 000 invånare	Befintliga							Planerade eller under byggnad		
	Friluftsbad-hav			Friluftsbad-insjö			Utomhus- bassänger	Friluftsbad-hav	Friluftsbad-insjö	Utomhus- bassänger
	mind- re bad	större bad	ej ang.	mind- re bad	större bad	ej ang.				
<i>Stockholm</i> Folkm. -65: 791 000 ..	12	11	15	41	11	24	10	3	5	8
<i>Göteborg</i> Folkm. -65: 419 000 ..	9	11	32	11	3	28	1	2	1	2
<i>Malmö-Lund</i> Folkm. -65: 290 000 ..	7	6	6	9	—	—	7	1	1	4
<i>Norrköp.-Linköp.</i> Folkm. -65: 164 000 ..	6	3	—	46	9	12	1	2	5	4
<i>Västerås-Eskilstuna</i> Folkm. -65: 147 000 ..	—	—	—	58	16	25	1	—	5	3
<i>Hälsingb.-Landskrona</i> Folkm. -65: 108 000 ..	14	16	7	9	—	1	10	—	2	7
<i>Örebro-Kumla</i> Folkm. -65: 90 000 ..	—	—	—	54	12	24	2	—	10	5
<i>Uddevalla-Väners- borg-Trollhättan</i> Folkm. -65: 90 000 ..	13	9	20	9	1	20	2	—	—	3
<i>Uppsala</i> Folkm. -65: 84 000 ..	6	3	—	32	12	32	10	1	3	5
<i>Gävle-Sandviken</i> Folkm. -65: 83 000 ..	10	3	—	31	5	9	3	2	1	1
<i>Sundsvall-Härnösand</i> Folkm. -65: 75 000 ..	8	7	—	39	8	—	1	2	4	—
<i>Borås</i> Folkm. -65: 69 000 ..	—	—	—	16	3	29	—	—	3	1
<i>Kiruna-Gällivare</i> Folkm. -65: 56 000 ..	—	—	—	—	4	—	1	—	—	1
<i>Jönköping</i> Folkm. -65: 53 000 ..	—	—	—	47	6	10	4	—	2	4

Göteborg finns sammanlagt 52 friluftsbad vid hav, 42 friluftsbad vid insjö och 1 bassängbad utomhus. Norrköping och Linköping med en sammanlagd folkmängd av 164 000 invånare har inom en timmes reseavstånd tillgång till 9 havsbad och 67 insjöbad. Befolkningen i Västerås och Eskilstuna kan med en timmes resa nå 99 anläggningar. Borås med sina 69 000 invånare har tillgång till 48 insjöbad.

2.3.3. Anläggningarnas beskaffenhet m. m.

Av speciellt intresse har varit att söka klarlägga den sanitära utrustningen vid friluftsbaden. Vid inventeringen har därför efterfrågats i vad mån baden är utrustade med wc eller andra toalettanordningar. Som framgår av tabellerna 6 och 7 är endast 17 % av friluftsbaden vid insjö försedda med wc och 52 % med andra toalettanordningar. Närmare vart tredje bad saknar alltså sanitär anordning. Bland anläggningar vid hav saknar likaledes ungefär var tredje anläggning toalettanordningar. Härtill kommer att flera av utomhusbadens toaletter många gånger är otillräckliga. Det torde i hög grad kunna anses anmärkningsvärt, att ett icke obetydligt antal av de verkligt stora friluftsbaden saknar varje form av toalettanordning. (Tabell 11.)

Tabell 11. Standarden vid olika stora friluftsbad.

Strandlängd, m	Sanitär utrustning					
	Friluftsbad vid hav			Friluftsbad vid insjö		
	wc	annan toalettanordning	toalettanordning saknas	wc	annan toalettanordning	toalettanordning saknas
— 25	1	6	3	14	64	56
25—100	19	52	39	109	420	249
100—	62	163	57	91	222	100
ej ang.	2	1	7	23	21	28

Av de 80 friluftsbaden vid havet i Göteborgs och Bohus län har endast 2 wc och 42 annan toalettanordning, tabell 7. Förhållandena är i stort lika bristfälliga i Hallands län, där 10 anläggningar av 21 saknar varje form av toalettanordning. Flertalet av dessa bad är ju synnerligen välbesökta under badsäsongen.

Inslaget av främmande besökare varierar mycket vid friluftsbaden. Av havsbaden används 6 % enbart av egna kommuninvånare, 48 % av i första hand egna kommuninvånare och 46 % till övervägande del av andra än egna kommuninvånare. Insjöbaden användes helt naturligt i första hand av värdkommunens egna invånare.

2.3.4. Utbyggnaden av friluftsbad

Av de befintliga friluftsbaden har ca 200 insjöbad och ca 30 friluftsbad vid hav tillkommit efter 1960, tabellerna 12 och 13. Utbyggnadstakten har alltså varit betydande under de senaste åren. För närvarande är 11 anläggningar vid hav under utbyggnad och ytterligare 29 anläggningar planerade att komma till stånd under de närmaste åren. Vad insjöbaden beträffar byggs för närvarande 29, medan 61 är planerade.

Tabell 12. Utbyggnad av friluftsbad vid insjö.

Län	Befintliga anläggningar, tillkomstår					Anläggningar under uppförande	Planerade anläggningar
	—1930	1931—1950	1951—1960	1961—	Ej ang.		
Stockholms ...	6	28	32	7	13	2	3
Uppsala	3	12	16	4	4	—	2
Södermanlands ..	—	17	20	6	22	—	1
Östergötlands ..	—	24	20	6	23	6	—
Jönköpings	3	23	30	24	16	—	3
Kronobergs	2	15	19	14	17	2	4
Kalmar	—	9	20	5	15	1	2
Gotlands	—	2	—	—	—	—	—
Blekinge	3	8	7	1	2	—	1
Kristianstads ..	1	12	12	3	7	1	1
Malmöhus	1	3	3	1	1	—	1
Hallands	—	1	10	3	3	—	—
Göteb. o. Bohus	—	12	4	2	2	—	1
Älvsborgs	4	21	27	7	30	2	6
Skaraborgs	3	15	12	6	15	2	—
Värmlands	4	26	25	18	36	2	8
Örebro	4	18	28	7	10	1	3
Västmanlands ..	6	19	14	6	11	1	1
Kopparbergs ..	4	28	31	6	32	—	4
Gävleborgs	2	17	22	13	21	1	7
Västernorrlands	—	21	36	26	28	3	3
Jämtlands	—	10	14	8	9	4	1
Västerbottens ..	—	7	22	21	19	1	5
Norrbottnens ...	4	7	27	6	5	—	4
Summa	50	355	451	200	341	29	61

Tabell 13. Utbyggnad av friluftsbad vid hav.

Län	Befintliga anläggningar, tillkomstår					Anläggningar under uppförande	Planerade anläggningar
	—1930	1931—1950	1951—1960	1961—	Ej ang.		
Stockholms ...	7	19	5	8	12	—	4
Uppsala	—	1	—	—	4	—	2
Södermanlands ..	1	3	1	—	3	1	1
Östergötlands ..	1	2	4	4	1	2	—
Kalmar	1	18	27	3	4	1	4
Gotlands	8	10	7	—	—	2	2
Blekinge	17	8	10	—	4	—	3
Kristianstads ..	1	3	3	1	10	—	—
Malmöhus	6	10	5	3	13	—	1
Hallands	—	4	2	1	14	—	—
Göteb. o. Bohus	10	15	10	3	42	2	1
Gävleborgs	—	5	7	—	5	—	—
Västernorrlands	4	2	6	3	10	—	1
Västerbottens ..	—	8	6	1	—	1	4
Norrbottnens ...	—	1	1	2	5	2	6
Summa	56	109	94	29	127	11	29

Tabell 14. Befintliga och planerade utomhusbassänger.

Län	Antal befintliga anläggningar			Ung. tillkomstår					Anläggningar under byggnad	Planerade anläggningar
	S:a	Stad, köp.	Landskommun	—1930	1931—1950	1951—1960	1961—	Ej ang.		
Stockholms län och stad	9	9	—	—	2	1	6	—	—	8
Uppsala	1	1	—	—	—	1	—	—	—	3
Södermanlands ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Östergötlands	1	—	1	—	—	1	—	—	2	1
Jönköpings	3	2	1	—	1	1	1	—	—	6
Kronobergs	2	2	—	—	—	—	2	—	1	3
Kalmar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Gotlands	1	1	—	—	1	—	—	—	—	2
Blekinge	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Kristianstads	19	6	13	—	5	6	8	—	3	4
Malmöhus	9	—	9	—	2	2	4	1	—	6
Hallands	6	3	3	1	—	2	3	—	2	1
Göteborgs o. Bohus	2	2	—	—	—	—	1	1	—	5
Älvsborgs	2	—	2	—	—	1	—	1	—	3
Skaraborgs	8	2	6	—	3	3	1	1	4	1
Värmlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Örebro	1	1	—	—	—	—	1	—	—	4
Västmanlands ...	2	2	—	—	—	2	—	—	—	2
Kopparbergs	8	2	6	—	2	2	4	—	1	—
Gävleborgs	3	—	3	—	—	1	2	—	—	1
Västernorrlands ..	2	1	1	—	1	1	—	—	—	2
Jämtlands	3	1	2	—	1	1	1	—	1	2
Västerbottens	4	1	3	—	—	2	2	—	—	3
Norrbottens	1	—	1	—	1	—	—	—	—	3
Summa	88	37	51	1	19	27	37	4	14	63

2.3.5. Förekomsten av utomhusbassänger

Som framgår av tabell 14 finns för närvarande 88 utomhusbassänger. Anläggningarnas lokalisering framgår närmare av kartbilaga 3. Antalet bassänger är störst i Kristianstads (19), Stockholms (9), Malmöhus (9) och Kopparbergs län (8). Av det totala antalet bassänger har större delen, eller 37, tillkommit sedan 1960. Sammanlagt 30 bassänger är uppvärmda. Som också kan utläsas av tabellen är för närvarande 14 anläggningar under byggnad och ytterligare 63 anläggningar planerade att komma till stånd under de närmaste åren. Bassängbaden tycks alltså få allt större betydelse.

2.4. Småbåtshamnar

2.4.1. Antal anläggningar

I fråga om småbåtshamnar har inventeringen omfattat sådana hamnar, som helt eller i avsevärd utsträckning används för småbåtar (motor- och segelbåtar). Följande typer av hamnar har åtskilts: hemmahamnar, anslutnings-

Tabell 15. Antal småbåtshamnar med fördelning efter antal båtplatser, hamntyp m. m.

Län	Antal anläggningar			Hamntyp					Antal hamnar m. . . . båtplatser				Antal båt- platser	Ägareförhål- landen		
	Summa	Stad, köping	Lands- kommun	Hemma- hamn	Anslutnings- hamn	Uthamn	Gästhamn	Ej ang.	—50	51—100	101—	Ej ang.		Kom- mun		Övriga
														Egen	Annan	
Stockholms	199	161	38	145	3	4	33	30	58	61	46	34	14 887	150	8	41
Uppsala	14	8	6	5	—	—	4	7	10	1	1	2	543	2	—	12
Södermanlands . . .	22	18	4	15	1	—	8	2	10	2	9	1	2 493	16	—	6
Östergötlands . . .	20	10	10	9	2	1	8	5	12	1	6	1	1 365	10	3	5
Jönköpings	4	2	2	1	—	—	—	3	2	2	—	—	205	2	1	1
Kronobergs	3	3	—	2	—	—	—	1	3	—	—	—	70	3	—	—
Kalmar	27	16	11	17	—	—	6	10	19	4	4	—	1 378	23	3	—
Gotlands	17	2	15	3	—	—	—	14	15	2	—	—	570	2	—	15
Blekinge	19	17	2	15	—	1	2	3	11	5	2	1	1 229	15	—	3
Kristianstads	15	3	12	7	—	—	3	6	10	3	—	2	448	7	8	—
Malmöhus	24	12	12	18	1	—	2	6	11	11	2	—	1 435	5	2	16
Hallands	22	4	18	3	1	—	2	18	9	9	4	—	1 723	8	—	13
Göteborgs o. Bohus	97	23	74	34	—	—	6	61	33	12	23	29	8 418	43	—	26
Älvsborgs	19	16	3	10	—	1	3	8	9	4	3	3	1 432	11	1	6
Skaraborgs	11	2	9	7	—	—	1	4	9	—	2	—	541	5	—	3
Värmlands	14	11	3	13	—	1	—	—	5	6	3	—	1 322	11	—	3
Örebro	6	5	1	6	—	—	—	—	3	1	2	—	415	4	—	2
Västmanlands	13	12	1	9	—	1	2	3	5	4	4	—	1 834	8	—	4
Kopparbergs	10	4	6	6	—	—	—	4	7	2	1	—	487	4	—	6
Gävleborgs	29	15	14	11	1	—	1	17	20	4	5	—	1 622	11	—	18
Västernorrlands . .	15	4	11	—	—	—	1	14	10	—	—	5	178	5	—	10
Jämtlands	3	2	1	—	—	—	—	3	2	1	—	—	128	3	—	—
Västerbottens	18	8	10	13	1	—	—	4	16	—	—	2	510	9	—	7
Norrbottnens	45	15	30	41	4	3	—	—	20	24	1	—	2 785	34	—	10
Summa	666	373	293	390	14	12	82	223	309	159	118	80	46 018	391	26	207

hamnar, uthamnar och gästhamnar. Fördelningen av dessa typer av hamnar med avseende på län redovisas i *tabell 15*. Här anges vidare fördelning efter antal båtplatser samt i vad mån värdkommun, annan kommun eller övriga ägare står för anläggningen. Lokaliseringen av hamnarna framgår närmare av *kartbilaga 4*. Sammanlagt redovisas 666 småbåtshamnar, varvid drygt hälften eller 390 st. angivits såsom hemmahamnar, 14 som anslutningshamnar, 12 som uthamnar, och 82 har karakteriserats som i första hand gästhamnar. Det sammanlagda antalet båtplatser har beräknats till ca 46 000. Flera av de redovisade hamnarna är som framgår relativt små. Drygt 300 av hamnarna har således mindre än 50 båtplatser, och endast 118 kan ta emot mer än 100 båtar.

Vad antalet hamnar i de olika länen beträffar finner man, att bland kustlänen har Stockholms län det största antalet anläggningar eller 199 med sammanlagt ca 15 000 båtplatser. Huvuddelen av hamnarna, som är belägna

i städer och köpingar, är av typen hemmahamnar, 46 har angivits vara av sådan storlek att de rymmer mer än 100 båtar. Bland ostkustlänen i övrigt har Södermanlands län 22 anläggningar med sammanlagt ca 2 500 båtplatser, Östergötlands län 20 anläggningar med ca 1 400 båtplatser och Kalmar län 27 anläggningar med likaledes ca 1 400 båtplatser. Åtskilliga av de redovisade hamnarna har, som framgår av materialet, relativt begränsad kapacitet. Bland länen utmed västkusten dominerar Göteborgs och Bohus med 97 anläggningar med en sammanlagd kapacitet av ca 8 500 båtplatser. En tredjedel av dessa hamnar tar mindre än 50 båtar. Här förekommer nästan uteslutande hemmahamnar. Bland norrlandslänen är Norrbottens bäst försett med 45 anläggningar rymmande ca 2 800 båtar, Gävleborgs län redovisar 29 anläggningar, medan Västernorrlands län endast har 15. Betraktar man inlandslänen framgår, att i första hand länen kring de stora sjöarna, Mälaren, Vänern, Vättern och Hjälmaren, har hamnar för båtporten. I Älvsborgs län finns således 19 anläggningar med 1 400 båtplatser, i Värmlands län 14 anläggningar resp. 1 300 båtplatser, i Västmanlands län 13 anläggningar resp. 1 800 båtplatser. De övriga inlandslänen har ett mycket begränsat antal anläggningar.

2.4.2. Tillgång till anläggningar i närheten av vissa större tätorter

Som illustreras i tabell 16 finns inom en timmes reseavstånd från Stockholm 201 hamnar med ca 23 000 båtplatser. Av dessa ligger 98 inom Stockholms stad, och nästan samtliga ägs av staden. Utanför sina gränser äger staden 4 anläggningar. Göteborgs stads befolkning har tillgång till 44 småbåtshamnar inom en timmes reseavstånd, varav 6 ligger inom staden. Liksom i fråga om många andra anläggningar återfinns en tendens att storstaden skaffar sig egna anläggningar i annan kommun. Samtliga de anläggningar, som redovisas i tabell 16 och som ligger inom en timmes reseavstånd, är givetvis inte öppna och tillgängliga eller lämpliga för storstadsbefolkningen. Vissa anläggningar ligger dessutom vid insjöar. Materialet visar emellertid i stort storstadsbefolkningens försörjning med denna typ av anläggningar.

2.4.3. Utbyggnaden av småbåtshamnar

Tabell 17 visar, att ett betydande antal av småbåtshamnarna, ca 80, byggts sedan 1960. I Stockholms län har sedan 1960 byggts ca 20 och i Göteborgs och Bohus län 9. Materialet visar vidare att sammanlagt 19 småbåtshamnar för närvarande är under byggnad och 101 planerade. Av dessa återfinns 20 i Stockholms län och 13 i Göteborgs och Bohus län. Utbyggnaden under senare år och den planerade utbyggnaden får givetvis ses som en följd av båtportens starka frammarsch under 1960-talet.

Tabell 16. Antal småbåtshamnar inom en timmes reseavstånd från vissa större tätorter.

Ort över 50 000 inv.	Småbåtshamnar			
	Antal hamnar	Antal båtplatser	Planerade	
			Antal hamnar	Antal båtplatser
<i>Stockholm</i>				
Folkm. -65: 791 000				
Inom stadens omr.				
ägda av staden	95	14 656	1	51
andra ägare	3	231	—	—
Summa	98	14 887	1	51
Utom stadens omr.				
ägda av staden	4	497	2	228
ägda av annan kommun	53	4 314	8	979
andra ägare	46	3 248	7	3 480
Summa	103	8 059	17	4 687
Totalsumma	201	22 946	18	4 738
<i>Göteborg</i>				
Folkm. -65: 419 000				
Inom stadens omr.				
ägda av staden	6	3 638	1	1 000
andra ägare	—	—	—	—
Summa	6	3 638	1	1 000
Utom stadens omr.				
ägda av staden	—	—	1	1 900
ägda av annan kommun	16	1 288	—	—
andra ägare	22	1 577	—	—
Summa	38	2 865	1	1 900
Totalsumma	44	6 503	2	2 900
<i>Malmö-Lund</i>				
Folkm. -65: 290 000				
Inom städernas omr.				
ägda av städerna	—	—	1	700
andra ägare	—	—	—	—
Summa	—	—	1	700
Utom städernas omr.				
ägda av städerna	—	—	—	—
ägda av annan kommun	1	60	—	—
andra ägare	5	200	—	—
Summa	6	260	—	—
Totalsumma	6	260	1	700
<i>Norrköping-Linköping</i>				
Folkm. -65: 164 000				
Inom städernas omr.				
ägda av städerna	5	610	—	—
andra ägare	1	120	—	—
Summa	6	730	—	—
Utom städernas omr.				
ägda av städerna	1	25	—	—
ägda av annan kommun	8	1 145	2	650
andra ägare	2	80	1	—
Summa	11	1 250	3	650
Totalsumma	17	1 980	3	650

Tabell 17. Utbyggnaden av småbåtshamnar.

Län	Befintliga anläggningar, tillkomstår					Anläggningar under byggnad	Planerade anläggningar
	—1930	1931—1950	1951—1960	1961—	Ej ang.		
Stockholms ...	58	62	26	19	34	—	20
Uppsala	4	1	4	3	2	—	4
Södermanlands ..	5	4	3	4	6	1	4
Östergötlands ..	4	—	3	3	10	1	1
Jönköpings	—	—	1	1	2	—	4
Kronobergs	—	1	1	1	—	3	—
Kalmar	8	6	5	6	2	—	4
Gotlands	10	2	4	—	1	—	6
Blekinge	9	1	5	2	2	—	4
Kristianstads ..	—	5	2	1	7	1	3
Malmöhus	11	1	2	—	10	—	3
Hallands	2	2	2	2	14	—	1
Göteb. o. Bohus	2	15	24	9	47	5	8
Älvsborgs	1	3	4	5	6	—	2
Skaraborgs	1	4	—	1	5	1	1
Värmlands	2	2	1	6	3	4	3
Örebro	—	1	1	2	2	—	2
Västmanlands ..	3	5	1	3	1	—	—
Kopparbergs ..	2	—	4	2	2	—	3
Gävleborgs	6	6	3	1	13	1	4
Västernorrlands	—	2	2	—	11	1	4
Jämtlands	—	1	1	1	—	—	3
Västerbottens ..	1	7	6	3	1	—	4
Norrbottnens ...	—	13	12	4	16	1	13
Summa	129	144	117	79	197	19	101

2.5. Spår och leder m. m.

2.5.1. Allmänt

För att i någon mån belysa förekomsten av näranläggningar — förutom friluftsgårdar, raststugor och friluftsbad — har kommunerna ombetts lämna uppgifter om förekomsten av permanenta strövstigar, permanenta terränglöpningsbanor med resp. utan el-ljus, fasta orienteringskontroller och dessutom följande anläggningar för vinterbruk: permanenta skidspår med resp. utan el-ljus, slalombackar, teknikbackar och hoppbackar. I fråga om permanenta terränglöpningsbanor, permanenta skidspår och permanenta strövstigar har då avsetts sådana spår, som särskilt iordningställts och som underhålls. Detta gäller såväl markering av spåren som röjning. Rösade leder i fjällen har icke upptagits i inventeringen. Flera av de här angivna anordningarna finns i anslutning till friluftsgårdar och raststugor. I flera fall sammanfaller områden med strövstigar och terränglöpningsbanor och områden med skidspår.

2.5.2. Strövstigar och permanenta terränglöpningsbanor

Som framgår av *tabell 18* har för hela landet uppgivits, att strövstigar anlagts inom 300 områden. Den sammanlagda längden uppgår till 3 600 km. Stockholms län har redovisat 32 områden med en längd av 607 km. Av dessa områden finns 5 inom Stockholms stads område och sammanlagt 30 inom ett sådant avstånd, att de torde kunna utnyttjas av stockholmare. Göteborgs och Bohus län redovisar 15 områden med 200 km strövstigar och Älvsborgs län 28 områden med 575 km strövstigar. En stor del av älvsborgsanläggningarna utnyttjas av göteborgarna. Inom en timmes avstånd från Göteborg finns sammanlagt 14 områden.

I fråga om permanenta terränglöpningsbanor har sammanlagt 150 områden redovisats med totalt 1 055 km.

Det sammanlagda antalet fasta orienteringskontroller har uppgivits till 109 områden med närmare 3 000 punkter. I Stockholms län finns 24 områden, i Älvsborgs län 13 och i Gävleborgs län 12 områden. Övriga län har endast några få områden.

Tabell 18. Förekomst av och utbyggnadsplaner beträffande strövstigar, terränglöpningsbanor och orienteringskontroller.

Län	Strövstigar					Terränglöpningsbanor				Orienteringskontroller				
	Ant. bef. omr.	Längd		Omr. under iordningst.	Planerade omr.	Ant. bef. omr.	Längd, km	Omr. under iordningst.	Planerade omr.	Ant. bef. omr.	Antal		Omr. under iordningst.	Planerade omr.
		km	ej ang.								punkter	ej ang.		
Sthlms st. o. län	32	607,2	—	—	3	29	283,15	1	3	24	648	2	—	1
Uppsala	3	21,0	—	—	1	4	12,75	—	—	4	240	1	—	1
Södermanlands . .	6	36,0	—	—	—	6	29,7	1	—	5	98	—	—	—
Östergötlands . .	15	262,0	2	1	—	12	128,0	1	—	4	50	1	—	—
Jönköpings	17	147,4	1	—	1	5	43,5	—	—	4	89	—	—	—
Kronobergs	9	30,7	2	—	1	2	6,0	—	—	—	—	—	1	—
Kalmar	2	10,0	—	—	1	1	17,5	—	—	1	20	—	—	1
Gotlands	3	15,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blekinge	11	62,2	4	—	—	3	29,2	—	—	2	19	—	—	1
Kristianstads . .	20	170,5	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	1
Malmöhus	2	16,0	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hallands	6	104,0	1	—	—	3	7,5	—	—	2	61	—	—	—
Göteb. o. Bohus	15	199,7	—	1	—	8	29,5	—	—	6	111	1	1	—
Älvsborgs	28	574,5	2	—	1	8	71,2	—	2	13	245	—	—	—
Skaraborgs	7	56,0	1	—	2	6	39,0	—	1	2	50	—	—	1
Värmlands	18	104,5	4	—	1	23	151,85	1	1	7	190	1	—	2
Örebro	20	150,5	1	—	2	3	8,5	1	—	5	77	2	3	1
Västmanlands . .	14	114,0	—	—	—	10	37,2	1	1	3	183	—	—	1
Kopparbergs . .	22	329,5	1	1	3	8	91,5	—	—	6	162	—	—	1
Gävleborgs	15	150,0	—	2	8	8	34,5	1	4	12	166	7	—	1
Västernorrlands	14	26,2	7	—	—	2	4,7	—	—	2	83	—	—	—
Jämtlands	7	324,5	—	—	—	1	2,5	—	—	2	35	—	—	—
Västerbottens . .	9	74,0	—	—	1	5	18,0	—	1	4	200	—	1	—
Norrbottnens . . .	5	38,0	—	—	—	3	10,0	—	—	1	31	—	—	—
S:a	300	3 623,4	26	5	28	150	1 055,75	7	15	109	2 758	15	6	12

2.5.3. Anordningar för skidsport

2.5.3.1. Skidspår

Kommunerna har redovisat 468 områden med permanenta skidspår, *tabell 19*. Den sammanlagda spårlängden har uppskattats till 4 500 km. Av dessa anläggningar är 183 utrustade med el-ljus. I Stockholms län uppgår antalet anläggningar till 51 med drygt 800 km längd; 5 finns inom Stockholms stad. Inom en timmes reseavstånd finns 50 anläggningar. För vardera Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings och Älvsborgs län har uppgivits ca 15 anläggningar. Norrlandslänen har redovisat genomgående 30—50 anläggningar. I de mellansvenska länen och skogslänen i södra Sverige förekommer även i detta fall ett fåtal anläggningar.

Inom de olika områdena finns i likhet med strövstigar olika typer av spår t. ex. 1 km, 2,5 km, 5 km, 7,5 km, 1 mil, 2 mil. I regel kan man tala om en spårcentral, varifrån spår med olika längd och karaktär löper ut.

2.5.3.2. Slalombackar och teknikbackar

Sammanlagt har redovisats 340 slalom- och teknikbackar. Endast 159 har en fallhöjd av mer än 50 m. Norrlandslänen dominerar givetvis: Norrbottens län redovisar 26, Västerbottens län 46 och Jämtlands län 38. I Stockholms län finns 48, varav dock endast två har en fallhöjd på över 50 m. Antalet anläggningar i Uppsala län uppgår till 5, i Kronobergs län till 1, i Södermanlands län till 5, i Örebro län till 11 och i Västmanlands län till 8.

2.5.3.3. Hoppbackar

Sammanlagt har i undersökningen redovisats 132 hoppbackar, varav endast 14 anläggningar bedömts vara av större omfattning. Största antalet anläggningar finns i Västernorrlands län, 20, och i Värmlands län, 19. Stockholms stad har inom staden 7 anläggningar.

2.6. Kombinerade anläggningar — gruppanläggningar

För att belysa i vad mån anläggningar för det rörliga friluftslivet sammanförts inom ett område och i vad mån friluftsområde såsom bärare av anläggningar tillskapats, ombads kommunerna att inom ramen för inventeringen särskilt redovisa friluftsområden, varmed då avsågs områden för fritidsändamål i allmän ägo eller eljest på betryggande sätt disponibla för allmänheten och med en eller flera anläggningar. Vid bearbetning av materialet har följande gruppindelning gjorts:

- a) område med friluftsgård/raststuga, spår och leder, teknikbacke;
- b) område med friluftsgård/raststuga, spår och leder;
- c) område med friluftsgård/raststuga, teknikbacke;
- d) område med spår och leder, teknikbacke;
- e) friluftsgård/raststuga, bad;

Tabell 19. Förekomst av och utbyggnadsplaner beträffande slombackar och hoppbackar samt permanenta skidspår.

Län	Skidspår				Antal befintliga slalombackar, teknikbackar								Antal befintliga hoppbackar				Anl. under iordningst.	Planerade anl.	Anl. under iordningst.	Planerade anl.								
	Ant. bef. omr.	Med el.-ljus	Utan el.-ljus	Spårlängd, km	Omr. under iordningst.	Planerade omr.	Fallhöjd, m				Kritisk punkt, m																	
							Med lift	Utan lift	50—100	100—200	200—	Ej ang.	S:a	25—50	50—	Ej ang.												
Sthlms st. o. län	51	12	39	72,4	774,25	8	48	7	41	42	2	—	—	—	4	14	7	5	—	2	2							
Uppsala	9	7	2	20,3	62,3	—	5	5	4	4	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1							
Södermanlands	13	4	9	10,7	73,75	—	5	—	5	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Östergötlands	16	7	9	32,0	135,5	2	9	3	6	5	2	1	—	2	1	3	2	1	—	—	—							
Jönköpings	17	3	14	6,3	189,0	1	10	2	8	3	5	—	—	—	1	4	2	2	—	2	—							
Kronobergs	5	2	3	3,5	6,5	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—							
Kalmar	5	—	5	—	62,0	1	2	—	2	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—							
Gotlands	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Blekinge	4	—	4	—	27,7	—	2	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Kristianstads	5	—	5	—	89,0	—	2	—	3	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—							
Malmöhus	—	—	—	—	—	—	2	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Hallands	5	2	3	4,5	56,5	—	5	—	5	5	—	—	—	—	—	4	2	2	—	—	—							
Göteborg, o. Bohus	6	2	4	3,5	80,0	—	11	5	6	9	2	—	—	—	—	8	2	5	—	1	—							
Älvsborgs	14	3	11	5,7	108,9	1	2	5	2	1	2	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—							
Skaraborgs	9	4	5	6,6	99,25	—	5	3	2	1	2	—	—	—	—	1	7	9	—	3	—							
Värmlands	49	15	34	43,95	441,5	1	21	13	8	7	7	6	—	—	—	19	7	3	2	—	—							
Örebro	28	5	23	11,5	101,5	3	11	8	3	8	3	—	—	—	—	5	3	2	—	—	—							
Västmanlands	22	11	11	28,6	151,1	—	8	5	3	3	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—							
Kopparbergs	54	24	30	88,95	384,2	2	24	11	13	4	12	4	4	—	—	8	2	2	—	2	—							
Gävleborgs	35	14	21	38,9	339,0	1	32	14	18	15	11	4	—	—	—	13	7	5	—	1	—							
Västernorrlands	35	16	19	46,1	208,3	1	12	24	13	11	3	9	3	—	—	6	4	7	—	4	—							
Jämtlands	28	11	17	29,5	316,1	1	2	38	19	19	6	10	8	—	—	3	2	7	—	2	—							
Västerbottens	29	23	6	67,9	201,0	3	46	21	25	14	19	7	1	—	—	3	3	3	—	—	—							
Norrbottnens	29	18	11	51,0	120,5	—	26	12	14	4	13	7	2	—	—	7	2	2	—	2	—							
S:a	468	183	285	571,9	4 027,85	20	45	340	138	202	148	97	40	22	21	41	46	58	14	14	3							
%								100	41	59	44	28	12	6		100	35	44	11	10								

Materialet får naturligtvis ej betraktas som fullständigt. Syftet är närmast att ge en grov bild av förekomsten av kombinerade friluftsområden. För hela landet redovisas 135 områden med friluftsgård, spår och leder samt teknikbacke, 79 områden med friluftsgård samt spår och leder, 38 med friluftsgård och teknikbacke samt 41 med spår och leder samt teknikbacke. Friluftsgård och bad (enbart dessa anläggningar) finns kombinerade inom 23 områden. Av de redovisade områdena har 231 en areal understigande 50 ha, 79 är om 50—250 ha, 14 är om 250—500 ha och 25 om mer än 1 000 ha. Ser man till spridningen av dessa friluftsområden i landet finner man, att det största antalet finns i Stockholms, Älvsborgs, Gävleborgs, Kopparbergs, Västernorrlands och Västerbottens län. Av typ a) finns i Gävleborgs län 18, Västerbottens län 18, Västernorrlands län 14, Stockholms stad och län 12, Älvsborgs län 10, Kopparbergs län 10, Östergötlands län 5, Södermanlands län 4 och Göteborgs och Bohus län 3.

Det är alltså endast i begränsad omfattning integrerade friluftsområden eller gruppanläggningar tillskapats. Markområdena kring anläggningarna är i arealmässigt hänseende av begränsad omfattning, oftast mindre än 50 ha. De gruppanläggningar som förekommer har i stor omfattning byggts upp kring en friluftsgård, varvid utbyggnaden och kompletteringen med andra anläggningar gått olika långt. I vissa fall har man således endast en anläggning i anslutning till friluftsgård, i andra fall har man ett brett register med både permanenta skidspår, permanenta terränglöpningsbanor, permanenta strövstigar, teknikbacke, hoppbacke, orienteringskontroller, bollplaner, anläggningar för båtsport och fiskemöjligheter.

En annan huvudtyp av område är det där badplatsen är huvudanläggningen och i anslutning till denna finns campingplats, i vissa fall spår för vinterbruk och sommarbruk och kanske även teknikbacke. Över huvud taget kan man urskilja en strävan att söka utnyttja området såväl sommar som vinter.

Ofta är det en större eller mindre tätort, som inom sitt eget område eller inom annan kommuns område själv förvärvat markområde och uppfört anläggningarna. Speciellt träffar man på denna lösning i storstadsregionerna. Det förekommer emellertid också, att landskommuner byggt ut anläggningar av detta slag.

Tillgången på friluftsområden kring några storstäder illustreras nedan med några exempel, hämtade från kommunernas egen redovisning.

Stockholms stad har inom och utom staden vid inventeringen redovisat följande större friluftsområden, helt eller delvis ägda av staden.

Södra Djurgården, 790 ha, friluftsgård, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan, isbana, el-ljusspår, lift;

Mälarhöjden, 60 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar;

Farstanäset, 43 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, el-ljusspår, lift;
Judarn, 100 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta strövstigar, bollplan, tennisbana, isbana;

Grimstareservatet, 200 ha, utomhusbad, båthamn, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan, isbana, el-ljusspår;

Flatenområdet, 400 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, fasta orienteringskontroller, bollplan samt tennisbana;

Nackareservatet (Nacka stad), 716 ha, raststuga, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan, el-ljusspår;

Del av Erstavik (Nacka), 110 ha, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, fasta orienteringskontroller;

Tyresö (Tyresö), 1 300 ha, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar;

Finnhamn (Ljusterö), ca 140 ha, semesterstugor, campingplats, gästhamn och badplats;

Grinda (Värmdö), 160 ha, semesterstugor, campingplats, gästhamn, badplats;

*Bogesund*¹ (Österåker), 1 000 ha, campingplats, båthamn, badplats, fiskemöjligheter;

Ågesta (Huddinge), 1 140 ha, raststuga, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, fasta orienteringskontroller;

*Tyresta*¹ (Österhaninge), 1 416 ha, raststuga, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller samt bastu;

Åva (Tyresö), 860 ha, campingplats, semesterstugor, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar samt fasta orienteringskontroller;

*Ägnö*¹ (Tyresö), 100 ha;

Nämdö, 475 ha;

Nolinge (Grödinge), 650 ha, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller samt lift;

Norråga (Grödinge), 200 ha, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar;

Lissma (Huddinge), 502 ha, raststuga, semesterstugor, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar samt fasta orienteringskontroller;

Gålö (Österhaninge), 1 820 ha, raststuga, semesterstugor, campingplats, utomhusbad, båthamn, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar samt teknikbacke;

*Fjärdlång*¹ (Österhaninge), 350 ha, campingplats och semesterstugor;

Ålö (Österhaninge), 546 ha;

Nåtarö (Österhaninge), 555 ha, campingplats och semesterstugor;

Liljedal (Ekerö), 40 ha, campingplats;

Aske gård (Upplands-Bro), 1 300 ha;

Frötuna gård (Håbo-Tibble och Håtuna kommuner), 332 ha;

Fräcksta i Sorunda (Grödinge), 340 ha;

Breviks gård (Värmdö), 790 ha;

Rånö (Utö), 375 ha, campingplats och semesterstugor;

¹ Arrende.

Östanvik och Västanvik på norra delen av Nämdö, samt södra delen av *Uvön* (Djurö), 475 ha.

Göteborgs stad, anläggningar ägda helt eller delvis av Göteborgs stad:

Delsjöområdet (Göteborgs stad), 2 700 ha, raststuga, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, isbana, el-ljusspår, golfbana samt ridvägar. Bollplan och tennisbana har planerats;

Bergsjöområdet (Göteborgs stad), 1 500 ha, utomhusbad och permanenta strövstigar. Bollplan har planerats;

Härskogsområdet (Lerum), 10 000 ha, raststuga, utomhusbad, permanenta skidspår, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan samt snökanon;

Hindåsområdet (Björketorp), raststuga, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan samt isbana.

Desutom redovisas följande planerade områden, nämligen:

Svartendalenområdet, 5 000 ha,

Risvedenområdet, 9 000 ha, och

Sandsjöbackaområdet, 5 000 ha.

Norrköping har redovisat:

Olsön (Stegeborg), 850 ha, raststuga, campingplats, utomhusbad, bastu, roddbåtsuthyrning, servering, matvarubutik, drivmedelsförsäljning samt möjligheter till fiske; *Moon* (Stegeborg), 50 ha, raststuga, utomhusbad, bollplan, möjligheter till fiske och hyrning av roddbåtar samt servering och drivmedelsförsäljning;

Vrinneviskogen (Norrköping), 68 ha, raststuga, utomhusbad, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, bollplan och el-ljusspår. Inom området finns även bastu, servering, minigolf, ridstigar och skjutbana;

Himmelstalund (Norrköping), 70 ha, campingplats, utomhusbad, permanent terränglöpningsbana, teknikbacke, bollplan och tennisbana. Inom området finns även idrotts- och mässhall, varpaplaner, bågskjutningsbanor, minigolfbanor, båtuthyrning, fiskevatten, servering, hållristningar, teater och festlokal;

Sörsjön (Kvillinge), 12 ha, raststuga, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan, isbana samt servering;

Bodaviken (Kolmården), 14 ha, campingplats, utomhusbad, fiskevatten samt fornminnesområde;

Esterön (Västra Vikbolandet), 35 ha, raststuga, campingplats, utomhusbad, semesterstugor, småbåtshamn, servering, affär för matvaror, fiskevatten samt båtförbindelse med fastlandet.

Västerås har uppgivit följande anläggningar:

Björnön (Västerås), 150 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, bollplan, el-ljusspår och lift;

Hästholmarna (Västerås), 39 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta strövstigar samt bollplan;

Sundängen (Kungsåra), 170 ha, campingplats och utomhusbad;

Johannisberg (Västerås), 35 ha, campingplats, utomhusbad och bollplan;

Rocklunda (Västerås), 50 ha, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, bollplan, isbana och el-ljusspår.

Eskilstuna har uppgivit:

Vilsta-Skjulsta (Eskilstuna), 75 ha, raststuga, vandrarhus, campingplats, utomhusbad, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, permanenta strövstigar, teknikbacke, fasta orienteringskontroller, bollplan samt el-ljusspår;
Sundbyholm (Kafjården), 70 ha, campingplats, utomhusbad, permanenta strövstigar, bollplan samt isbana.

Gävle stad redovisar:

Måsberget (Gävle), 10 ha, raststuga, teknikbacke och hoppbacke;
Hemlingby (Gävle), 25 ha, raststuga, permanenta skidspår, permanent terränglöpningsbana, teknikbacke och el-ljusspår.

2.7. Campingplatser

2.7.1. Antalet anläggningar

Till följd av campingens stora frammarsch under 1950-talet har ett betydande antal campingplatser tillkommit. Tillkomsten av dessa campingplatser bör ses som en strävan dels att främja campinglivet, dels att bringa campingen under kontroll. Bland campingplatserna återfinns dels sådana som utnyttjas för korta tillfälliga besök, s. k. turistcamping, eller övernattningscamping, dels sådana avsedda för längre uppehåll, s. k. långtidscamping, eller semestercamping, och dels sådana som är avsedda för övernattnings inom ett friluftsområde. I första hand kan campingplatsen ses såsom en fjärranläggning, d. v. s. en anläggning belägen på avsevärt avstånd från bostadsorten.

I inventeringen har kommunerna redovisat sammanlagt 819 platser, *tabell 20*, *kartbilaga 5*. Campingkommitténs förteckning för 1965 upptar 431 platser (*tabell 21*). Denna innehåller dock endast sådana som klassificerats av campingkommittén¹. Skillnaden mellan tabellerna 20 och 21 beror alltså på att i inventeringen medtagits dels de mindre, enkla platserna, som icke återfinns i campingkommitténs förteckning, dels även vissa större platser, som av olika anledningar icke klassificerats av campingkommittén. Sammanlagt rymmer de i inventeringen redovisade anläggningarna ca 106 000 tältplatser. De i campingkommitténs förteckning redovisade har beräknats rymma ca 75 000 platser. Av *tabell 20* framgår vidare, att av tältplatserna rymmer 243 eller 30 % mer än 100 tält, 181 eller 22 % 50—100 tält, medan 128 har plats med högst 25 tält. Vad campingplatsens arealmässiga omfattning beträffar framgår, att ca 270 har en areal överstigande 2 ha och ytterligare 157 en areal av mellan 1—2 ha.

Tillgången på campingplatser i de olika länen varierar starkt. Inom den dominerande sommarsemesterregionen har Göteborgs och Bohus län 80 anläggningar med ca 12 000 tält. Ca 40 av platserna med ca 8 500 tältplat-

¹ Antalet platser uppgick i januari 1966 till 454.

Tabell 20. Antal campingplatser med fördelning efter areal, antal tältplatser, utrustning och ägareförhållanden.

Län	Antal anlägg- ningar	Areal, ha					Antal tältplatser					Utrustning						Ägare						
		—0,5	0,5—1	1,1—2	2,1—4	4,1—	Ej ang.	— 10	11— 25	26— 50	51—100	101—	Ej ang.	Antal tältplat- ser	We				Ej ang.	Ägare				
															Enbart we el. te	We el. te + tvättpl.	We + kokm. + tvättpl.	Tc + kokm. + tvättpl.		Camping- slutor	Kommun	Övriga		
Sthlms st. o. län	32	—	3	9	6	12	2	—	2	2	7	21	—	9	6	13	1	2	2	10	21	10	1	—
Uppsala	6	—	2	1	1	2	—	—	1	—	3	2	—	2	—	2	2	—	—	—	3	—	2	1
Södermanlands	19	—	7	5	1	2	—	—	—	—	3	10	—	5	6	12	1	—	—	—	11	—	6	—
Östergötlands	28	2	9	3	7	8	1	—	3	6	3	13	1	9	5	13	5	3	2	2	17	7	4	—
Jönköpings	28	4	6	7	5	3	3	—	7	8	5	6	2	9	11	13	2	—	1	2	21	2	5	—
Kronobergs	15	1	8	3	2	1	3	—	5	4	4	1	1	10	2	9	2	—	1	2	7	—	8	—
Kalmar	59	1	12	6	14	20	6	—	2	10	13	34	—	23	7	40	5	3	2	4	25	1	33	—
Gotlands	16	—	2	6	5	3	—	—	—	3	5	8	—	4	—	7	4	5	—	—	9	1	6	—
Blekinge	24	1	5	4	4	2	8	—	—	6	6	9	2	12	1	9	1	7	—	—	18	—	6	—
Kristianstads	37	4	15	8	3	4	3	1	10	8	12	6	—	12	10	20	5	1	1	1	15	1	21	—
Malmöhus	27	1	6	1	8	10	1	—	1	5	5	13	3	17	7	14	5	1	1	1	15	4	8	—
Hallands	37	2	15	7	8	2	3	—	4	6	8	16	3	4	6	21	3	2	2	5	10	3	24	—
Göteb. o. Bohus	80	4	29	21	7	14	5	—	2	10	24	33	11	12	1	54	5	14	11	6	22	3	55	—
Älvsborgs	18	—	6	4	3	3	2	—	2	6	5	2	3	6	2	10	1	5	1	—	11	2	4	—
Skaraborgs	21	4	5	4	4	2	2	—	5	4	8	2	2	5	5	6	2	4	1	4	12	—	9	—
Värmlands	48	4	17	11	7	8	1	3	8	17	4	11	5	22	15	14	11	7	12	1	22	—	25	—
Örebro	18	—	4	3	2	4	5	—	3	4	7	3	1	8	5	3	6	1	3	3	13	—	5	—
Västmanlands	11	1	2	3	4	1	—	—	—	1	5	4	1	2	2	6	—	3	—	—	11	—	—	—
Kopparbergs	53	10	16	10	6	7	4	—	9	17	9	12	6	22	10	15	11	5	11	12	30	—	23	—
Gävleborgs	43	7	16	10	2	3	5	—	14	10	9	7	3	5	16	19	3	1	12	4	22	—	21	—
Västernorrlands	67	7	24	7	7	9	13	3	6	17	12	9	20	38	21	18	7	18	1	29	—	37	—	
Jämtlands	53	8	18	7	11	4	5	1	7	25	7	4	9	2	10	11	15	11	6	8	15	1	36	—
Västerbottens	37	—	13	9	4	5	6	—	9	9	8	8	3	3	6	7	12	4	18	23	23	—	12	—
Norrbottnens	42	2	11	8	10	7	4	2	12	8	9	9	2	21	10	9	16	4	14	3	30	—	12	—
Summa	819	63	251	157	129	140	79	11	117	189	181	243	78	301	168	348	136	90	133	77	412	37	363	7
%	100	8	31	19	16	17	9	1	14	23	22	30	10	37	21	42	17	11	16	9	50	5	44	1

Tabell 21. Antal auktoriserade campingplatser 1965.

Län	Antal auktoriserade campingplatser			Ungefärligt antal tält- platser
	***	**	*	
Stockholms stad och län	2	4	6	3 525
Uppsala	—	2	2	550
Södermanlands	1	2	9	1 995
Östergötlands	5	3	6	3 348
Jönköpings	2	1	9	1 880
Kronobergs	1	3	5	570
Kalmar	10	8	19	11 880
Gotlands	2	5	4	2 550
Blekinge	4	3	8	2 545
Kristianstads	4	5	10	2 625
Malmöhus	6	2	8	4 405
Hallands	5	6	8	5 420
Göteborgs och Bohus	13	13	16	8 385
Älvsborgs	2	3	5	960
Skaraborgs	3	2	7	1 015
Värmlands	7	5	9	3 340
Örebro	3	4	2	1 165
Västmanlands	2	2	4	1 665
Kopparbergs	7	2	14	3 689
Gävleborgs	2	6	14	3 105
Västernorrlands	7	8	19	2 150
Jämtlands	5	13	13	1 890
Västerbottens	6	6	5	2 150
Norrbottnens	9	6	7	3 300
Summa	108	114	209	74 107

ser är upptagna i campingkommitténs förteckning. Av de i inventeringen redovisade platserna är drygt 30 av mer betydande storlek. Som framgår av tabell 22 har mer än hälften av kommunerna minst en campingplats, och 8 kommuner har mer än 3 platser. Hallands län redovisar 37 campingplatser med ca 7 000 platser. Även här är ungefär hälften upptagna i campingkommitténs förteckning. Kristianstads län har sammanlagt 3 500 tältplatser fördelade på 37 platser. Bland ostkustlänen i södra Sverige har Kalmar län uppgivit 59 campingplatser med sammanlagt 13 700 tältplatser. Antalet auktoriserade platser uppgår till 37. 34 av platserna har här en kapacitet av mer än 100 tält. Summeras antalet tältplatser i kustlänen i Götaland med undantag av Östergötland finner man, att på sammanlagt 280 anläggningar antalet tältplatser är 49 000, därav 38 000 på auktoriserade platser. Antalet tältplatser på trestjärniga anläggningar uppgår till 18 000, (tabell 23). Som närmare framgår av 3 kap. kan antalet tältlag under högsäsongen inom området beräknas uppgå till 75 000—100 000.

Stockholms län har vid inventeringen redovisat sammanlagt 32 campingplatser (12 auktoriserade) med drygt 8 500 tältplatser. Av de redovisade platserna är 12 belägna i stad eller köping. Sammanlagt saknar emellertid 35 kommuner campingplats, varav 9 städer och köpingar samt 26 landskommuner. Detta innebär bl. a., att 11 kommunblock saknar camping-

Tabell 22. Antal kommuner och kommunblock fördelade efter antal befintliga campingplatser.

Län	Antal bef. anl.	Antal kommuner med ... anläggningar				Antal kommunblock med ... anläggningar			
		0	1	2	3 el. flera	0	1	2	3 el. flera
Stockholms ¹	25	35	12	3	2	11	7	2	4
Städer, köpingar	12	9	5	2	1				
Landskommuner	13	26	7	1	1				
Uppsala	6	19	6	—	—	3	2	2	—
Städer, köping	2	1	2	—	—				
Landskommuner	4	18	4	—	—				
Södermanlands	19	23	13	3	—	2	1	2	2
Städer, köpingar	12	1	8	2	—				
Landskommuner	7	22	5	1	—				
Östergötlands	28	20	21	2	1	2	4	—	6
Städer, köpingar	10	2	8	1	—				
Landskommuner	18	18	13	1	1				
Jönköpings	28	32	19	3	1	3	2	4	3
Städer, köpingar	17	3	10	2	1				
Landskommuner	11	29	9	1	—				
Kronobergs	15	29	10	1	1	2	1	3	2
Städer, köpingar	8	5	6	1	—				
Landskommuner	7	24	4	—	1				
Kalmar	59	27	12	6	5	1	1	3	7
Städer, köpingar	12	2	5	2	1				
Landskommuner	47	25	7	4	4				
Gotlands	16	5	5	1	3	—	—	—	1
Stad, köping	3	—	1	1	—				
Landskommuner	13	5	4	—	3				
Blekinge	24	9	5	5	2	—	1	—	4
Städer, köping	8	—	3	1	1				
Landskommuner	16	9	2	4	1				
Kristianstads	37	31	19	5	2	2	2	4	5
Städer, köpingar	14	3	8	1	1				
Landskommuner	23	28	11	4	1				
Malmöhus	27	48	18	3	1	3	6	4	4
Städer, köpingar	15	8	6	3	1				
Landskommuner	12	40	12	—	—				
Hallands	37	17	12	5	5	—	—	—	5
Städer, köping	9	2	1	1	2				
Landskommuner	28	15	11	4	3				
Göteborgs och Bohus ...	80	15	14	6	8	2	1	4	8
Städer	13	—	5	1	1				
Landskommuner	67	15	9	5	7				
Älvsborgs	18	50	14	2	—	9	2	5	1
Städer, köpingar	10	5	6	2	—				
Landskommuner	8	45	8	—	—				
Skaraborgs	21	37	17	2	—	4	6	4	2
Städer, köpingar	8	4	6	1	—				
Landskommuner	13	33	11	1	—				
Värmlands	48	17	25	6	3	1	4	4	9
Städer, köpingar	15	1	9	3	—				
Landskommuner	33	16	16	3	3				
Örebro	18	19	9	—	3	2	5	4	1
Städer, köpingar	16	2	7	—	3				
Landskommuner	2	17	2	—	—				

¹ Stockholms stad ej medräknad.

plats. Bland mälarlänen i övrigt redovisar Uppsala län 6 campingplatser (4 auktoriserade) med 675 tältplatser, Södermanlands län 19 (12 auktoriserade) med 3 700 tältplatser och Västmanlands län 11 platser (8 auktoriserade) med 2 300 tältplatser. Bland länen i mellersta Sverige kan i övrigt noteras, att Kopparbergs län har 53 campingplatser (23 auktoriserade). Det sammanlagda antalet tältplatser uppgår till närmare 6 000. I 6 kommuner finns tre eller fler anläggningar, medan 16 kommuner helt saknar campingplats. I Värmlands län finns 48 campingplatser (21 auktoriserade) med sammanlagt 4 300 tältplatser. I de båda sistnämnda länen är emellertid ett stort antal av campingplatserna relativt små. Vad beträffar inlandslänen i södra Sverige har Jönköpings län 28 (12 auktoriserade), Kronobergs län 15 (9 auktoriserade), Älvsborgs län 18 (10 auktoriserade) och Skaraborgs län 21 (12 auktoriserade) campingplatser. Antalet tältplatser varierar från 800 i Kronobergs län till 2 600 i Jönköpings län. Många av campingplatserna är också små. Som understryks av tabell 22 saknar åtskilliga kommuner campingplatser i dessa län. I Jönköpings län saknar t. o. m. 3 kommunblock tillgång till campingplats, i Kronobergs län 2, i Skaraborgs län 4 och i Älvsborgs län 9.

Bland norrlandslänen har Västernorrlands län 67 anläggningar (34 auktoriserade). Det sammanlagda antalet tältplatser uppgår här till 3 800. Flertalet av campingplatserna är av mindre storlek. Gävleborgs län har redovisat 43 campingplatser (22 auktoriserade) med drygt 4 000 tältplatser och Jämtlands län 53 campingplatser (31 auktoriserade) med 2 700 tältplatser. Att ett så stort antal kommuner just i Norrland skaffat sig en campingplats får bl. a. ses såsom en strävan att söka dra till sig turister. Ser man till kommunblock så är det i hela Norrland endast ett som icke har tillgång till någon campingplats. Det sammanlagda antalet campingplatser i Norrland framgår även av tabell 23. Av sagda tabell framgår då bl. a., att antalet tältplatser på trestjärniga platser i denna region inskränker sig till 4 300 st.

Tillgången till campingplatser är alltså störst i de områden, som är efterfrågade av semesterfirarna. Dessutom förekommer campingplatser i betydande omfattning i närheten av städerna för att ta emot besökande turister. Många av de större tätorterna har dock ett relativt litet antal campingplatser, och vissa saknar till och med campingplats helt. Summerar man antalet tältplatser inom den huvudsakliga sommarsemesterregionen västkusten-ostkusten, torde man kunna konstatera, att antalet tältplatser på de befintliga campingplatserna är otillräckligt. Materialet visar också betydande brister i åtskilliga inlandslän, vilket i sin tur leder till slutsatsen, att antalet campingplatser utefter de större allmänna vägarna, i varje fall inom vissa regioner, kan betraktas som otillräckligt.

Ytterligare en typ av campingplatser utgör de läger som olika organisationer anordnar under sommaren, i första hand för ungdom. Lägerplatserna

anordnas antingen utan samband med bebyggelse, eller i anknytning till kursgårdar, skolor, särskilda lägergårdar el. dyl. I regel är dessa lägerplatser av mer tillfällig art. Endast ett fåtal fasta, väl iordningställda platser förekommer.

2.7.2. Tillgången på anläggningar i närheten av vissa större orter

För att erhålla en uppfattning om tillgången på turistcampingmöjligheter visas i *tabell 24* campingplatser inom en timmes reseavstånd från tätorter med mer än 50 000 invånare. Av tabellen kan också utläsas tältplatsernas fördelning efter en-, två- och tre-stjärniga samt antalet icke auktoriserade platser. Stockholm har inom en timmes reseavstånd 29 platser med sammanlagt drygt 8 100 tältplatser. 7 av anläggningarna med 2 300 tältplatser ligger inom stadens område. Göteborg har 25 anläggningar inom samma reseavstånd, varav dock endast en anläggning inom stadens område. Vad de övriga tätorterna med mer än 50 000 invånare beträffar finner man, att man i stort sett har tillgång till några tusen tältplatser inom en timmes reseavstånd. Flera städer kan inom stadens egna område erbjuda 1 000—2 000 campingturister övernattningsmöjligheter. För att erbjuda camparen tältplats har tätorten i flera fall engagerat sig i anläggande av campingplats utanför det administrativa området.

2.7.3. Campingplatsernas beskaffenhet m. m.

De speciella kraven på den tekniska och sanitära standarden hos den välordnade campingplatsen har blivit allt större. Exempel på gemensamhetsanordningar som erfordras är sanitära anordningar, tvagningsplatser, dusch, matlagningsplatser, servicebyggnader, tvätt- och strykrum, sovhytter, samlingsrum, kök, etc. (se 6 kap.).

Som tidigare nämnts bedömer och klassificerar campingkommittén campingplatserna i tre grupper: enkla men godtagbara campingplatser (*), välordnade campingplatser (**) och mycket välordnade campingplatser (***). Innebörden av de olika klasserna framgår närmare av 6 kap. sid. 147). Av de av campingkommittén klassificerade platserna har 108 ansetts som tre-stjärniga, 114 två-stjärniga och 209 en-stjärniga (tabell 21).

Vid inventeringen eftersträvades att få en närmare uppfattning om campingplatsernas sanitära utrustning. Här efterfrågades sålunda i vad mån det fanns wc, andra toalettanordningar, särskilt iordningställda kokmöjligheter, ordnade tvättplatser, servering och campingstugor.

Som framgår av tabell 20 är det ett relativt litet antal campingplatser, som fyller de krav man i dag ställer på en välutrustad anläggning. Sammanlagt 136 platser är samtidigt utrustade med vattentoalett, kokmöjligheter och tvättplatser. Ytterligare 90 har annan toalettanordning, kokmöjlighe-

Tabell 24. Campingplatser inom en timmes reseavstånd från vissa större tätorter.

	Campingplatser							
	Antal	Därav ***	Antal tältplatser				Planerade	
			***	** och *	övriga	Summa	Antal	Antal platser
<i>Stockholm</i>								
Folkm. -65: 791 000								
Inom stadens område ...	7	1	400	1 200	669	2 269	1	350
Utom stadens område ...	22	1	200	1 325	4 350	5 875	4	550
Totalsumma	29	2	600	2 525	5 019	8 144	5	900
<i>Göteborg</i>								
Folkm. -65: 419 000								
Inom stadens område ...	1	—	—	350	—	350	—	—
Utom stadens område ...	24	3	875	2 130	335	3 340	3	575
Totalsumma	25	3	875	2 480	335	3 690	3	575
<i>Malmö-Lund</i>								
Folkm. -65: 290 000								
Inom städernas område ..	3	2	840	—	110	950	—	—
Utom städernas område ..	19	2	800	775	1 335	2 910	2	750
Totalsumma	22	4	1 640	775	1 445	3 860	2	750
<i>Norrköping-Linköping</i>								
Folkm. -65: 164 000								
Inom städernas område ..	2	2	700	—	—	700	—	—
Utom städernas område ..	24	3	1 143	1 905	2 620	5 668	5	2 550
Totalsumma	26	5	1 843	1 905	2 620	6 368	5	2 550
<i>Västerås-Eskilstuna</i>								
Folkm. -65: 147 000								
Inom städernas område ..	4	3	1 500	—	500	2 000	—	—
Utom städernas område ..	17	—	—	1 680	1 180	2 860	5	905
Totalsumma	21	3	1 500	1 680	1 680	4 860	5	905
<i>Hälsingborg-Landskrona</i>								
Folkm. -65: 108 000								
Inom städernas område ..	3	2	1 800	—	200	2 000	—	—
Utom städernas område ..	30	3	1 200	1 240	985	3 425	3	710
Totalsumma	33	5	3 000	1 240	1 185	5 425	3	710
<i>Örebro-Kumla</i>								
Folkm. -65: 90 000								
Inom städernas område ..	4	2	250	400	30	680	—	—
Utom städernas område ..	25	5	2 000	1 055	2 035	5 090	5	700
Totalsumma	29	7	2 250	1 455	2 065	5 770	5	700
<i>Uddevalla-Vänersborg- Trollhättan</i>								
Folkm. -65: 90 000								
Inom städernas område ..	4	1	200	300	—	500	1	200
Utom städernas område ..	31	4	1 475	2 360	1 035	4 870	1	25
Totalsumma	35	5	1 675	2 660	1 035	5 370	2	225

	C a m p i n g p l a t s e r							
	Antal	Därav ***	Antal tältplatser				Planerade	
			***	** och *	övriga	Summa	Antal	Antal platser
<i>Uppsala</i>								
Folkm. -65: 84 000								
Inom stadens område ...	1	—	—	150	—	150	1	200
Utom stadens område ...	14	2	600	1 400	1 344	3 344	1	350
T o t a l s u m m a	15	2	600	1 550	1 344	3 494	2	550
<i>Gävle-Sandviken</i>								
Folkm. -65: 83 000								
Inom städernas område ..	5	—	—	1 600	70	1 670	—	—
Utom städernas område ..	16	1	15	990	265	1 270	5	305
T o t a l s u m m a	21	1	15	2 590	335	2 940	5	305
<i>Sundsvall-Härnösand</i>								
Folkm. -65: 75 000								
Inom städernas område ..	6	1	250	625	25	900	1	25
Utom städernas område ..	35	3	495	920	1 400	2 815	2	85
T o t a l s u m m a	41	4	745	1 545	1 425	3 715	3	110
<i>Borås</i>								
Folkm. -65: 69 000								
Inom stadens område ...	1	1	100	—	—	100	1	175
Utom stadens område ...	5	—	—	100	180	280	2	275
T o t a l s u m m a	6	1	100	100	180	380	3	450
<i>Kiruna-Gällivare</i>								
Folkm. -65: 56 000								
Inom kommunernas omr.								
T o t a l s u m m a	5	2	700	25	20	745	—	—
<i>Jönköping</i>								
Folkm. -65: 53 000								
Inom stadens område ...	2	1	250	—	50	300	—	—
Utom stadens område ...	19	1	500	555	670	1 725	2	525
T o t a l s u m m a	21	2	750	555	720	2 025	2	525

ter och tvättplats, 348 platser har wc eller annan toalettanordning och tvättplats, medan 168 som enda anordning har toaletter. Vattentoaletter finns vid sammanlagt 301 anläggningar. Av de auktoriserade platserna är drygt 220 försedda med vattentoalett. Sammanlagt 133 anläggningar har campingstugor.

Det är här intressant att kunna konstatera, att ett icke obetydligt antal av de större campingplatserna har en otillfredsställande standard. Av de 243 platserna med mer än 100 tältplatser har endast 57 wc, kokmöjligheter och tvättplats och ytterligare 127 wc eller annan toalettanordning och tvättplats. Campingplatserna fördelade efter standard och antal tältplatser framgår närmare av *tabell 25*.

Tabell 25. Campingplatserna fördelade efter standard och antal tältplatser.

Storlek	Summa anläggningar	Wc	Enbart wc el. annan toalett-anordn.	Wc el. annan toalett-anordn. + tvättplats	Wc + kokmöjligh. + tvättplats	Annan toalett-anordn. + kokmöjlighet + tvättplats	Campingstugor	Ej angivet
Hela riket								
— 10 tält ..	11	4	5	3	2	1	2	—
11— 25 » ..	117	34	47	32	13	7	14	17
26— 50 » ..	189	73	60	63	30	18	28	19
51—100 » ..	181	58	26	93	27	23	29	11
101— » ..	243	105	14	127	57	33	47	13
Ej angivet	78	27	16	30	7	8	13	17
Summa	819	301	168	348	136	90	133	77

Vad gäller ägareförhållandena visar materialet (tabell 20), att värdkommunen i 412 fall äger anläggningen och annan kommun i 37 fall. Bland kategorien övriga ägare återfinns utöver enskilda personer, organisationer och föreningar. Privata campingplatser förekommer i betydande utsträckning inom sommarssemesterregioner. I norra Sverige och i skogslänen i övrigt har kommunen i större omfattning engagerat sig i anläggningar av campingplatser.

2.7.4. Utbyggnadsplaner

Av campingplatserna har 212 tillkommit efter 1960 och 341 under 1950-talet, tabell 26. Sedan 1960 har i Kalmar län tillkommit 15, i Göteborgs och Bohus län 18, i Värmlands län 14, i Västernorrlands län 22, i Jämtlands län 23, 18 i Västerbottens län och 16 i Norrbottens län. Däremot har endast en tillkommit i Stockholms län, 2 i Uppsala län och 2 i Malmöhus län.

Antalet anläggningar under byggnad uppgår för riket till 26 och antalet planerade anläggningar till 114. Av de anläggningar, som f. n. byggs, hänför sig 5 till Jämtlands län och 3 till vardera Västerbottens och Östergötlands län. I flertalet län finns av allt att döma planer på en utvidgning. Jämtlands och Västerbottens län planerar vardera 11 platser och Gävleborgs län 8. Bland de mellansvenska länen märks Stockholms län med 6 planerade anläggningar och Södermanlands län med 5. Utbyggnadsplanerna är vidare betydande i Kalmar län, 8, Kronobergs län, 8, Gotlands län, 7, och Kristianstads län, 5.

Tabell 26. Utbyggnaden av campingplatser.

Län	Befintliga anläggningar						Anläggningar under uppförande	Planerade anläggningar
	Antal	Tillkomstår						
		—1930	1931—1950	1951—1960	1961—	Ej ang.		
Sthlms stad o. län	32	2	16	11	1	2	1	6
Uppsala	6	—	2	1	2	1	—	3
Södermanlands	19	—	5	6	3	5	—	5
Östergötlands	28	1	5	12	6	4	3	4
Jönköpings	28	1	7	7	9	4	—	3
Kronobergs	15	—	2	6	4	3	1	8
Kalmar	59	—	8	31	15	5	—	8
Gotlands	16	1	4	7	4	—	—	7
Blekinge	24	6	2	7	6	3	—	4
Kristianstads	37	—	8	17	7	5	1	5
Malmöhus	27	1	7	10	2	7	—	2
Hallands	37	—	3	21	6	7	—	1
Göteborgs o. Bohus	80	1	6	50	18	5	—	3
Älvsborgs	18	—	3	8	3	4	1	3
Skaraborgs	21	—	3	10	5	3	1	1
Värmlands	48	1	6	21	14	6	2	4
Örebro	18	1	3	4	7	3	—	2
Västmanlands	11	—	4	4	2	1	2	1
Kopparbergs	53	—	8	22	9	14	1	6
Gävleborgs	43	1	12	11	10	9	2	8
Västernorrlands ..	67	1	6	24	22	14	2	5
Jämtlands	53	—	2	20	23	8	5	11
Västerbottens	37	—	4	9	18	6	3	11
Norrbottens	42	—	3	22	16	1	1	3
Summa	819	17	129	341	212	120	26	114

2.8. Semesterbyar

2.8.1. Antal anläggningar

Önskemålet att hyra en bostad under semester och veckoslut har under senare år blivit framträdande. Semesterbyar har härvid blivit en populär och eftersökt form. Semesterbyanläggningen består av ett större eller mindre antal fritidshus, som är avsedda för uthyrning. I uppförandet av dessa byar har såväl kommuner, organisationer som enskilda engagerat sig.

Då företeelsen med semesterbyar är relativt senkommen, är antalet befintliga semesterbyar ganska ringa, för hela landet 113 (*tabell 27*). Många är dessutom små, d. v. s. de har ett ringa antal stugor, varför de knappast är att hänföra till verkliga semesterbyar. Det totala antalet stugor har uppgivits till drygt 2 600. Studerar man storleksfördelningen finner man, att det endast är 11 byar som har mer än 50 stugor, 18 byar har mellan 26 och 50 stugor och 38 semesterbyar 11—25 stugor. Fördelningen i landet är ojämn, *kartbilaga 6*. Det största antalet finns i norrlandslänen, där se-

Tabell 27. Förekomsten av semesterbyar, storlek, utrustning m. m.

Län	Antal anlägg.	Antal byar med ... stugor					Antal stugor	Utrustning			Ägare			Användning						
		2—5	6—10	11—25	26—50	51—		Ej ang.	Servering	Ej ang.	Vinterdonat	Ej ang.	Kom- mun		Övr.	Ej ang.	Eh. egna inv.	Till mindre del av andra inv.	Till öfver- del av andra inv.	Ej ang.
													egen	annan						
Sthlms st. o. län	16	8	3	—	2	3	—	290	—	16	3	13	1	13	2	—	—	1	15	—
Uppsala	1	—	—	—	1	—	—	40	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—
Södermanlands ..	1	—	1	—	—	—	—	10	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—
Östergötlands ..	3	—	1	1	—	1	—	130	3	—	—	2	—	2	1	—	1	—	1	—
Jönköpings	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kronobergs	3	1	1	1	—	—	—	25	—	3	—	—	—	—	3	—	—	3	—	—
Kalmar	13	—	1	2	7	3	—	822	3	10	3	10	8	—	5	—	1	12	—	—
Gotlands	10	1	—	6	2	1	—	265	3	7	3	7	6	1	3	—	—	10	—	—
Blekinge	5	—	—	4	1	—	—	116	4	1	2	3	5	—	—	—	—	5	—	—
Kristianstads ..	1	1	—	—	—	—	—	3	—	1	1	—	—	—	1	—	—	1	—	—
Malmöhus	3	1	1	1	1	1	—	73	1	2	—	3	2	1	—	—	—	3	—	—
Hallands	3	—	—	—	1	1	—	125	1	2	—	—	2	—	1	—	—	3	—	—
Göteb. o. Bohus	5	—	1	1	2	—	1	108	—	5	—	5	—	2	3	—	—	1	1	—
Älvsborgs	1	—	—	1	—	—	—	15	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Skaraborgs	2	—	—	2	—	—	—	27	1	1	—	2	—	1	1	—	—	2	—	—
Värmlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Örebro	5	1	1	3	—	—	—	46	2	3	—	5	4	1	—	—	—	5	—	—
Västmanlands ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kopparbergs ..	3	—	—	3	—	—	—	51	—	3	2	1	1	—	2	—	1	3	2	—
Gävleborgs	5	1	1	3	—	—	—	60	3	2	—	5	3	—	2	—	—	2	—	—
Västernorrlands	11	5	3	1	—	—	2	59	1	10	—	11	3	—	8	—	—	8	—	—
Jämtlands	12	4	3	4	1	—	—	145	3	9	7	5	3	1	8	—	—	11	—	—
Västerbottens ..	4	—	1	1	—	1	1	141	—	4	1	3	1	—	3	—	—	4	—	—
Norrbottnens ...	6	1	1	3	1	—	—	102	2	4	1	5	2	—	4	—	1	5	—	—
Summa	113	24	18	38	18	11	4	2 653	28	85	25	88	41	24	48	—	3	9	97	4

mesterbyn i stor utsträckning tillkommit som semesterbostad för den vintersemestrande allmänheten. Jämtlands län har således 12 anläggningar med sammanlagt 145 stugor, Västernorrlands län 11 anläggningar med 59 stugor, Norrbottens län 6 anläggningar med 102 stugor och Västerbottens län 4 anläggningar med 141 stugor. Inom den södra semesterregionen redovisar Kalmar län 13 anläggningar med 822 stugor, Gotlands län 10 anläggningar, 265 stugor, och Blekinge län 5 anläggningar, 116 stugor. På västkusten förekommer endast ett mindre antal semesterbyar, 5 i Göteborgs och Bohus län och 3 i Hallands län. Även i inlandskommunerna är antalet semesterbyar litet. För Stockholms län har redovisats 16 anläggningar. 11 av dessa har dock mindre än 10 stugor. Några av semesterbyarna med mindre än 10 stugor kommer emellertid enligt de redovisade planerna att successivt byggas ut.

2.8.2. Anläggningarnas utnyttjande, utrustning m. m.

Semesterbyn kan i huvudsak betraktas såsom en fjärranläggning, d. v. s. belägen dels inom sommarsemesterregionen, dels inom vintersemesterregionen. I en del fall förekommer det också, att tätorter skaffat sig tillgång till semesterby i tätortens omgivningar. Dessa byar kan då utnyttjas såväl under semester som under veckoslut. Kommunerna har engagerat sig i denna anläggningstyp dels för att skaffa sina egna invånare tillgång till semesterby, dels för att erbjuda andra kommuninvånare en semesterbostad. Speciellt inom fjärrområdena har den sistnämnda lösningen förekommit. Som framgår av tabell 27 ägs 41 semesterbyar av värdkommunen, 24 av annan kommun samt övriga 48. Endast ett fåtal byar används helt eller till övervägande del av egna kommuninvånare. Som exempel på att tätortskommunen skaffat sig semesteranläggningar i annan kommun kan nämnas, att Stockholm har anlagt semesterbyar på 12 platser, i första hand i Stockholms skärgård, Norrköping och Linköping har två i skärgården, Örebro har en i Tiveden och en på Skaftö på västkusten och Uppsala har en i Stockholms skärgård.

2.8.3. Utbyggnadsplaner

Av de befintliga semesterbyarna har 41 tillkommit efter 1960 (tabell 28). Flertalet av de norrländska anläggningarna har således tillkommit under slutet av 1950-talet eller i början av 1960-talet. Enligt lämnade uppgifter skulle f. n. 12 semesterbyar vara under byggnad och 95 planerade. Det kan noteras, att i Gotlands län planeras ytterligare 9, i Kalmar län 5, i Kronobergs län 3, i Kopparbergs län 14, i Värmlands län 7, i Gävleborgs län 9, i Västernorrlands län 12 och i Jämtlands län 13.

Tabell 28. Utbyggnad av semesterbyar.

Län	Befintliga anläggningar, tillkomstår					Anläggning. under uppförande	Planerade anläggning.
	—1930	1931— 1950	1951— 1960	1961—	Ej ang.		
Sthlms st. o. län	—	6	9	—	1	—	3
Uppsala	—	—	1	—	—	—	—
Södermanlands ..	—	—	1	—	—	—	—
Östergötlands ..	—	2	—	—	1	1	2
Jönköpings	—	—	—	—	—	—	2
Kronobergs	—	—	2	—	1	1	3
Kalmar	—	1	7	5	—	1	5
Gotlands	1	—	3	6	—	1	9
Blekinge	—	—	3	2	—	1	6
Kristianstads ..	—	—	—	1	—	—	2
Malmöhus	—	—	1	2	—	—	2
Hallands	—	—	3	—	—	—	1
Göteb. o. Bohus	1	—	3	1	—	—	1
Älvsborgs	—	1	—	—	—	—	—
Skaraborgs	—	1	1	—	—	—	—
Värmlands	—	—	—	—	—	1	7
Örebro	—	—	3	2	—	—	—
Västmanlands ..	—	—	—	—	—	—	—
Kopparbergs ..	—	1	—	2	—	—	14
Gävleborgs	—	—	3	1	1	—	9
Västernorrlands ..	—	—	4	4	3	1	12
Jämtlands	—	—	2	10	—	3	13
Västerbottens ..	—	—	—	3	1	1	4
Norrbottnens ..	—	1	3	2	—	1	—
Summa	2	13	49	41	8	12	95

2.9. Fjällstugor m. m.

Genom att uppföra enkla logianordningar såsom fjällstugor och kåtor och genom att rösa leder, uppföra vindskydd och broar har Svenska turistföreningen allt sedan föreningen bildades år 1885 tagit som en av sina viktigaste uppgifter att göra det möjligt för envar att utan alltför stora kostnader eller alltför stor utrustning kunna företaga vandringar eller skidfärder i den svenska fjällvärlden.

På många för färdelivet viktiga punkter har STF uppfört fjällstationer. De har olika standard men har det gemensamt, att där finns personal, som handhar matlagning, servering och städning. På de flesta av fjällstationerna kan turister också inköpa proviant för sin fortsatta färd.

Fjällstugorna är avsedda att ge tillfälligt logi åt färdande turister, och de kan ej hyras för längre vistelse. Det finns ett flertal olika typer och storlekar av stugor. De minsta har endast två bäddar, de största 20, och i många av de nyare stugorna finns ofta ett särskilt rum för matlagning. På några platser utmed de mest frekventerade lederna finns flera stugor — så finns exempelvis vid Sälka på Kungsleden i norra Lappland fyra stugor

med totalt 54 bäddar. Stugorna är utrustade med sängkläder, servis och köksutrustning. Till många av stugorna transporterar STF bränsle. Om det intill stugorna inte finns en olåst kåta, är alltid ett rum olåst. Till det låsta rummet eller rummen får turisterna mot depositionsavgift låna nyckel på ett flertal utlåningsställen. Vid besök i stugorna har turisterna att själva ombesörja eldning, matlagning och städning. Stugorna är vanligen obemänskade, men vid de mer frekventerade finns under högsäsongerna stugvärdar, som hjälper turisterna till rätta, inkasserar logi- och dagavgifter samt övervakar stugornas skötsel och städning.

STF har tills för några år sedan ensam svarat för såväl investeringskostnader som driftskostnader. Under senare år har emellertid ett flertal stugor kunnat uppföras tack vare bidrag från arbetsmarknadsverket (monteringsfärdiga stugor har tillverkats och uppförts som statliga beredskapsarbeten), och till några nyanläggningar har dessutom utgått bidrag ur fonden för friluftslivets främjande.

I slutet av 1950-talet och framför allt i början av 1960-talet noterades en mycket kraftig ökning av vandringslivet utmed lederna, huvudsakligen i norra Lappland. Ökningen är till stor del beroende på ett internationellt intresse för de vida ödemarkerna i norr, och ca 30 procent av dem som vandrar Kungsleden sommartid kommer från andra länder.

Förutom STF har domänverket uppfört stugor av liknande slag och med samma ändamål som STF:s fjällstugor. Domänverkets stugor har i första hand uppförts utmed vandringsleden genom Padjelanta nationalpark under åren 1964 och 1965. För stugorna gäller samma ordningsbestämmelser som för STF:s stugor, och driften handhas av STF. Ett fåtal stugor har dessutom tillkommit på annat sätt.

För säkerheten inom fjällvärlden finns ett flertal säkerhetsanordningar såsom vindskydd och ledstjärnerösningar. STF svarade intill år 1951 helt med egna medel för anordningarnas uppförande. Därefter har föreningen uppfört leder och vindskydd i fjälläna på uppdrag av länsstyrelserna, och

Anläggningar	Norrbottens län		Västerbot- tens län		Jämtlands län		Kopparbergs län		Totalt	
	Antal	Antal bädd- dar	Antal	Antal bädd- dar	Antal	Antal bädd- dar	Antal	Antal bädd- dar	Antal	Antal bädd- dar
Fjällstationer ...	5	411	2	122	5	238	1	88	13	859
Stugor	163	1755	3	28	14	140	1	8	181	1931
Kåtor	25	—	1	—	4	—	—	—	30	—
Vindskydd	8	—	—	—	17	—	—	—	25	—
Sommarleder, km.	648	—	147	—	454	—	—	—	1 249	—
Vinterleder, km.	58	—	127	—	454	—	38	—	677	—

¹ Därav äger domänverket 12 stugor med 100 bäddar.

medel har ställts till länsstyrelsernas förfogande ur fonden för friluftslivets främjande. STF har ansvarat för och bekostat tillsyn och underhåll för leder och vindskydd under en 10-årsperiod från anläggningarnas färdigställande.

Vid utgången av år 1965 äger eller förvaltar Svenska turistföreningen fjällstationer, fjällstugor, kåtor, vindskydd och leder enligt sammanställning på sid. 60.

2.10. *Vandrarhem*

Svenska turistföreningen har sedan 1933 drivit s. k. vandrarhemsrörelse. Föregångare till vandrarhemmen kan sägas vara de skolreselögin, som föreningen började driva 1909 och som avvecklats i den mån vandrarhemsnätet under 1930-talet byggts ut.

Fram till 1950-talets början hade vandrarhemmen, som i första hand var avsedda för vandrande och cyklande ungdomar, logementskaraktär med skilda sovrum för damer och herrar, och minimiåldern för tillträde var 6 år.

Bilismens genombrott under 1950-talet kom emellertid att i flera avseenden ändra vandrarhemsrörelsens karaktär: antalet vandrarhem decimerades genom att avstånden mellan hemmen kunde förlängas, bäddantalet på hemmen ökades, sovrummen avpassades efter den bilande familjen med små rumsenheter med 4—5 bäddar i varje. Kraven på komfort och goda sanitära arrangemang har också stigit. De vandrarhem, som nu planeras, har sovrum för högst 4 personer med rinnande varmt och kallt vatten. Inom anläggningarna skall vidare om möjligt finnas möjlighet till varmdusch samt kök för dem, som själva vill laga sin mat.

Vissa grundprinciper finns dock ännu kvar sedan rörelsens början: logipriset skall hållas så lågt som möjligt, och gästerna skall betjäna sig själva. Vidare är vandrarhemmen avsedda för den rörliga turismen, för dem som är ute på färd i landet, och därför är gästerna — särskilt under högsäsong — skyldiga att flytta efter tre nätters vistelse, om nyanlända gäster annars inte kan beredas plats. Vandrarhemmen är inte heller av någon standardiserad typ: de är inrymda i skolor, föreningslokaler, hembygdsgrårdar, stugbyar eller privathem; endast i några få fall är de helt nya, specialbyggda anläggningar. Ett 30-tal av anläggningarna, som hör till den grupp av permanenta vandrarhem, som utgör de viktigaste knutarna i nätet, är byggnader av kulturhistoriskt intresse, som ombyggs och inretts för sitt nya ändamål och i några fall kompletterats med specialbyggda sovpaviljonger.

Antalet vandrarhem uppgår f. n. (år 1965) till 231 i hela landet (*tabell 29*) med sammanlagt ca 10 000 bäddar. Största antalet anläggningar finns i landskapen Småland (27), Västergötland (17), Värmland (15), Skåne (14),

Jämtland (13), Ångermanland (12), Uppland (12), Norrbotten (11) och Lappland (11).

Medlemmar i Svenska turistföreningen erhåller genom uppvisande av sitt medlemskort tillträde till vandrarhem i ett 40-tal länder. Inom den internationella vandrarhemsrörelsen (organisationer anslutna till International Youth Hostel Federation) finns f. n. ca 4 000 vandrarhem med sammanlagt omkr. 200 000 bäddar.

Tabell 29. Antal vandrarhem 1965.

Landskap	Antal anläggningar	Antal bäddar
Uppland (inkl. Stockholm)	12	570
Södermanland	11	453
Östergötland	12	573
Småland	27	1 117
Öland	4	198
Gotland	6	325
Blekinge	7	294
Skåne	14	749
Halland	4	257
Bohuslän	6	288
Västergötland	17	602
Dalsland	4	155
Värmland	15	737
Närke	3	151
Västmanland	5	205
Dalarna	12	602
Gästrikland	2	95
Hälsingland	8	215
Medelpad	4	202
Ångermanland	12	335
Härjedalen	4	93
Jämtland	13	423
Västerbotten	7	343
Norrbotten	11	417
Lappland	11	526
Summa	231	9 925

2.11. Bygdesemester

För att tillvarata bostäder på landsbygden, som friställts till följd av avflyttning och samtidigt bereda tätortsbefolkningen möjligheter att till överkomliga priser utnyttja semesterledigheten, bedrivs inom Reso en förmedling av bostäder för självhushåll på landsbygden. Denna verksamhet går under namnet bygdesemester.

Då RESO 1952 startade bygdesemestern, var det främst genom 3-veckorssemesterns tillkomst en angelägen uppgift för organisationen att bereda semesterpubliken ökade och prisbilliga resor och semestervistelser. De

sociala och samhälleliga aspekterna var redan vid starten uppenbara och sammanfattades sålunda:

1. Man skulle snabbt få fram disponibla utrymmen åt ett stort antal semesterfirare utan några kapitalinvesteringar. Den hårt ansträngda byggnadskvoten skulle ej behöva ytterligare pressas.
2. Man skulle bereda stora folkgrupper, framför allt barnfamiljer, möjlighet att till överkomligt pris utnyttja sin semesterledighet.
3. Landsändar som drabbats av utflyttning får ett välkommet ekonomiskt tillskott.

De bostäder som används är lägenheter i bondgårdar och villor, torpstugor, härbren och fäbodas och numera i allt större utsträckning sport- och sommarstugor. Det finns ett stort antal varianter, men då vid inventeringen vissa minimikrav måste vara uppfyllda beträffande allmän standard, utrustning och läge, omfattar förmedlingsverksamheten endast synade och godkända bostäder.

Tabell 30. Antalet bostäder och bäddar som disponerades av Resos bygdesemester i Sverige 1964.

Område	Stugor	Lägenheter	Bäddar	Område	Stugor	Lägenheter	Bäddar
<i>Lappland</i>				Bräcke	15	1	55
Arjeplog	12	10	65	Frostviken	26	19	226
Arvidsjaur	32	9	128	Frösön	41	3	225
Dorotea	20	12	146	Hallen	50	18	300
Jokkmokk	22	24	125	Hammerdal	95		597
Lyckselebygden	17	3	90	Hoverberg	20	6	107
Vilhelmina	62	81	338	Klövsjö	11	3	64
				Kälarne	5	3	30
<i>Norrbottnen</i>				Ottsjö	4	8	57
Junosuando	7	—	22	Oviken	50	20	305
Pitebygden	18	—	89	Ragundadalen	6	—	32
Råneå	19	2	84	Revsund	30	8	168
				Ströms Vattudal	82	17	476
<i>Västerbotten</i>				Undersåker-Kall	46	5	255
Burträsk	6	1	30				
Löfvånger	17	—	68	<i>Härjedalen</i>			
Vindeln-Degerfors	6	1	28	Funäsdalen	39	18	286
				Hede-Långå	13	11	92
<i>Ångermanland</i>				Hedeviken	26	14	160
Fjällsjö	9	3	50	Lillhärdal	69	48	117
Junsele	15	5	86	Ljungdalen	21	10	150
Nordingrå	62	12	390	Skålan	7	5	62
Nätra-Ulvön	6	2	69	Svegsbygden	29	12	182
Ramsele	4	—	19	Vemdalen	27	17	204
Tåsjö	24	6	12	Tännäs	3	3	27
Ullånger	9	1	42				
Ådalen	33	9	201	<i>Medelpad</i>			
Ådalsliden	7	7	78	Alnö, Indalsliden,	39	12	208
Anundsjö	3	—	15	Njurunda	3	—	17
				Borgsjö	16	—	90
<i>Jämtland</i>				Stöde			
Borgvattnet	19	18	127				

Område	Stugor	Lägen- heter	Bäddar	Område	Stugor	Lägen- heter	Bäddar
<i>Hälsingland</i>				<i>Bohuslän</i>			
Bergsjö	9	4	98	Bullaren	26	14	175
Bollnäsbygden	26	12	152	Hälle	9	16	80
Delsbo	39	9	243	Inre Stängenäset ..	27	65	356
Gnarp	4	1	28	Krokstrand	7	24	142
Harmånger	14	—	96	Strömstadsbygden ..	43	17	553
Hudikskusten	26	2	120	<i>Västergötland</i>			
Järvsö	35	18	170	Billingen	12	1	55
Ljusdal-Ramsjö ..	8	5	70	Hökensås	5	3	36
Söderhamnskusten ..	16	6	89	Läckö-Kinneulle ..	21	4	106
Voxnadalen	35	3	155	Ulriceh.-Åsunden ..	6	3	39
Arbrå	11	6	74	<i>Östergötland</i>			
<i>Gästrikland</i>				Gryt	14	19	129
N:a Gästrikland ...	7	2	34	Kindabygden	34	28	244
				Ydre	12	14	73
<i>Dalarna</i>				<i>Småland</i>			
Boda-Ovanmyra ..	30	13	181	Bellö-Hult	11	3	65
Furudal-Ore	32	11	196	Bolmsö-Sunnaryd ..	18	7	112
Gagnef	33	4	136	Grännabygden	5	6	43
Grangärde	30	5	140	Ingatorp	13	7	82
Grövelsjön-Idre ..	22	10	116	Linnébygden	32	6	163
Morabygden	26	7	152	N:a Kalmarsund ..	44	38	320
Nås	19	5	97	Ramkvilla	11	5	77
Orsa	84	13	405	Smål. Rydaholm ..	28	7	152
Siljansnäs	50	12	255	S:a Kalmarsund ..	30	8	182
Sollerön	59	8	275	Södra Vi	18	6	114
Stora Tuna	14	7	98	Tingsryd-Urshult ..	12	10	114
Sälen	5	11	99	Tjust-Ed	24	6	138
Säterbygden	12	6	76	Tranås-Sommen ..	20	14	146
Venjan	18	—	82	Unnaryd	39	12	249
Vikarbyn	52	16	342	Virserum	5	4	39
Våmhus	9	—	41	Värendsbygden	8	13	91
Älvdalen	57	21	450	Västbo-Östbo	10	—	47
<i>Närke</i>				Västerviksbygden ..	15	10	108
Tiveden	11	—	58	Linneryd	4	1	21
				Njudungsbygden ..	9	—	46
<i>Västmanland</i>				<i>Gotland</i>			
Frövi	6	4	40	N:a Gotland	41	46	315
Ljusnarsberg	31	7	189	Övriga Gotland ...	212	121	1 328
Norberg	8	2	54	<i>Halland</i>			
<i>Värmland</i>				Halmstadbukten ..	45	13	215
Hagfors-Råda	15	6	75	Laholmsbukten ...	31	13	159
Arvika-Jösseh.	37	4	155	<i>Blekinge</i>			
Ekshärad	27	5	138	Ronnebygden	53	22	373
Finnskoga-Dalby ..	21	4	111	V:a Blekinge	27	8	182
Fryks- o. Rottnad. .	24	11	163	Ö:a Blekinge	53	23	336
Högboda	12	2	64	<i>Skåne</i>			
Skillingmark	8	—	36	Bjärebygden	41	19	248
Årjäng	25	2	124	Göinge	43	12	232
Östmark	12	2	71	Ringsjöbygden	7	11	80
<i>Dalsland</i>				<i>Öland</i>	280	135	1 936
Bengtsfors	14	3	82				
Ed	44	10	242				
Tössbo	13	7	79	Summa	3 697	1 547	22 646

Verksamheten har expanderat kraftigt. År 1952 arbetade man inom 9 områden och redovisade 23 000 gäst dagar, 1962 arbetade man inom 120 områden och redovisade 130 000 gäst dagar. Som framgår av *tabell 30* ingick i bygdesemestern 1964 ca 3 700 stugor och ca 1 600 lägenheter med totalt 22 700 bäddar. Dessa gästades av 56 433 personer, och antalet gäst dagar uppgick till 662 590. Ett bygdesemesterområde omfattar i regel en kommun. Både vid uppläggnen och i det fortsatta arbetet inom ett område hålles god kontakt med kommunerna.

En liknande uthyrning av bostäder sker också genom regionala turisttrafikföreningar, Svenska turistföreningen och motororganisationerna.

KAPITEL 3

Efterfrågan på och behov av mark och anläggningar för det rörliga friluftslivet

3.1. Allmänna utgångspunkter

Den dagliga arbetstiden förkortas undan för undan, femdagarsveckan blir vanligare och semestern allt längre. Utvecklingen innebär således, att människorna får allt mer fritid, som på olika sätt kan användas för att berika tillvaron. Konsumtionsutgifterna för fritidsvaror (kultur och rekreation samt resor) 1962 har beräknats till ca 11 miljarder kronor (del I, sid. 18). Förändringarna i riktning mot ökad fritid har möjliggjorts av den tekniska utvecklingen och den åtföljande produktivitetstegringen. En betydande del av standardhöjningen har helt enkelt tagits ut i form av ökad fritid. Dagens samhälle skapar också i och för sig ett allt starkare behov av fritid. Den strukturförändring, som ägt rum, har bl. a. lett till att ca 75 % av landets folkmängd nu är bosatta i städer och andra tätortsliknande samhällen. Den högt uppdrivna takten inom arbetslivet samt den många gånger ensidiga och pressande stadsmiljön med långa resor till och från arbetet orsakar jäkt och andra störningar. Detta i sin tur har medfört behov av att ägna allt mer tid åt avkoppling och rekreation.

Fritiden används dels till vila och avkoppling och dels till olika sysselsättningar. Valet av sysselsättning blir bl. a. beroende av intresseinriktning, allmän orientering, de mål individen önskar uppnå, inkomst- och familjeförhållanden o. s. v., vilka alla skapar olika förutsättningar ifråga om disposition av fritiden. Det är alltså individens önskningar vid sidan av andra faktorer som exempelvis ekonomiska förhållanden och fritidsmiljön, som förklarar sysselsättningsvanorna.

Med ökad fritid har behovet av olika sysselsättningar blivit större. Den längre fritiden får emellertid inte bli något självändamål. Den skall ha en självklar syftning att göra livet innehållsrikare. Helt allmänt kan man säga, att individen önskar sig ett rikare utbyte av den relativt omfattande fritiden. Fritiden tenderar att bli mer aktiv, varvid en allt större del förläggs utanför bostaden. Som fritidssysselsättning tilldrar sig därvid olika former av friluftsliv ett ökat intresse. Detta har i sin tur bl. a. tagit sig uttryck i en betydande efterfrågan på mark och anläggningar för att trygga befolkningens möjligheter att idka friluftsliv. Brist på bl. a. organisatoriska och ekonomiska resurser har emellertid lett till att denna efterfrågan icke kun-

nat tillgodoses på ett tillfredsställande sätt. Detta problem blir också allt mer brännande i och med att efterfrågan ständigt stegras och att dessutom konkurrensen om markresurserna ökar.

I förslag till allmän målsättning för samhällets insatser på friluftslivets område uttalar utredningen i sitt andra delbetänkande (SOU 1965:19 sid. 92), att målsättningen för en ur hälsosynpunkt riktig lösning av fritidsproblemen måste vara att genom en anpassning av levnadsvanorna i riktning mot ett sunt friluftsliv söka skapa en motvikt mot stresssamhällets mekaniserade, onormala liv med dess ofta påtagligt neurotiserande inverkan på den enskilde. Då friluftsliv alltså utgör en form för att förebygga kroppslig och mental ohälsa, bör det ställas i relation till de mycket betydande kostnader, som samhället numera lägger ner på hälso- och sjukvård. Den yttre miljön måste alltså vara så beskaffad, att den ger så många som möjligt förutsättningar för ett rikt friluftsliv.

3.2. *Friluftslivets struktur*

3.2.1. *Friluftslivets inriktning, allmänt*

Omfattningen och inriktningen av tätortsbefolkningens friluftsliv har ingående redovisats i fritidsutredningens första delbetänkande. Av undersökningen framgår, att friluftslivet redan nu har ansevärda dimensioner, att det är en angelägenhet för alla, att det uppvisar utomordentligt stor variationsrikedom, att alla tecken tyder på att dess totala volym snabbt kommer att växa och troligen fördubblas på ett eller annat decennium, att det föreligger högst betydande önskemål om flera och bättre friluftsanläggningar i tätorternas närhet samt att olika slag av åtgärder erfordras för att berika den längre ledigheten.

Att *friluftslivet redan nu har ansevärda dimensioner* framgår bl. a. av att ca 20 % av tätortsbefolkningen anser, att friluftslivet utgör den främsta fritidsaktiviteten. Mer än hälften av tätortsbefolkningen utövar i genomsnitt någon form av friluftsliv minst en gång i veckan och ytterligare 17 % en gång i månaden. Endast 25 % synes vara mer eller mindre likgiltiga för friluftssysselsättningar. Friluftslivet förekommer i en mängd olika former. Det är därför vanskligt att principiellt och var för sig avgränsa de olika aktiviteter, som tillsammans utgör friluftslivet. Man kan å ena sidan urskilja olika slags sport och å andra sidan det enkla strövandet i skog och mark, bad, utflykter av olika slag o. s. v.

Ser man till omfattningen av olika friluftsanslagigheter framgår det, att tyngdpunkten ligger på bad, motionspromenader, strövande i skog och mark och arbete med den egna stugan och trädgården. 70—80 % av befolkningen har utövat ett relativt omfattande friluftsliv med tyngdpunkten på dessa

enkla aktiviteter, medan 60 % har utövat någon form av mer sportbetonat friluftsliv, såsom camping, bollspel, orientering, terränglöpning, skridskoåkning, skidåkning eller annan motionsidrott.

Beträffande omfattningen av enskilda aktiviteter visar intervjuundersökningen (del I, sid. 42), att 80 % av befolkningen någon gång under året har företagit bilutflykter och 85 % skogspromenader. Hälften av befolkningen har minst var fjortonde dag tagit en motionspromenad. Ca 35 % har åkt skidor någon gång under året och ca 40 % har fiskat. Bland de sysselsättningar, som kräver anläggningar av olika slag, dominerar bad, camping, båtutfärder, skridskoåkning och bollspel. Ca 30 % har gjort båtutflykter, drygt 25 % har campat och drygt 20 % har åkt skridskor. Mindre än 10 % har ägnat sig åt tennisspel, skytte, orientering och friidrott. De klassiska inslagen i det svenska friluftslivet hävdar sig alltså med överväldigande styrka, men parallellt härmed har med den yngre generationen växt fram andra aktiviteter, till stor del baserade på specialanläggningar.

Beträffande friluftslivets omfattning med hänsyn till ålder, familjeförhållanden etc. visar materialet, att *friluftslivet i vidare bemärkelse är en angelägenhet för alla*: ungdomar, barnfamiljer, ensamstående och t. o. m. åldringar. Yngre personer uppvisar större aktivitet beträffande idrottsbetonade grenar av friluftslivet. Skidåkning och simning sysslar man med i samma utsträckning i åldrarna upp till 45 år. Ett annat väsentligt drag är *friluftslivets variationsrikedom*. Den enskilde ägnar sig ingalunda enbart åt en eller två aktiviteter. Detta ger i sin tur anledning till stor försiktighet gentemot alla standardiserande eller urvalsbegränsande åtgärder på detta område. Ett annat utmärkande drag är, att *friluftslivet har sin höjdpunkt under sommarhalvåret, men att en tilltagande vintersport tycks utjämna skillnaderna*.

Utredningen har också konstaterat (del I, sid. 162), att det förefaller vara en viktig uppgift att i framtiden med olika åtgärder befrämja en lämplig balans mellan sommarens och vinterns aktivitetsmönster.

Semestern utgör den längre, samlade fritiden i form av ett avbrott i arbetsåret. För att fysiskt och psykiskt tillgodogöra sig semestern ägnar man sig dels åt sådana aktiviteter, som man är intresserad av, dels åt sådana som är konditionsbefrämjande, d. v. s. åt sådana sysselsättningar som den enskilde individen uppfattar som stimulerande och avkopplande. Vid sidan av resor och hobbies dominerar olika former av friluftsliv semestersysselsättningarna (del I, sid. 73). Den tilltagande biltätheten och den höjda levnadsstandarden har bidragit till att allt fler människor söker sig bort från bostadsorten under semestern. För sommarsemestern är södra Sverige den dominerande regionen, medan under vintern tyngdpunkten är förskjuten mot Norrland. 15—20 % tillbringar sin huvudsemester utomlands. Av dem som haft semester under april—maj har drygt 40 % rest utomlands. En tydlig tendens kan spåras, innebärande att allt fler söker få vintersemester och då utnyttjar

vintersportmöjligheterna i norra Sverige. Ser man till semestersysselsättningarna framgår det, att 80 % har använt semestern för att bada, 43 % för att fiska, att 30 % har gjort utfärder med segel- eller motorbåt, medan 90 % har idkat andra typer av aktivt friluftsliv.

Ett iögonfallande drag i tätortsbefolkningens semestervanor är den starka koncentrationen av semestrar till månaderna juni—augusti. Denna koncentration har naturligtvis flera orsaker. Förutom huvudskälet, att dessa sommarmånader alltid ansetts vara de lämpligaste för bad och friluftsliv, bidrar naturligtvis det nuvarande schemat för industrisemestrarna och — för barnfamiljerna — förläggningen av skolornas sommarferier. En alltför ensidig förläggning av semesterledigheten till mitten på sommaren medför emellertid även avsevärda olägenheter i form av toppbelastning av kommunikationsmedel, badstränder och friluftsanläggningar. Varje förlängning av semestersäsongen, vilket med hänsyn till själva rekreationsvärdet är fullt möjligt i åtskilliga delar av landet, skulle otvivelaktigt medföra fördelar för de flesta. Icke minst betydelsefull är den ekonomiska fördelen: att vinna längre utnyttjandetider och därmed rationellare användning av våra friluftsanläggningar.

3.2.2. Utvecklingstendenser

En central fråga är givetvis med hur mycket den totala volymen av friluftslivet kommer att öka. Avgörande härvidlag är i första hand den enskilda individens behov och önskemål och arten av de faktorer, som hittills hindrat vederbörande att realisera dessa önskemål. I intervjuundersökningen (del I, sid. 51) har 65 % av tätortsbefolkningen givit ett klart uttryck för att de anser sig ägna för litet tid åt friluftsliv. Materialet visar också, att det finns en strävan hos den enskilda individen att få ett rikare och mer stimulerande friluftsliv genom att, såsom komplement till motionspromenader etc., utöva mer sportbetonade friluftssysselsättningar. De faktorer, som hindrat vederbörande att utöva friluftsliv i tillräcklig omfattning, har varit bl. a. brist på fritid och brist på anläggningar, alltså faktorer som successivt kommer att elimineras. Andra faktorer, som talar för en snabb ökning, är den förutsedda ökningen av vårt personbilbestånd, från 1,6 milj. 1964 till 2,3—2,5 milj. 1970, en förväntad arbetsvecka om 40 timmar omkring 1970, fortsatt inkomsthöjning, en ytterligare inflyttning till tätorter samt ökat behov av friluftsliv såsom förebyggande hälsovård. Med utgångspunkt från dessa förhållanden och liknande prognoser för exempelvis USA har utredningen tidigare konstaterat (del I, sid. 161), att det icke torde få anses osannolikt, att vi här i landet kan emotse en fördubbling av friluftsaktiviteterna inom ett eller annat decennium. Konsumtionsprognosen för vissa fritidsvaror visar, att utgifterna bedömes komma att öka med 56 % under perioden 1960—1970, medan motsvarande tal för total konsumtion beräknats till 50 %.

Det torde således vara alldeles uppenbart, att man får räkna med att den växande fritiden i stor utsträckning kommer att utnyttjas för rekreation i naturen. Antalet människor som kommer att ägna sig åt olika former av friluftsliv ökar, och vidare anslår varje enskild individ mer fritid åt friluftssysselsättningar. Man torde också få räkna med ett mångsidigare aktivitetsprogram än det man har i dag till följd av den yngre generationens vanor. Inkomstutvecklingen verkar i samma riktning. Allt fler ägnar sig åt sådan sport, som tidigare av kostnadsskäl varit förbehållen ett fåtal, exempelvis segling, ridning, tennis, golf.

3.2.3. Anspråken på friluftsmiljön

Det moderna samhället ställer utan tvekan stora krav på fritidsmiljön. Olika faktorer talar för att friluftslivet i allt större utsträckning än hittills blir en del av samhällslivet och en faktor, som måste uppmärksammas på ett tidigt stadium av samhällsplaneringen. De alltmer framträdande önskemålen att förlägga fritiden till annan miljö än vardagens leder till växande och nya anspråk på utrymme för fritidsrekreation. Det är nödvändigt, att planering av permanentbebyggelse, fritidsbebyggelse, vägnät och utnyttjande av vatten o. s. v. sker på ett sådant sätt, att friluftsmiljön befrämjas. Institutet naturreservat och strandskyddsområde i naturvårdslagen har tillkommit i syfte att skydda mark och vatten till förmån för allmänhetens friluftsliv. Samtidigt som det är nödvändigt att trygga befolkningens möjlighet att idka friluftsliv genom att tillse att tillräckliga markområden står till förfogande för olika former av friluftsutövning, framstår också ett behov av anläggningar av olika slag. Bland anläggningarna kan urskiljas sådana för *boendet*, exempelvis campingplatser, semesterbyar, raststugor o. s. v., anläggningar för *utövande av viss aktivitet* eller vistelse under dagen, exempelvis friluftsbad, naturreservat eller nationalpark, fiskevatten o. s. v. samt anläggningar som underlättar själva *färdandet* eller *rastandet*, såsom parkeringsplatser och rastplatser, småbåtshamnar o. s. v. Den aktuella situationen i fråga om anläggningar på en viss ort eller inom en region blir ofta bestämmande för friluftslivets intensitet.

Intervjuundersökningen visar, att de nuvarande anläggningarna utnyttjas i mycket hög grad. I första hand använder man sig av anläggningar och replipunkter för friluftaktiviteter av allmän karaktär (del I, sid. 59). Utomhusbad och rastplatser för bilutflykter har utnyttjats av 60—70 % av tätortsbefolkningen, friluftsområden och fritidsreservat av ca 40 %. Även anläggningar för mera specialiserade aktiviteter i närheten av tätorten används i betydande omfattning, eller av 20—25 % av befolkningen. Yngre personer replierar på anläggningar av olika slag oftare än äldre personer, vilket sammanhänger med att ungdomen utövar ett mera specialbetonat friluftsliv. I åldersgrupperna 26—35 och 36—45 har 25 resp. 22 % använt

campingplatser minst tre gånger under året. Skid- och slalombackar har använts av ca 20 % av personerna i åldersgrupperna 18—25 år och av ca 15 % av personerna i åldersgruppen 26—35 år. Friluftsbad, rastplatser för bilutflykter, friluftsområden och fritidsreservat synes i stort sett utnyttjas i samma omfattning inom alla åldersgrupper.

Om man här gör ett försök att grovt beräkna antalet personer i tätorter med mer än 10 000 invånare som besökt resp. anläggning under ett år finner man, att utomhusbad besökts av i runt tal 1,7 milj. människor, friluftsgårdar och raststugor av drygt 700 000, campingplatser av ca 600 000 och friluftsområden av 1 milj. människor. Den faktiska besöksfrekvensen är naturligtvis avsevärt större, eftersom dessa siffror illustrerar utnyttjandet av de större tätorternas befolkning. Antalet besök vid de olika anläggningarna kan beräknas till följande:

friluftsgårdar och raststugor	4 — 4,5 milj.
campingplatser	5 — 6 »
utomhusbad	30 — 35 »
iordningställda skidspår	5,5 — 6,5 »
skid- och slalombackar	3 — 3,5 »
friluftsområden	10 — 12 »

Som framgått av intervjuundersökningen efterfrågar tätortsbefolkningen ytterligare möjligheter att idka friluftsliv i hemortens närhet. En av orsakerna till att man ansett sig ägna för litet tid åt friluftslivet är just bristen på lämpliga anläggningar. Intervjuundersökningen visar, att det föreligger betydande svårigheter att tillmötesgå den alltmer växande efterfrågan och att *en stor del av tätortsbefolkningen saknar tillgång till en rad viktiga anläggningar. Detta är i sin tur ett uttryck för att det föreligger ett betydande behov av nya anläggningar för det rörliga friluftslivet* (del I, sid. 65). Beträffande exempelvis friluftsgårdar har 30 % av den vuxna tätortsbefolkningen uttalat, att förhållandena i hemorten är otillfredsställande. Motsvarande tal för utomhusbad är drygt 40 %. Ser man till anläggningar för vintersport, exempelvis skidåkning och skridskoåkning, saknar 27 % isbanor eller anser att det finns för få, och 30 % anser att tillgången till skid- och slalombackar är otillfredsställande. Då tätortsbefolkningen angett behov av anläggningar för friluftsliv har det framkommit, att hela 73 % önskat något slag av anläggning. Önskemålen är i stort sett jämnt fördelade på anläggningar av olika slag. För såväl simhallar som utomhusbad redovisas höga värden för första- och andrahandsönskemål. Högt på listan kommer vidare önskemålen om friluftsområden, friluftsgårdar och raststugor samt anläggningar för skridskosport.

Utnyttjandet av fjärranläggningar belyses av att 27 % av tätortsbefolkningen campat någon gång under året. Det vanligaste sättet att lösa bostadsfrågan under semestern är att hälsa på släkt och vänner: inte mindre än

1/4 har bott på detta sätt. Ungefär lika många har bott i ägt eller hyrt fritidshus, 13 % har begagnat sig av tält eller husvagn, lika många har bott på hotell och pensionat, och 16 % har stannat kvar i den egna bostaden. Behovet av anläggningar av god standard för att ta emot den semesterfirande allmänheten är utan tvekan utomordentligt stort.

Om man skall tillskapa anläggningar och områden för det svenska folkets fritidsbehov och eftersträva en anpassning till friluftsvanorna på längre sikt, är det otvivelaktigt ett differentierat behov som skall tillgodoses. Anspråken gör sig gällande såväl i tätortens omgivning som i svårtillgängliga och orörda vildmarksområden. Det gäller att tillgodose både den kortare fritidens behov och den längre fritidens, semesterns. I de olika situationerna efterfrågar den friluftsiddkande allmänheten fria markområden, en kvalificerad naturmiljö i intresseväckande form, rena vatten och lämpliga replipunkter.

3.2.4. Friluftslivets rörelsefält

3.2.4.1. Allmänt

Behovet av mark och anläggningar för det rörliga friluftslivet varierar med fritidens längd, kommunikationer, befolkningskoncentrationen o. s. v. Fritidens längd innebär givetvis olika förutsättningar för valet av fritidssysselsättningar och för valet av fritidsmiljö. Det finns därvid anledning särskilja *den dagliga fritiden*, som kan omfatta några timmars eller en hel dags ledighet, *veckoslutsledigheten* och *semestern* eller annan längre ledighet. Dessa tre huvudtyper av ledighet skiljer sig främst genom den tid man kan ägna åt friluftslivet och därigenom också i fråga om den vägsträcka, som man har möjlighet att tillryggalägga från bostadsorten. Under den kortare dagliga fritiden måste man söka utöva sitt friluftsliv i bostadens närmaste omgivning. Då en hel dag står till förfogande, kan man bege sig längre bort på sina utflykter och under veckosluten till ännu mer avlägsna områden, speciellt om man eftersträvar en viss miljö. Kring en storstad uppstår vidare den situationen, att ur ren tillgångssynpunkt de s. k. näranläggningarna måste kompletteras med mer perifert belägna områden. Det gäller helt enkelt att fördela trycket på mark och anläggningar. Under långledigheterna har människorna återigen andra anspråk och andra ambitioner, som leder till att man ofta söker sig till helt andra regioner. Som utredningen tidigare konstaterat (del II, sid. 107), kan man tala om *friluftslivets olika rörelsefält*. Den dagliga fritiden och veckoslutsledigheten ger upphov till friluftslivets *primära rörelsefält*, medan den längre ledigheten kan sägas ge upphov till friluftslivets *fjärrområden*. Det primära rörelsefältet har utredningen med viss schematisering ansett omfatta det område, som ligger inom ca 3 timmars reseavstånd från bostadsorten. I stort har utredningen härvid alltså utgått

ifrån att det rörliga friluftslivet under veckoslutsledigheten accepterar ett reseavstånd på 1—3 timmar. Omfattningen av denna region blir naturligtvis beroende på tätortens storlek, tillgång till friluftsmiljö etc.

Med utgångspunkt från den här ovan förda diskussionen uppstår följande behov av områden och anläggningar för det rörliga friluftslivet:

1. närområden för dagligt bruk — områden och anläggningar i den permanenta bostadens närhet. Dessa områden och anläggningar är avsedda för kortvarigt dagligt bruk inne i eller invid tätbebyggelsen.
2. utflyktsområden — områden och anläggningar belägna utanför tätorten och avsedda för längre dagligt bruk och med möjligheter till ett mer aktivt friluftsliv.
3. utflyktsområden avsedda för friluftsliv under veckosluten.
4. fjärrområden och fjärranläggningar avsedda för den längre ledigheten.

Denna bild kompliceras givetvis av att olika tätorters rörelsefält täcker över varandra, vilket innebär att ett område, som är utflyktsområde för en tätort, kan vara närområde för en annan.

Det råder givetvis ett bestämt sammanhang mellan befolkningskoncentrationen och behov av friluftsområden och anläggningar. En tyngdpunkt i efterfrågan kan således anses finnas i södra och mellersta Sverige. Som utredningen konstaterat i del II (sid. 113) är det rörliga friluftslivets behov av mark, vatten och anläggningar allra störst i de regioner, där de större städernas primära rörelsefält sammanfaller med semesterns rörelsefält. Detta innebär i sin tur, att det rörliga friluftslivets behov är särskilt markant i kust- och skärgårdsbygderna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Östergötlands län, de norra delarna av Kalmar län, Kristianstads, Malmöhus, Hallands och Göteborgs och Bohus län samt på Öland och Gotland. Vidare är behovet framträdande kring våra större insjöar, Väner, Vättern och Mälaren.

Vad friluftslivets fjärrområden beträffar, utgörs *sommarsemesterns* rörelsefält i första hand av kust- och skärgårdsregionerna — västkusten, sydkusten, Götalands och Svealands ostkust, Öland och Gotland — omgivningarna kring de större sjöarna samt vissa attraktiva regioner i Norrland, framför allt de som kan bjuda på bad, fiske eller fjällnatur. *Vintersemesterns* rörelsefält å andra sidan omfattar i betydande utsträckning Norrland, särskilt fjällregionerna.

3.2.4.2. Närområden för dagligt bruk

Tätortsbefolkningen efterfrågar i allt större utsträckning möjligheter att utöva motion och rekreation i det fria även under vardagarna, då ledigheten i regel endast omfattar några timmar. Detta leder alltså till ett behov av områden och anläggningar, som är belägna på ett sådant avstånd, att de kan nås utan att man behöver sätta till allt för mycket tid till förflyttningar.

All erfarenhet talar för att ett ordnat område för fysisk rekreation i tätortens omedelbara närhet blir väl utnyttjat. Här skall allmänheten under kortare utflykter ha möjligheter till bad, promenader, terränglöpning, skridskoåkning, skidåkning etc. Områden och anläggningar för detta ändamål efterfrågas också i hög grad för skolornas friluftsovningar. Friluftsområden kan i sin tur göras mera lämpliga för sitt ändamål och mer attraktiva genom att de förses med en rad olika anläggningar. Exempel på anläggningar som behövs är friluftsbad, småbåtshamn, raststuga, bastu, spår och leder, teknikbacke, golfbana samt anordningar för picknick. Till detta kommer anläggningar för mer idrottsbetonat friluftsliv, såsom idrottsplan, bollplan, tennisbana, isbana, skjutbana, bågskyttebana, motorsportanläggning, ridsportanläggning etc.

3.2.4.3. *Utflyktsområden*

Närområdena måste bli av begränsad omfattning och bör kompletteras med andra områden på sådant avstånd från tätorten, att de kan vara lämpliga utflyktsområden för dagsutflykter.

För längre dagsutflykter efterfrågas områden, där man får tillfälle att njuta av fri natur, kuster och sjöar, ströva i skog och mark och utöva ett aktivt friluftsliv. Året om finns det stort behov av lämpliga marker som mål för dagsutflykter inom räckhåll för de större tätorterna. Under sommaren söker man sig till områden, som erbjuder bad, fiske, bärplockning, vandringar, orientering etc. och under vinterhalvåret till områden, som erbjuder möjlighet till framför allt skidsport och skridskosport. Här krävs en vacker och orörd natur med omväxlande terräng, men också tillgång till olika anläggningar.

Alltefter karaktären på området behövs bl. a. följande anläggningar och anordningar, nämligen parkeringsplatser, friluftsbad, friluftsgård eller raststuga, fiskevatten, spår och leder, samt teknikbacke.

3.2.4.4. *Veckosluts- och semesterområden — fjärrområden*

Under veckosluten önskar åtskilliga människor bege sig bort från tätorten till en mer exklusiv fritidsmiljö för att få vila, avkoppling och möjligheter att utöva olika former av friluftsliv. Kustområdena, fjällområdena och övriga rena vildmarksområden utövar en betydande lockelse. Inom de olika fjärrområdena behövs anläggningar dels för övernattnings, dels för utövande av olika slag av sport. Bland övernattningsanläggningarna kan nämnas turisthotell, campingplatser och semesterbyar. Behovet av anläggningar för friluftsliv är i stort samma som tidigare behandlats under de två föregående typerna av områden.

3.3. Näranläggningar

3.3.1. Mark

Det rörliga friluftslivet är i hög grad beroende av tillgång till fria markområden med omväxlande terräng, tillgång till stränder o. s. v. Det framstår alltså, såsom fritidsutredningen tidigare uttalat i del II, som ett klart samhällsligt intresse, att tillräckliga områden i tätorternas randzoner friställs för det rörliga friluftslivet och vidare att markområden kan disponeras i andra, mer avlägset belägna områden, dit tätortsbefolkningen beger sig under veckoslut eller semester. Utredningen har bland annat hävdad den åsikten, att i fråga om en expansiv tätort de områden, som ligger inom en timmes reseavstånd i första hand bör avsättas för det rörliga friluftslivet och icke exploateras för fritidsbebyggelse. Bristen på tillgängliga naturområden har bl. a. belysts i Naturen och samhället (SOU 1962: 36).

Behovet av mark för det rörliga friluftslivet föreligger dels i form av områden, vars huvudsakliga uppgifter är att vara bärare av anläggningar, dels av naturområden med eller utan anläggningar.

Bl. a. kan följande typer av markområden urskiljas:

- a) friluftsområden som ägs av kommun, landsting etc. — fritidsreservat — dels begränsade markområden, som är bärare av en eller flera anläggningar, exempelvis friluftsbad och friluftsgård, dels större strövområden med eller utan anläggningar,
- b) naturområden som säkerställts såsom naturreservat etc. — i huvudsak stora sammanhängande strövområden, som kan vara utrustade med vissa anläggningar, exempelvis friluftsbad, campingplats,
- c) nationalparker,
- d) domänreservat och kronans fritidsskogar,
- e) strandskyddsområden, områden som säkerställts för fortsatt användning för bad och friluftsliv utan att samhället förvärvat äganderätt,
- f) naturområden som disponeras utan särskilt skydd — i regel större sammanhängande strövområden.

Mark för det rörliga friluftslivet kan alltså säkerställas på olika sätt och med olika medel (jfr del II, sid. 157). Det kan ske genom en framsynt planering och planeringens genomförande enligt BL, med hjälp av naturvårdslagen, eller genom direkta förvärv. Där markanvändningen för friluftslivet är intensiv, uppstår behov av att säkerställa marken genom äganderätt. Detta gäller speciellt ifråga om mark till viktigare kollektiva friluftsanläggningar. Det blir då i regel fråga om att kommun, landsting eller stiftelse förvärvar marken.

Då det gäller markområde som behövs för en anläggning, som skall utgöra replipunkt för det rörliga friluftslivet, måste hänsyn tas till behovet av ut-

rymme för olika slag av friluftsliv kring anläggningen. Kring en friluftsgård eller en raststuga bör marken inom tillräckligt stora områden kunna disponeras av allmänheten för friluftsliv. För flertalet anläggningar, t. ex. friluftsbad, friluftsgårdar och småbåtshamnar, erfordras regelmässigt komplettering med tillräckliga parkeringsplatser för motorfordon. Vidare bör man i markbehovet räkna med s. k. buffertzoner, d. v. s. fria områden som erfordras för att skilja områden för olika användning — områden för fast bosättning, fritidsbebyggelse, anläggningar för rörligt friluftsliv etc. Det är därför en viktig planeringsuppgift att kombinera och i förekommande fall särskilja de företeelser, som skall beredas utrymme inom ett friluftsområde.

3.3.2. *Friluftsgårdar och raststugor*

Utvecklingen har lett till att anläggningar av detta slag i allt större omfattning blivit replipunkter för en omfattande daglig verksamhet. Åtskilliga av dessa anläggningar har också blivit centralpunkter för skolornas friluftsdagar. Med den ökade bilismen har dessutom ett ökat behov av raststugor uppstått i utflyktsområdena, d. v. s. längre bort än den ursprungliga raststugan. Här har denna typ av anläggningar blivit utgångspunkt för friluftsliv i skog och mark. Ytterligare en typ av friluftsgårdar och raststugor är de större regionala anläggningarna, som är belägna inom ett friluftsreservat av större omfattning. Dessa anläggningar är avsedda för allmänhetens veckoslutsvistelse, men också för att användas såsom kursgårdar för olika ändamål.

Intervjuundersökningen visar (del I, tabell 16 sid. 59), att tätortsbefolkningen till en mycket betydande del — 30 % — använder friluftsgårdar och raststugor som replipunkt för sitt friluftsliv. I absoluta tal innebär detta, att av den vuxna tätortsbefolkningen, 2,46 milj., ca 700 000 individer besöker dessa anläggningar. Sammanlagt kan dessa besökare beräknas avlägga 4—4 1/2 milj. besök. Av inventeringen framgår också att friluftsgårdar och raststugor används i ungefär lika hög grad av personer i åldrarna 18—45 år. Även grupperna däröver använder dem i betydande omfattning. Utnyttjandet av friluftsgårdar kan också bedömas mot bakgrunden av vissa andra förhållanden.

Betydelsen av detta slag av replipunkt understryks om man ser till förhållandena vid några aktuella friluftsgårdar, *tabell 31*. Här framgår dels tätortens storlek, dels antalet besök vid friluftsgården eller raststugan. Härskogen och Skatåsen, båda i Göteborgsområdet, redovisar 80 000 resp. 160 000 besök per år. Även friluftsgårdarna i närheten av de mindre tätorterna har en betydande besöksfrekvens. Kettilsås utanför Vetlanda har redovisat 20 000 besök, Kolsvedjan (Ljusdal 5 400 inv) 15 000 besök och Kajvalls friluftsgård (Ljusdal) 7 000 besök.

Tabell 31. Antal besökare 1964 vid vissa friluftsgårdar.

Namn, Ort (Befolkning)	Antal besök	
	per år	max per dag
Lunddalen		
Finspång (11 400)	2 500	300
Härskogen		
Göteborg	80 000	4 000
Skatåsen		
Göteborg	160 000	1 500
Fiskartorpet		
Stockholm	150 000	5 000
Sästrastugan		
Kristinehamn (20 100)	1 000	200
Ombergsliden		
Vadstena (4 100)	6 000	2 000
Sausstugan		
Ludvika (17 000)	200	25
Dragberget		
Ludvika	1 000	250
Gillermarksstugan		
Ludvika	1 200	350
Högbyn		
Fagersta (15 000)	35 000	3 000
Lövhult		
Nässjö (17 300)	80 000	2 000
Larsbo skidstuga		
(Bastuträsk) (800)	7 000	200
Skackastugan		
Karlsborg (4 600)	3 000	250
Kettilsås		
Vetlanda (9 300)	20 000	3 000
Ryssbergsstugan		
Sölvesborg (5 700)	2 000	250
Tjärnmyråsstugan		
Ånge (4 100)	3 000	300
Kalmarlunds Friluftsgård		
Lindesberg (6 100)	13 000	600
Björkvallens Friluftsgård		
Sandviken (20 200)	12 000	1 000
Majabergsstugan		
Jörn (1 400)	6 000	400
Rävastugan		
Klemensnäs (3 000)	4 500	400
Kajvalls Friluftsgård		
Ljusdal (5 400)	7 000	1 000
Midstugan		
Vännäs (3 700)	30 000	550
Bubergsgården		
Vindeln (1 900)	24 000	1 000
Solia		
Norsjö (1 200)	4 000	400
Kolsvedja		
Ljusdal (5 400)	15 000	500
Ramsjöhult		
Katrineholm (19 000)	12 000	1 000
Harsa		
Järvsö (1 200)	60 000	
Ännaboda Friluftsgård		
Örebro (71 300)	60 000	7 000

Inventeringen visar betydande brister i det nuvarande beståndet av raststugor. Sålunda har framkommit (sid. 19), att i hela landet drygt 100 kommunblock saknar tillgång till friluftsgårdar och raststugor, att 17 tätorter med över 10 000 invånare saknar sådan anläggning inom en mils avstånd, att 178 tätorter med 1 000—10 000 invånare saknar sådan anläggning inom nämnda avstånd, att storstadsregionerna är otillräckligt försörjda, att många av de befintliga anläggningarna är otillräckliga samt att det nuvarande beståndet är starkt nedslitet. Intervjuundersökningen har visat, att 30 % av tätortsbefolkningen ansett, att det finns ett otillräckligt antal eller att de befintliga är i dåligt skick. Ett betydande antal personer har också framfört som ett starkt önskemål, att raststugor och friluftsgårdar byggs ut.

Utifrån den här dokumenterade efterfrågan och de klarlagda bristerna i beståndet av friluftsgårdar och raststugor framgår ett mycket klart behov av denna kategori av replipunkter. Det blir fråga om sådana anläggningar både i närområdena, i utflyktsområdena och i fjärrområdena. Olika krav beträffande utrustning och utformning ställs givetvis i de olika fallen. Det förhållandet, att ett stort antal av de befintliga anläggningarna är relativt gamla och icke ändamålsenligt utrustade, talar vidare för behov av upprustning av det nuvarande beståndet.

Av allt att döma är behovet störst i södra och mellersta Sverige och där framför allt i de större tätorternas omgivning. Utredningen har tidigare konstaterat att det rörliga friluftslivets behov av mark och anläggningar är utomordentligt stort i Mälardalen med sina många stora tätorter. För södra och mellersta Sverige torde det i varje fall kunna uppställas som ett förstahandsönskemål att erhålla samma tillgång till raststugor och friluftsgårdar, som för närvarande finns i Norrland. Det synes således icke realistiskt att räkna med att beståndet av friluftsgårdar och raststugor inom en 10-årsperiod skulle behöva fördubblas, d. v. s. utökas med ca 500 objekt. I detta sammanhang kan erinras om att 10 friluftsgårdar och 7 raststugor är under byggnad för närvarande och att ytterligare sammanlagt 49 sådana anläggningar planeras.

3.3.3. Friluftsbad

Bland friluftsbaden kan olika typer urskiljas: det enkla naturliga friluftsbadet, det iordningställda naturliga friluftsbadet och landbassängen. Det är givetvis många gånger svårt att dra en gräns mellan det enkla naturliga friluftsbadet, d. v. s. platser där man kan bada mer eller mindre tillfälligt, men där förhållandena är sådana, att badfrågan icke kan anses löst på ett tillfredsställande sätt, och det iordningställda badet. Utvecklingen går emellertid från badplatser utan anordningar över ett friluftsbad med enkla anordningar till det större friluftsbadet, fullt utbyggt med olika typer av anläggningar och anordningar. Betydande krav ställs i dag på parkeringsplat-

ser, omklädningsmöjligheter, sanitära anläggningar, brygg- och hoppanordningar, serveringsmöjligheter etc. I närheten av våra tätorter, i områden som saknar tillgång till naturliga vattendrag, men också utmed våra havskuster gör sig efterfrågan på uppvärmda landbassänger alltmer gällande. Det är inte enbart bristen på vattendrag och föroreningar av vattendragen, utan också önskemålen om en förlängd badsäsong och om att ha ett bad på bekvämt avstånd, som gör att landbassängen har många fördelar. För tätortsbefolkningen uppstår ofta behov av olika typer av friluftsbad. Man vill ha tillgång till ett bad, som man kan nå under den dagliga fritiden, »kvickbad», ofta kanske det blir ett mindre bad eller utomhusbassäng. I utflyktsområden vill man ha goda möjligheter att bada utmed stränder och kuster. Detta behov blir givetvis särskilt framträdande, om badmöjligheter saknas i bostadsortens närmaste omgivning. Man kan tala om friluftsbad för regionalt och lokalt behov.

Enligt intervjuundersökningen är friluftsbadet den mest frekventerade av alla friluftsanläggningar. Hela 70 % av tätortsbefolkningen har uppgivit, att de besökt denna typ av anläggningar. Detta skulle betyda, att av den sammanlagda vuxna tätortsbefolkningen, 2,46 milj., har 1,7 milj. någon gång under året besökt utomhusbad. Antalet besök skulle härvid kunna beräknas till 30—35 milj. I andra sammanhang har beräknats, att i medeltal 4—5 % av stadsbefolkningen samtidigt utnyttjat friluftsbaden, men att det totala antalet badande per dag normalt är 2—3 gånger större än de samtidigt badande. — Tillgången på friluftsbad har tidigare berörts (2 kap. sid. 27). Av inventeringen har framkommit, att ett betydande antal inlandskommuner — 214 — saknar bad och vidare att flera av de befintliga baden är små och dåligt sanitärt utrustade (sid. 28). Åtskilliga tätorter är otillfredsställande försörjda med bad. I intervjuundersökningen understryks detta bl. a. genom att 43 % uttalat, att badanläggningarna i hemorten var otillräckliga eller i dåligt skick. Huvuddelen av personerna har också placerat utomhusbaden som förstahandsönskemål i fråga om behov av ytterligare anläggningar.

Utifrån den diskuterade efterfrågan och den verkliga tillgången på badanläggningar synes det angeläget med en snabb upprustning av friluftsbad i närområden, utflyktsområden och semesterområden. I många fall torde det vara fråga om en standardhöjning av befintliga anläggningar. Utvecklingen tycks nämligen gå emot större, välutrustade anläggningar. Av väsentlig betydelse i detta sammanhang är, att det kommer till stånd en snabb upprustning av de sanitära förhållandena vid våra nuvarande bad och att man vid anläggandet av bad ägnar de sanitära frågorna tillräcklig uppmärksamhet. I detta sammanhang vill utredningen anmäla, att utredningen vid sina resor påträffat större, allmänna badstränder, som under högsäsongen frekventeras av tusentals, ibland tiotusentals personer, där de sanitära anordningarna varit bristfälligt ordnade eller ibland rentav obefintliga. Detta gäller exempelvis flera av de livligt besökta badstränderna på västkusten

och kan där leda till direkt oefterättliga förhållanden för både besökare och närboende.

Enligt utredningens mening framstår det såsom angeläget att i närheten av tätorter, där det saknas möjligheter att tillskapa naturliga friluftsbad, anlägga utomhusbassänger. Efterfrågan på uppvärmda bassängbad, där man alltså avsevärt förlänger badsäsongen, torde bli allt större även i orter med tillgång till naturliga bad. Efterfrågan på utomhusbassänger framgår i viss mån av att 29 anläggningar för närvarande är under uppförande och 61 är planerade.

3.3.4. Småbåtshamnar

Småbåtshamnarna brukar uppdelas i följande kategorier:

Hemmahamnar, som är avsedda att tillgodose i tätorten boende båtägare, som ofta icke har möjlighet att lägga sin båt på annat ställe än i allmän hamnanläggning eller inne i tätorten. Behov av sådana hemmahamnar kan också uppstå utmed kusterna i anslutning till nybildade fritidshusområden, där man saknar strandtomter och där alltså uppstår ett kollektivt behov av hamnplatser.

Uthamnar är i första hand avsedda att tjäna som utflyktsmål för de i tätorten baserade småbåtarna, men fungerar även som stödhamnar för båtar, som gör mera vidsträckta färder.

Anslutningshamnar, eller kommunikationshamnar, har aktualiserats främst under den senaste tiden. De är belägna utanför tätorten i anslutning till attraktiva fritidsområden utmed kusten och är avsedda för den båtägande tätortsbefolkningen. En anslutningshamn medger att båten icke behöver tas ända till hemorten, utan båtägaren kan färdas med bil eller allmänt fortskaffningsmedel mellan tätorten och hamnen.

Gästhamnar är avsedda att ge båtfolket möjlighet att tillfälligt lägga kvar sina båtar. I hamnarna finns olika former av serviceanordningar.

Behovet av hamnar får ses mot bakgrunden av båtspportens starka fram-marsch. Antalet småbåtar med motorer beräknas idag till ca 200 000. Det totala antalet småbåtar, inkl. segelbåtar av sådan storlek, att de bör ha särskilda förtöjningsanordningar, skulle då kunna uppskattas till ca 300 000. Enligt intervjuundersökningen skulle 7,5 % av tätortshushållen ha *en* motorbåt och 0,2 % av hushållen *två* eller *flera* båtar. Det sammanlagda antalet hushåll med motorbåtar i tätorter med mer än 10 000 invånare uppgick således (1963) till 185 000. Därtill kom ca 32 000 hushåll med segelbåtar. Åt-skilliga faktorer pekar på en fortsatt, snabb ökning av antalet småbåtar. Av intervjuundersökningen har framgått att båtspporten är mycket omtyckt och att ett stort antal människor på sin fritid företar båtutflykter. Ungefär

30 % av den vuxna tätortsbefolkningen skulle således någon gång under året göra motor- eller segelbåtsutflykter. Av intervjuundersökningen framgår vidare, att ett betydande antal personer önskar utöka sin friluftaktivitet just inom detta område.

Det ständigt ökade antalet småbåtar skapar ett betydande behov av gemensamma anläggningar. Behovet framgår klart om man ställer antalet befintliga båtar i relation till befintliga båtplatser i småbåtshamnar. Givetvis är alla båtägare ej beroende av att ha sådana båtplatser. Antalet befintliga småbåtshamnar uppgår f. n. till 666 med en sammanlagd kapacitet av drygt 45 000 båtplatser. Totalinventeringen har också visat, att åtskilliga kustkommuner saknar varje form av småbåtshamn och att förhållandet synes särskilt otillfredsställande i de större tätorterna. Härtill kommer de nya behov som tillskapas av ytterligare småbåtar. Det synes således icke orealistiskt att räkna med en båt per var femtonde person om 10—20 år. Den utbyggnad som f. n. pågår omfattar 19 anläggningar, medan drygt 100 beräknas på planeringsstadiet.

I en till chefen för kommunikationsdepartementet under år 1963 avgiven PM konstaterade utredningen, att det förelåg ett mycket stort behov av ytterligare småbåtshamnar. Enligt en begränsad inventering i vissa tätorter framkom ett omedelbart behov av ca 50 större anläggningar och ca 50 mindre anläggningar med ett sammanlagt antal båtplatser av 27 000. Mot bakgrunden härav föreslog utredningen, att det statliga stödet för småbåtshamnar skulle höjas från dåvarande 2 milj. kronor till 3 milj. för budgetåret 1964/65 och 5 milj. för budgetåret 1965/66. Anslaget har också höjts till 3 milj. kronor för budgetåret 1964/65 och 4 milj. kronor för budgetåret 1965/66 och upptas i årets statsverksproposition med 4,207 milj. kronor för budgetåret 1966/67.

3.3.5. Spår och leder

För att underlätta för allmänheten att komma ut i naturen är det angeläget med spår och leder i samhällets omgivning och inom friluftsområdena. Det kan vara fråga om permanenta strövstigar, permanenta terränglöpningsbanor med eller utan elljus, fasta orienteringskontroller samt permanenta skidspår med eller utan elljus.

Beträffande utnyttjande av permanenta skidspår har 35 % av tätortsbefolkningen uppgivit att de någon gång under året åkt skidor i hemorten. Flertalet av dessa har med all sannolikhet utnyttjat iordningställda spår i betydande omfattning. Enligt intervjuundersökningen har sammanlagt 24 % använt sig av iordningställda skidspår, motsvarande drygt 600 000 vuxna tätortsbor. Vid bedömning av de nuvarande förhållandena har 16 % ansett, att förhållandena beträffande spår och leder är otillfredsställande.

Av totalinventeringen framgår, att strövstigarnas totallängd (sid. 40) uppgår till 3 600 km, fördelade på 300 områden. De permanenta terränglöpningsbanornas längd har uppskattats till drygt 1 000 km och skidspårens längd till drygt 4 500 km inom något mer än 450 områden. Av skidspåren är 183 utrustade med elljusanläggning. Beträffande fördelningen av befintliga anläggningar inom de olika länen jämfört med antalet större tätorter kan man konstatera, att åtskilliga tätorter av betydande storlek saknar någon form av sådan anläggning. Man kan också konstatera, att de större tätorterna i förhållande till sin folkmängd är starkt underförsörjda. Ser man till omfattningen av olika friluftsaktiviteter, som är beroende av nämnda anordningar framgår, enligt utredningens mening, ett starkt behov av en betydande utbyggnad av spår och leder i lämpliga natur- och friluftsområden i samhällenas omgivning. Inte minst gäller detta de större och medelstora tätorterna. Det blir alltså fråga om spår för såväl sommar- som vinterbruk som är avpassade efter människornas olika prestationsförmåga. Allt fler människor vill söka sig ut under kvällstid, varför utnyttjandet av anläggningar av detta slag starkt kan ökas genom komplettering med elljus. Som inledningsvis påpekats torde iordninggjorda spår och leder vara ägnade att stimulera och möjliggöra för allmänheten att komma ut i naturen samtidigt som man härigenom kan skydda naturen för onödig slitning.

3.3.6. Vissa övriga anläggningar av betydelse för det rörliga friluftslivet i tätorternas närhet

Vid sidan av de nu nämnda anläggningarna finns det givetvis en rad andra, som tjänar till stöd för det rörliga friluftslivet och som är av utomordentlig betydelse. Bland dessa kan nämnas teknikbackar, isbanor, golfbanor, anläggningar för motorsport, tennisbanor, idrottsplatser, iordningställda fritidsfiskevatten, anläggningar för ridsport, anläggningar för sportflyg, skjutbanor och bågskyttebanor. Åtskilliga av våra idrottsplatser används exempelvis såsom utgångspunkt för olika friluftsövningar, såsom terränglöpning, orientering etc. Med utvecklingen mot ett mer specialinriktat friluftsliv framstår åtskilliga av de nämnda anläggningarna såsom utomordentligt betydelsefulla. I vad mån tätortsbefolkningen ägnar sig åt aktiviteter som är knutna till dessa har tidigare behandlats i del I samt i inledningsavsnittet. Skid- och slalombackar används av ca 15 % av tätortsbefolkningen, 17 % har sina motionsaktiviteter knutna till idrottsplatser och fotbollsplaner, 8 % till tennisbanor, 20 % till isbanor och 7 % till skjutbanor. Även om de som utnyttjar dessa anläggningar relativt sett är betydligt färre än de som utnyttjar exempelvis friluftsgårdar, raststugor och rastplatser för bilutflykter, så utgör de som är knutna till denna typ av anläggningar ett betydande

antal, om man ser till de absoluta talen. Som också understrukits av intervjuundersökningen är de nuvarande förhållandena vid åtskilliga av dessa anläggningar otillfredsställande. I åtskilliga fall saknas anläggningar helt, medan i andra fall de befintliga anläggningarna uppvisar betydande brister. Här kan erinras om att 27 % av tätortsbefolkningen uppgivit att de är missnöjda ifråga om isbanor och 30 % ifråga om skid- och slalombackar. Totalinventeringen (2 kap.) ger ytterligare belägg för att de nuvarande förhållandena inte kan anses tillfredsställande. Ifråga om slalombackar och teknikbackar har för hela landet endast redovisats 340 stycken, vilket, speciellt om man ser till fördelningen i landet, torde få anses helt otillfredsställande.

Kravet på tillgång till fritidsfiske har sedan mitten på 1950-talet blivit alltmer framträdande. Av intervjuundersökningen framgår, att 40 % av tätortsbefolkningen ägnar sig åt fritidsfiske. Antalet kortfiskevatten beräknas 1963 uppgå till ca 1 200. Bland de personer, som ägnar sig åt fritidsfiske, kan man urskilja olika grupper, dels sådana personer som med minsta möjliga besvär vill nå ett fiskevatten och där få fångst, dels en annan kategori som vill pröva större svårighetsgrad vad både väglängd och fångst beträffar, men som fortfarande har önskemål om hyggliga anordningar för fritidsfiske och dels en grupp s. k. vildmarksfiskare, som besöker mera avlägset belägna fiskeplatser. Detta leder alltså fram till behov av fiskevatten inom strövområdena i såväl utflykts- som fjärrområden.

Ifråga om åtskilliga av de övriga anläggningarna som ovan nämnts framgår av bl. a. upprättade planer för *sport och idrott* i Göteborg och Stockholm m. fl. tätorter, att en betydande utbyggnad är nödvändig för att tillgodose invånarnas behov.

I stort har i dessa planer följande sportanläggningar utomhus uppmärksamrats.

Utomhusanläggningar, sommar

Idrotts-, sport-, lekfält

basketboll, dragkamp, friidrott, fotboll, handboll, rugby, volleyboll.

Specialanläggningar

bågskytte, casting, golf, minigolf, simning, sportskytte, tennis, varpa, kanot, rodd, segling, bilsport, motorcykel, cykel, orientering, ridning.

Utomhusanläggningar, vinter

Specialanläggningar

bandy, curling, ishockey, konståkning, skidor, skridsko.

Till dessa anläggningar kommer de områden och anläggningar, som mera direkt hör samman med tätorternas bostadsområden och som avser att tillgodose de mest närliggande, dagliga behoven av utrymme för utevistelse och friluftsliv: parker, lekplatser, bollplaner etc. Dessa behov ankommer

det emellertid närmast på tätortsplaneringen att tillgodose. Så långt friluftslivets intressen i den delen är berörda synes de också, efter vad utredningen kunnat finna, vara föremål för vederbörlig uppmärksamhet från planmyndigheternas sida.

3.3.7. Kombinerade anläggningar — gruppanläggningar

I friluftspaneringen har hittills i första hand uppmärksamhet ägnats åt punktanläggningar. På ett ställe har exempelvis förslagts ett friluftsbad och på ett annat ställe en campingplats, på ett tredje ställe en friluftsgård och på ett fjärde kanske vissa andra anordningar, såsom spårcentraler o. s. v. Inom ytterligare ett annat område har mark kanske säkerställts för strövande i skog och mark. Utvecklingen tycks gå i den riktningen, att anläggningarna i allt större utsträckning förs samman inom friluftsområden, i form av s. k. kombinerade anläggningar eller *gruppanläggningar*. Det finns anledning att förmoda, att det blir dessa typer av områden som blir förhärskande i framtiden. Flera faktorer talar för att man på olika sätt försöker tillskapa friluftsområden, som kan fungera som verkliga friluftsentra. Till dessa centra kan människorna komma för att rasta under en bilutflykt, ströva i skog och mark samt idka olika friluftssysselsättningar.

Förekomsten av befintliga gruppanläggningar belyses av totalinventeringen (2 kap. sid. 41). Av denna undersökning framgår, att det endast är i begränsad omfattning som gruppanläggningar tillskapats; dessutom rymmer de befintliga områdena i regel endast två eller tre anläggningar, och ofta saknas tillräckliga strövarealer i anslutning till anläggningarna. Behovet av gruppanläggningar kan härledas ur ett allmänt önskemål att bättre utnyttja de markarealer som står till förfogande, att göra dessa områden användbara såväl sommar som vinter, att bättre utnyttja och tillvarata gemensamma anläggningar — bilparkeringsplatser, sanitära anordningar etc. och att underlätta anläggningarnas skötsel. — Kombinerade områden kan också bättre tillgodose variationsrikedomen i friluftslivet. Som tidigare understrukits är den enskilda individen intresserad av en rad olika aktiviteter. Därtill kommer de olika intressena hos olika familjemedlemmar. Det bör finnas möjlighet för var och en av medlemmarna i en familj att välja den aktivitet han föredrar.

Utformningen av gruppanläggningen är givetvis beroende på hur den ligger i förhållande till tätorten. Ett klart behov föreligger emellertid av denna typ av anläggningar såväl i tätortens närhet som i utflyktsområdet, i weekendområdet och i semesterområdet. Erfarenheterna från de befintliga anläggningarna torde vara, att de är mycket uppskattade av allmänheten och starkt frekventerade. En gruppanläggning för dagligt bruk i tätortens närhet bör lämpligen inrymma ett större eller mindre antal av följande element: parkeringsplats, friluftsgård eller raststuga med bastu och om-

klädnadsmöjligheter, permanenta spår för såväl sommar- som vinterbruk, motionsspår, fasta orienteringskontroller, lägerplats för ungdom, teknikbacke, isbana, källbacke, plan för bollspel, lekplats, picknickområde, ev. friluftsbad i någon form, planer för olika småspel samt fria arealer för strövande i skog och mark och för utövande av olika friluftsovningar. Det kan också finnas utrymme för fritidsfiskevatten. Dessutom kan det vara lämpligt att i varje fall i vissa fall även ingruppera anordningar för vissa kulturella aktiviteter. Med beaktande av att flertalet tätorter helt saknar sådana anläggningar samt att dessutom de större tätorterna är otillräckligt försörjda, föreligger otvivelaktigt ett mycket stort utbyggnadsbehov. Det bör vara angeläget för flertalet tätorter att i tillräcklig omfattning skaffa sig tillgång till dylika anläggningar.

Som exempel på gruppanläggningar lämnas i det följande redogörelse för Hemlingbyanläggningen utanför Gävle.

Hemlingbyanläggningen ligger ca 4 km från stadens centrum och är avsedd att användas för allmänhetens regelbundna konditionsträning, olika former av friluftsliv samt av skolorna under friluftsdagarna. Anläggningen ägs av Skid- och friluftsförbundet. Marken ägs till största delen av Gävle stad, och friluftsområdet är upptaget i stadens generalplan och är avsett att avsättas som naturreservat.

Friluftsgården är uppförd med en källarvåning och en bottenvåning med en sammanlagd golvyta på ca 900 m². I källarvåningen finns inrymt bastu för damer och herrar, lokal för konditionstestning, vänthall, ekonomilokaler m. m. I bottenvåningen finns dagrum, storstuga med barsservering, expedition, förråd, kurslokal samt förläggingsutrymmen med 24 bäddplatser. De senare är i första hand avsedda för kursdeltagare och i andra hand för turister.

Inom området finns promenadstråk, löpstigar och skidspår av olika längd. Ett elbelyst, stenfritt, »fotvänligt» löpspår på ca 2 000 m har iordningställts för den speciella konditionsträning som pågår på platsen. I anslutning till detsamma finns en gymnastikplats med enkla redskap för rygg- och bukmuskelträning. I övrigt finns inom området grillspisar för familjebruk och för skolklasser, friluftsaula för friluftsläktioner och sammankomster av olika slag, basläger för träning i friluftsteknik, koja och lekplats för barnverksamhet, campingplats, teknikbackar med lift m. m.

3.4. Fjärranläggningar

3.4.1. Mark

Vad utredningen sagt ifråga om behov av mark för näranläggningar gäller i stort även beträffande fjärrområdena. Med tanke bl. a. på den spridning och frigjordhet i förhållande till hemortskommunen, som kännetecknar friluftslivet i dessa områden, kan det givetvis för värdkommunen framstå såsom en icke primär uppgift att engagera sig i markanskaffning etc. Den

mest praktiska handlingslinjen torde emellertid ofta vara, att värdkommunen fungerar såsom huvudman.

De markområden som efterfrågas är större sammanhängande skogsområden, gärna med tillgång till vatten och med kuperad terräng och som ur andra synpunkter är lämpliga att använda som strövområden. Särskilt har under senare år delar av Dalarna och Norrland fått ökad aktualitet som fjärrområden för våra storstadsbor.

3.4.2. Campingplatser

Som påpekas i 2 kap. sid. 46 har i samband med tillkomsten av campingplatser eftersträfvats icke blott att främja campingen såsom en friluftsjaktivitet utan även att bringa campingplatserna under viss kontroll.

Behovet av campingplatser illustreras av utredningens intervjuundersökning. Enligt denna skulle under 1963 27 % av tätortsbefolkningen ha campat någon gång under året. En tredjedel av personerna i åldersgruppen 18—25 år har ägnat sig åt camping mer än tre gånger under året. Detta innebär, att av den undersökta tätortsbefolkningen skulle antalet som besökt campingplatser kunna uppskattas till 650 000 och antalet övernattningar till mellan 5 och 6 milj. Som framgår av uppgifter om semestervanorna har hela 13 % övernattnat i huvudsak i tält eller husvagn under semestern. Hela 24 % har över huvud taget campat någon gång under semestern. Av undersökningen framgår vidare, att 15 % av camparna inte besökt någon campingplats utan campat fritt, 24 % besökt en campingplats, medan 40 % besökt fyra eller flera campingplatser. Även om åtskilliga ligger stilla på en plats, stannar dock huvuddelen endast en kort tid på varje ställe, d. v. s. camparna tillbringar i stor utsträckning en rörlig semester. Undersökningen har visat, att 40 % stannar 1—2 dagar, 35 % tre dagar till en vecka och 16 % 1—2 veckor samt endast 7 % två eller flera veckor på en och samma plats. Utvecklingen av husvagnar i landet understryker ytterligare behovet av välutrustade campingplatser. Vid 1960-talets början fanns ca 8 000 husvagnar. Nyregistreringen per år har uppskattats till mellan 4 000 och 5 000. Det totala antalet uppgår enligt uppgifter f. n. till mellan 25 000 och 30 000 vagnar av olika typer.

Ifråga om campingplatserna kan man särskilja *turistcampingplatser*, som behövs för att omhänderta turister och främlingar på orten, alltså en campingplats som ligger i anslutning till samhället och ofta intill en trafikhuvudled, genomreseplatser utmed turiststråk, *veckoslutscampingplatser* i utflyktsområden och *semestercampingplatser* i semesterområdena.

Den lägerverksamhet som omnämnts i 2 kap. har numera en betydande omfattning. Enligt lämnade uppgifter skulle antalet anordnade läger 1964

uppgå till 3 500—4 000 med 150 000—160 000 deltagare. Lägren är ofta av betydande omfattning, upp till några tusen deltagare. Av den inventering, som medicinalstyrelsen genomfört 1965, framgår att bristfälliga sanitära förhållanden förelegat vid ett flertal fall. Således konstaterades, att för att uppnå en acceptabel standard erfordras såväl bättre anordningar för omhändertagande av latrin som förbättrade tvätt- och duschmöjligheter, men också ökade resurser för att under tillfredsställande förhållanden förvara livsmedel. För att tillgodose det ökade behovet av lägerplatser och för att möjliggöra en godtagbar sanitär standard synes önskvärt, att ungdomsorganisationerna i större utsträckning får tillgång till fasta lägerplatser, vilka då kan utnyttjas år från år och vara försedda med rationella anordningar.

Förekomsten av campingplatser framgår av 2 kap. sid. 47. I hela landet redovisas totalt 819 st. rymmande sammanlagt 106 000 tältplatser. Förekomsten av campingplatser varierar starkt i olika delar av landet. Ett mycket stort antal av dem är emellertid små och dåligt utrustade, vilket bl. a. framgår av att antalet av campingkommittén godkända platser uppgår till endast 431. Av dessa har endast 108 betecknats såsom trestjärniga. Av det sammanlagda antalet platser (819) är endast 301 utrustade med wc. Endast ett fåtal platser har speciella anordningar för omhändertagande av latrin från husvagnarnas kemiska toaletter.

En viss belysning av relationen befintliga campingplatser — campare erhålles, om man utifrån intervjuundersökningen gör en uppskattning av antalet hushåll som campar. Antalet semestrande hushåll från tätorter med mer än 10 000 invånare under juli kan beräknas till ca 1 milj. 40 % av dessa kan beräknas uppehålla sig i Götaland. Om 13 % av dessa campar, skulle det motsvara 50 000 hushåll. Läger man här till uppskattningsvis ca 25 000 från andra tätorter, skulle minst 75 000 hushåll efterfråga campingmöjligheter i enbart Götaland. Därtill kommer utländska turister. Med utgångspunkt från totalinventeringens uppgifter om antalet campingplatser finner man, att antalet tältplatser i kustlänen i Götaland, med undantag av Östergötland, uppgår till ca 50 000, varav på auktoriserade platser 38 000. Antalet tältplatser på trestjärniga campingplatser uppgår endast till 18 000. Detta skulle tyda på behov av en betydande utökning, i varje fall i vissa regioner. Som tidigare påpekats (sid. 51), föreligger dessutom behov av bättre campingmöjligheter intill tätorterna, utmed de allmänna vägarna och inom olika utflyktsområden. Här kan erinras om den ojämna spridningen som konstaterats beträffande de nuvarande campingplatserna. Det kanske allra angelägnaste synes emellertid vara en modernisering av många av de nu befintliga platserna. Målsättningen torde i stort böra vara en standard motsvarande den som campingkommittén anger såsom trestjärnig. En betydande utbyggnad pågår också redan. Antalet campingplatser under byggnad uppgår till 26 och antalet planerade anläggningar till 114.

3.4.3. Semesterbyar

Semesterbyanläggningarna är som tidigare framgått (sid 56) en mycket sen företeelse. Tillgängligt material visar en mycket hög beläggningsfrekvens i de nuvarande semesterbyarna. Erfarenheten är också den, att det är långa köer och att man måste reservera långt i förväg. Beläggningen i några semesterbyar framgår av följande sammanställning.

	Antal stugor	Antal hushåll som hyrt
Oknö	130	500
Orsa	18	86
Landskrona	60	375
Blårör, Borgholm	60	390
Gustafsvik, Visby	94	613
Gräftåvallen (Oviken, Jämtland)	14	130
Ramsele	10	75
Hammarstrand	20	160

Även om man räknar med en fördubbling av fritidsbebyggelsen torde det alltså finnas en mycket stor grupp människor, som av ekonomiska och andra skäl icke önskar binda sig vid ett fritidshus, utan finner det både lämpligt och önskvärt att välja semesterort för ett år i sänder, att dela semestern o. s. v. Vintersemestern synes vidare bli allt vanligare. Det blir under sådana förhållanden speciellt för barnfamiljer angeläget att finna enkla och billiga former för övernattning. Behovet av semesterbyar synes göra sig gällande såväl inom sommar- som vintersemesterregionen.

Kusterna och fjällregionen kommer således i blickpunkten i första hand. I sammanhanget bör också uppmärksammas den i regel mycket goda möjligheten för expansion av friluftsanläggningar i södra och mellersta Sveriges skogsbygder. Även om behovet av semesterbyar inte direkt kan uppskattas exakt, anser utredningen det vara realistiskt att räkna med ett utbyggnadsbehov av semesterbyarna motsvarande minst 50 000 stugor, d. v. s. en 10-dubbling. För närvarande är 12 semesterbyar under byggnad, och vidare är 95 anläggningar planerade. — En sådan expansion får anses önskvärd, bl. a. som motvikt till en alltför hastigt fortskridande exploatering av enskilda fritidshus.

3.4.4. Fjällstugor och fjällstationer

Den i 2 kap. kortfattat skildrade utvecklingen ifråga om fjällturismen torde under de närmaste åren fortsätta i än mer stegrat tempo. Fjällområdet erbjuder några av landets viktigaste och alltmör efterfrågade fjällrområden för friluftslivet. Den breddning av fjällturismen, som nu pågår, gäller både

en fjärrturism med besökare från Mellan- och Syd-Sverige och en närturism, ofta under kortare färder, för de olika fjäll-länens egna invånare. Den utbyggnadstakt, som funnits under de senaste åren med 6 à 8 nytillkomna fjällstugor per år, torde behöva ökas.

Under 1966 planeras ytterligare fjällstugor i norra Lappland, men placeringen av dessa har inte kunnat fastställas, då lägesbestämningen måste ordnas så, att renskötseln icke åsamkas skador. Inom Jämtlands län uppföres ytterligare fjällstugor vid de befintliga stugorna vid Gåsen och Vålådalen, och en stuga uppföres vid Skedbrosjön. Denna stuga utgör den första replipunkten på den planerade utbyggnaden av en led, som skall göra det möjligt att företaga färder genom södra Häljedalens och norra Dalarnas fjällområden Fjällnäs till Grövelsjön.

Även de större fjällanläggningarna av fjällstationskaraktär är stadda i snabb utveckling. Som exempel kan anföras att inom Svenska turistföreningen föreligger rätt omfattande utbyggnadsplaner. Vid Abisko turiststation planeras en större tillbyggnad med serveringslokaler, konferensutrymmen och gästrum. I avvaktan på att denna större tillbyggnad skall komma till stånd uppföres under 1966, då den nya linbanan på Nuolja's sluttning tas i bruk, en serveringslokal huvudsakligen avsedd att tjäna den väntade strömmen av daggäster. Vid Kebnekaise, som är en centralpunkt för fjällturismen i hela norra Lappland, tages sommaren 1966 i bruk en nybyggnad rymmande personal- och gästrum. Genom de omfattande vattenkraftsarbetena utmed stora Luleälvs sjösystem har tillkommit bilväg långt in i fjällvärlden, och det har blivit nödvändigt att till sommaren 1966 ha serverings- och logiutrymmen till förfogande vid Vietas, där den allmänna trafiken på den s. k. Sjöfallsvägen stoppas. Anläggningen kommer att ägas av domänverket och drivas av STF. Vid Storulvån i Jämtland avser STF att uppföra en ny fjällstation med ca 100 bäddar. I samband därmed anläggs väg den 11 kilometer långa sträckan mellan Handöl och Storulvån. Vid Grövelsjöns fjällstation i norra Dalarna planeras en utbyggnad med serviceanordningar för den stora strömmen av bilburna turister, som för en dag far upp till fjällen kring Grövelsjön.

3.4.5. Vandrarhem

Vandrarhemmen i landet har under de drygt 30 år som de funnits i sin av Svenska turistföreningen skapade form visat sig ha en stor uppgift att fylla. Under senare år har de framför allt tjänat de bilburna familjerna under deras semesterfärder. I mindre utsträckning har vandrarhemmen, varav de flesta är öppna endast under sommarsäsongen, tjänat som replipunkter för kortare utfärder under den dagliga fritiden eller under veckosluten.

Under de närmast kommande åren torde behovet av vandrarhemsbäddar av god standard öka betydligt. Denna enkla och billiga form av övernattnings

är numera väl känd och starkt efterfrågad. Därtill kommer det icke obetydliga inslaget av utländska gäster, som år 1965 uppgick till omkring 30 procent av hela gästantalet på vandrarhemmen.

Standarden i fråga om antal bäddar per rum liksom kvaliteten på bäddutrustningar och andra inventarier har successivt förbättrats. Det är givetvis önskvärt att denna utveckling fortsätter. Den starkt ökade bilturismen och den större rörligheten som följd därav har fört med sig en tendens att koncentrera vandrarhemsbäddarna till något större och bättre utrustade permanenta anläggningar, som också är lättare att driva på ett ekonomiskt tillfredsställande sätt. Denna tendens torde komma att förstärkas än mer.

3.4.6. Bygdesemester

Bygdesemesterns snabba utveckling redovisas i 2 kap. sid. 62. Denna utveckling pekar också på att behovet av denna typ av semesterbostad är stort.

Numera utnyttjas bygdesemester inte bara på sommaren. Allt större skolor söker denna semesterform även på vintern. Det blir allt vanligare, att man tar ut en semestervecka tillsammans med barnen under skollovet för att på så sätt hålla familjen samlad. Under juledigheten tenderar också efterfrågan på bygdesemester att öka. Även utlänningar har uppmärksammat den svenska bygdesemestern, och tillströmningen söder ifrån ökar år från år, vilket bl. a. bidragit till att bredda beläggningen.

Hittills har inte förelegat några svårigheter att utbygga verksamheten. Även om bygdesemestern nu täcker stora områden av de turistiskt värdefulla delarna i Sverige, finns det ännu åtskilliga kommuner, som inom sina räjonger rymmer förutsättningar för bygdesemesterverksamhet. Bostadstillgången för ändamålet tillgodoses i takt med utflyttningen från landsbygden. Det stora problemet är emellertid den starka semesterkoncentrationen, som gör att man på många håll, speciellt norr ut, endast kan hyra ut på några få veckor. Samtidigt ökar kraven på standard, för vilken gästerna synes beredda att betala. Då emellertid trots denna beredvillighet utnyttjandefrekvensen av bostad blir ringa, täcker inkomsterna inte gjorda eller planerade investeringar till förbättring och upprustning.

Förmedling av enskilda stugor och lägenheter för semesterbruk görs också av andra riksorganisationer och av flera regionala turistorganisationer, även om denna förmedling icke på långt när nått samma omfattning som RESO bygdesemester. Efterfrågan på sådan inkvartering väntas stadigt öka på alla håll.

3.4.7. Turisthotell

Antalet hotell och pensionat, som används för semesterändamål, kan uppskattas till omkring 400. Huvudparten, eller cirka 75 % av dessa, är byggda före 1939, de flesta långt tidigare. 1939—1950 tillkom 45, 1950—1960 34

och efter 1960 20 anläggningar. Lokaliseringen av hotell och pensionat i landet framgår av *kartbilaga 7*, där dock icke hotell och pensionat i städer medtagits. Flertalet av anläggningarna är emellertid inte nyuppförda, utan har omändrats från annat användningssätt. Västkusten har jämte vissa sjöområden i Mellansverige de tätast belägna turishotellen, medan i norr Jämtlands län intar en särställning. Kusthotellen är öppna under sommaren (juni—augusti), fjällhotellen har en sommar- och en vintersäsong, och endast vissa turishotell och pensionat i inlandet håller öppet året om.

Någon samlad genomsnittlig beläggningssiffra finns ej beroende på de varierande öppethållningstiderna. För sommaranläggningarna kan dock sägas, att full beläggning knappast kan påräknas mer än under 4—6 veckor. Fjällhotellen kan numera räkna med god beläggning under jul- och nyårshelgen, från februari t. o. m. april (inkl. påskhelgen), medan sommarsäsongen vanligen är sämre belagd. Den växande turistströmmen från andra länder har också starkt ökat efterfrågan på goda turishotell. De korta säsongerna och de starkt stegrade kostnaderna, i synnerhet på personalsidan, gör lönsamheten problematisk. De äldre anläggningarna erbjuder endast undantagsvis sådan utrustning, som motsvarar dagens krav. Behovet av upprustning och modernisering är därför stort, men mot bakgrunden av den dåliga lönsamheten kan några större nyinvesteringar knappast förväntas. Detta torde i synnerhet gälla de mindre enheterna, som efter hand kommer att minska i antal, men svårigheterna även för övriga turishotell är påtagliga. En viss upprustning och tillbyggnad har skett med hjälp av de statliga garantilån, som branschen kunnat få sedan 1959. De turishotell, speciellt i södra och mellersta Sverige, som kan erbjuda konferensservice, har under senare år kunnat notera en förbättrad lönsamhet genom den ökande efterfrågan på kurs- och konferensplatser.

Av den undersökning, som utredningen redovisade i del I, framgick att under 1963 14 % av semesterfirarna bodde på hotell och pensionat under sommarsemestern, medan 40—60 % använde denna inkvarteringsform under semester, som togs ut under vinterhalvåret. Den längre semestern har medfört en mindre säsongförlängning sommartid och en efterfrågeökning under vintern. Även om sådana boendeformer som stugor och camping sannolikt kommer att visa större ökning, behöver det framtida behovet av hotell och pensionat med dessas större bekvämlighet knappast sättas ifråga. Efterfrågetrycket kommer även i fortsättningen främst att vända sig mot kustregionerna i södra och mellersta Sverige. Allt flera kommer emellertid att försöka ta ut en semestervecka under vinterhalvåret och, i den mån utlandsresa icke föredras, välja de svenska fjällen som resmål.

Hotellgästen ställer krav på service och tillgång till variationsmöjligheter. Dessa krav torde bäst kunna tillgodoses av större eller medelstora anläggningar, gärna grupperade i vad som skulle kunna kallas turistiska tätorter.

Utbyggnaden av turisthotell och pensionat i Sverige torde hänga intimt samman med möjligheterna att ernå förlängda säsonger genom ytterligare semesterspridning.

3.4.8. Anläggningar för olika friluftaktiviteter

Flertalet av de människor som under semestern, veckoslut eller annan ledighet uppehåller sig i fjärrområden av olika karaktär och som önskar utöva ett aktivt friluftsliv, är vid sidan av övernattningsmöjligheter beroende av en rad olika anläggningar där. Dessa anläggningar är i stort sett samma som tidigare behandlats under avsnittet näranläggningar. Här framstår således ett betydande behov av olika former av raststugor, friluftsbad, teknikbackar, skidliftar, fiskevatten, spår och leder etc.

Av stor betydelse för det rörliga friluftslivet i fjälltrakterna är de anordningar, som vidtagits för att ge vägledning, framkomlighet och säkerhet: ledmarkeringar, broar, vindskydd. Under årens lopp har Svenska turistföreningen låtit rösa med stenrösen eller trästakar med kryss — s. k. ledstjärnerösningar — sammanlagt ca 2 300 km. Genom lappväsendet, olika lappbyar, domänverket och olika turistorganisationer och turistanläggningar har liknande anordningar flerstädes tillkommit, och under det senaste året har rikspolisstyrelsen inträtt som högsta instans för fjällräddningstjänsten och därmed tagit ansvar för vissa anordningar. Alltjämt kan STF:s system av anordningar betraktas som en stomme i systemet, och föreningen har under senare år ombesörjt åtskilliga anordningar åt länsstyrelserna i fjälllänen, vilka erhållit särskilda bidrag ur statens friluftsfond för ändamålet. STF har i sådana fall också åtagit sig och av egna medel bekostat underhåll av anläggningarna under 10 år. Med den fortgående snabba ökningen av fjällturismen kommer detta slag av anordningar att få ökad vikt.

KAPITEL 4

Det nuvarande finansiella stödets utformning

4.1. Allmänt

I sitt andra delbetänkande (SOU 1965: 19, sid. 24 ff) har utredningen lämnat en översiktlig redogörelse för statens ekonomiska stöd åt idrott, friluftsliv, naturvård och turism. De sammanlagda anslagen på riksstaten för dessa ändamål beräknades till ca 70 milj. kronor för budgetåret 1965/66. Som jämförelse kan nämnas, att de kommunala investeringarna i idrottsanläggningar vid en särskild undersökning avseende året 1963 beräknats uppgå till sammanlagt 80 milj. kronor. Närmare uppgifter över kommunernas insatser för friluftsliv och naturvård saknas, men de torde vara av betydande storlek. Enligt en undersökning, utförd av 1964 års turisttrafikutredning, uppgick kommunernas insatser för turism i samband med investeringar i olika anläggningar för perioden 1960—1964 till ca 130 milj. kronor. Här ingår anläggningar, som helt eller delvis utnyttjas av turister, dels inkvarteringsutrymmen, dels anordningar som kan vara ägnade att locka turister, friluftsgårdar, badplatser etc. Det redovisade beloppet måste emellertid betraktas mot bakgrunden av det stora svängrum, som ges för bedömningar i det enskilda fallet, d. v. s. om den enskilda anläggningen tillkommit för att delvis utnyttjas av turister eller helt av egna invånare.

Statens stöd till friluftslivet och dess anläggningar lämnas i första hand genom fonden för friluftslivets främjande, anslaget till byggande och underhåll av mindre hamnar och farleder, kreditgarantier för turisthotell samt statskommunala beredskapsarbeten och lokaliseringsstöd. Dessutom utgår bidrag till vissa delar av friluftsanläggningar ur fonden för idrottens främjande (bastur, el-ljusspår, friluftsbad) och ur allmänna arvsfonden (för främjande av barns och ungdoms vård och fostran). Till förvärv av mark för friluftslivet disponeras även vissa naturvårdsanslag. För att underlätta fritidstrafiken utgår stöd till vissa enskilda vägar (8 kap.)

Huvuddelen av stödet till friluftsliv utgår till anläggningar. Bidrag till administrationskostnader och kostnader för instruktörer för friluftsverksamhet utgår i begränsad omfattning ur friluftsfonden och idrottsfonden. Särskilt statligt stöd till ungdomens idrotts- och friluftsliv utgår i form av det statliga stödet till ungdomens fritidsverksamhet (VIII ht). Det sistnämnda avser i första hand att täcka administrationskostnader och instruktörsverksamhet.

Följande exempel belyser i viss mån storleken av bidragen till administrationskostnader m. m.

Skid- och friluftsförbundet erhöll 1965/66 följande bidrag för administrationskostnader samt för kostnader för central och regional kursverksamhet och instruktörsverksamhet:

	Administrations- och instruktörsverksamhet	Central och regional kursverksamhet
Ur friluftsfonden	35 000	50 000 (dessutom för annan verksamhet 10 000)
Ur idrottsfonden	77 500 (varav tilläggsanslag 50 000)	132 500 (dessutom för ungdoms- idrott m. m. 74 500)
För ungdomsverksamhet (VIII ht)	116 000	

Reso erhåller för sin bygdesemester ett administrationsbidrag ur fonden för friluftslivets främjande med 75 000 kronor. Till Svenska turistföreningen utgår för närvarande icke något administrationsbidrag.

4.2. Friluftsfonden

4.2.1. Allmänt

Till fonden för friluftslivets främjande sker avsättning ur ett anslag på X ht.¹ I 1939 års statsverksproposition föreslog föredragande departementschefen, att 20 % av behållningen av AB Tipstjänsts verksamhet skulle avsättas för befrämjande av friluftslivet. Då statens behållning av ifrågakommande verksamhet förväntades uppgå till 15 milj. kr., föreslogs avsättningen till den nya fonden för budgetåret 1939/40 uppgå till 3 milj. kr. Detta förslag biträdades av riksdagen, som för budgetåret 1939/40 anvisade ett förslagsanslag av 3 milj. kr. för överföring till en av statskontoret förvaltd fond, benämnd Fonden för friluftslivets främjande. Förslag till anslagsfördelning skulle framföras av ett särskilt inrättat organ, statens fritidsnämnd, år 1963 ombildad till statens friluftsnämnd.

Instruktion för nämnden utfärdades 1940. Däri angavs att nämndens uppgift skulle vara att utgöra statens rådgivande organ i frågor rörande fritidens utnyttjande för friluftsliv, ävensom i frågor, vilka därmed äger samband. Nämnden är alltså ett förslagsställande organ, medan Kungl. Maj:t prövar och beslutar i varje särskilt fall om dispositionerna av friluftsfondens medel.

Den plan för tipsmedlens fördelning, som 1939 års riksdag godkände och som bl. a. innebar att 20 % av överskottet skulle gå till friluftssändamål, kom aldrig att genomföras.

¹ Fr. o. m. budgetåret 1966/67 redovisas anslaget på IX ht.

Avsättningarna budgetårsvis till fonden har varit:

1939/40	3,0	milj. kr.	1953/54	0,75	milj. kr.
1940/41	0,5	» »	1954/55	1,0	» »
1941/42	—		1955/56	1,0	» »
1942/43	0,75	» »	1956/57	1,1	» »
1943/44	0,75	» »	1957/58	1,25	» »
1944/45	0,75	» »	1958/59	1,25	» »
1945/46	1,25	» »	1959/60	1,4	» »
1946/47	1,5	» »	1960/61	1,4	» »
1947/48	2,0	» »	1961/62	1,6	» »
1948/49	1,0	» »	1962/63	1,8	» »
1949/50	1,0	» »	1963/64	2,1	» »
1950/51	1,0	» »	1964/65	2,6	» »
1951/52	0,75	» »	1965/66	3,0	» »
1952/53	0,75	» »	1966/67 (förslag)	3,5	» »

4.2.2. Allmänna bidragsändamål

För att bidrag ur fonden skall kunna utgå, skall ändamålet i fråga på ett eller annat sätt äga anknytning till ett sportligt betonat friluftsliv. Härigenom har erhållits en allmän avgränsning i förhållande till idrottsändamålen, vilka tillgodoses via Riksidrottsförbundet och idrottsfonden (del II, sid. 26). Ibland ryms inom en och samma anläggning både anordningar som tjänar det aktiva friluftslivet och anordningar som hör till idrottssidan. I så fall kan anläggningen tilldelas bidrag ur båda fonderna.

För att en anläggning skall kunna ifrågakomma för bidrag gäller vidare, att den enligt traditionell bedömning icke kan göras ekonomiskt självbärande. Hotell, pensionat, motell och skidliftar har ansetts vara anläggningar, som alla i och för sig kan vara till gagn för friluftslivet, men dylika anläggningar förutses vara ekonomiskt självbärande och är därför undantagna från bidrag.

Som ett tredje huvudvillkor för bidrag gäller, att en kommun eller annan institution av viss stadga, t. ex. en stiftelse, förening etc., skall stå som huvudman. Däremot godtas inte en privatperson som huvudman. Detta sammanhänger med att staten kräver att anläggningar, som fått bidrag ur frididsfonden, skall vidmakthållas i 25 år. Om ändamålet förändras eller anläggningen upphör, föreligger återbetalningsskyldighet med avseende på den tid, som anläggningen ej kommit att tjäna sitt ursprungliga syfte. Om bidrag utgick även till privatpersoner, har man ansett garanti saknas för kontinuitet i användningen.

Ytterligare gäller att anläggningen skall vara öppen och tillgänglig för alla och envar, oavsett medlemskap i viss organisation eller sammanslutning.

Detta innebär alltså, att en klubbstuga med en förening eller annan organisation som huvudman faller utanför bidragsgivningen i sådana fall, där stugan är avsedd att användas för exempelvis kursverksamhet eller semesterbruk enbart för föreningens eller organisationens egna medlemmar. Bidrag kan däremot utgå till förening och organisation, som vill äga och driva en friluftsgård eller skidstuga avsedd att vara tillgänglig för allmänheten.

För erhållande av bidrag gäller vidare, att vederbörande huvudman skall göra en egen insats. Det statliga bidraget är alltså avsett att tjäna som stimulans och utgår som regel med viss procent av de beräknade anläggningskostnaderna. Procentsatsen varierar med ändamålet. För riksanläggning, som inte kan förutsättas få kommunbidrag i samma utsträckning som anläggning avsedd att i huvudsak tjäna det lokala behovet, utgår i vissa fall bidrag med 80 % av anläggningskostnaderna. Huvudregeln är eljest bidrag med 60 %. Det har emellertid under senare år ej varit möjligt för nämnden att i varje enskilt fall tillstyrka bidrag motsvarande hela denna procentsats. Dessutom har nämnden ansett, att man med nuvarande medelstillgång i friluftsfonden inte bör ge mer än 75 000—100 000 kronor till en och samma anläggning, semesterbyar undantagna.

De olika bidragsändamålen framgår närmare av följande avsnitt. I *tabell 32* har de tillgängliga anslagsmedlen fördelats på olika verksamhetsområden. Bidragens regionala fördelning framgår av *tabell 33*.

Tabell 32. Tillgängliga anslagsmedels disposition för skilda ändamål från och med fondens tillkomst den 1 juli 1939 till och med den 30 juni 1965.

	Kronor	Procent
Friluftsgårdar m. m.	8 678 800	28,0
Semesterbyar	4 857 900	15,6
Vandrarhem	5 404 400	17,4
Campingplatser	2 084 950	6,7
Semesterhem för husmödrar	1 584 400	5,1
Husmoderssemesterverksamhet ..	461 850	1,5
Fjällräddningstjänst	185 500	0,5
Badanläggningar	1 929 200	6,2
Kursverksamhet	1 038 600	3,4
Scoutverksamhet	1 598 300	5,1
Fritidsreservat		
Staten	445 800	
Kommuner	884 750	
Organisationer	503 450	
Administrationsbidrag	903 000	2,9
Diverse	547 000	1,7
Summa	31 107 900	100,0

Tabell 33. Beviljade bidrag ur fonden för friluftslivets främjande fördelade länsvis.

	Anslag	Procent
Stockholms stad och län	1 934 350	9,1
Uppsala län	319 500	1,5
Södermanlands län	254 800	1,2
Östergötlands län	525 600	2,5
Jönköpings län	475 750	2,2
Kronobergs län	400 350	1,9
Kalmar län	2 425 900	11,4
Gotlands län	1 264 550	6,0
Blekinge län	988 450	4,7
Malmöhus och Kristianstads län	1 661 600	7,8
Hallands län	588 050	2,8
Göteborgs och Bohus län	636 900	3,0
Älvsborgs län	543 100	2,6
Skaraborgs län	793 400	3,7
Värmlands län	842 000	4,0
Örebro län	550 900	2,6
Västmanlands län	442 000	2,1
Kopparbergs län	822 500	3,9
Gävleborgs län	774 300	3,7
Västernorrlands län	1 133 950	5,3
Jämtlands län	536 150	2,5
Västerbottens län	2 104 800	9,9
Norrbottnens län	1 191 200	5,6
Summa	21 210 100	100,0
Riket gemensamt (vandrarhem, scoutverksamhet m. m.)	9 149 800	
Administrationskostnader	748 000	
Summa	31 107 900	

4.2.3. Viktigare bidragsändamål

4.2.3.1. Friluftsgårdar

Till friluftsgårdar, raststugor, skidstugor, övernattningsstugor i fjällen och liknande har fr. o. m. budgetåret 1939/40 sammanlagt anvisats 8,7 milj. kronor (tabell 32). Lokaliseringen av friluftsgårdar och raststugor till vilka stöd utgått framgår av *kartbilaga* 8. Bidrag utgår med högst 60 % av anläggningskostnaderna, dock med maximering av bidragen enligt vad tidigare anförts till mellan 75 000 och 100 000 kr. beroende på anläggningens storlek, befolkningsunderlag etc.

4.2.3.2. Semesterbyar

De första semesterbyarna med bidrag ur friluftsfonden uppfördes i början av 1950-talet. Nämnden har sedermera medverkat i tillkomsten av omkring 40 sådana byar, huvudsakligen i södra och mellersta Sverige. Nämnden har hittills uppställt särskilda krav i fråga om semesterstugornas utformning. De skall vara av sådan storlek och vara så inredda samt äga sådan köks- och annan utrustning, att en familj på 4—6 personer bekvämt kan vistas där under 2—3 veckor. Som villkor för bidrag gäller även, att hyran inte sätts högre än som kan anses motiverat med hänsyn till storleken av det i anläggningen nedlagda kapitalet med avdrag för uppburet statsbidrag. Kostnaden per stuga har beräknats uppgå till i allmänhet 12 000—18 000 kr. Bidrag lämnades tidigare med 4 500 kr. per stuga. Detta belopp har numera höjts till 6 000 kr. Sammanlagt har under årens lopp till semesterbyar anvisats ca 4,9 milj. kr.

4.2.3.3. Vandrarhem

Till Svenska turistföreningen har för nya vandrarhem och för anskaffande av vissa inventarier till äldre vandrarhem sammanlagt anvisats 5,4 milj. kr. Huvuddelen av bidragen utgår med 80 % av byggnads- och investeringskostnaderna.

4.2.3.4. Campingplatser

Till campingplatser har ur friluftsfonden hittills anvisats omkring 2,1 milj. kr. Bidrag utgår med ca 50 % av kostnaderna för främst sanitära anordningar.

4.2.3.5. Semesterhem

Till semesterhem för husmödrar och annan husmoderssemester har ur friluftsfonden anvisats sammanlagt 2,1 milj. kr. Under senare år har ytterst få ansökningar om bidrag till dessa ändamål inkommit.

4.2.3.6. Friluftsbad

Iordningställande av friluftsbad har hittills primärt ansetts som en kommunal angelägenhet. Bidrag har dock lämnats ur friluftsfonden för viss speciell utrustning med sammanlagt omkring 1,9 milj. kr. Det har i allmänhet gällt badbryggor för simundervisning, omklädningshytter och toaletter. Till bas-sängbad lämnas bidrag endast i undantagsfall, nämligen när naturliga badmöjligheter och därmed möjligheter att meddela simundervisning över huvud taget saknas på orten eller i dess närhet. Bidrag utgår i regel med mellan 40 och 50 % av bidragsunderlaget.

Då friluftsbad omfattar särskilda bryggor för simtävlingar, hopptorn och liknande, prövas ansökningen av Riksidrottsförbundets idrottsplatskommitté.

4.2.3.7. Markförvärv

När friluftsfonden bildades uttalades att medel ur fonden även skulle kunna användas till inköp av mark för friluftsändamål. Närmast avsågs mark för planerade anläggningar. Bidrag härtill har emellertid beviljats endast i ringa grad, sammanlagt under årens lopp 1,8 milj. kr. Därav har 400 000 kr. ställts till domänstyrelsens förfogande, 900 000 kr. har gått till kommuner och 500 000 kr. till olika organisationer. Bidragen har som regel bestämts att utgå med 25 procent av köpeskillingen.

4.2.3.8. Övriga bidragsändamål

Till *kursverksamhet* på friluftsområdet har anvisats sammanlagt omkring 1 milj. kr. Det är framför allt Skid- och friluftsfrämjandet som står som mottagare. Bidragen gäller vissa i främjandets regi anordnade, årligen återkommande ledarkurser.

Scoutverksamhet. Under denna rubrik lämnas åt vissa scoutorganisationer bidrag till kostnaderna för lägervistelse för mindre bemedlad ungdom och till organisationernas kostnader för inköp av tält. Sammanlagt har till dessa ändamål anvisats drygt 1,6 milj. kr.

I enlighet med 1939 års riksdagsbeslut har bidragen till organisationernas löpande *administrationskostnader* begränsats i möjligaste mån. Sammanlagt har härför anvisats 900 000 kr. Det gäller framför allt Skid- och friluftsfrämjandets löpande administration, Resos administrering av bygdesemestern och Riksorganisationernas campingkommittés löpande förvaltningskostnader. Senast har till dessa tre organisationer utbetalats resp. 35 000, 75 000 och 65 000 kr.

4.2.4. Av utredningen år 1963 framförda förslag

I en till chefen för kommunikationsdepartementet år 1963 överlämnad promemoria¹ föreslog fritidsutredningen, att friluftsfonden omedelbart skulle uppräknas till 5,1 milj. kr. Den behovsanalys, som därvid åberopades och som utarbetats av friluftsnämnden, redovisade följande omedelbara behov.

Friluftsgårdar m. m.	1 200 000
Semesterbyar	1 400 000
Vandrarhem	800 000
Campingplatser	800 000
Friluftsbad	500 000
Lägerverksamhet m. m.	200 000
Administrationskostnader	200 000
	5 100 000

¹ PM med utredning och förslag rörande provisorisk höjning av fonden för friluftslivets främjande, stencil 1963.

Beträffande bidragsvillkoren uttalade utredningen bl. a., att det icke torde vara riktigt att vidhålla principen, att bidraget till en anläggning, semesterbyar undantagna, skall maximeras till 75 000 à 100 000 kr.

I fråga om statligt stöd för inköp av mark anförde utredningen vidare:

Beträffande statligt stöd för *inköp av mark* för friluftssändamål har utredningen utgått från att kostnader i samband med tillskapande av naturreservat för sociala ändamål från och med budgetåret 1964/65 kommer att lösas inom naturvårdsbudgeten. Det är emellertid att märka att naturvården i princip har som mål att säkerställa ett naturområde för framtiden i dess naturliga skick. För friluftsanläggningarnas vidkommande är i regel det primära kravet att säkerställa den mark, som erfordras som bärare av anläggningen. Detta markbehov kan ibland vara betydande. För att en anläggning skall fungera på bästa sätt erfordras ofta betydande parkeringsutrymmen, skyddszoner till angränsande bebyggelse m. m. Över huvud bör markanskaffningsfrågan till friluftsanläggningen behandlas med stor omsorg. Av dessa skäl anser utredningen det fullt befogat att statsbidrag även må kunna utgå till inköp eller långsiktig upplåtelse av mark för vissa anläggningar, främst semesterbyar, campingplatser och friluftsbad. Härigenom skulle även kunna underlättas en ändamålsenlig lokalisering av anläggningen. Utredningen föreslår därför att, efter prövning i varje särskilt fall, bidrag till markkostnad må kunna utgå med samma procentsats som till anläggningsarbeten. Denna möjlighet torde främst böra tagas i anspråk för att möjliggöra tillkomsten av nya anläggningar på ur friluftssynpunkt lämpliga platser, men där förutsättningar utan detta stöd icke skulle föreligga.

Utredningen föreslog vidare, att statsbidrag skulle utgå till erforderliga sanitära anläggningar på badstränder. I de fall badstranden ligger inom en landskommun, men där tätortsbor från andra kommuner huvudsakligen utnyttjar anläggningen föreslogs bidraget utgå med 90 % av anläggningskostnaden.

I fråga om bidragens storlek uttalade sig utredningen i stort för ett bibehållande av de tillämpade normerna, men ansåg en större differentiering önskvärd i första hand beträffande campingplatser och semesterbyar. Detta stöd borde enligt utredningens mening avvägas mellan 30 och 60 %. Härvid skulle då hänsyn bl. a. tas till den aktuella anläggningens beräknade ekonomiska situation och de ekonomiska möjligheterna för vederbörande kommun att engagera sig i tillkomsten av anläggningen i fråga.

Fritidsutredningens här redovisade förslag har icke upptagits till närmare prövning av statsmakterna.

4.3. Statligt stöd till småbåtshamnar

4.3.1. Anslagens hittillsvarande storlek

Till båtporten lämnas sedan budgetåret 1935/36 statligt stöd enligt kungörelse den 17 maj 1935 angående statsbidrag till byggande och underhåll av mindre hamnar och farleder. Efter förslag av fritidsutredningen¹ beslöt

¹PM med utredning och förslag rörande provisorisk höjning av statens stöd till småbåtshamnar m. m., stencil 1963.

1963 års riksdag om vissa ändringar i dittills gällande regler (SFS 1964: 284). Anslag beviljas av Kungl. Maj:t efter förslag av sjöfartsstyrelsen, före 1956 av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen.

Bidrag har hittills utgått i följande omfattning.

Budgetår	Kronor	Budgetår	Kronor
1935/36	500 000	Transport 1953/54	6 000 100
1936/37	750 000	1954/55	500 000
1937/38	750 000	1955/56	600 000
1938/39	750 000	1956/57	700 000
1939/40	550 000	1957/58	700 000
1940/41	500 000	1958/59	700 000
1941/42	500 000	1959/60	1 000 000
1944/45	100	1960/61	1 000 000
1946/47	300 000	1961/62	1 000 000
1947/48	500 000	1962/63	1 000 000
1948/49	100 000	1963/64	2 000 000
1949/50	100 000	1964/65	3 000 000
1950/51	100 000	1965/66	4 000 000
1951/52	100 000	1966/67 (förslag)	4 207 000
1952/53	500 000		
transport	6 000 100		27 407 100

Utöver dessa anslag har arbetsmarknadsstyrelsen till statskommunala beredskapsarbeten i form av byggnad av småbåtshamnar anvisat ca 3,5 milj. kronor.

Anslaget har ursprungligen ansetts utgöra restitution av bensinskatt, som inkörts av småbåtsägarna. Frågan om anslagets storlek i förhållande till den inkörda bensinskatten har flera gånger varit uppe till debatt i riksdagen med anledning av motioner i frågan. För att bringa mera klarhet i frågan hemställde 1955 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t om utredningar tid efter annan angående hur mycket bensin, som årligen förbrukas av den mindre sjöfarten och storleken av den härpå belöpande bensinskatten. Samma år uppdrog Kungl. Maj:t åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att verkställa utredningen. Uppdraget överflyttades sedermera till sjöfartsstyrelsen. Utredningen fullföljdes år 1957 och överlämnades då till Kungl. Maj:t.

Vid utredningen utgick man från antalet inkomna ansökningar om bentsintilldelning till motorbåtar år 1949 och beräknade sedan med stöd av importsiffror samt uppgifter om inhemsk tillverkning av båtmotorer hur många dylika som tillförts marknaden sedan år 1949 samt hur många som genom förslitning förbrukats. Man kunde på detta sätt uppskatta, att det fanns

86 000 småbåtar med motor år 1957. En beräkning med stöd av ökningen av antalet försäkringstagare eller ökningen av antalet medlemmar i båtklubbar gav högre värden. Den inkörda bensinskatten för dessa motorbåtar beräknades samtidigt till ett belopp av 6,8 milj. kronor per år.

År 1961 genomfördes en liknande uppskattning, varvid man kom fram till att det fanns 148 000 småbåtar med motor, vilka körde in en bensinskatt av 13,4 milj. kronor. År 1964 uppskattades motsvarande bensinskatt till 20 milj. kronor. Sjöfartsstyrelsen har i sina petita för budbetåret 1966/67 äskat medel för att utarbeta en plan för en undersökning av beståndet av fritidsbåtar, syftande bl. a. till en noggrannare beräkning av ifrågavarande bensinskatt.

De år 1949 inkomna ansökningarna om bensintilldelning utvisade, att vid denna tidpunkt ca 30 % av båtarna var hemmahörande i Stockholms stad och län och ca 10 % på västkusten. I övrigt var fördelningen tämligen jämn med Norrbottens län som närmast störst med ca 6 %. I fråga om tillhörighet till båtklubbar har man jämfört det enligt ovan beräknade antalet båtar år 1957, 86 000 stycken, med antalet klubbanslutna båtar samma år och därvid kommit fram till att genomsnittligt för hela landet 22 % av båtarna var klubbanslutna. Störst var frekvensen i Uppsala län med 37 %. Närmast kom Stockholms stad och län med 36 %, medan västkusten hade 18 %. Dessa siffror kan givetvis numera ha förändrat sig avsevärt.

4.3.2. *Anläggningar utförda med statligt stöd*

De sålunda till förfogande ställda statsmedlen har hittills fördelats på ca 190 skilda intressenter, varvid i många fall en intressent har fått bidrag flera gånger för olika anläggningar.

En uppskattning av antalet båtplatser i dess anläggningar, baserad på en omräkning till dagens prisläge av anläggningskostnaderna samt ett ungefärligt medelvärde av kostnaden per båtplats, ger vid handen, att 11 000—12 000 båtplatser torde finnas tillgängliga i de hamnar, som byggts med statsbidrag. Då antalet småbåtar med motorer för närvarande torde uppgå till ca 200 000, vartill kommer ett stort antal segelbåtar utan hjälpmotorer, kanoter m. m., är det uppenbart, att dessa med statligt stöd utförda hamnar endast hållbarer en liten del av båtbeståndet. Båtbeståndet i övrigt torde delvis vara baserat på hamnar utförda av kommuner och båtklubbar utan statsbidrag, men till sin huvuddel säkerligen vid privata bryggor.

4.3.3. *Hittillsvarande medelsdisposition*

Av förut nämnda ca 190 bidragsmottagare är ca 100 st. kommuner samt 80 st. föreningar (båtklubbar, fiskehamnsföreningar m. m.). I fråga om bidragens storlek faller 77 % på kommunerna, 21 % på föreningarna och 2 %

på staten. Bidragen fördelar sig med 88 % på hemmahamnar, 7 % på uthamnar och 5 % på farleder.

De objekt, som kommit till stånd med statligt stöd, hänför sig som regel till *hemmahamnar* i tätortskommuner. Behovet av att anlägga sådana hamnar har också varit störst. Orsaken till prioriteringen är sålunda att hemmahamnen är en nödvändig förutsättning för att en stor del av tätortens befolkning över huvud taget skall kunna ha en båt. Det stigande antalet båtar, inflyttningen till tätorterna samt det ökade markbehovet inom tätorterna har medfört en akut brist på båtplatser i många städer och samhällen. Det har ansetts vara en förstahandsuppgift att avhjälpa denna brist.

Näst hemmahamnar har *anslutningshamnar* ansetts vara angelägnast med hänsyn till den betydelse de har för att underlätta färd snabbt till längre bort belägna fritidsområden i våra kusttrakter. Behovet av dylika hamnar blir mer och mer trängande allt efter som fritidsbebyggelsen förskjutes allt längre ut. Anledningen till att dylika hamnar icke kommit till utförande i större utsträckning tidigare är främst dels att markfrågorna är svårlösta på de platser som har ur kommunikationssynpunkt gynnsamma lägen vid kusten, dels att den närmast till hands liggande intressenten, nämligen värdkommunen, i regel är föga angelägen att lägga ned kostnader på en anläggning, som huvudsakligen betjänar en allmänhet från annan kommun.

Uthamnar har under senaste år endast kommit i fråga för statsbidrag i något enstaka fall.

4.3.4. Bidragsvillkor

Av bidragsvillkoren (SFS 189/1935, ändr. 682/1955, 282/1964, statsverksprop. 1964 bil. 8 p. 49) framgår bl. a. följande.

Bidrag kan beviljas till byggande och underhåll av hamnar, bryggor och farleder, som är avsedda att tjäna den mindre sjöfartens och motorbåtstrafikens intressen. Några restriktioner beträffande bidragsmottagarens status finns icke.

Bidraget kan uppgå till mellan 30 och 90 % av den verkliga kostnaden för arbetet. Bidragsprövningen görs beroende bl. a. på kommunens finansiella situation, om anläggningen är avsedd enbart för kommunens egen befolkning eller ej, de av naturförhållandena betingade byggnadskostnaderna per båtplats samt angelägenheten ur allmän friluftssynpunkt av att anläggningen kommer till stånd.

I bidragsberättigade kostnader må inräknas projekteringskostnader samt kostnader för sanitära anordningar och parkeringsplatser för bilar. Till anslutningshamn kan i vissa fall bidrag utgå till 70 % av marklösenkostnaden. Statsbidraget utgår ej till byggnadsarbete, som påbörjats innan bidraget beviljats. Underhåll och drift av anläggningen skall ombesörjas och bekostas av anläggningens ägare, såvida ej statsbidrag utgår härför.

Byggandet ombesörjes av sjöfartsstyrelsen, såvida icke i särskilda fall annorlunda bestämmes. Hamnområdet skall vara avstyckat och lagfart ha meddelats för bidragsmottagaren. Sjöfartsstyrelsen har dock möjlighet att medge undantag tills vidare. Där stadsplan finns, bör hamnens eller farledens område däri införas och fastställas. Området får ej försäljas, intecknas eller uthyras längre än 10 år utan sjöfartsstyrelsens hörande.

Länsstyrelsen skall yttra sig över bidragsansökningen, som skall vara ställd till Konungen. Sjöfartsstyrelsen ingiver ansökningen jämte eget och länsstyrelsens yttrande till Kungl. Maj:t.

4.4. Stöd till anläggningar för friluftsliv genom beredskapsarbeten och lokaliseringsstöd

4.4.1. Beredskapsarbeten

Arbetsmarknadsstyrelsen som central statsmyndighet för allmänna arbetsmarknadsfrågor åligger bl. a. att vidtaga åtgärder till främjande av sysselsättning åt arbetslösa. Anordnandet av beredskapsarbeten är ett av de medel som härvid kommer i fråga.

Beredskapsarbete kan utföras antingen som *statligt* eller *statskommunalt* beredskapsarbete, vilket anger i vilken regi arbetet utföres. Statligt beredskapsarbete utföres sålunda i arbetsmarknadsstyrelsens eller annan statlig myndighets regi och statskommunalt beredskapsarbete i primärkommuns eller landstings regi. För beredskapsarbete kan anläggningar för turism och friluftsliv ifrågakomma. Anläggningar av ifrågavarande slag, som avses att utföras som beredskapsarbete, bör i första hand ägas och drivas av primärkommun eller landsting. I det fall anläggningen skall ägas och drivas av turist- eller fritidsorganisation, bör huvudmannskapet för anläggningen gentemot arbetsmarknadsstyrelsen i första hand åvila den kommun, i vilken anläggningen är belägen. Undantag härifrån kan som regel endast ifrågakomma i det fall huvudmannen utgöres av större turist- eller fritidsorganisation med riksomfattande verksamhet.

Statsbidrag till anläggning som utföres som beredskapsarbete utgår i princip efter samma grunder, som skulle gällt därest anläggningen varit berättigad till statsbidrag från friluftsfonden etc. Detta innebär att arbetsmarknadsstyrelsen i fråga om anläggningar för turist- och fritidsändamål inhämtar statens friluftsnämnds yttrande dels ur tekniska och funktionella synpunkter, dels i statsbidragsfrågan. Vid utförande av anläggning som beredskapsarbete kan statsbidrag dock utgå även till kostnader för sådana delar av anläggningen, som enligt gängse normer icke skulle varit statsbidragsberättigade. Bidragets storlek kommer alltså att i stort ligga på 30—50 % av anläggningskostnaden.

Beredskapsarbeten avseende objekt på naturvårdens, idrottens, friluftslivets och angränsande områden har ökat i betydelse under de senast förflutna budgetåren. Sådana beredskapsarbeten beviljades till en sammanlagd byggnadskostnad av ca 11,0 milj. kronor 1962/63, ca 33,8 milj. kronor 1963/64 och ca 38,6 milj. kronor 1964/65. Motsvarande statsbidrag utgjorde ca 6,1, 13,4 och 15,5 milj. kronor. Under samma budgetår beviljade arbetsmarknadsstyrelsen projekteringsbidrag på 180 000 kronor, 445 000 kronor och 185 000 kronor. De härav berörda anläggningarna beräknades draga en sammanlagd byggnadskostnad av 3,6 milj. kronor 1962/63, ca 12,0 milj. kronor 1963/64 och ca 6,8 milj. kronor 1964/65. Beredskapsarbeten i anslutning till direkta friluftsanläggningar har för budgetåret 1963/64 utförts till en sammanlagd kostnad av 9,2 milj. kronor, varav statsbidrag utgått med ca 4,8 milj. kronor. Siffrorna för budgetåret 1964/65 är 11 resp. 5 milj. kronor. Dessutom har statsbidrag utgått till vägbyggnader inom fritidsområden, till utbyggnader, röjning och städning av fritids- och grönområden.

Bidrag har hittills utgått till badplatser, campingplatser, rastplatser, skidbackar, småbåtshamnar, turiststationer, friluftsgårdar, raststugor m. m. Med hänsyn till att situationen på arbetsmarknaden bestämmer medlens lokalisering har dessa hittills i första hand använts i Norrland.

4.4.2. Lokaliseringsstöd

Enligt Kungl. Maj:ts kungörelse nr 101 av den 23 april 1965 kan statligt lokaliseringsstöd i form av lokaliseringslån och i undantagsfall lokaliseringsbidrag lämnas till ny-, till- eller ombyggnad av turistanläggningar inom norra stödområdet under förutsättning att stödet kommer glesbygderna till godo. I inrikesdepartementets anvisningar sägs vidare, att stöd inte utgår till turistanläggningar i de större tätorternas närhet i det norra stödområdet, men väl till sådana anläggningar på landsbygden och i mindre tätorter, under förutsättning att fortvarig sysselsättning därigenom direkt eller indirekt bereds befolkningen där.

I undantagsfall kan stöd utgå till turistanläggningar i större tätorter i norra stödområdet, under förutsättning att fortvarig sysselsättning bereds befolkningen i angränsande glesbygder. Till turistanläggning räknas hotellbyggnad med personalutrymmen och andra anordningar för att anläggningen skall kunna tjäna sitt syfte, större campinganläggningar, semesterbyar och skidliftar. Stödets storlek bedöms från fall till fall. I regel utgår det inte med högre belopp än 2/3 av stödunderlaget. Procenttalen 35 och 50 % representerar vad som högst kan utgå i form av bidrag. Bidragets storlek bestäms med hänsyn till företagets egna resurser, den tilltänkta investeringens storlek samt angelägenheten från samhällets synpunkt av att företaget kommer till stånd på viss plats.

4.5. Turisthotellens lånegarantier

Syftet med de statliga s. k. hotellgarantilånen är att medverka till en upp-
rustning och modernisering av turisthotellen samt att genom utbyggnad av
kapaciteten skapa bättre likviditet. Lånen administreras av kommerskolle-
gium och riksbankens avdelningskontor. Vid handläggningen av dessa ären-
den inhämtas regelmässigt yttrande från Svenska turisthotellens riksförbund.
Från och med den 1 juli 1959, då denna möjlighet tillkom för turisthotellen,
har garanti tecknats för lån på 11,6 milj. kronor. Lånen är maximerade
till 1 milj. kronor. Antalet berörda anläggningar uppgår till 58, av vilka ca
hälften är belägna i Jämtland och Härjedalen. Den totala investeringen i
samband härmed har beräknats till ca 40 milj. kronor.

Beträffande villkoren för lånen kan bl. a. nämnas, att den längsta möjliga
amorteringstiden uppgår till 20 år — vilket dock endast medgivits i undan-
tagsfall, att amorteringsfrihet i regel icke beviljas längre än för två år samt
att ränta erlägges efter rörlig räntefot.

Den till turistanläggningar hänförliga delen av låneverksamheten har icke
hittills föranlett någon belastning av det speciella anslag som finns för
täckande av förluster av statlig lånegarantiverksamhet.

KAPITEL 5

Analys av ekonomin vid vissa anläggningar

5.1. Undersökningens uppläggning

Till grund för ställningstaganden och bedömanden angående behovet av statligt finansiellt stöd till olika typer av anläggningar har utredningen ansett det nödvändigt att få belyst de ekonomiska förhållandena vid vissa anläggningstyper. Utredningen fann den lämpligaste vägen vara att inhämta uppgifter från ett antal kommunalägda semesterbyar och campingplatser.

För ändamålet utarbetade utredningen frågeformulär i samråd med Svenska kommunförbundet. I formulären ingick bl. a. en allmän beskrivning över anläggningarnas storlek och läge, utnyttjande av anläggningarna, uthyrningspriser, anläggningskostnader, finansiering, driftsutgifter och intäkter. Frågeformulären sändes till resp. kommunalnämnd eller drätselkammare, vilka ifyllde desamma. Med hänsyn bl. a. till svårigheten att exakt ange vissa begärda uppgifter är givetvis undersökningsmaterialet behäftat med vissa brister. Enligt utredningens mening synes materialet dock ge en god allmän bild av de ekonomiska förhållandena vid campingplatser och semesterbyar. Efter visst bortfall har det bearbetade materialet omfattat 20 semesterbyar och 46 campingplatser.

5.2. Semesterbyar

5.2.1. Allmänt

De undersökta anläggningarna har utvalts så att ekonomin under olika betingelser skulle komma att belysas. I undersökningen ingick sålunda större och mindre anläggningar inom semesterregionerna i såväl södra som norra Sverige. Resultatet av undersökningen framgår av *tabell 34*, där materialet grupperats på följande sätt:

- semesterbyar i södra Sverige
- semesterbyar i mellersta Sverige
- semesterbyar i norra Sverige.

Det ekonomiska resultatet är givetvis beroende på en rad olika faktorer såsom anläggningskostnader, finansiering, driftsutgifter och intäkter. De olika posterna skall kortfattat kommenteras.

Tabell 34. Sammanställning över den ekonomiska

	Anläggningsår	Antal stugor	Separat wc	Separat tc	Gemens. wc el. tc	Antal hushåll som hyrt per stuga	Antal vistelseveckor per stuga	Hyresavgift per stuga per vecka	Anläggningskostnad exkl. markvärde		Markvärde	
									per stuga	totalt	per stuga	totalt
Södra Sverige	1962	60	×			7	11	125—150	24 300	1 458 000	1 667	100 000
	1959	94	×		×	7	20	95—195	14 500	1 363 000	330	31 000
	1954	60		×		7	11	70—84	7 333	440 000	1 500	90 000
	1950	130		×	×	4		77—98	21 400	2 782 000	6 292	818 000
	1956	41	×	×		6	10	75—95	10 366	425 000	488	20 000
	1957	25	×			6		60—100	13 272	331 805	340	8 500
	1958	34			×	5	10	84—105	10 353	352 000	1 176	40 000
	1960	45		×		7	12	70—110	8 400	378 000	778	35 000
	1955	21		×		4	10	100—120	8 333	175 000	—	—
	1955	15			×	—	9	100—120	8 667	130 000	4 667	70 000
	1956	36			×	5	11	85—135	10 278	370 000	1 042	37 500
S:a		561						60—195		8 204 805		1 250 000
Medeltal		51				5	13	128	14 625		2 228	
Mellersta Sverige	1953	67			×	26	14	53—76	26 985	1 808 000	3 731	250 000
	1950	32			×	10	13	53—76	12 750	408 000	3 125	100 000
	1953	7			×	6	11	70—85	18 143	127 000	—	—
	1954	8			×	5	7	40—65	3 231	25 850	625	5 000
S:a		114						40—85		2 368 850		355 000
Medeltal		29				19	13	63	20 779		3 114	
Norra Sverige	1964	18	×			15	22	150	27 778	500 000	2 778	50 000
	1964	14				17	19	145—210	19 643	275 000	357	5 000
	1961	10			×	8	9	100	7 573	75 734	—	—
	1963	20		×		17	18	145—180	15 915	318 300	1 250	25 000
	1961	20			×	6	9	65—95	10 110	202 201	700	14 000
S:a		82						65—210		1 371 235		94 000
Medeltal		16				13	16	138	16 722		1 146	
Medeltal för de 10 bästa		34				8	12	135	13 767		1 105	

5.2.2. Byarnas storlek och standard

De semesterbyar som finns i dag varierar sinsemellan beträffande storlek, utrustning etc. Detta är också i hög grad förhållandet beträffande de byar, som ingår i undersökningen. I fråga om storlek har medtagits dels anläggningar som har ett relativt stort antal hus, 60—130, dels sådana som har ett mycket begränsat antal hus, 10—20. Vad utrustningen beträffar, återfinns dels sådana med en mycket hög standard, innebärande att varje hus är försett med wc, vatten, avlopp, kylskåp, el-ljus, dels sådana med en något enklare standard, tc, köksavlopp, vatten vid gemensamt tappställe, dels

situationen vid de undersökta semesterbyarna.

Summa anläggnings- kostnader	Driftsutgifter			Inkomster		Driftsöver-/under- skott 1964		Kapitaltjänst- kostnader	
	per stuga		totalt						
	exkl. underh.	under- håll		per stuga	totalt	per stuga	totalt	per stuga	totalt
1 558 000	938	95	62 000	2 033	122 000	+ 1 000	+ 60 000	1 809	108 518
1 394 000	1 035	174	113 604	1 209	113 611	± 0	+ 7	1 046	98 323
530 000	224	10	14 068	833	49 983	+ 599	+ 35 915	596	35 740
3 600 000	940	412	175 868	1 512	196 507	+ 159	+ 20 639	1 834	238 422
445 000	360	49	16 763	912	37 400	+ 503	+ 20 637	760	31 175
340 305	352	503	21 381	1 467	36 681	+ 612	+ 15 300	959	23 983
392 000	419	72	16 686	1 014	34 470	+ 523	+ 17 784	794	26 992
413 000	581	164	33 553	1 214	54 648	+ 469	+ 21 095	635	28 588
175 000	669	143	17 043	1 274	26 744	+ 462	+ 9 701	592	12 425
200 000	905	49	14 312	1 029	15 440	+ 75	+ 1 128	849	12 730
407 500	799	194	35 750	1 295	46 605	+ 302	+ 10 855	782	28 145
9 454 805			521 028		734 089		+ 213 061		645 041
16 853	730	199	929	1 309		+ 380		1 150	
2 058 000	1 102	729	122 691	1 210	81 056	— 621	— 41 635	2 103	140 868
508 000	1 522	363	60 308	1 185	37 934	— 699	— 22 374	1 062	33 968
127 000	562	834	9 774	1 274	8 920	— 122	— 854	1 288	9 017
30 850	100	265	2 920	568	4 545	+ 203	+ 1 625	261	2 085
2 723 850			195 693		132 455		— 63 238		185 938
23 893	1 117	600	1 717	1 162		— 555		1 631	
550 000	1 396	8	25 264	2 604	46 865	+ 1 200	+ 21 601	2 111	38 000
280 000	1 326	—	18 565	2 622	36 703	+ 1 296	+ 18 138	1 413	19 775
75 734	527	82	6 096	910	9 095	+ 300	+ 2 999	538	5 377
343 300	1 034	230	25 280	2 102	42 036	+ 838	+ 16 756	1 192	23 849
216 201	808	67	17 482	843	16 854	— 31	— 628	753	15 056
1 465 235			92 687		151 553		+ 58 866		102 057
17 869	1 046	84	1 130	1 848		+ 718		1 245	
14 872	628	114	741	1 442		+ 701		1 033	

sådana som har gemensamma toalettanordningar. Speciellt tycks de anläggningar som tillkommit under senare år ha fått en högre standard än övriga. De anläggningar som byggts under senare år har också i regel vinterbonade hus. Byarna skiljer sig också rätt väsentligt i fråga om serviceutrustning. I de större byarna finns ofta inom området servicebyggnader inrymmande servering, affär, samlingslokal etc. och oftast finns inom området bollplaner, lekplatser, badplatser etc. Vid andra anläggningar förekommer endast några få av dessa gemensamhetsanordningar och vid en del saknas de helt.

5.2.3. Anläggningskostnader

Anläggningskostnaderna för en semesterby varierar bl. a. beroende på antalet stugor inom anläggningen, standard, anläggningsår, serviceanordningar av olika slag o. s. v. Undersökningsmaterialet visar en mycket stor variation om man ser till anläggningskostnad per hus exklusive markvärde. För de mest välutrustade byarna, med vinterbonade hus och vart och ett försett med vatten och avlopp och separat vattentoalett, ligger anläggningskostnaderna exklusive markvärde på omkring 24 000—28 000 kr per hus. Där standarden är något lägre — separata toaletter och gemensamma vattenposter — varierar anläggningskostnaderna mellan 15 000—20 000 kr per hus. I båda fallen ingår dock olika typer av gemensamma anläggningar, servicebyggnader, bollplaner etc. För vissa byar som varit i bruk 5—6 år eller mer är anläggningskostnaderna ofta lägre. Vid flera anläggningar, speciellt vid mindre byar ligger anläggningskostnaderna på 8 000—10 000 kr. I dessa fall är standarden ofta lägre och vidare saknas servicebyggnader m. m. inom området. Markkostnaderna per hus varierar rätt kraftigt, från några hundra till drygt 1 000 kr. Ser man till de huvudsakliga anläggningskostnaderna består de givetvis i första hand av byggnadskostnader, som då inte enbart inkluderar uthyrningshusen och inredningen utan också servicebyggnader. Av den totala anläggningskostnaden exklusive värdet för tomtmark utgör byggnadskostnaderna således ofta 65—80 %, kostnaderna för vatten- och avloppsanläggningar ligger på 10—11 % i de fall där man har separata wc. Även kostnader för vägar och parkeringsplatser är betydande, 5—10 %.

5.2.4. Finansiering

Huvuddelen av kostnaderna har bestritts med kommunernas egna medel. I flertalet fall har bidrag utgått från friluftsfonden. Bidragen har varierat mellan 15 och 40 % beroende bl. a. på anläggningskostnaden och semesterbyns storlek. Däremot syns bidraget icke ha varit beroende på den förväntade ekonomiska avkastningen.

5.2.5. Avgifter

Som framgår av tabellen är uthyrningsavgifterna rätt låga och varierar mellan 40 och 195 kr i veckan. Den vanligaste avgiftsnormen tycks vara 100—120 kr per vecka och hushåll. Avgifterna under högsäsongen är något högre än under övriga tider. Flertalet av stugorna har en utrustning för 4—6 personer. Den nu tillämpade hyresnormen innebär således att boendekostnaden per person ligger under 5 kronor per dag.

5.2.6. Utnyttjandet

Utnyttjandet av semesterbyn har undersökningen sökt belysa dels genom att kartlägga antal vistelseveckor per stuga och dels antal hushåll som hyrt

per stuga. Flertalet av anläggningarna i de södra semesterregionerna har varit öppna från slutet av maj till början av september. Antal hushåll som hyrt per stuga varierar från 4—7 och antal vistelseveckor per stuga kan beräknas till 9—20. De semesterbyar som ligger så tätt att de kan utnyttjas även som replipunkter för friluftsliv under vinterhalvåret har en något längre utnyttjandetid. Antal hushåll som använt dessa stugor uppgår i åtskilliga fall till 8—9 och antalet vistelseveckor per stuga kan uppgå till 20.

5.2.7. Driftsutgifter

I driftsutgifterna ingår kostnader för personal, uthyrningsverksamhet, renhållning, vatten- och avlopp, elektrisk energi, skatt och försäkringar, underhåll av byggnader och underhåll och förnyelse av inventarier. I driftsutgifterna har däremot icke medtagits kapitaltjänstkostnader. Beräknar man driftsutgifterna per stuga varierar dessa bland annat till följd av skillnader i underhållskostnader och anläggningens storlek. Kostnaderna för uthyrningsverksamheten har i vissa fall varit svåra att uppskatta. Speciellt har kommunens egen insats bedömts något olika. För de mera välutrustade byarna varierar driftkostnaderna per stuga mellan 800 och 1 200 kr per år, medan för vissa av de mindre välutrustade byarna driftkostnaderna per hus ligger något lägre, 500—800 kr, beroende på lägre personalkostnader bl. a. genom att vissa servicefunktioner, försäljning av varor, daglig tillsyn etc. saknas. Då man granskar driftkostnaderna i tabellen bör man också som ovan påpekats ha i minnet att i vissa fall kostnaderna för kommunens eller kommunalkontorets engagemang icke har upptagits till sitt fulla värde.

5.2.8. Intäkter

Intäkterna består dels av hyresinkomster och dels av försäljningsinkomster. I stort varierar summa intäkter per stuga från 1 000—1 600 kr.

5.2.9. Slutsatser angående det ekonomiska resultatet

Jämför man driftsutgifter och inkomster finner man att nästan samtliga semesterbyar haft ett driftsöverskott. Detta varierar i stort mellan 300 och 1 000 kr per hus, *tabell 35*. Det har inneburit ett överskott på 20 000—60 000 kr för de större byarna och 5 000—15 000 kr för de mindre. Driftsöverskottets storlek blir givetvis beroende på i vad mån underhållskostnaderna varit normala, speciellt höga eller låga, om kommunens samtliga administrationskostnader för uthyrningsverksamhet etc. medtagits. Trots dessa reservationer synes materialet ge underlag för slutsatsen att anläggningarna nästan genomgående betalar sina driftsutgifter.

Kapitaltjänstkostnaderna har beräknats utifrån 5 % ränta och en avskrivningstid på 25 år. Räntekostnaden på markvärdet är osäker då i regel

Tabell 35. Semesterbyarna fördelade efter driftsöverskott resp. kapitaltjänstkostnad per stuga.

	Driftsöverskott resp. kapitaltjänstkostnad per stuga, kr.									Totalt
	—	0— 100	100— 200	200— 400	400— 600	600— 800	800— 1000	1000— 1500	1500—	
Driftsöverskott per stuga										
Södra Sverige ..	—	2	1	1	5	1	1	—	—	11
Mell. » ..	3	—	—	1	—	—	—	—	—	4
Norra » ..	1	—	—	1	—	—	1	2	—	5
Kapitaltjänstkost- nad per stuga										
Södra Sverige ..	—	—	—	—	2	4	2	1	2	11
Mell. » ..	—	—	—	1	—	—	—	2	1	4
Norra » ..	—	—	—	—	1	1	—	2	1	5

Tabell 36. Semesterbyarna fördelade med hänsyn till den del driftsöverskottet täcker kapitaltjänstkostnaden.

	Procentuell andel av kapitaltjänstkostnaden täckt av driftsöverskottet						Antal
	öv. 100	100—75	75—50	50—25	25—0	0	
Södra Sverige ..	1	1	5	1	3	—	11
Mell. » ..	—	1	—	—	—	3	4
Norra » ..	—	1	3	—	—	1	5

resp. uppgiftslämnare måste uppskatta markvärdet. Den mark som ianspråktagits har i regel icke behövt förvärvas utan har tidigare varit i kommunens ägo. Som framgår av beräkningarna i *tabell 36* har endast en av de undersökta byarna inom sommarregionen helt betalat sina kapitaltjänstkostnader, medan sex har kunnat betala mer än hälften och fyra mindre än 50 %. I Norrland har fyra byar betalat mer än 50 %.

Orsakerna till skillnaderna är givetvis flera och förklaras bl. a. av utnyttjandet och anläggningskostnaderna. Vid studium av det ekonomiska resultatet torde det vara nödvändigt att särskilt lägga märke till den nu tillämpade avgiftsnivån. En höjning av avgiftsnivån med 30 % skulle innebära att flertalet anläggningar skulle ge ett tillräckligt driftsöverskott för att även täcka kapitaltjänstkostnader.

I stort synes följande slutsatser kunna dras av undersökningen.

1. Driftsöverskottet varierar i hög grad till följd av uthyrningsperiodens längd, underhållskostnader under det aktuella året och uthyrningsavgiftens storlek.

2. Kapitaltjänstkostnaderna är i hög grad beroende på anläggningens utformning. Hög standard och högt markvärde ger höga kapitaltjänstkostnader.
3. Semesterbyanläggningarna lämnar i regel kostnadstäckning för samtliga driftsutgifter.
4. Anläggningar belägna inom attraktivare semesterregioner lämnar ofta ett driftsöverskott av den storleksordningen att kapitaltjänstkostnaderna helt eller delvis täckes.
5. De nuvarande ekonomiska förhållandena kan väsentligt förbättras dels om uthyrningstiden förlänges, dels genom att uttaga en veckohyra, som motsvarar den högre, som tillämpas f. n. Avgiftsnivån synes nämligen för närvarande ofta ligga under vad konsumenten kan anses vara beredd att betala.
6. Förutsättningar synes föreligga att vid en utnyttjandetid av 10—12 veckor och med en normal veckohyra göra en semesterbyanläggning ekonomiskt självbärande.
7. Kravet på standard kan dock medföra så betydande investeringar att, särskilt vid kort utnyttjandetid, anläggningarna icke kan bära kapitaltjänstkostnaderna.

5.3. Campingplatser

5.3.1. Allmänt

För att få en så allsidig belysning av ekonomin som möjligt har bland de uttagna anläggningarna medtagits såväl stora som små anläggningar, anläggningar med hög resp. låg standard, anläggningar inom semesterregionen i södra resp. norra Sverige samt platser invid tätorter och utmed allmänna vägar. Materialet har redovisats i *tabell 37* med fördelning på följande huvudgrupper

- a) anläggningar i södra Sverige
- b) anläggningar i mellersta Sverige
- c) anläggningar i norra Sverige

De olika huvudgrupperna har sedan uppdelats efter campingplatsernas storlek och utrustning.

5.3.2. Utrustning, anläggningarnas storlek m.m.

I undersökningen ingår dels stora campingplatser, 250—1 000 tältplatser, dels mindre anläggningar, 50—100 tältplatser. I fråga om utrustning finns dels anläggningar med mycket hög standard — servicebyggnader innehållande vattentoaletter, duschrum, kök, strykrum, samlingslokal o. s. v. — dels platser med relativt låg standard, i något fall endast toalettanordning.

Tabell 37. Sammanställning över den ekonomiska

Område	Antal camp- platser	Antal tält- platser		Antal besö- kande tältlag per tältplats		Avgift per tältplats		Anläggn.- kostn. per tältplats exkl. markvärde		Markvärde per tältplats	
		Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²
Stora platser i södra Sverige ...	4	518	250— 1 000	9	0,4— 23	3: 50	2: 00— 4: 00	759	382— 1 359	338	200— 400
Stora platser i södra Sverige, mindre god stan- dard	5	385	175— 550	5	0,4— 8	4: 20	3: 50— 5: 50	450	350— 699	169	20— 571
Medelstora platser i södra Sverige ...	3	95	75— 110	16	8— 30	3: 25	3: 00— 3: 50	300	130— 427	349	349
Södra Sverige	12	357	75— 1 000	8	0,4— 30	3: 75	2: 00— 5: 50	590	130— 1 359	259	20— 571
Stora platser i Mellansverige	9	341	170— 500	13	0,04— 25	3: 70	2: 50— 4: 50	1 337	322— 3 900	285	50— 833
Medelstora platser i Mellansverige ..	13	104	50— 215	8	0,1— 32	3: 40	1: 50— 4: 00	643	52— 2 499	235	80— 769
Mellansverige	22	201	50— 500	11	0,04— 32	3: 50	1: 50— 4: 50	1 133	52— 3 900	278	50— 833
Stora platser i Norrrland och Dalarna	7	382	225— 850	14	7— 26	3: 30	2: 00— 4: 00	842	256— 1 679	300	60— 471
Medelstora platser i Norrrland och Dalarna	5	53	26— 110	14	8— 26	3: 40	3: 00— 4: 00	1 968	455— 7 953	421	277— 625
Norrrland och Dalarna	12	245	26— 850	14	7— 26	3: 30	2: 00— 4: 00	944	256— 7 953	307	60— 625

¹ Medeltal.² Variation.

5.3.3. Anläggningskostnader

Anläggningskostnaderna varierar, som framgår av tabellen, bl. a. till följd av anläggningens storlek och befintliga serviceanordningar. För de större campingplatserna ligger anläggningskostnaderna i huvudsak mellan 800 och 1 200 kr. per tältplats, exklusive markvärde. Några campingplatser har en lägre anläggningskostnad per tältplats, 400 kr. Å andra sidan finns exem-

situationen vid de undersökta campingplatserna.

Totalkostnad per tältplats		Driftsutgifter per tältplats				Inkomster per tältplats		Driftsöver-/underskott per tältplats 1964		Kapitaltjänst- kostnader per tältplats	
		exkl. under- håll		underhåll							
Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²	Med. ¹	Var. ²
1 097	782— 1 716	86	47— 176	37	5— 117	214	132— 372	+ 90	+ 3— + 227	71	47— 114
619	380— 1 086	26	9— 37	18	12— 20	69	27— 152	+ 30	+ 0,3— + 101	40	27— 67
434	130— 776	24	3— 43	16	7— 23	40	18— 75	+ 6	— 26— + 18	28	9— 48
838	130— 1 716	56	3— 176	29	5— 117	140	18— 372	+ 59	— 26— + 227	54	9— 114
1 594	404— 4 733	60	4— 158	37	5— 100	72	4— 236	— 25	± 0— — 82	108	28— 319
723	93— 2 692	53	2— 489	98	1— 499	41	15— 181	— 69	+ 17— — 539	50	7— 177
1 338	93— 4 733	58	2— 489	47	1— 499	64	4— 236	— 38	+ 17— — 539	91	7— 319
1 077	433— 2 844	49	15— 132	25	5— 58	91	28— 250	+ 17	+ 105— — 38	72	27— 194
2 166	455— 8 277	62	20— 208	110	6— 720	107	9— 234	— 53	+ 39— — 694	150	32— 581
1 175	433— 8 277	50	15— 208	32	5— 720	92	9— 250	+ 11	+ 105— — 694	79	27— 581

pel i Mellansverige, där anläggningskostnaden ligger mellan 2 000 och 4 000 kr. per tältplats. För markvärdet tillkommer ytterligare 200—400 kr. per tältplats. De ovannämnda skillnaderna beror bl. a. på servicebyggnadernas utformning och dimensionering samt kostnader för vatten och avlopp. I undersökningen finner man t. ex. att en anläggning med 400 platser försetts med en servicebyggnad som kostat 250 000 kr. Å andra sidan kan

andra anläggningar av samma storlek ha en servicebyggnad som kostat 70 000 kr. För de större, välutrustade campingplatserna fördelar sig anläggningskostnaderna exklusive markvärdet på ungefär följande sätt:

kostnader för byggnader	70—80 %
» » vatten- och avloppsanläggningar	5—8 %
» » stängsel och inventarier m. m.	10—20 %

För de mindre anläggningarna med hög standard ligger anläggningskostnaderna per tältplats i regel högre än vid större anläggningar. De campingplatser som har en enkel standard redovisar en anläggningskostnad på 300—1 500 kr. per tältplats. Servicebyggnader saknas regelmässigt vid en anläggningskostnad av 300—400 kr. per tältplats. Det är att märka att för den mindre campingplatsen kan anläggningskostnaden bli relativt hög, även om standarden är låg.

5.3.4. Finansiering

Anläggningarna har i stort sett finansierats genom kommunernas egna medel. Flera platser i södra Sverige har erhållit bidrag från friluftsfonden. Bidragen varierar från ett par procent till ca 10 % av de totala anläggningskostnaderna. I Norrland har stöd i regel utgått i form av statskommunala beredskapsarbeten. Bidragen ligger i dessa fall i regel något högre.

5.3.5. Utnyttjandet

För att få ett grepp om belägningsfrekvensen och utnyttjandegraden av campingplatsen har efterfrågats antalet veckor anläggningen varit öppen, antalet veckor då anläggningen varit fullbelagd, antalet besökande tältlag, antalet vistelsedagar och antalet långtidscampare.

Campingplatserna utnyttjas givetvis i mycket olika grad. Medan de allra största platserna redovisar besök av 6 000 tältlag eller fler är motsvarande siffra för de minsta campingplatserna under 500 och i något fall under 100. Det innebär att de större campingplatserna under sin säsong sammanlagt haft 15 000—20 000 övernattningar av tältlag, vilket, omräknat till personer, torde motsvara ca 50 000. De mindre campingplatserna och sämre belägna platserna redovisar sammanlagt ca 500 övernattningar av tältlag. Materialet visar vidare att utnyttjandet under säsongen är mycket ojämnt. Campingplatserna i semesterregionerna har således i regel under sommaren en överbeläggning under en period av 10—14 veckor, men under resterande öppet-hållandetid en relativt låg beläggning. Av materialet framgår vidare att öppet-hållningstiden i södra Sverige uppgår till ca 110 dagar och i Norrland till ca 70 dagar. Ställer man det sammanlagda antalet tältlagsnätter i relation till platsernas kapacitet uttryckt i tillgängliga tältplatser under hela öppet-hållandetiden, finner man att det är ett relativt litet antal platser som utnyttjas mer än till hälften genomsnittligt under hela säsongen.

5.3.6. Avgifter per tältplats

Som framgår av undersökningen ligger avgiftsnivån i genomsnitt mellan 2 och 4 kr. per tältplats. I några fall uppgår avgiften till 5 kr. Någon verklig differentiering mellan goda och dåliga platser föreligger knappast.

5.3.7. Driftsutgifter

Driftsutgifterna har i undersökningen fördelats på kostnader för personal, renhållning, vatten- och avlopp, elektrisk energi, skatter och försäkringar, markarrende, hyror för byggnader, övriga utgifter inklusive kommunal administration samt underhållskostnader. Ser man till driftkostnaderna exklusive underhåll har dessa beräknats per tältplats till 20—80 kr. Det innebär att den större campingplatsen med 400—500 tältplatser har en driftkostnad mellan 60 000 och 70 000 kr. En genomgång av personalkostnadernas storlek har visat att dessa i halva antalet fall uppgår till mer än 50 % av totala driftkostnaderna. Personaltutgifterna är således vanligen den dominerande kostnadsposten vid sidan av kostnaderna för löpande underhåll.

Campingplatsernas kostnader för personal och underhåll är i huvudsak fasta, d. v. s. tämligen oberoende av variationer i antalet vistelsedagar (övernattningar). Det synes därför vid anläggnings- och utbyggnadsplanering böra eftersträvas, att campingplatsen får sådan utformning och storlek att så låga personalkostnader som möjligt (per tältplats) kan hållas.

5.3.8. Inkomster

Inkomsterna härrör dels ifrån avgifter och dels från försäljning. För de större campingplatserna lämnar nettointkomsten av försäljning och servering upp till 30 % av campingplatsens intäkter.

5.3.9. Slutsatser angående det ekonomiska resultatet

Det ekonomiska resultatet har belysts i tabell 37 dels i form av driftsöverskott resp. -underskott, dels genom att kapitaltjänstkostnaden beräknats, varigenom denna kan ställas i relation till eventuellt driftöverskott. I *tabellerna 38, 39 och 40* har dessutom anläggningarna fördelats med avseende på driftsöverskott, kapitaltjänstkostnader samt i vilken omfattning driftsöverskottet täckt kapitaltjänstkostnaden. Kapitaltjänstkostnaderna har beräknats efter en räntefot av 5 % och en avskrivningstid av 25 år. Ser man till skillnaden mellan intäkter och utgifter finner man att samtliga camping-

Tabell 38. Campingplatserna fördelade efter driftsöverskott per tältplats.

Område	Fördelning efter driftsöverskott per tältplats						Antal camp.-platser
	—	0—25 kr	25—50 kr	50—100 kr	100—200 kr	200 kr—	
Stora platser i södra Sverige ..	—	1	—	1	1	1	4
Stora platser i södra Sverige, mindre god standard	1	3	—	—	1	—	5
Medelstora platser i södra Sverige	1	2	—	—	—	—	3
Södra Sverige ..	2	6	—	1	2	1	12
Stora platser i Mellansverige ..	8	1	—	—	—	—	9
Medelstora platser i Mellansverige	9	4	—	—	—	—	13
Mellansverige ..	17	5	—	—	—	—	22
Stora platser i Norrland och Dalarna	2	3	1	—	1	—	7
Medelstora platser i Norrland och Dalarna ...	2	1	2	—	—	—	5
Norrland och Dalarna	4	4	3	—	1	—	12

platser inom den intensiva semesterregionen, med undantag av två anläggningar, redovisar ett driftsöverskott. För de större platserna har det fört sig om 50—200 kr. per tältplats, de mindre platserna uppnår ett överskott på 25 kr. per tältplats. Tältplatserna i Mellansverige har däremot nästan genomgående lämnat ett mindre driftsunderskott. I norra Sverige återigen har flertalet av campingplatserna redovisat ett driftsöverskott. Orsakerna till dessa skillnader torde i första hand vara att söka i utnyttjandet av campingplatserna. Inom semesterregionen i södra Sverige har utnyttjandetiden i regel varit längre än i mellersta Sverige. Vidare har campinggästen i regel stannat en längre tid i södra Sverige. Flertalet av de i undersökningen irgående campingplatserna, som är belägna i mellersta Sverige har varit av den karaktären att camparen endast stannat 1—2 nätter. Kapitaltjänstkostnaden per tältplats varierar, som framgår av tabell 39 mellan 25 och 200 kr. per tältplats. I regel ligger de mellan 25 och 50 kr. per tältplats. Variatio-

Tabell 39. Campingplatserna fördelade efter kapitaltjänstkostnad per tältplats.

Område	Kapitaltjänstkostnad per tältplats							Antal camp-platser
	—25 kr	25—50 kr	50—75 kr	75—100 kr	100—150 kr	150—200 kr	200 kr —	
Stora platser i södra Sverige	—	1	1	1	1	—	—	4
Stora platser i södra Sverige, mindre god standard	—	3	2	—	—	—	—	5
Medelstora platser i södra Sverige	2	1	—	—	—	—	—	3
Södra Sverige	2	5	3	1	1	—	—	12
Stora platser i Mellansverige	—	2	1	2	1	2	1	9
Medelstora platser i Mellansverige	5	3	3	—	—	2	—	13
Mellansverige	5	5	4	2	1	4	1	22
Stora platser i Norrland och Dalarna	—	4	—	—	2	1	—	7
Medelstora platser i Norrland och Dalarna	—	1	—	—	1	2	1	5
Norrland och Dalarna	—	5	—	—	3	3	1	12

Tabell 40. Campingplatserna fördelade med hänsyn till den del driftsöverskottet täcker kapitaltjänstkostnaden.

Område	Procentuell andel av kapitaltjänstkostnaderna							Antal camp-platser
	100—	100—75	75—50	50—25	25—0	0	Ej ang.	
Stora platser i södra Sverige	3	—	—	—	1	—	—	4
Stora platser i södra Sverige, mindre god standard	1	—	1	—	2	—	1	5
Medelstora platser i södra Sverige	1	—	—	1	—	1	—	3
Södra Sverige	5	—	1	1	3	1	1	12
Stora platser i Mellansverige	—	—	—	—	—	9	—	9
Medelstora platser i Mellansverige	1	—	—	1	2	9	—	13
Mellansverige	1	—	—	1	2	18	—	22
Stora platser i Norrland och Dalarna	—	1	1	1	2	2	—	7
Medelstora platser i Norrland och Dalarna	—	—	—	—	3	2	—	5
Norrland och Dalarna	—	1	1	1	5	4	—	12

nen beror som tidigare framgått av avsnitt 5.3.3. på utrustning, kostnader för servicebyggnader, markvärden o. s. v. Jämför man det uppkomna driftsöverskottet med kapitaltjänstkostnaderna finner man — vad den södra semesterregionen beträffar — att av 12 platser har 5 st. helt betalat samtliga kapitaltjänstkostnader, medan 5 betalat mindre än 50 % av kapitaltjänstkostnaderna. De senare utgörs med ett undantag av små anläggningar med låg standard, alltså sådana platser som icke varit tillräckligt attraktiva för att dra till sig långtidscampare. I norra Sverige har icke några campingplatser uppvisat ett sådant driftsöverskott att de kunnat täcka hela kapitaltjänstkostnaden.

Vad sålunda framkommit torde kunna sammanfattas på följande sätt:

1. Det ekonomiska resultatet är i hög grad beroende på utnyttjandetidens längd och möjligheter att få långtidscampare.
2. Kapitaltjänstkostnaden blir i hög grad beroende på anläggningens utformning, sanitära standard etc.
3. De större campingplatserna kan i regel bättre än de små bära sina investeringskostnader.
4. Den relativt korta säsongen kan bl. a. innebära att anläggningen icke helt kan bära investeringskostnaden.
5. Kravet på hög standard medför betydande investeringskostnader. Detta kan i sin tur leda till svårigheter att uppnå ett driftsöverskott som täcker kapitaltjänstkostnaderna.
6. Välutrustade campingplatser av storformat belägna i sommarsemesterregionen betalar dock i regel såväl driftskostnader som kapitaltjänstkostnader.
7. Anläggningar belägna invid tätorter och utmed allmänna vägar och som används som tillfälliga övernattningsplatser lämnar ofta ej kostnadstäckning för samtliga driftsutgifter.
8. Turistcampingplatserna i Norrland har ofta en alltför låg utnyttjandegrad för att helt täcka investeringskostnaderna, speciellt gäller detta de större och mer dyrbara campingplatserna. Utnyttjandet av campingplatserna kommer inte att stå i relation till investeringskostnaden.
9. Avgiftsnivån synes för närvarande ofta ligga under vad konsumenten kan anses vara beredd att betala.
10. Förutsättningar synes föreligga att vid en utnyttjandetid om 10—12 veckor och normal avgiftsnivå få en campingplatsanläggning ekonomiskt självbärande.

5.4. Ekonomiska förhållanden vid friluftsgårdar och raststugor

För att klargöra de ekonomiska förhållandena vid friluftsgårdar och raststugor har utredningen erhållit material från ett antal sådana anläggningar genom Skid- och friluftsfrämjandet. Materialet har sammanställts i *tabell 41*. Av undersökningen framgår byggnadsår, utnyttjandefrekvens, anläggningskostnader, anläggningens finansiering och driftkostnader.

Anläggningskostnaderna varierar såsom framgår av tabellen inom vida gränser, 7 000—200 000 kronor. Statsbidrag har i regel beviljats med 15—50 %. De kommunala bidragen uppgår högst till 25 %.

I posten driftsutgifter ingår kostnader för underhåll, värme, lyse, skatt, fasta avgifter m. m. men däremot icke kapitaltjänstkostnader. Kostnaderna varierar här från 500—ca 7 000 kronor. Det har varit av intresse att se hur dessa driftkostnader täcks. Som framgår av tabellen täcks huvuddelen av kostnaderna genom inkomsten av servering. Andra väsentliga inkomstkällor är lotteri och uthyrningsverksamhet. Kommunala bidrag har förekommit i ungefär en tredjedel av fallen och varierar från 25—50 % av driftsutgifternas storlek. Ytterligare andra inkomstkällor är parkeringsavgifter och inkomster från skidlift. Sammanfattningsvis kan man med utgångspunkt från materialet, som givetvis är behäftat med betydande brister, konstatera att det vid en friluftsgård eller raststuga torde föreligga svårigheter att t. o. m. erhålla täckning för driftsutgifterna, speciellt om man där inräknar behövliga underhållskostnader. Ännu mindre kan man räkna med ett driftsöverskott som täcker ränte- och amorteringskostnader. Friluftsgården och raststugan får närmast ses som ett exempel på när-anläggning, där det möter praktiska svårigheter att på ett enkelt sätt debitera avgifter samtidigt som man har att göra med en anläggning som kräver stora anläggningskostnader.

Tabell 41. Ekonomiska förhållanden vid några raststugor.

Byggd	Besöksfrekvens		Tek- nik- backe	El- ljus- spår	An- läggn.- kostnad	Stats- bidrag	Kom- mu- nalt bidrag	Skuld	Till- byggn.- kostn.	Drift- kostn.	Täckning av kostnader %										
	Antal										Kommunalt bidrag	Slugavg.	Lotteri	Serve- ring	Kiosk- försäljn.	Uthyrn.	P-avg.	Skidlift	Övr.		
	år	max/ dag																			
1953	3 000	250	×	—	25 000	15 000	4 000	—	1 000 (omb.)	800			10	70		20					
1956—57	15 000— 20 000	2 500— 3 000	×	—	75 000	30 000	8 000	7 000	10 000	6 000— 7 000				100							
1942	2 000	250	—	—	7 000	2 500	—	—	—	250			45	45		10					
1955		400		×	70 000	35 000	12 000	12 000	7 000	3 000				33		67					
1954—55	3 000	300	×		26 500	17 000	7 000	—	800	500				100							
1956	10 000— 13 000	600	×	—	100 000	45 000	45 000 (ca)	—	3 000	6 000	50		25	10	5	10					
1941	12 000	1 000	×	—	15 000	10 000	—	—	20 000	4 000		15		25		10	50				
1957	6 000	400	×	×	48 000	28 000	5 500	—	9 000	8 000			10	50		20				10	10
1939	3 500— 4 500	400	×	×	110 000	35 000	25 000	—	—	1 700	45		5	35		15					
1964	6 000— 7 000	1 000	×	—	55 000	25 000	15 000	—	—	1 500	33								67		
1962—63	1 000	300	×	×	125 000	20 000	22 700	—	—	2 000	25		25	50							
1955	30 000	550	×	—	28 972	17 000	1 000	4 000	5 100	900				70	30						
1937	24 000	1 000	×	×	200 000	19 000	25 000	35 000	—	3 000				15		10				75	
1963	4 000	400	×	—	202 000	38 000	48 000	53 000	—	7 700			10	30						60	

Utredningens förslag till åtgärder för att befrämja friluftsanläggningar m. m.

6.1. Allmänna utgångspunkter

Utredningen har i tidigare sammanhang starkt understrukt friluftslivets betydelse för den enskilda människan i dagens samhälle och funnit, att kraftfulla åtgärder bör insättas för att bereda människorna rika valmöjligheter att utöva olika friluftaktiviteter. Om man vill bereda så stor del av svenska folket som möjligt tillfälle till ett rikt och omväxlande friluftsliv till rimliga kostnader, finns all anledning att befrämja tillkomsten av välplanerade och välutrustade kollektiva anläggningar. Ett sådant inslag i friluftspolitiken har speciell betydelse därigenom, att det rörliga friluftslivet, som replierar på ett nät av kollektiva anläggningar, är den för medborgarna minst kostnadskrävande formen av friluftsliv under semestern och kortare ledigheter och därmed den enda som står till buds för vissa kategorier, bl. a. ungdomen. Välutrustade friluftservat lämpligt belägna i förhållande till större tätorter medför också den fördelen, att tätortsbefolkningens friluftsliv kanaliseras till sådana områden, varigenom trycket och slitage på marker för i första hand produktiva ändamål minskas.

I 3 kap. har efterfrågeutvecklingen beskrivits sammanfattande sådan denna återspeglats i utredningens grundläggande undersökningar. Här understrykes, att den växande fritiden i stor utsträckning kommer att utnyttjas för rekreation i naturen. Friluftslivets rörlighet gör, att man rör sig inom stora områden. Allt fler människor synes komma att ägna sig åt olika former av friluftsliv, och vidare torde fritid i ökad utsträckning anså till friluftssysselsättningar. Det alltmer framträdande önskemålet att förlägga fritiden till annan miljö än vardagens leder till växande och nya anspråk på utrymme för fritidsrekreation. Utvecklingen av det rörliga friluftslivet är starkt beroende av tillgången till mark och anläggningar. Tillgången på mark och anläggningar för det rörliga friluftslivet blir i verkligheten helt avgörande för människornas möjligheter att utöva olika friluftaktiviteter. Om man skall tillskapa anläggningar och områden för svenska folkets fritidsbehov med eftersträvan till en anpassning till friluftslivet på längre sikt, är det otvivelaktigt ett differentierat behov som skall tillgodoses. Efterfrågan riktar sig dels mot tätortens närmaste omgivningar, dels mot anläggningar på ett reseavstånd av upp till 2—3 timmar; d. v. s. områden som man kan nå över ett veckoslut, dels mot semesterområden.

Mot denna allmänna bakgrund framstår samhällets hittillsvarande insatser för det rörliga friluftslivet som allmänt sett otillräckliga och i vissa avseenden felplanerade. En kritisk analys av utgångsläget ger bl. a. underlag för följande slutsatser.

Den nuvarande *tillgången* till anläggningar för det rörliga friluftslivet, vilken närmare framgår av 2 kap., visar betydande brister. Bl. a. kan man konstatera, att en väsentlig del av tätortsmänniskorna för närvarande saknar tillgång till en rad olika anläggningar, t. ex. friluftsbad, friluftsgårdar och raststugor. I flera fall efterfrågas på längre sikt en fördubbling eller mer av nuvarande kapacitet.

Lokaliseringen av anläggningarna tycks i åtskilliga fall inte ha skett till platser, där behovet är störst. Andra faktorer har varit bestämmande om en anläggning skulle komma till stånd eller inte. Genomgående anser sig utredningen kunna konstatera, att storstadsområdena i allmänhet är starkt underförsörjda. Vidare framgår klart, att semesterregionerna ej är dimensionerade för att ta emot det växande antalet semestrande personer.

Åtskilliga anläggningar fyller inte de *krav på utrustning och utformning*, som man för närvarande ställer. Planeringen uppvisar betydande brister. Olika anläggningars inbördes samband har hittills icke tillräckligt uppmärksamats. Man kan också konstatera att de enskilda anläggningarna i regel saknar tillräckliga markområden för att människorna skall kunna röra sig fritt kring anläggningarna. Frågor rörande parkering, skyddszoner o. s. v. har i åtskilliga fall lämnats helt obeaktade.

Vad slutligen beträffar det nuvarande ekonomiska stödet till friluftsanläggningar, kan utredningen konstatera åtskilliga brister.

Stödet har varit otillräckligt.

Bidrag synes icke alltid ha beviljats med hänsyn till anläggningarnas ekonomiska förutsättningar.

Det kan i många fall ifrågasättas, om bidrag utgått till anläggningar, där behovet varit störst.

Bidragen har i vissa fall varit så obetydliga, att de knappast kan ha varit avgörande för tillkomsten av anläggningarna ifråga.

Stödet till friluftorganisationer har icke varit av sådan omfattning, att en tillräckligt effektiv insats från dessas sida varit möjlig på väsentliga områden.

Från dessa allmänna utgångspunkter diskuterar utredningen i följande avsnitt behovet av ändrad inriktning av samhällets åtgärder för att främja det rörliga friluftslivet.

6.2. Utredningens förslag till principiella riktlinjer för stöd till friluftsanläggningar m. m.

6.2.1. Markfrågorna

I direktiven för utredningen har särskilt betonats behovet av att säkerställa fritidsområden. Bl. a. påpekas, att i de större städernas närmaste omgivningar har redan tillgången på mark för fritidsändamål minskat kraftigt och att efterfrågan på sådan mark nu gör sig gällande inom större regioner. Vidare framhålles, att den i stort sett orörda landsbygdsnaturen torde kunna räknas som en av våra största tillgångar. För allas trevnad måste det därför vara en angelägen uppgift att tillgodose de växande kraven på ökad upplåtelse av markområden för fritidsändamål under hänsynstagande till att så mycket som möjligt av ursprungsmiljön bevaras. Därför lämpade områden måste, sägs i direktiven, reserveras för gemensamt nyttjande, exempelvis för bad och såsom strövområden.

Efter det att fritidsutredningen tillsattes har 1960 års naturvårdsutredning avlämnat sitt betänkande Naturen och samhället (SOU 1962: 36). På grundval härav har betydelsefulla reformer på naturvårdens område genomförts vid 1963 och 1964 års riksdagar (prop. 71/1963 och 148/1964). Genom dessa beslut har nya riktlinjer antagits för naturvårdspolitiken, en ny naturvårdslag utfärdats samt en ny naturvårdsorganisation inrättats. I de nya riktlinjerna ingår som ett viktigt led att på olika sätt tillgodose markbehovet för rekreation och friluftsliv. Härigenom har de ovan återgivna uttalandena i fritidsutredningens direktiv redan i väsentlig mån tillgodosetts såväl beträffande behovet av lagstiftning som organisation och finansiering.

I detta sammanhang bör speciellt erinras om att område av länsstyrelsen enligt 7 § naturvårdslagen må förklaras som naturreservat bl. a. av det skälet, att området är av väsentlig betydelse för allmänhetens friluftsliv. I beslutet om bildande av naturreservat skall bl. a. föreskrivas de inskränkningar i rätt att förfoga över fastighet, som finnas nödiga för att trygga ändamålet med reservatet, såsom förbud mot bebyggelse, uppförande av stängsel, täktverksamhet, uppodling, dikning, plantering, avverkning, jakt, fiske och användning av bekämpningsmedel (8 §). Men det är även förutsatt, att en rad positiva åtgärder skall kunna vidtas för tillgodoseende av ändamålet med reservatet. Som exempel på dylika åtgärder nämner lagen anläggande av vägar, parkeringsplatser, vandringsleder, raststugor, tältplatser, badplatser, sanitära inrättningar eller liknande anordningar inom området eller att där företages gallring, röjning, slåtter, plantering, avspärrning eller dylik åtgärd eller att allmänheten beredes tillträde till mark inom området, där den eljest ej skulle ägt att fritt färdas (9 §). — Naturreservatet får härigenom anses vara ett mycket användbart hjälpmedel för att tillgodose friluftslivets behov.

Under en särskild avdelning av naturvårdslagen, Särskilda bestämmelser till skydd för friluftslivet, har vidare intagits regler om bildande av *strandskyddsområde* (15—16 §§). Grunden för avsättande av sådant område är uteslutande syftet att åt allmänheten trygga tillgången till platser för bad och friluftsliv vid havet eller vid insjö eller vattendrag. Inom strandskyddsområde gäller viss kontroll av bebyggelsen samt av vissa anläggningsarbeten.

Om, såsom utredningen anser, friluftslivets markbehov primärt tillgodoses genom tillämpning av naturvårdslagstiftningen och utnyttjande av anslagen på naturvårdsbudgeten, återstår huvudsakligen att diskutera formerna för anskaffande och säkerställande av områden, vilkas primära uppgift är att vara bärare av friluftsanläggningar. Även dessa områden kan ibland bli av betydande storlek, då utrymme där måste beredas för exempelvis parkeringsplatser, skyddszoner gentemot bebyggelse m. m. I princip anser utredningen, att ett sådant markområde bör utgöra särskild fastighet, innehavd med äganderätt av huvudmannen för anläggningen. Härför talar en rad praktiska skäl, bl. a. att områdets skötsel och vård direkt måste integreras med anläggningens drift, att anläggningen bör kunna utgöra säkerhet för krediter, kunna bli delägare i vägförening m. m. Det torde ofta vara lämpligt, att dylik fritidsfastighet planmässigt anslutes till naturreservat, strandskyddsområde eller annat liknande område, som står till förfogande för allmänhetens friluftsliv. — Utredningen erinrar i sammanhanget om sitt tidigare framlagda förslag om vidgade expropriationsmöjligheter rörande område som erfordras för att inrätta friluftsbad, småbåtshamn eller annan anläggning av väsentlig betydelse för allmänhetens friluftsliv (del II, sid. 173 och 258).

6.2.2. Planeringssynpunkter

Utredningen har i del II framlagt riktlinjer för såväl den framtida lokaliseringen (sid. 104) som den översiktliga planeringen (sid. 118) av friluftsanläggningar. I detta sammanhang vill utredningen endast ytterligare understryka behovet av effektiva åtgärder på detta område. Såsom påpekats tidigare i 2 och 3 kap. har hittills knappast några godtagbara resultat åstadkommits på detta område. Med hänsyn till att investeringsresurserna under lång tid framåt kommer att vara begränsade i förhållande till utbyggnadsbehovet, måste stor omsorg nedläggas på lokaliseringen, så att anläggningarna i första hand kommer till stånd där behovet är störst. Det nu tillgängliga materialet understryker ytterligare behovet av att varje lokalisering av friluftsanläggningar föregås av en översiktlig planering. Det är härvid av vikt, att markdispositionerna för naturvård, fritidsbebyggelse och anläggningar för det rörliga friluftslivet samordnas.

I sitt andra delbetänkande framlade utredningen även vissa synpunkter på detaljplaneringen av fritidsbebyggelsen (sid. 127). Utredningen fann därvid att det knappast var möjligt att formulera allmängiltiga krav för denna planeringsuppgift. Samhällets ansträngningar borde i stället inriktas på ett konstruktivt utvecklingsarbete, som vid olika förutsättningar gav anvisningar om lämpligaste hustyper, organisation och utformning av kollektiva anläggningar m. m.

Utredningen har funnit, att i stort sett samma tillvägagångssätt bör komma i tillämpning beträffande friluftsanläggningar. Som exempel på hur frågorna lämpligen bör angripas har statens institut för byggnadsforskning för utredningens räkning gjort vissa principstudier rörande utformningen av campingplatser och friluftsbad, som intagits som *bilaga 1* till detta betänkande. Av dessa studier framgår klart, att stor omsorg måste ägnas de många funktioner, som skall samordnas inom en friluftsanläggning, för att helhetsresultatet skall bli tillfredsställande. Liknande funktionsstudier bör enligt utredningens mening genomföras för flertalet typer av friluftsanläggningar och därigenom underlag byggas upp för en rådgivning och service till kommuner och friluftsansorganisationer. Särskild uppmärksamhet bör därvid ägnas de storlekstyper av anläggningar, som ger bästa underlag för en ekonomiskt tillfredsställande drift, samt s. k. gruppanläggningar (jfr sid. 84), som i en kombinerad enhet förenar anläggningar för en rad olika friluftsjaktiviteter, som med fördel kan samförläggas.

Utredningen har i del II ägnat stor uppmärksamhet åt fritidsbebyggelsens sanitära standard (sid. 143). Vad där anförts om omgivningshygieniska krav i allmänhet samt va-frågan och renhållningen gäller i tillämpliga delar även friluftsanläggningarna. Olika sätt att lösa dessa frågor bör ingå som ett viktigt led i det utvecklingsarbete, som ovan skisserats.

6.2.3. Huvudmannaskap

Utvecklingen har under senare tid alltmer bestämt gått i den riktningen, att anläggning av och ansvar för friluftsanläggningar betraktas som en primärkommunal uppgift. Framför allt då det gäller näranläggningar för tätortsbefolkningen anser utredningen vederbörande kommun i de flesta fall som en självklar huvudman. Därmed är icke sagt, att kommunen alltid behöver sköta den löpande driften av anläggningen. Denna kan, beroende på de praktiska förutsättningarna, ofta med fördel uppdras åt exempelvis en friluftsansorganisation med erfarenhet på området.

Ofta är emellertid situationen den, att en större tätort icke kan lösa de aktuella problemen inom sitt eget administrativa område, utan måste söka rekreationsutrymme för sin befolkning inom angränsande landskommuner. I sådana fall kan, som utredningen påpekat i del II (sid. 270), antingen

tätortskommunen eller värdkommunen uppträda som huvudman. Detta nödvändiggör under alla förhållanden en interkommunal samverkan i lokaliserings- och planeringsfrågorna. I många fall är det praktiskt, att flera tätorter går ihop om anläggandet av vissa näranläggningar. Stiftelseformen synes i så fall vara lämplig.

Även för s. k. fjärranläggningar, som huvudsakligen betjänar andra än värdkommunens invånare, framstår ofta denna som den lämpligaste huvudmannen. Utredningen erinrar i detta sammanhang om sina förslag i del II (sid. 236) om behovet av vissa klarlägganden rörande kommunernas befogenheter beträffande bl. a. friluftsanläggningar. Utredningen har där hävdat, att aktiva åtgärder för bl. a. friluftsanläggningar bör kunna vidtas av kommunen såväl inom som utom dess egna gränser och, beroende på omständigheterna, såväl till förmån för egna kommuninvånare som för dem som är bosatta i annan del av landet men har anledning utnyttja kommunens naturliga förutsättningar för friluftsliv. Utredningen förutsatte därvid, att kommunens insatser skall ske inom ramen för det allmänintresse, som friluftslivet representerar, och icke i första hand syfta till att bygga upp vinstgivande företag.

Vad här sagts om det kommunala huvudmannaskapet för friluftsanläggningar bör icke hindra att såväl friluftsförbund som enskilda ställer sig som huvudmän för anläggningar av mera turistbetonad typ. Under senare tid har, bl. a. i norrländska vintersportorter, betydande intresse visats från enskilt håll att engagera sig i stora anläggningar. Det är då fråga om anläggningar, som kan drivas på självbärande basis. Det finns ingen anledning att hindra en sådan utveckling under förutsättning att investeringarna sker inom ramen för vad som anses lämpligt ur lokaliserings- och planeringssynpunkt.

6.2.4. Behovet av statligt finansiellt stöd

Det nuvarande statliga stödets utformning har beskrivits i 4 kap. Här framgår att stödet f. n. är fördelat på i huvudsak fyra olika delområden. Ur friluftsfonden beviljas bidrag till bl. a. friluftsgårdar, semesterbyar, vandrarhem, campingplatser och friluftsbad. Bidrag till småbåtshamnar beviljas enligt en särskild författning från ett anslag på sjätte huvudtiteln. Vidare utgår ett betydelsefullt stöd till vissa anläggningar, i huvudsak samma som stöds genom friluftsfonden, genom beredskapsarbeten och inom ramen för det statliga lokaliseringsstödet (lokaliseringsslån och lokaliseringsbidrag). Slutligen kan särskilda hotellgarantilån utgå för upprustning och modernisering av turisthotell. Vid första påseende verkar denna bild något splittrad både i fråga om fördelningen på departement och i fråga om tillämpning av olika stödformer (bidrag, lån och lånegarantier).

I ett avseende inträffar från och med budgetåret 1966/67 en betydelsefull förändring i fråga om det departementala ansvaret. Enligt statsverkspropositionen 1966 (bilaga 11, sid. 264) överflyttas nämligen anslaget Avsättning till fonden för friluftslivets främjande från handelsdepartementets huvudtitel till jordbruksdepartementets, där det redovisas under naturvårdsverksamheten. Som skäl har anförts anslagets nära samband med anslagen till naturvårdsändamål.

Att anslaget till stöd åt småbåtshamnarna redovisas på kommunikationsdepartementets huvudtitel sammanhänger med den starka förankring denna verksamhet har och måste ha i sjöfartsstyrelsens planläggande och projekterande verksamhet. Enligt utredningens mening talar starka praktiska skäl för att nuvarande ordning bibehålls.

Likaså har utredningen funnit i det närmaste självklart att det stöd till friluftsanläggningar som utgår i form av beredskapsarbeten och lokaliseringsstöd bör administreras av de ansvariga arbetsmarknadspolitiska organen.

Såsom närmare utvecklas i det följande (sid. 154) har utredningen be-
träffande turisthotellens lånegarantier, som nu administreras av kommerskollegium och riksbanken, inskränkt sina förslag till förlängd amorterings-
tid och möjligheter till anstånd med ränte- och amorteringsinbetalningar.

Genom stödfrågornas fortsatta fördelning på flera departement aktuali-
seras i stället såvitt möjligt gemensamma bedömningsgrunder i fråga om
anläggningarnas lokalisering och utformning samt stödets storlek i jäm-
förbara situationer. Detta underlättas i första hand genom tillskapande av
en central remissinstans med kompetens inom hela friluftslivets område.

I samband med friluftsfondens inordnande under naturvårdsverksamhe-
ten finns anledning att jämföra fondens bidragsformer med det statliga stö-
det för olika naturvårdsåtgärder.

På naturvårdens område svarar staten för kostnaderna för avsättande av
nationalparker och naturreservat, som är av utpräglat kulturell eller veten-
skaplig betydelse. Vidare svarar staten primärt för kostnaderna med anled-
ning av strandregleringen, skyddet av landskapsbilden samt täktregleringen.
I fråga om kostnaderna för bildande av naturreservat av utpräglat social
betydelse har emellertid en gemensam finansiering genom stat och kom-
mun ansetts böra eftersträvas. I denna för friluftslivet centrala fråga ut-
talade departementschefen följande (prop. 71/1963, sid. 110):

Utredningens uttalanden rörande fördelningen av kostnaderna för naturvårds
åtgärder mellan stat och kommun kan jag i allt väsentligt biträda. Jag vill under-
stryka att jag anser det vara väl motiverat att kommun antingen i egen regi eller
genom att delta i stiftelser och dylikt engagerar sig ekonomiskt för att skaffa sina
invånare tillgång till områden för rekreation och friluftsliv. Det kan dock ej för-
väntas att kommunerna skall vara beredda att svara för kostnaderna för sådana

områden av utpräglad rikskaraktär. Beträffande vissa av dem synes det var lämpligt att stat och kommun, såsom utredningen förutsatt, delar på kostnaderna. Några fasta normer för sådan fördelning bör dock enligt min mening ej fastställas. Överenskommelse bör i stället från fall till fall träffas med berörda kommuner.

På det område, där naturvårdsverksamheten har sin största betydelse för friluftslivet, har alltså principen om samgående mellan stat och kommun numera fastslagits. I några principiellt betydelsefulla reservatbildningar på senare tid, där det sociala intresset varit framträdande, har statsbidraget uppgått till storleksordningen 50 %. Det kommunala intresset har där representerats av en stiftelse med bl. a. landstinget som aktiv medverkande. På naturvårdens område tillämpas i här förevarande fall endast bidrag, inga låne- eller lånegarantiformer.

Utredningen får i detta sammanhang erinra om att den i sitt andra delbetänkande (sid. 162) framfört förslag om särskilt statligt stöd till kommunala markförvärv för friluftsändamål. Förslaget var utformat som en direkt parallell till markpolitiska utredningens förslag angående markförvärvslån och tomträttslån för permanent bebyggelse. Utredningen räknade under en första period med ett årligt lånebehov av 50 milj. kronor. Utredningen anförde rent markpolitiska skäl för detta förslag.

När det gäller den nu aktuella frågan, stöd till investeringar i friluftsanläggningar, har utredningen icke funnit skäl att föreslå inrättandet av några nya låneformer. Främsta skälet härtill är, att det på anläggningsområdet icke finns anledning vidta några specialregleringar; kommunerna torde vara mest betjänta av att göra erforderliga upplåningar på detta område efter samma principer som gäller för övriga kommunala investeringar och under avvägning av friluftslivets behov till hela det kommunala investeringsprogrammet.

På grund av det anförda kan utredningen i fortsättningen begränsa diskussionen till behovet av bidrag för i huvudsak de ändamål, som hittills tillgodosetts ur friluftsfonden och ur anslaget till småbåtshamnarna. Därvid utgår utredningen från att förekommande bidrag även skall kunna utgå för anskaffningen av den mark, som erfordras för anläggningen, anläggningsfastigheten (jfr sid. 125).

Utredningen har i sitt första delbetänkande påvisat, att fritidskonsumtionen redan nu uppgår till mycket betydande belopp (sid. 18). Sålunda beräknas utgifterna under år 1962 för kultur och rekreation till 4,6 miljarder och för resor till 5,8 miljarder kronor. Enbart fritidsresorna med egen bil uppskattades detta år kosta 3 miljarder kronor. Rekrekationskontot beräknas under slutet av 60-talet komma att utgöra en av de snabbast expanderande konsumtionsgrupperna. Välståndsutvecklingen har nu kommit så långt, att genomsnittsmedborgaren både kan och är beredd betala ett rimligt pris för de tjänster, som erbjuds honom på fritidsområdet. Dessa för-

hållanden har bl. a. föranlett utredningen till det ställningstagandet beträffande fritidsbebyggelsen, att den enskilda konsumenten bör bära kostnaderna för sin fritidsbostad (del II, sid. 101).

Utredningens i 3 kap. redovisade allmänna överväganden pekar mot ett mycket stort samlat investeringsbehov i fråga om friluftsanläggningar. Med hänsyn till de stora anspråk på investeringsutrymme, som över huvud taget föreligger på de flesta samhälleliga områden, måste därför bidragen till friluftsanläggningar styras av en sträng behovsgranskning och i huvudsak reserveras för objekt av stort allmänt intresse, som icke skulle komma till stånd utan stöd av staten. Utredningen lägger alltså stor vikt vid bidragens funktion att medverka till en lämplig lokalisering.

Enligt utredningens mening är det icke möjligt att tillämpa generella bidragsgrunder för olika typer av anläggningar såsom hittills i stor utsträckning skett. Det finns uppenbarligen anläggningar, som på grund av goda yttre betingelser och hög besöksfrekvens kan göras ekonomiskt självbärande. Framför allt gäller detta välplanerade och vällokaliserade semesterbyar och campingplatser, där ju alltid en avgift debiteras, som i viss mån kan vara en regulator på ekonomin. Motsvarande torde även i princip gälla vandrarhemmen, som numera närmast bör jämföras med enkla turisthotell med begränsad service. I nu nämnda fall bör bidrag över huvud taget icke utgå med mindre en investerings- och driftskalkyl utvisar ett underskott, som måste täckas, därest anläggningen över huvud skall kunna komma till stånd. Understundom förekommer dock fall, där investeringskostnaderna blir osedvanligt höga på grund av att nutida krav på sanitär standard nödvändiggör dyrbara investeringar för vatten och avlopp. Om anläggningen i fråga ändock ur allmän synpunkt bör komma till stånd, bör stödet få formen av ett bidrag just till va-kostnaderna. Detta är enligt utredningens mening befogat med hänsyn till den särskilda omsorg, som i våra dagar måste nedläggas på de sanitära frågorna vid friluftsanläggningar. Sådana bidrag bör även kunna utgå till vissa befintliga anläggningar, där de sanitära förhållandena icke är tillfredsställande, under förutsättning att anläggningen ur allmän lokaliseringssynpunkt bör bibehållas.

Å andra sidan finns uppenbarligen typer av friluftsanläggningar, där en självfinansiering är svår eller helt omöjlig att uppnå. Ett typiskt exempel är fjällstugorna, där byggnads- och underhållskostnader är extremt höga och där en avgift aldrig kan sättas så högt, att den täcker ens driftkostnaderna. Även vid andra typer av anläggningar, exempelvis friluftsgårdar, raststugor och flertalet friluftsbad, är en självfinansiering icke möjlig av den anledningen, att det i regel är omöjligt att debitera avgift för utnyttjandet av den besökande allmänheten. Ett mellanläge intar småbåtshamnarna, där visserligen en avgift kan debiteras av de båtägare, som varaktigt hyr en båtplats, men där dessa avgifter i flertalet fall skulle bli alltför höga,

om de avvägdes så att kostnadstäckning skulle uppnås. I dessa och liknande fall måste alltså finansieringen i avsevärd utsträckning grundas på ett kommunalt eller statligt bidrag.

Det finns också skäl att göra skillnad mellan näranläggningar och fjärranläggningar. Det ligger uppenbarligen nära till hands att anse näranläggningar väsentligen vara en kommunal uppgift. Den typiska fjärranläggningen utnyttjas emellertid i stor utsträckning av andra än värdkommunens invånare och har alltså rikskaraktär. Här är det svårt att tänka sig ett engagemang från värdkommunen, om inte anläggningen uppenbart är lönsam. På grund härav är det befogat med ett högre statligt stöd till icke självbärande fjärranläggningar av rikskaraktär än till tätorternas näranläggningar.

Som förut påpekats utgår f. n. ett betydande statligt stöd till friluftsanläggningar i form av beredskapsarbeten eller lokaliseringsstöd. Utredningen har icke funnit anledning ifrågasätta någon ändring i de principer, som därvidlag tillämpas. Det bör emellertid understrykas, dels att arbetslöshetssituationen undergår snabba förändringar och ständigt förbättras genom särskilda arbetsmarknadspolitiska åtgärder, dels att lokaliseringsstödet i princip är en tillfällig, tidsbegränsad åtgärd. Stödet till friluftsanläggningar denna väg kan därför aldrig helt ersätta ett stöd av mera permanent beskaffenhet genom friluftsfonden. Fonden bör därför bibehålla sin tillämplighet över hela landet. Dispositionen av medel ur fonden skall däremot ständigt ske med beaktande av det faktiska stöd, som vid varje tidpunkt kan lämnas via arbetsmarknadsorganen inom vissa regioner.

Bidragsreglerna rörande småbåtshamnar har nyligen ändrats av riksdagen efter förslag av fritidsutredningen. De nya reglerna innebär (jfr sid. 103), att bidrag kan beviljas med 30—90 % av de verkliga kostnaderna för arbetet och att bidragsprövningen görs beroende av bl. a. kommunens finansiella situation, om anläggningen är avsedd enbart för kommunens egen befolkning eller ej, de av naturförhållandena betingade byggnadskostnaderna per båtplats samt angelägenheten ur allmän friluftssynpunkt av att anläggningen kommer till stånd. I statsbidragsunderlaget må inräknas projekteringskostnader samt kostnader för sanitära anordningar och parkeringsplatser för bilar. Föreligger synnerliga skäl må statsbidrag även utgå med högst 70 % av skälig kostnad för lösen av mark. Sådana skäl har ansetts föreligga främst för s. k. anslutningshamnar. — De refererade bidragsprinciperna innebär långt differentierade bedömningsgrunder och ansluter sig på väsentliga punkter till den diskussion utredningen ovan fört rörande anläggningar i allmänhet. Det må ytterligare anmärkas, att anslaget till småbåtshamnarna i statsverkspropositionen 1966 upptagits till 4,207 milj. kronor och att motsvarande anslag till friluftsfonden upptagits till 3,5 miljoner kronor för budgetåret 1966/67. Småbåtshamnarna befinner

sig därför, på grund av de partiella reformer som skett under senare år, i ett betydligt gynnsammare läge än de anläggningar som stöds genom friluftsfonden. En förstahandsåtgärd synes därför böra vara att för de senare anläggningstyperna åtminstone genomföra en med småbåtshamnarna jämförbar stödvolym.

Utredningen har på grund av vad ovan anförts och vad som i övrigt framkommit genom de särskilda utredningar, som redovisats tidigare i detta betänkande, funnit sig böra rekommendera följande allmänna principer rörande statsbidrag till friluftsanläggningar.

1. Bidragen bör primärt tjäna syftet att medverka till en lämplig lokalisering av anläggningar till de regioner, där behovet är störst.
2. För alla typer av anläggningar bör eftersträvas en så hög grad av självfinansiering som möjligt. För vissa typer av anläggningar, där avgift för utnyttjandet debiteras, bör genom en realistisk avvägning av avgiften statsbidrag helt kunna avvaras. Detta torde i avsevärd utsträckning kunna bli fallet med välbelägna och välplanerade semesterbyar, campingplatser och vandrarhem.
3. För att uppnå ett ur allmän synpunkt önskvärt utnyttjande av landets attraktivaste rekreationsområden måste även ifrågakomma investeringar i anläggningar, där kapital- och driftskostnader ej kan täckas genom intäkter. Detta gäller anläggningar, där en utnyttjandeavgift av praktiska skäl ej kan tas upp, där anläggningens utnyttjandetid är kort eller där byggnadskostnaderna av särskilda skäl blir osedvanligt höga. Detta kommer att i avsevärd utsträckning bli fallet med bl. a. friluftsgårdar och raststugor, fjällstugor, friluftsbad, småbåtshamnar samt vissa av de under 2 exemplifierade anläggningarna.
Det statliga stöd som lämnas här ifrågavarande anläggningar bör i första hand ta sikte på att säkerställa en lämplig sanitär utrustning, som krävs både för besökarnas bekvämlighet och av omgivningshygieniska skäl.
4. För att uppnå en realistisk prövning av bidragsärenden bör varje beslut grundas på en av sökanden ingiven investerings- och driftskalkyl för den tilltänkta anläggningen, där — i förekommande fall — även intäktsidan utförligt belyses.
5. Friluftsfondens medel bör i princip reserveras för friluftsanläggningar med kommunala engagemang. Vid sidan härav bör organisationer av rikskaraktär med erkänd kompetens på området och förmåga att träffa långsiktiga förpliktelser i fråga om anläggnings utnyttjande och vidmakthållande kunna ifrågakomma. Bidrag bör i princip endast utgå till anläggning, som hålles öppen för alla.

6. Bidragens storlek bör i förekommande fall avvägas efter en differentierad skala omfattande förslagsvis spännvidden 30—90 % av anläggningskostnaderna resp. bidragsberättigade delkostnader (va-kostnader). Bidrag av så ringa storlek, att de saknar reell betydelse för en anläggnings tillkomst, bör helt utmönstras. Inom bidragsskalan bör de lägre nivåerna tillämpas för tätorternas näranläggningar och de högre för fjärranläggningar av rikskaraktär. Det torde icke finnas anledning att hänvisa markkostnader till en lägre nivå eller ogynnsammare ställning än övriga anläggningskostnader.
7. Ovan föreslagna allmänna bidragsprinciper bör kunna tillämpas icke blott för investeringar i nya friluftsanläggningar utan även, i tillämpliga delar, för upprustning av äldre anläggningar, som anses angelägna att bibehålla för framtiden.

I det följande behandlas under varje särskild anläggningstyp de särskilda villkor, som bör ifrågakomma. Friluftsfondens och småbåtshamnsanslagets totala storlek behandlas i 10 kap. Erforderligt stöd till friluftsförbund för särskild verksamhet behandlas i 9 kap.

6.3. Friluftsgårdar och raststugor

6.3.1. Lokaliseringsfrågor m.m.

I 3 kap. har friluftsgårdarnas och raststugornas betydelse som replipunkter för tätortsmänniskans friluftsliv starkt understrukits. Det är ofta dessa typer av anläggningar som blir utgångspunkter för friluftsliv i skog och mark. Till dessa anläggningar knyts dessutom en rad andra viktiga anordningar av olika slag. Enligt utredningens bedömande föreligger behov av friluftsgårdar såväl i tätortens närhet som i utflyktsområdena och i fjärrområdena. Det sammanlagda antalet friluftsgårdar och raststugor har redovisats till ca 500 (2 kap.). Mot bakgrunden av lokaliseringen av anläggningarna, som är mycket ojämn, samt befolkningens fördelning i landet finner utredningen, att de största bristerna föreligger i de tätbefolkade delarna av södra och mellersta Sverige. En rad större tätorter saknar helt tillgång till denna typ av friluftsanläggningar, och vidare är storstadsregionerna otillräckligt försörjda. För att öka allmänhetens möjligheter till friluftsliv synes en angelägen uppgift vara att tillskapa denna typ av replipunkt i tätortens närhet. Enligt utredningens bedömning bör det vara realistiskt att sikta mot en ökning med 500 objekt under den närmaste 10-årsperioden. För närvarande är ca 20 under byggnad och ytterligare ca 50 planerade. Som tidigare framhållits föreligger dessutom ett betydande behov av upprustning av befintliga anläggningar.

6.3.2. Utformning och kapacitet

Det föreligger behov av anläggningar av olika storlek och med olika utrustning, både större länsanläggningar som tillika kan fungera som kurs-gårdar etc. och mindre anläggningar för användning enbart under dagen. Betydande omsorg bör ägnas anläggningars förläggning, planering och utformning. Som utredningen tidigare redovisat fyller endast ett ringa antal de krav man i dag vill ställa på en modern friluftsgård eller raststuga.

En modern anläggning bör bl. a. innehålla en avdelning med värmestuga, omklädnadsmöjligheter, bastu och toaletter samt ev. motionshall; i en annan avdelning bör finnas trivselstuga, kioskrörelse, barsservering, mindre rum för gruppsammankomster samt i vissa fall enklare förläggingsmöjligheter. Stor omsorg måste vidare nedläggas på utformningen av friluftsgårdens närmaste omgivning, t. ex. i fråga om anordnande av parkeringsplatser m. m. Vid anläggningens lokalisering bör tillgången till fria markområden med omväxlande terräng, sjöar och vattendrag samt goda kommunikationer vara avgörande. Stor vikt måste tillmätas förutsättningarna att anordna vatten och avlopp.

6.3.3. Finansieringsfrågor

Friluftsgårdar och raststugor tillhör den typ av anläggningar, där utnyttjandeavgift av praktiska skäl svårigen kan tas upp. Som framgår av 5 kap. leder detta till att friluftsgårdar i bästa fall möjligen kan betala de nödvändigaste driftskostnaderna genom inkomster från servering, tillfällig uthyrning o. s. v. Detta förhållande verkar enligt utredningens mening starkt dämpande på kommunernas intresse att ekonomiskt engagera sig i denna typ av anläggningar. Därtill kommer, att i åtskilliga fall anläggningar av denna typ måste förläggas till annan kommun än tätortskommunen. Även om utredningen anser tillskapandet av friluftsgårdar vara en primärkommunal uppgift, bör det emellertid vara skäligt, att tillkomsten och upprustningen stimuleras genom bidrag. Dessa kan också medverka till att de krav, som bör ställas på anläggningens utformning, inte minst den sanitära standarden, icke behöver eftersättas. Utredningen föreslår därför, att bidrag lämnas till friluftsgårdar och raststugor med minst 30 % av den sammanlagda anläggningskostnaden. Bidragets storlek bör härvid avpassas bl. a. med hänsyn till i vad mån anläggningen utnyttjas av egna kommuninvånare eller ej, kommunens finansiella situation och de ekonomiska förutsättningarna att göra anläggningen självbärande. Förekommande bidrag till bastuanläggning i friluftsgård bör av praktiska skäl lämnas ur friluftsfonden och icke, som nu är fallet, ur idrottsfonden. Under budgetåret 1964/65 utgick bidrag ur idrottsfonden med 108 000 kronor till bastur.

Utredningen har bedömt det som skäligt, att staten medverkar till 4—5 större och ett 10-tal mindre anläggningar per år. Kostnaden för detta har beräknats till 3 milj. kronor/år.

6.4. Friluftsbad

6.4.1. Lokaliseringsfrågor m.m.

Som starkt understryks i fritidsutredningens intervjuundersökning är en av de mest omtyckta friluftssysselsättningarna under sommaren att njuta av sol och bad. Behovet av nya friluftsbad och modernisering av äldre anläggningar framgår klart av fritidsutredningens material (2 kap. och 3 kap.). Antalet välutrustade friluftsbad utmed kusten inom den södra semesterregionen är relativt litet. Uppgifterna visar att 1/3 av anläggningarna saknar varje form av toalettanordning och att endast ett fåtal anläggningar har vattentoalett. Överbeläggning på många av anläggningarna under högsäsong leder till sanitära olägenheter och otrivsel för de besökande. Även i fråga om insjöbaden framträder betydande brister. Åtskilliga av anläggningarna är små och dåligt utrustade och ett betydande antal kommuner saknar helt tillgång till friluftsbad inom egen eller angränsande kommun. Bl. a. bidrar följande faktorer till ett ökat behov av bättre badanläggningar: allt fler personer beger sig på sommaren till badplatserna vid södra Sveriges kuster, och i allt större utsträckning söker man sig över lördagar och söndagar till områden i tätorternas närhet för att utöva friluftsliv i olika former; strävan till ökad simkunnighet kräver ytterligare anläggningar för simundervisning; en rad av de äldre badanordningarna är uttjänta och kan inte anses fylla rimliga anspråk på modernitet och sanitära förhållanden. I många fall utnyttjas inte de naturliga förutsättningarna för friluftsbad, främst därför att ordentliga anläggningar saknas. Den geografiska fördelningen av våra vattendrag är vidare sådan, att många samhällen helt saknar tillgång till naturligt bad inom rimligt avstånd, på andra platser är tillgängliga vatten så förorenade, att de inte längre lämpar sig för bad.

För att tillgodose behovet krävs en utbyggnad på bred bas. Det bör vara angeläget att bättre än hittills tillvarata de naturliga förutsättningarna genom att se till att rationella anläggningar anordnas. Dessutom bör i områden, där man helt enkelt saknar vatten inom rimligt avstånd eller där vattnet förorenats av avloppsvatten, bassängbad komma till stand. Det största behovet av en utbyggnad och förbättring av badanläggningar synes föreligga inom kustområdet i södra Sverige. Därefter i angelägenhetsgrad torde komma anordnandet av s. k. kvickbad i tätorternas närhet. Utredningen vill dock starkt understryka behovet av friluftsbad över huvud taget i våra tätorts- och landskommuner.

F. n. byggs 11 anläggningar vid hav medan ytterligare 29 har planerats. Motsvarande siffror beträffande insjöbaden är 29 respektive 61. Ifråga om utomhusbassänger byggs f. n. 14, och 63 är planerade.

6.4.2. Utformning, utrustning m.m.

Enligt hälsovårdsstadgan är det en skyldighet för kommunen att anordna friluftsbad, där så är möjligt.

Som utredningen påpekat behövs emellertid en mera målmedveten kommunal planering än tidigare på detta område. När kommunerna planerar sin badfråga, är en av de primära åtgärderna att i god tid reservera erforderlig mark för att utnyttjas, när behov och ekonomiska resurser för badets anläggande finns. Denna planering bör inte göras fristående från övrig kommunal planering utan inpassas såsom en del i den översiktliga planeringen. Grundläggande utgångspunkter för en kommunal planering av friluftsbad är kommunens tätorter, beräknat framtida invånarantal, de framtida skolornas placering, befintliga badplatsers läge och möjligheter för utvidgning, alternativa badplatsers läge, vattenkvalitet och vattendjup, bottenens beskaffenhet, isförhållanden samt kommunikationer till och från befintliga och ifrågasatta badplatser. Avståndet till ett friluftsbad på landsbygden anses enligt nu tillämpade normer ej böra överstiga 3 km. Ofta tvingas man emellertid av förhållandena att godta större avstånd.

Ett bad bör utformas och dimensioneras med hänsyn till den badfrekvens, som kan väntas. Att beräkna denna frekvens kan vara svårt, eftersom många olika faktorer inverkar. Enligt tillgänglig in- och utländsk statistik kan badfrekvensen antas bli i medeltal per dag under säsong 2—3 % av samhällets eller influensområdets invånarantal, medan det största antalet badande kan antas uppgå till 8—12 %. För närvarande rekommenderas en dimensioneringsnorm på 7—10 % av samhällets eller influensområdets invånarantal. Vid bedömningen av den väntade badfrekvensen bör man givetvis räkna med bilburna badgäster och inom semesterområdena med semesterbefolkningen. Inom semesterregionen blir det helt naturligt i regel fråga om storanläggningar.

För att ett friluftsbad skall kunna anses vara komplett erfordras bl. a. följande anordningar: bryggor, hoppanordningar, vattenområde med lämpligt vattendjup för skilda åldrar och för olika grader av simkunnighet, solbadsområde, andra friytor, omklädningsutrymme, materialbod, ev. sjukrum, lekplats för småbarn, toaletter samt goda parkeringsplatser (se närmare bil. 1).

Beträffande de sanitära förhållandena vill utredningen speciellt understryka behovet av en snabb upprustning vid befintliga bad och att de sanitära förhållandena ägnas en speciell uppmärksamhet vid utbyggandet av nya friluftsbad. Av utredningens material framgår såsom påpekats, att de nuvarande förhållandena är synnerligen otillfredsställande. Ett oeftergivligt krav bör vara, att vid samtliga badplatser finns godtagbara toalettanordningar, som bör vara lättillgängliga och inte ligga för långt från omklädnadspaviljong eller badets centrum.

I fråga om badens inplacering i landskapet, behov av olika gemensamhetsanordningar och deras funktionella samband får utredningen i övrigt hänvisa till de synpunkter som framförs i *bilaga 1*.

6.4.3. Finansieringsfrågor m.m.

Friluftsbaden tillhör den typ av anläggningar, som icke kan beräknas bli finansierade medelst avgifter, bl. a. på grund av att åtskilliga av badanläggningarna inte är inhägnade. I de fall anläggningarna är inhägnade och avgift upptas, kan avgiften i regel endast beräknas täcka driftskostnaderna. Kostnaderna för anläggandet av en modern badanläggning är i dag betydande, bl. a. till följd av avsevärda markkostnader och de krav som ställs på goda sanitära förhållanden, parkeringsområden o. s. v. Med den betydelse friluftsbaden har, anser utredningen det befogat, att staten medverkar för att stimulera tillkomsten av välutrustade badanläggningar, såväl i fjärrområdena som i tätorternas närhet. I fråga om fjärranläggningar utnyttjas dessa till övervägande del av befolkningen från andra kommuner. Det blir också ofta fråga om verkliga storanläggningar. För att intressera värdkommunerna för dessa anläggningar har utredningen funnit skäligt, att bidrag utgår med 30—60 % av de totala anläggningskostnaderna. Differentiering bör här ske med hänsyn till kommunens finansiella situation, de av naturförhållandena betingade byggnadskostnaderna samt angelägenheten ur friluftssynpunkt att anläggningen kommer till stånd. För att säkerställa goda sanitära förhållanden bör statsbidrag kunna utgå med 90 % av anläggningskostnaderna för detta ändamål. I de bidragsberättigade kostnaderna bör i övrigt inräknas markkostnader och kostnader för omklädnadshytter, nödvändiga badbryggor samt hoppanordningar etc.

Till sådana anläggningar, som till övervägande del utnyttjas av kommunens egna invånare, bör bidragsprocenten kunna sättas lägre. Utredningen föreslår här, att bidrag utgår med 30 % av anläggningskostnaderna. I åtskilliga fall kan det vara fördelaktigt att anlägga ett uppvärmt bassängbad i anslutning till ett naturligt friluftsbad. Utredningen vill understryka betydelsen av uppvärmda utomhusbad, då de väsentligt förlänger badsäsongen. Till kostnaderna för detta bassängbad bör bidragsprocenten sättas lika som för badet i övrigt. Med hänsyn till begränsningen av tillgängliga medel bör emellertid högre bidrag än 50 000 kronor till sådana bassängbad ej utgå. Till sådana bassängbad som byggs i sjöfattiga trakter eller där tillgång till naturliga badmöjligheter saknas till följd av vattenföroreningar föreslår utredningen, att bidrag utgår med 30 %; dock att bidragsbeloppet begränsas till 100 000 kronor. Vid bidragsprövningen bör hänsyn tas till möjligheten att uppta inträdesavgifter, parkeringsavgifter etc.

Enligt nu gällande bestämmelser utgår statligt stöd till bryggor för simtävlingar och hopptorn etc. ur idrottsfonden efter prövning av riksidrotts-

förbundets idrottsplatskommitté. Bidragsbeloppet under senaste budgetåret uppgick till 68 000 kronor. För att förenkla handläggningen bör enligt utredningens mening friluftsbadets samtliga anläggningar ingå i de anläggningskostnader, vartill bidrag kan utgå ur friluftsfonden. Vid frågor rörande stöd till friluftsbad bör samråd äga rum med riksidsrottsförbundets idrottsplatskommitté. Tävlings sportens synpunkter och önskemål bör bl. a. härigenom kunna tillgodoses.

Med hänsyn till redovisade behov har utredningen bedömt skäligen, att staten medverkar till nybyggnad och utbyggnad av minst 30 badanläggningar per år av typen naturliga friluftsbad och minst 10 utomhusbassänger. Dessutom tillkommer behov av medverkan för utrustning av ett betydande antal anläggningar. Behovet av bidragsmedel har härvid beräknats till 4,5 milj. kronor per år.

6.5. Småbåtshamnar

6.5.1. Lokaliseringsfrågor m.m.

Enligt den genomförda behovsanalysen föreligger ett betydande behov av småbåtshamnar. Antalet båtplatser i de 666 befintliga hamnarna uppgår till drygt 45 000. Det totala antalet småbåtar, som behöver hamnplats, beräknas till ca 300 000. Vidare framgår av utredningens material, att båtsporten är på stark frammarsch, och det synes icke orealistiskt att räkna med en båt per var femtonde person om 10—20 år. För tätorter med attraktiva vattenområden skulle detta betyda ett behov av 1—1,5 km brygga per 10 000 invånare. För närvarande är ungefär ett 20-tal anläggningar under byggnad samt ett 100-tal på planeringsstadiet. Det största behovet tycks i dag föreligga inom de större tätortsregionerna. Beträffande olika hamntyper bör enligt utredningens mening hemmahamnar och anslutningshamnar i första hand komma i fråga. Hittills har ett begränsat antal anslutningshamnar i närheten av de större tätorterna kommit till utförande. Enligt utredningens uppfattning torde en riktig lösning för att tillgodose behovet inom tätortsområdena i åtskilliga fall just vara anläggandet av denna hamntyp.

6.5.2. Allmänna synpunkter på projektering, utrustning m.m.

En inventering av det omedelbara behovet och en prognos över väntad utveckling av båtantalet bör inleda all projekteringsverksamhet. Av stor vikt blir att bedöma vilka markområden som behöver säkerställas. Prognosen är också av betydelse ur kostnadssynpunkt, bl. a. för dimensionering av hamnen. En prognos är givetvis vanskelig att genomföra. En båt per 25 invånare är i nuläget ett försiktigt antagande för tätorter vid attraktiva kustområden. I många fall kan säkerligen intresset bli så stort att beståndet ganska snart stiger till en båt per 15 invånare och kanske än högre. För

fritidsområden i skärgården bör man räkna med att åtminstone varannan familj äger en båt. Här bör hänsyn tas till att många familjer har tillgång till egen båtplats på tomten.

Det är angeläget att hamnplatsen utväljs med stor omsorg, då byggnadskostnaderna kan variera högst väsentligt beroende på naturförhållandena. En ogynnsam hamnplats kan bli 2 à 3 gånger dyrare per båtplats än en gynnsam.

Hemmahamnen bör förläggas så nära bostadsområdet som möjligt och, vilket kanske är viktigare, placeras så att båtfärden ut till de attraktiva områdena blir så kort som möjligt. För den som har tillgång till bil torde en hamn belägen långt ut mot sjön ofta föredragas framför ett läge närmare bostaden.

Anslutningshamnen kan som nämnts i 2 kap. komma att erfordra stora markutrymmen inom attraktiva områden, där tidigare exploatering för fritidsbebyggelse och egna bryggor gör det svårt att komma över tillräckliga arealer, såväl i vattnet som på land. Det kan då många gånger vara fördelaktigt att välja ett nytt mera orört område, till vilket då som regel en helt ny bilväg måste byggas. Väggkostnaden kan bli väsentligt lägre än de höga marklösenkostnaderna, som förvärv av tidigare exploaterade områden som regel för med sig. Vägen kan samtidigt bli till nytta för friluftslivet i övrigt.

För *uthamnarna* blir de naturliga tekniska förutsättningarna för ett hamnbygge avgörande för lokaliseringen.

Den enklaste och billigaste formen för en småbåtshamn torde vara ett område, som är väl skyddat för sjögång och där ett djup av 1,5—2,5 m kan åstadkommas för låga kostnader. Muddring av lösa massor som lera och sand kan betinga en kostnad av 4—8 kr/m³, medan muddring i hård morän kan dra en 3 à 5 gånger högre kostnad. Sprängning av berg kostar i normala fall 80—120 kr/m³. Som brygga erbjuder pontoner i regel den bästa lösningen. Standardutföranden såväl i betong som i form av plåtcisterner med träöverbyggnader finns i marknaden. Även plast har kommit till användning under senare år. På västkusten är givetvis användningen av plåtcisterner diskutabel ur korrosionssynpunkt och medför, att särskilda åtgärder måste vidtas. I vissa fall kan pålade bryggor av djupimpregnerat virke med fördel användas, varvid man dock, speciellt på ostkusten, måste beakta risken för islyftning. Vid projekteringen bör hänsyn tas till att landkajer som regel kostar ungefär lika mycket per meter som en fristående brygga, men medger förläggning av båtar endast på ena sidan. Landkajer blir därför som regel oekonomiska. Pontoner är givetvis känsliga för sjögång, särskilt om de ligger i rad efter varandra. Till skillnad mot båtarna ligger pontonerna ute under senhöst- och vintersäsongen, då de svåraste stormarna uppträder. Det är därför i regel icke tillrådligt att använda långa pontonbryggor, om den fria vattenytan (stryklängden) utanför pontonerna överstiger cirka 1 km. För fasta bryggor blir däremot båtarnas förtöjningsanordningar och

avståndet mellan båtarna avgörande för den stryklängd som kan accepteras.

Avståndet mellan bryggorna liksom mellan båtarna måste väljas med hänsyn till båttyp, båtlängder, båtbredder och typ av akterförtöjning. För vanliga motorbåtar behövs i regel ett avstånd av 30 à 35 m mellan bryggorna och att varje båt disponerar 2,5—3 m i bredd. För segelbåtar bör avståndet mellan bryggorna ökas till 40 à 50 m.

Förutom bryggplatser och vågskydd, om naturligt skydd icke finns, bör en småbåtshamn i sitt fullständiga skick också utrustas med båtupptagningsanläggning, belysning, vatten och avlopp inkl. wc, stängsel, bilparkeringsplatser samt utrymmen för vinterförvaring. Båtupptagningsanläggning kan utföras som släpställ med vagn och eventuellt spel eller som en brygga med kran och vagn. Vagnarna utförs oftast som gummihjulsvagnar. I de fall där det finns möjlighet att hyra en mobilkran är det tillräckligt med tillgång till en kort landkaj för båtarnas upptagning och sjösättning. Belysningen är främst av betydelse på bryggorna, bl. a. ur ren säkerhetssynpunkt, men bör anordnas även så, att en upplyst hamnplan blir tillgänglig. Frågan om vatten och avlopp är aktuellare ju längre från bostadsområdena hamnen är belägen. Som regel bör dock i alla större småbåtshamnar finnas en servicebyggnad med toalettanordningar samt kranar för dricksvatten. Stängsel erfordras omkring hamnområden i eller invid större städer eller större stråkvägar. Icke minst omkring båtuppläggningsplatser är detta viktigt. I vissa fall kan man nöja sig med stängsel, som endast hindrar fri passage till bryggorna.

Behovet av parkeringsplatser för bilar varierar, beroende på om det är fråga om en hemmahamn, anslutningshamn eller uthamn. För en hemmahamn är givetvis avståndet från hamnen till bostadsområdet av betydelse. Sommartid kan området för båtuppläggningsanläggningen användas för parkering, om detta är förlagt invid hamnen, men under utrustningstiden, då behovet av bil är väl så stort som sommartid, har man icke denna möjlighet.

Under båtsäsongen bör vid en hemmahamn helst finnas tillgång till ett antal parkeringsplatser, som motsvarar minst hälften av antalet båtplatser. Vid en anslutningshamn bör antalet parkeringsplatser vara större, eller $\frac{2}{3}$ till $\frac{3}{4}$ av antalet båtplatser. För uthamnar torde regelmässigt behovet av bilparkeringsplatser vara ringa.

Området för vinterförvaring, som ej nödvändigtvis behöver ligga i direkt anslutning till hamnen, bör projekteras i nära kontakt med vederbörande brandmyndigheter, så att läge och dimensionering av brandgator mellan de upplagda båtarna blir beaktade. Mycket är också vunnet, icke minst ur estetisk synpunkt, om man kan intressera båtägarna för att uppföra gemensamma förvaringsskjul för båtarna eller åtminstone gemensam standard för båttäckningsmaterial. Utrymmesbehovet för båtuppläggningsanläggningar varierar självfallet efter båtstorlekar, men ett genomsnittsvärde av 30—40 m² per båt inkl. brandgator och dylikt torde kunna användas som riktvärde.

6.5.3. Finansieringsfrågor

Det statliga stödet till småbåtshamnar har hittills finansierats av bilskattemedel. Endast en mindre del av den bensinskatt, som erlagts av båtägarna, har emellertid återförts i denna form, ett förhållande som starkt kritiserats av båtägarna. I denna kritik har bl. a. framförts, att jordbrukare och fiskare får full återbäring för av dem erlagd bensinskatt. Man har även pekat på gällande princip för trafikpolitiken, att varje trafikmedel skall bära sina kostnader, vilket bör innebära, att småbåtarna bör vara jämförliga med bilarna i detta avseende och att den av småbåtarna inkörda bensinskatten icke bör tillgodoföras vägväsendet.

I utredningens förslag om en höjning av bidraget till båtsporten 1963 framhöll utredningen, utan att därvid taga ställning till frågan om en dylik specialdestination, att omfattningen av bensinskattemedel, som bör ställas till förfogande för detta ändamål, icke rimligen kan sättas högre än som erfordras för att ge skäliga bidrag till behovsprövade och väl planerade småbåtshamnar, allteftersom dylika projekt kan framläggas. Utredningen har vid sina ytterligare överväganden icke funnit anledning att frånga denna ståndpunkt. Dagens situation med dess brist på hamnar och andra anläggningar motiverar trots allt icke stödåtgärder från det allmännas sida av den storlek, som svarar mot ifrågavarande bensinskatt om ca 20 milj. kr per år. Bl. a. synes detta icke rimligt vid jämförelse med behov av andra angelägna åtgärder för främjande av friluftslivet. Å andra sidan bör man inte helt bortse ifrån småbåtarnas betydelse som rent kommunikationsmedel och att frågan om bensinskatten kan vara en positiv faktor vid bedömandet av anslaget storlek.

Vid bedömandet av statsbidragsanslagets skäliga storlek har utredningen funnit, att avgiftsfrågan bör tillmätas stor betydelse. I en hemmahamn bör en årsavgift för en fast hamnplats av 100—200 kr anses rimlig. Under förutsättning att ränta och amortering, drift och underhåll för en hamn drar en kostnad av 15 % av anläggningskostnaden, bör denna avgift kunna täcka en anläggningskostnad motsvarande 670—1 340 kr per båtplats. Den verkliga anläggningskostnaden kan i regel beräknas ligga mellan 1 500—6 000 kr. I gynnsammaste fall skulle man alltså kunna uppnå en i det närmaste full kostnadstäckning, medan å andra sidan vid det ogynnsammaste alternativet statsbidrag med 90 % skulle erfordras för att hamnanläggningen ej skulle bli förlustbringande.

I sitt 1963 framlagda förslag om ökat stöd till småbåtshamnarna, vilket i huvudsak ligger till grund för nu gällande bestämmelser och tillämpad praxis, framhöll utredningen, att bidragsprocenten för *hemmahamnar* borde röra sig inom spännvidden 30—90 %. Utredningen uttalade härvid, att differentieringen borde ske med hänsyn till bl. a. kommunens finansiella situation, om anläggningen vore avsedd enbart för kommunens egen befolkning

eller ej, de av naturförhållandena betingade byggnadskostnaderna per båt-plats samt angelägenheten ur allmän friluftssynpunkt att anläggningen kommer till stånd. Dessa principer synes alltså böra gälla.

Vid tillämpningen av dessa principer är emellertid utfallet inom bidrags-skalan av väsentlig betydelse. Enligt utredningens mening bör de högre bidragsprocentsatserna endast tillämpas i rena undantagsfall för hemmahamnar. Statens ansvar bör i görligaste mån begränsas dels genom en betydande insats från kommunen — huvudmannen, dels genom att finansieringen av projektet underlättas genom en realistisk avgift vid uthyrning av båtplatser. En årlig avgift av 100—200 kr anser utredningen, som tidigare nämnts, skälig med hänsyn till det faktiska värdet av tjänsten i fråga och de kostnader som innehavet av båt i övrigt för med sig. Den antydda avgiftsstorleken torde vara väsentligt högre än vad som nu regelmässigt tillämpas. Om dessa principer tillämpas, torde det *genomsnittliga* statsbidragsbehovet för hemmahamnar kunna begränsas till omkring 50 %.

Anslutningshamnar torde i framtiden få stor betydelse ur friluftssynpunkt. Angelägenheten av att planeringen för dessa genomförs i god tid bör starkt understrykas, bl. a. med hänsyn till nödvändigheten av att säkerställa lämpliga strand- och markområden. Mot bakgrunden härav samt med hänsyn till värdkommunens ofta begränsade resurser för dessa anläggningar bör det enligt utredningens mening vara rimligt, att ett 90-procentigt bidrag som regel utgår till dessa anläggningar. Vidare bör särskilt bidrag med upp till 70 % av kostnaderna för inköp av mark kunna utgå liksom nu är fallet. Ofta kan skötseln av dylika hamnar bli rätt betungande, då båtägarna till stor del kommer att utgöras av ett starkt växlande klientel, som knappt själv kan beräknas ombesörja hamnens drift.

Ifråga om *uthamnarna* synes samma spännvidd ifråga om statsbidragsprocenten böra gälla som för hemmahamnar. Även här bör kostnaderna per båtplats samt hamnens angelägenhet ur allmän friluftssynpunkt vara avgörande för bidragens storlek.

Till statsbidragsberättigade kostnader för hamnarna bör få räknas sådana anläggningar såsom båtupptagningsanordningar, båtuppläggningsplatser, bilparkeringsplatser, sanitära anläggningar, belysning och stängsel.

Farleder för småbåtar bör enligt utredningens mening betraktas som en rent statlig angelägenhet, då någon kommun eller båtklubb knappast kan ha anledning att ställa sig som intressent bakom ett sådant för den allmänna småbåtstrafiken utfört arbete. Som följd härav bör också underhåll av sådana anläggningar åvila staten. Undantag bör dock göras för infartsleder till hamnar, som bör jämföras med hamn ur bidragssynpunkt.

Ett särskilt problem utgör åtskilliga *kanalföretag*, som förlorat sin kommersiella betydelse och som till följd härav måste läggas ned. Dessa kanaler är som regel mycket natursköna och utgör samtidigt betydelsefulla minnesmärken över gammal kultur och förnämlig byggnadskonst. Dylika anlägg-

ningar äger redan nu en viss dragningskraft för mindre båtar och turisttrafik. Mycket talar för att detta intresse kommer att öka. Det torde dock vara svårt att göra ett kanalföretag lönsamt enbart för denna trafik. Det bör därför vara motiverat, att statligt stöd utgår till dessa företag genom att förutsättningar tillskapas för anläggningarna att hållas i drift i avvaktan på hur det fortsatta intresset för att bibehålla kanalerna ifråga kan utveckla sig.

I fråga om huvudmannaskapet för småbåtshamnarna finner utredningen, att kommunerna som regel bör stå som huvudman för hamnanläggningarna. Dock kan skötseln av hamnarnas drift och underhåll med fördel överlämnas till båtklubbar. Båtklubbar bör dock vara oförhindrade att få bidrag på samma villkor som kommunerna, om särskilda skäl talar härför. I dessa fall förutsättes givetvis, att den klubbägda hamnen accepteras av vederbörande kommun ur allmän lokaliserings- och planeringssynpunkt. I fråga om prioritering mellan olika hamnar synes hemmahamnar och anslutningshamnar i första hand böra få bidrag, medan uthamnar och farleder endast i enstaka fall bör komma ifråga. Fastläsning av denna gradering på längre sikt bör dock ej ske.

För den fortsatta utbyggnaden framstår det som angeläget, att rullande tre- eller femårsplaner för angelägna projekt upprättas. Under hänsynstagande till dels för närvarande föreliggande kända behov av anläggningar, dels vad ovan anförts beträffande av båtägare erlagd bensinskatt, dels det medelsbehov som föreligger inom andra delar av friluftslivet anser utredningen att i dagens läge ett årligt anslag av 5 milj. kr är rimligt för småbåtarnas behov. Anslagets storlek får framdeles bedömas efter den fortsatta utvecklingen av båtbeståndet.

I fråga om den formella handläggningen av ärendena föreslår utredningen att prövningen, som nu sker hos Kungl. Maj:t, bör kunna delegeras till vederbörande myndighet, d. v. s. sjöfartsstyrelsen. Samråd bör i frågor av principiell betydelse eller större räckvidd äga rum med den centrala friluftsmyndigheten. En smidigare och snabbare handläggning synes härigenom kunna åstadkommas.

6.6. Vissa övriga näranläggningar

Utredningen har i 3 kap. framhållit, att det är angeläget att allmänhetens friluftsliv underlättas genom en rad särskilda anordningar, exempelvis spår och leder samt teknikbackar. Härvid har också betonats lämpligheten av att sådana anordningar sammanförs inom ett och samma område till s. k. grupp-anläggningar. På detta sätt blir det möjligt att tillgodose olika intresseinriktningar, utnyttja marken rationellt, tillvarata gemensamma anläggningar, underlätta anläggningarnas skötsel o. s. v. Som utredningen tidigare påpekat

(3 kap.) kan det anses finnas behov att för varje större eller medelstor tätort söka tillskapa dylika gruppanläggningar. All erfarenhet talar nämligen för att ett välutrustat område för fysisk rekreation i tätortens närhet blir väl utnyttjat. För att stimulera tillkomsten av sådana anläggningar bör enligt utredningens mening bidrag utgå, förutom till friluftsgårdar, raststugor, friluftsbad och campingplatser till spår och leder samt mindre hopp- och teknikbackar. I bidragsberättigade kostnader för spår bör även elljusanläggningar ingå. Orsaken till att bidragen, enligt utredningens mening, bör begränsas till dessa anläggningar är, att de nu nämnda bör anses såsom de grundläggande och de mest väsentliga inom ett friluftsområde. Bidragsprocenten föreslås till 30 %. Till de nu nämnda anläggningarna bör under en första period anslås 1 milj. kr/år.

Utredningen förutsätter att anläggningar, som har direkt anknytning till rent idrottslig verksamhet men samtidigt fyller en funktion som replipunkt för friluftsliv och som här tidigare icke nämnts, erhåller bidrag ur idrottsfonden. Bland exempel på sådan anläggning kan nämnas golfbanor, isbanor, fotbollsplaner, idrottsfält och tennisbanor. Principen för det statliga stödet i detta avseende övervägs för närvarande av 1965 års idrottsutredning.

6.7. Campingplatser

6.7.1. Lokaliseringsfrågor m.m.

Som framgår av 2 kap. finns i landet för närvarande ca 820 campingplatser med sammanlagt drygt 100 000 tältplatser. Ett stort antal av dessa anläggningar är emellertid små och dåligt utrustade: 431 platser hade (1965) godkänts av campingkommittén.¹ Av dessa har dock endast ca 100 klassificerats som trestjärniga. Campingen har under senare år ökat mycket starkt. Ett stort antal människor väljer att använda tält eller husvagn under sommarsemestern. Denna tendens synes också komma att fortsätta. Härigenom uppstår i sin tur ett ständigt ökande behov av välplacerade anläggningar i olika miljöer. Av den genomförda behovsanalysen framgår, att bristerna på goda och välplanerade campingplatser i första hand finns inom södra och mellersta Sverige. Det sammanlagda antalet tältplatser inom sommarsemesterregionen uppskattas till ca 50 000, varav 38 000 på auktoriserade platser. Av dessa är dock endast ca 18 000 trestjärniga. Behovet av tältplatser för campare och husvagnsägare har inom denna region uppskattats till minst 75 000 under högsäsong. Då ett betydande antal av semesterfirarna även söker sig till inlandsmiljöer i södra och mellersta Sverige samt till Norrland, föreligger även här en ökad efterfrågan på goda campingplatser. Som vidare framgår av

¹ Jfr not sid. 46.

karthilaga 5 saknar flera av de större tätorterna möjligheter att i tillräcklig omfattning ta emot semestrande campingturister. Turistcampingplatser behövs också jämnt utspridda utmed allmänna turiststråk. Även i detta fall visar den nuvarande lokaliseringsskildern betydande brister.

Under de senare åren har i medeltal ca 50 nya campingplatser tillkommit per år. För närvarande är 26 under byggnad och 114 planerade.

För att ge semestrande och turister möjligheter till camping är det enligt utredningens mening angeläget, att det föreliggande behovet tillgodoses genom att nya anläggningar samt kompletteringar och förbättringar på redan existerande anläggningar kommer till stånd. Speciellt bör utbyggnadstakten ökas i södra Sveriges kustområden. Utöver semestercampingplatser och turistcampingplatser, som ovan diskuterats, uppstår också behov av campingmöjligheter inom tätorternas utflyktsområden, varigenom människor, som söker sig ut till dessa områden för att idka friluftsliv under veckoslutsledigheten, kan få möjlighet till denna billiga övernättningsform. Vidare föreligger enligt utredningens uppfattning ett betydande behov av en utbyggnad och upprustning av fasta lägerplatser för ungdomsorganisationernas tilltagande lägerverksamhet.

Vid anläggande av nya campingplatser synes det angeläget, att dessa lokaliseras planmässigt inom en större region med hänsyn till efterfrågeinriktning och fritidsmiljö. Genom att på ett tidigt stadium låta campingplatserna ingå i den översiktliga planeringen såväl på det regionala som det lokala planet tillskapar man förutsättningar för att erhålla ett nät av goda campingplatser rätt lokaliserade i förhållande till fritidsmiljön och riktigt dimensionerade med hänsyn till behovet och efterfrågeinriktningen. I del II (sid. 120) har utredningen framhållit, att campingplatser och de sanitära och andra gemensamhetsanläggningar som dessa kräver vid planläggningen jämföras med bebyggelse och i planerna redovisas på likartat sätt.

6.7.2. Standard och utrustningsfrågor

6.7.2.1. Gällande sanitära normer

Redan i mitten av 1950-talet påkallade den växande campingplatsverksamheten medicinalstyrelsens uppmärksamhet. Styrelsen utfärdade då i cirkulär till hälsovårdsmyndigheterna vissa anvisningar angående toalettanordningar m. m. på platser, där ett större antal personer församlas för tillfälligt vistande. Sedermera har *medicinalstyrelsen i cirkulär till hälsovårdsnämnderna den 9 mars 1959* anbefallt, att vissa hygieniska grundkrav alltid skall iakttagas vid anordnandet av campingplatser (*bilaga 2*).

Kraven gäller utrymmet mellan tälten, som icke bör understiga fyra meter. Det framhålles i samband därmed även, att vid så tät gruppering brandfaran bör beaktas av ortens brandmyndigheter. Ytterligare kräves sådana anord-

ningar för vattentäkt och spillvattenavledning, att en ymnig tillgång på gott vatten kan beredas under skydd mot föroreningar från spillvattnet. Åtgärder skall vara vidtagna för uppsamling av såväl disk- och spillvatten som matrester och sopor, och särskilt inrättade tvagningsplatser med spillvattenavledning skall finnas. För det fasta avfallet bör finnas erforderligt antal täta, flyttbara uppsamlingskärl. Klosetter bör finnas till ett antal av minst en för varje tjugotal personer och fördelade med beaktande av proportionen damer och herrar bland campingplatsens besökare. Minst en särskild urinoar skall även vara anlagd. Cirkuläret anbefaller slutligen, att lätt iakttagbara anslag uppsattes som anvisar platserna för dricksvatten, tvagning, disk, sopor, annat avfall o. s. v.

6.7.2.2. Auktorisation av campingplatser genom Riksorganisationernas campingkommitté

Verksamheten inom den av vissa riksorganisationer för turism, friluftsliv och bilism bildade campingkommittén har tidigare beskrivits (del II, sid. 45). Av campingkommittén tillämpade klassificeringsgrunder för campingplatser har publicerats, bl. a. i kommitténs förteckning över auktoriserade campingplatser inom landet, och innehåller följande.

»Enkla men godtagbara campingplatser» (*)

I sin rådgivning och vid klassificeringen upprätthåller campingkommittén i första hand de av medicinalstyrelsen angivna hygieniska grundkraven. Vidare bör finnas ordnade tvättplatser avskärmade för insyn och helst skilda för damer och herrar. För godkännande av kommittén såsom »enkel men godtagbar» campingplats, (enstjärnig), kräves härutöver vad beträffar hygien, att daglig tillsyn av platsen är anordnad och tider fastställda för regelbunden hämtning eller tömning av kärlen för latrin, sopor och avfall. Vissa fordringar i fråga om platsens planering skall även vara uppfyllda. Den skall sålunda vara lätt tillgänglig för och farbar med motorfordon samt ha för tältslagning lämpad, skyddad och väl dränerad terräng.

»Välordnade campingplatser» (**)

På grundval av bl. a. internationella normer för campingplatsers anordnande, vilka anpassats till svenska förhållanden, har campingkommittén utformat ett klassificeringssystem som upptar två högre standardklasser ovanför gruppen »godtagbara». För att en campingplats skall klassificeras såsom »välordnad» (två-stjärnig), erfordras utöver kraven för »godtagbara» i huvudsak följande.

Platsen skall vara inhägnad eller äga naturlig avskärmning på sådant sätt att trafik som berör området kan hållas under kontroll. Tillsyn och bevakning skall vara permanent. På klosettutrymmena skall finnas belysning, tvätt- och diskplatser skall ha tak och avskärmning och om friluftsbad ej är beläget vid campingplatsen skall i stället finnas duschar. Tvagningsplatserna skall ha rinnande vatten, t. ex. hållrännor med kran. I servicehänseende kräves tillgång till försäljningsställe för kioskvaror och proviantartiklar inom eller i närheten av området. För att kunna betecknas såsom »välordnad» bör campingplatsen dessutom kunna erbjuda möjligheter till matlagning under tak, anslutning av el-rakapparater samt anordningar för tvätt och strykning.

»Mycket välordnade campingplatser» (***)

Kvalifikationskraven för klassificering av en campingplats i högsta klassen, d. v. s. såsom »mycket välordnad» (tre-stjärnig), innebär i första hand att de för lägre klasser uppställda fordringarna på terräng och anordningar skall vara uppfyllda på det bästa sätt aktuellt teknik ger möjligheter till. Toaletterna skall vara utrustade med WC, urinoarerna med vattenspolning. Tvättställ skall finnas och vara av porslin eller rostfri plåt, tvättplatserna försedda med tak och skyddsväggar. Inhägnaden kring campingplatsen skall ha särskild in- och utfart med bevakning. Belysning skall finnas icke blott i byggnaderna utan även utomhus över hela området så att tillsyn därav kan ständigt utövas. Telefon skall finnas på campingplatsen. I servicehänseende erfordras, att försäljningsställe för kioskvaror och proviant skall finnas inom eller invid campingplatsen och att särskilda arrangemang för lek och bollspel är anordnade i anslutning till området. Bland trevnadsbefordrande serviceanordningar som även bör finnas, nämnes tillgång till samlingsrum eller uterum under tak, etablissemang som serverar enklare maträtter och konditorivaror ävensom särskilda anordningar för biltvätt.

6.7.2.3. Av campingkommittén rekommenderade dimensioneringsnormer

De av campingkommittén auktoriserade campingplatserna är av mycket varierande storlek. Inklusive utrymmen för tältgator, plats för allmän samvaro samt utrymmen för skyddsplanteringar och gemensamma anordningar räknar kommittén med ett utrymmesbehov av 200 m² per tält, d. v. s. att 50 tältplatser rymmes på ett hektar mark. Campingkommittén räknar med att varje tältlag bör få disponera en yta av 80 m². De intill 1965 godkända 431 campingplatserna upptar en yta av sammanlagt omkring 1 400 ha eller i genomsnitt ca 3 ha per campingplats. Med nyssnämnda utrymmesregel innebär detta en *medeltalsstorlek* av 150 tältplatser. Det förekommer emellertid bland de godkända campingplatserna sådana med utrymme för endast ett tiotal tält såväl som sådana som har omkring 2 000 tältplatser.

Till hjälp för sin rådgivningsverksamhet har campingkommittén bl. a. låtit utarbeta principer för vistelseenheter gruppering, som vad beträffar anläggningar av masskaraktär medför, att ganska betydande arealer disponeras för att åtskilja grupper av tältplatser i separata »byar» av lämplig storlek. Även behoven av särskilda utrymmen och särskilda dispositionsplaner för besökare med husvagnar har beaktats. Ovan har nämnts medicinalstyrelsens norm beträffande klosetter, en toalett för tjugo dygnsvistande. Campingkommittén arbetar i sin rådgivningsverksamhet även efter vissa normer för dimensionering av övriga anordningar. Bl. a. rekommenderas begagnandet av pumpar eller ledningar med talrika tappställen i stället för brunnar och en vattentillgång av 30—50 liter per person och dygn. Utöver behövliga tvättanordningar i anslutning till toaletterna framhålls såsom lämpligt, att en tvagningsplats anordnas för varje tio- till tjugotal besökare. Diskplatser förordas anordnade såsom skyddade platser inomhus med endast ett tiotal per medelstor campingplats, men detta gäller under förutsättning att en rymlig grovdiskplats anordnats utomhus.

6.7.2.4. Klassificeringsnormer i vissa europeiska länder

Campingkommittén har, som nämnts, utgått ifrån internationellt vedertagna normer vid utformningen av i Sverige tillämpade klassificeringsregler. Likartade klassificeringssystem till grund för i första hand de hygieniska anordningarna är vanliga i Västeuropa. De finns i bl. a. Danmark och Norge och tillämpas där av riksorganisationer för friluftsliv, turism eller bilism. Finland saknar klassificering i denna mening, men en delegation inom Turistföreningen i Finland utger en förteckning över campingplatser kontrollerade av föreningen. I Frankrike och Spanien är klassificeringen reglerad genom kontroll av statliga myndigheter. Det franska klassificeringssystemet överensstämmer med ett av Alliance internationale de tourism (AIT) upprättat schema, omfattande fem bekvämlighetsklasser, varav den lägsta och högsta saknar motsvarighet i Sverige. Den lägsta klassen kräver endast förekomsten av elementära sanitära anordningar och dricksvatten i campingplatsens närhet. Den högsta klassen bereder viss andel av besökarantalet tillgång till tältplatser med separata hygieniska anordningar för varje tältplats. AIT har utfört klassificering enligt detta system av vissa campingplatser i Italien, Grekland, Väst-Tyskland, Belgien och Holland m. fl. länder. I Holland och Belgien kräves den lokala administrationens tillstånd för öppnande av campingplatser. Tillståndet meddelas först efter kontroll av hälsovårdsmyndigheterna och av landets riksorganisation för camping. Den väsentliga skillnaden mellan svenska och västeuropeiska dimensioneringsprinciper för campingplatser synes ligga i de lägre kontinentala kraven på markutrymmen för mellanrum mellan tälten och för gemensamhetsanordningar. Avståndet mellan tälten anges vanligen till lägst två meter och antalet personer som tillåts inrymmas per hektar till omkring 300. Räknat efter tre personer per tält blir motsvarande siffra i Sverige endast 150 personer per hektar mark. Även i Danmark tillämpas den trängre utrymmesnormen. Den danska motsvarigheten till campingkommittén, Lejrpladsudvalget, kräver vidare, att varje godkänd campingplats skall ha minst 2 500 m² mark för tältplatser. Kravet innebär, att campingplatserna genom lämpligt läge och goda anordningar skall ha vissa ekonomiska minimiförutsättningar. I en av Lejrpladsudvalget utgiven handledning om campingplatsers anläggande och drift framhålls även, att 75—100 tältplatser bör finnas för att campingplatsen skall kunna avlöna permanent föreståndare och hållas i gott stånd. Handledningen anger som dimensioneringsnorm för toaletter 1 per 20 damer och 1 per 30 herrar samt urinoar. Den lämnar i övrigt endast anvisning om utformningen av tvättplatser, diskplatser o. s. v., men upptar ej uppgifter om lämpligt antal i förhållande till tältplatsantalet.

Eftersom campingplatsverksamheten i Frankrike är föremål för statlig kontroll, anges tillämpade dimensioneringsnormer i en ministeriell kungörelse. Som nämnts klassificeras campingplatserna i fem bekvämlighetskategorier. I fråga om toaletter kräves 1 för 25 personer eller 1 för 35 jämte

1 urinoar för 50 personer. Täckta avfallsuppsamlingskärl med 75 liters rymd skall finnas, 1 för 35 personer. Vattentillgången föreskrives skola vara 30 liter per dag och person eller, om wc finnes, 40 liter. För näst lägsta och högre klasser fordras tillgång till tvagningsanordningar, där kraven stiger från 1 tvättth för 50 personer till 1 tvättställ per 25 personer jämte tvättth med två kranar för 50. För duschar föreskrives 1 på 50 personer. I näst högsta klassen höjes kravet till 1 dusch per 40 personer samt 20 % av tvättställen och 30 % av duscharna på campingplatsen reserverade endast för innehavarna av bestämda tältplatser. Den högsta kategorien, »turistcampingplatserna», har i varierande grad högre proportion »individuella» hygieniska anordningar.

6.7.2.5. Utredningens synpunkter

Som framhållits i direktiven för utredningen har den fortgående standardstegringen och särskilt den ökade omfattningen av bilcampingen gett upphov till behov av bättre utrustning och bättre serviceanordningar på campingplatser av olika slag.

Som framgår av tabell 20, 2 kap. uppvisar de nuvarande campingplatserna betydande brister speciellt i sanitärt avseende. Endast ett fåtal av anläggningarna fyller de krav man i dag vill ställa på en modern campingplats. En god campingplats bör bl. a. vara utrustad med goda sanitära anordningar, tvagningsplatser, duschar, matlagningsmöjligheter, anordningar för diskning, tvätt- och strykrum, sovhytter, samlingsrum etc. Det framstår också som i hög grad angeläget, att vid planering av campingplatser behovet av uppställningsplatser för husvagnar beaktas, varvid även frågor om differentierade platser, anslutning till vatten, avlopp och el prövas. Utvecklingen synes till stor del gå ifrån de små och mindre väl utrustade platserna till större anläggningar, vilka bl. a. har bättre förutsättningar att bära sina drifts- och kapitalkostnader. Enligt utredningens mening är det utomordentligt angeläget, att en snabb standardförbättring sker vid de nuvarande campingplatserna, speciellt vad gäller de sanitära förhållandena. Målsättningen i detta avseende bör vara att söka nå den standard som i dag krävs för en trestjärnig campingplats.

De synpunkter som bl. a. bör vara allmänt vägledande för campingplatsens lokalisering och dimensionering framgår närmare av bilaga 1.

Beträffande dimensioneringen av antalet toaletter har till utredningen framförts, att de nu gällande normerna lätt leder till en viss överdimensionering och således onödigt kan fördyra anläggningarna. I samband med undersökningen av de ekonomiska förhållandena vid ett antal anläggningar (5 kap.) efterfrågades också den sanitära standarden. Av detta material har framgått, att flertalet av de nuvarande campingplatserna har följt lägre dimensioneringsnormer än vad som rekommenderas i bl. a. medicinalstyrelsens anvisningar, men trots detta enligt egna bedömanden uppnått tillfreds-

ställande förhållanden. Med hänsyn till de erfarenheter, som numera föreligger från en rad välplanerade campingplatser, vill utredningen föreslå, att de nu gällande normerna överarbetas. Detta arbete bör närmast ankomma på medicinalstyrelsen, som också påbörjat detsamma. Vad gäller campingplatsens inordnande i landskapet såväl som campingplatsens inre funktion är det angeläget, att ett betydande arbete nedlägges på planeringsstadiet.

6.7.3. Finansierings- och förvaltningsfrågor

Enligt utredningens mening tillhör campingplatserna den anläggningstyp, för vilken en så hög grad av självfinansiering som möjligt bör eftersträvas. Enligt den av utredningen gjorda undersökningen av ekonomin vid vissa campingplatser (5 kap.) har också framkommit, att vällokaliserade och välplanerade campingplatser med en relativt lång utnyttjandesäsong och med en skälig avgift kan förväntas betala såväl driftskostnader som kapitalkostnader. Å andra sidan finns det anläggningar, som på grund av kort utnyttjandetid eller särskilt höga byggnadskostnader icke kunnat betala kapitalkostnaderna tillfullo. Som tidigare framhållits kan det dock ur allmän synpunkt i vissa fall vara högst angeläget, att sådana anläggningar kommer till stånd. Här inryms sålunda bl. a. anläggningar i inlandet i norra och mellersta Sverige, där säsongen av naturliga orsaker i många fall blir relativt kort. Det kan icke heller ur allmän synpunkt anses tillfredsställande, att byggnadskostnaden vid dessa anläggningar hålls nere genom att deras sanitära standard eftersätts. Till detta kommer vidare att de anläggningar, som ligger i semesterregioner, utnyttjas till övervägande del av icke ortsbor. Världkommunen kan då icke påräknas komma att engagera sig, såvida anläggningen icke går ekonomiskt ihop. Utredningen finner det motiverat, att bidrag utgår till sådana campingplatser, som medelst investerings- och driftskalkyler uppvisar att man sannolikt har att räkna med ett underskott, men som ändock bedöms böra komma till stånd. Allmänt bör gälla, att anläggningarna bedöms vara rätt lokaliserade och rätt dimensionerade samt att de fyller kraven på en godtagbar sanitär standard. Bidragen bör utgå med 30—50 % av kostnaderna för de sanitära anläggningarna.

Campingplatser inom fjärrområdena, tillfälliga övernattningsplatser utmed allmänna turistvägar, anläggningar som skall användas för lägerverksamhet samt campingplatser inom tätorternas utflyktsområden bör vara bidragsberättigade. Turistcampingplatser vid de större tätorterna bör däremot ses som en rent kommunal uppgift.

Det sammanlagda bidragsbehovet under de närmaste åren för utbyggnad och upprustning av campingplatser har beräknats till 1,5 milj. kronor per år. Under senaste året har ur friluftsfonden utgått 0,63 milj. kronor till campingplatser.

6.8. Semesterbyar

6.8.1. Lokaliseringsfrågor m.m.

Av den genomförda inventeringen framgår, att det totala antalet semesterbyar i landet för närvarande endast är 113 med drygt 2 600 stugor. Som framgår av kartbilaga 6 finns det största antalet semesterbyar i norrlands-länen. De har alltså i stor utsträckning tillkommit som semesterbostad för den vintersemestrande allmänheten. I den södra semesterregionen finns semesterbyar framför allt i Kalmar län och på Gotland. På västkusten finns däremot endast ett ringa antal anläggningar. Detta är också förhållandet i inlandet i mellersta och södra Sverige.

Enligt vad utredningen tidigare redovisat har man att räkna med en snabb ökning av fritidsbebyggelsen. Trots detta torde det finnas en betydande grupp människor, som av ekonomiska och andra skäl icke önskar binda sig vid ett fritidshus, utan finner det både lämpligt och önskvärt att välja en semesterort för ett år i sänder. Åtskilliga andra faktorer, exempelvis strävan att ha dels en sommarsemester och dels en vintersemester ökar otvivelaktigt behovet av semesterbyar. Enligt utredningens bedömande utgör semesterbyarna således synnerligen viktiga replipunkter för friluftslivet i fjärrområdena, såväl de områden som används för sommarsemester som de som utnyttjas för vintersemester. Utredningen vill erinra om konstitutionsutskottets utlåtande nr 14: 1964 med anledning av väckt motion om rätt för kommun att tillskapa semesterbyar m. m. Utskottet uttalade bl. a.:

Ur fritidsverksamhetens aspekter och särskilt med tanke på semestrande barnfamiljer måste det tvärtom anses vara ett allmänt intresse att kommuner i natursköna områden medverkar till att semesterbyar kommer till stånd, där de semestrande oberoende av kommuntillhörighet kan erhålla standardmässigt goda boplatser till överkomlig kostnad.

Sett ur nationalekonomisk synpunkt torde vidare betydande fördelar upp-nås genom att flera familjer kan använda en och samma fritidsbostad. Det största behovet av semesterbyar föreligger dels utmed kusterna i södra och mellersta Sverige, dels inom fjällregionen. Attraktiva regioner i inlandet i södra och mellersta Sverige drar emellertid också åt sig semesterfirare i ökad utsträckning, och även här finner utredningen ett dokumenterat behov av semesterbyar. Utredningen har funnit det realistiskt att grovt uppskatta utbyggnadsbehovet till minst 50 000 stugor under de närmaste 10 åren. För närvarande är 12 semesterbyar under byggnad och vidare 95 anläggningar planerade, vilket i och för sig ger en stark indikation om det föreliggande behovet. Utbyggnadstakten måste emellertid avsevärt accelereras för att motsvara det behov som föreligger.

6.8.2. Dimensionering, utformning m.m.

Betydande fördelar ur ekonomisk synpunkt bör kunna vinnas, om man kan sammanföra ett rätt stort antal, kanske ett 50-tal stugor eller i vissa

fall fler till en enhet. Enligt utredningens mening bör man i de mest attraktiva områdena söka tillskapa storanläggningar. Man vinner därigenom ett förbilligande av stugornas gemensamhetsanordningar och förbilligade driftskostnader. Vidare skapas underlag för olika former av service. De krav som friluftsnämnden för närvarande uppställer i fråga om semesterstugornas utformning, innebärande att de skall vara av sådan storlek och så inredda och med sådan köks- och annan utrustning, att en familj på 4—6 personer bekvämt kan vistas där under 2—3 veckor, att det skall finnas avskilda sovrum, ett ordentligt vardagsrum samt ett kök, finner utredningen alltså böra gälla. Vid planeringen och inredningen bör stora krav ställas på den sanitära standarden, inte minst mot bakgrund av de ständigt ökade kraven på bekvämlighet och komfort. I varje fall inom vintersemesterregionen synes det angeläget, att stugorna göres vinterbonade, så att de kan användas under vintersäsongen. Därigenom förlängs utnyttjandesäsongen, och de ekonomiska förutsättningarna förbättras.

I fråga om utrustning, det enskilda husets utformning, husens inbördes sammankoppling och husgruppens anpassning i landskapet får utredningen hänvisa till vad som sagts i fråga om fritidsbebyggelsen (del II, sid. 152).

6.8.3. Finansierings- och förvaltningsfrågor

Enligt de gjorda ekonomiska analyserna (5 kap.) kan man förvänta, att väl-lokaliserade och välplanerade semesterbyar utnyttjas i sådan omfattning, att de vid rimlig veckohyra kan uppnå full kostnadstäckning. Där en ekonomisk kalkyl uppvisar, att såväl kapitalkostnader som driftskostnader kan antas bli täckta, bör särskilda stimulansbidrag enligt utredningens mening icke såsom nu utgå. Tillräckliga motiv torde ändå föreligga för kommuner, organisationer och enskilda att tillskapa sådana anläggningar. Ett skäl för kommuner att engagera sig är bl. a., att turismen, speciellt i glesbygderna, bör framstå som en viktig näringsgren. Liksom i fråga om campingplatser finns emellertid anläggningar, som på grund av speciellt kostnadskrävande anordningar eller begränsad säsong icke kan göras fullt ekonomiskt bäriga. Då man i detta fall inte kan räkna med att en värdkommun är villig att investera kapital, finner utredningen motiverat, att bidrag utgår i sådana fall, där anläggningen ändå bedöms böra komma till stånd med hänsyn till efterfrågan och friluftsmiljö. Då en av huvudorsakerna till att anläggningarna icke kan förväntas ekonomiskt gå ihop torde vara kostnaderna för sanitära anordningar och då dessa icke bör eftersättas, bör bidragen begränsas till att utgå till detta anläggningselement. Utredningen föreslår bidragsgränserna till 30—50 % av kostnaderna för de sanitära anordningarna. I de bidragsberättigade kostnaderna bör inräknas kostnaderna för huvudledning för vatten och avlopp, reningsanläggningar och installationer i de enskilda husen. Vid bedömningen av anläggningarnas ekonomi bör på inkomstsidan räknas med en veckohyra, som är rimlig med hänsyn till erbjuden standard.

Under de ovan angivna förutsättningarna har utredningen ansett, att statens ekonomiska medverkan bör kunna inskränkas till att befrämja tillkomsten av ett 20-tal semesterbyar per år. Bidragskostnaderna härför kan uppskattas till omkring 2 milj. kronor per år.

6.9. Vissa övriga fjärranläggningar

Turisthotell, vandrarhem och fjällstugor utgör viktiga replipunkter inom fjärrområdena. I fråga om *turisthotellen* utgår statligt stöd i form av hotellgarantilån, och vidare utgår inom norra stödområdet ekonomiskt stöd i lokaliseringssyfte. I åtskilliga regioner synes en utbyggnad och upprustning av turisthotellen angelägen. Det framstår därvid såsom önskvärt, att denna utbyggnad sker inom ramen för en genomtänkt plan för en större region. För de inre delarna av Norrland bör exempelvis en samordnad planering ske. Ett sådant förfaringssätt bör vara ägnat att leda till rätt dimensionering och lokalisering av anläggningarna. Vid val av orter, till vilka turistanläggningarna bör lokaliseras, synes en högklassig friluftsmiljö främst böra eftersträvas. Speciellt för Norrland torde gälla, att de människor som söker sig till turistanläggningar primärt önskar tillgång till orörda vildmarksområden. Vägnetets utformning och befintliga serviceorter blir givetvis andra väsentliga lokaliseringsfaktorer.

Utredningen har icke funnit skäl föreligga att föreslå att bidrag ur friluftsfonden skulle utgå till byggande av turisthotell. Beträffande det nuvarande kreditstödet i form av hotellgarantilån och lokaliseringsstöd finner utredningen att dessa stödåtgärder är högst angelägna för att stimulera och möjliggöra tillkomsten av önskvärda anläggningar. Lönsamhetsutvecklingen vid vissa anläggningar har lett till att speciellt nyskapade anläggningar har betydande svårigheter att under igångsättningsskedet ge ett tillräckligt överskott för att täcka amorterings- och räntekostnader. För att turisthotellsektorn skall utvecklas har utredningen därför funnit att garantilånen bör få en något förmånligare utformning. Utredningen vill föreslå, dels att amorteringstiden utsträcks till högst 25 år, dels att amorteringsfrihet kan medges under en tid av högst fem år, dels att uppskov med räntebetalning må kunna beviljas under högst fem år. Sålunda upplupen ränta skall vid anståndstidens slut läggas till den beviljade lånesumman.

Vad *vandrarhemmen* beträffar utgår för närvarande stöd ur friluftsfonden. Som framhållits i 3 kap. har vandrarhemmen bl. a. på grund av det höjda standardkravet undan för undan ändrat karaktär. Vandrarhemmen spelar enligt utredningens mening otvivelaktigt alltså en betydande roll som replipunkt för friluftslivet. I likhet med turisthotell, campingplatser och semesterbyar bör man emellertid kunna räkna med att denna typ av anläggningar kan göras ekonomiskt självbärande. Bidrag till vandrarhem bör därför enligt utredningens mening i fortsättningen endast utgå i undantagsfall.

Många vandrarhem är inrymda i kulturhistoriskt värdefulla byggnader, som det framstår såsom angeläget att bevara. Därest kommunen icke anser sig ha resurser att påtaga sig detta ansvar bör det vara motiverat med statsbidrag för att möjliggöra byggnadens utnyttjande för vandrarhem. Såväl iordningställande som drift av dessa anläggningar torde nämligen bli särskilt kostnadskrävande. För att underlätta tillkomsten av vandrarhem i övrigt vill utredningen föreslå, att lån till nya sådana eller upprustning av äldre utgår på samma grunder som till turisthotell.

Det statliga stödet till *fjällstugorna* har hittills i huvudsak utgått genom friluftsfonden, beredskapsarbeten och domänverkets initiativ. Den pågående utbyggnaden bör enligt utredningens mening intensifieras inom de närmaste åren, så att ett tillräckligt antal fjällstugor kan tillskapas inom fjällområdet för att ta emot den ökade turistströmmen. För att stimulera till denna angelägna utbyggnad finner utredningen, att statligt stöd liksom nu bör utgå. Bidragen föreslås till 70—90 % av anläggningskostnaden. Det statliga stödet bör emellertid i varje fall under de närmaste åren i huvudsak kunna utgå i form av beredskapsarbete. Utredningen förutsätter vidare, att domänverket får ekonomiska möjligheter att genomföra sina utbyggnadsplaner.

Till *ledmarkeringar, broar och vindskydd* har hittills utgått stöd genom friluftsfonden. Med den fortgående snabba ökningen av fjällturismen är det angeläget att anordningar för att ge vägledning, framkomlighet och säkerhet får ökad vikt. För att stimulera tillkomsten finner utredningen, att statligt stöd liksom nu bör utgå. De årliga kostnaderna för nyanläggning, underhåll och tillsyn har uppskattats till ca 100 000 kronor.

Behovet av det statliga stödet ur friluftsfonden för att stimulera tillkomsten av vandrarhem, fjällstugor och leder m. m. har utredningen uppskattat till 0,5 milj. kronor per år.

KAPITEL 7

Särskilda frågor rörande koloniträdgårdsområden m.m.

7.1. Koloniträdgårdarnas uppkomst och nuvarande omfattning

Koloniträdgårdsrörelsen har sin upprinnelse i Danmark. De första koloniträdgårdarna, som då kallades arbetsträdgårdar, uppstod i Aalborg på Jylland omkring 1884. Ett tiotal år senare kom rörelsen över till Sverige. Då anlades den första koloniträdgården i Malmö av Malmö Planterings- och försköningsförening. Ett område vid Pildammarna uppdelades i lotter om 72 m². Omkring sekelskiftet fick koloniträdgårdsrörelsen hastigt ökad popularitet, i första hand i Skåne och på västkusten. 1906 startades en förening i Stockholm under Anna Lindhagens energiska ledning. Ungefär samtidigt nådde rörelsen Gävle. År 1914 fanns koloniträdgårdar i 37 av landets städer,

Tabell 42. Koloniträdgårds-

Län	Antal områden	Ungefärligt tillkomstår					Tillhörande	
		—1930	1931— 1950	1951— 1960	1961—	Ej ang.		
							—1,0	1,1— 5,0
Stockholms stad och län ..	40	21	8	6	4	1	11	16
Uppsala	4	2	2	—	—	—	1	2
Södermanlands	12	3	3	2	—	4	2	4
Östergötlands	11	1	4	—	1	5	6	2
Jönköpings	12	1	4	4	3	—	8	4
Kronobergs	1	—	—	—	—	1	1	—
Kalmar	12	8	1	—	—	3	2	7
Gotlands	3	—	1	—	2	—	2	1
Blekinge	5	3	1	1	—	—	2	2
Kristianstads	9	1	3	2	1	2	1	4
Malmöhus	58	10	33	8	5	2	11	28
Hallands	9	2	5	2	—	—	—	4
Göteborgs och Bohus	17	4	2	1	—	10	—	3
Älvsborgs	4	—	3	—	—	1	—	1
Skaraborgs	6	1	1	4	—	—	3	2
Värmlands	2	—	—	2	—	—	—	2
Örebro	3	2	1	—	—	—	—	2
Västmanlands	7	1	4	1	—	1	1	2
Kopparbergs	1	1	—	—	—	—	1	—
Gävleborgs	6	3	—	2	1	—	1	4
Västernorrlands	2	—	1	—	—	1	1	—
Jämtlands	1	—	1	—	—	—	—	1
Västerbottens	4	1	1	1	—	1	2	1
Norrbottnens	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	229	65	79	36	17	32	56	92

och under de följande krigsåren fick rörelsen en speciell betydelse genom att den lämnade vissa bidrag till livsmedelsförsörjningen. År 1921 bildades Sveriges Koloniträdgårdsförbund, som sedan dess varit central målsman för rörelsen.

För att få en detaljerad bild av koloniträdgårdarnas nuvarande omfattning har fritidsutredningen genom kommunerna och länsstyrelserna införskaffat närmare uppgifter om deras nuvarande antal, tillkomstår, omfattning och antal hus m. m. Dessa uppgifter har sammanställts i *tabell 42*.

Av tabellen framgår, att det f. n. finns 229 koloniträdgårdsområden i landet med koncentration i första hand till Malmöhus län (58 st.), Stockholms stad och län (40 st.) och Göteborgs och Bohus län (17 st.). Andra mera framträdande län är Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings och Kalmar län. Sin minsta utbredning har koloniträdgårdsrörelsen i Kronobergs, Kopparbergs och Jämtlands län (vardera 1 område) samt Norrbottens län, som helt saknar något område.

Av uppgifterna om tillkomstår — som dock är ofullständiga — framgår, att huvuddelen av våra koloniträdgårdar tillkommit före 1950. Tillväxten har därefter varit blygsam, och de under 60-talet nyanlagda områdena torde

områden i Sverige.

Omfattning									Summa hus
de areal, ha			Antal hus						
5,1— 10,0	10,1—	Ej ang.	0	1—25	26—50	51—100	101—	Ej ang.	
9	4	—	4	6	4	10	16	—	4 210
—	1	—	—	—	2	1	1	—	385
3	—	3	3	—	2	4	1	2	515
2	—	1	3	2	—	2	3	1	843
—	—	—	4	2	—	2	—	4	165
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
—	—	3	1	1	3	3	—	4	412
—	—	—	—	1	—	—	—	2	24
1	—	—	—	2	—	2	1	—	290
2	2	—	—	3	2	2	2	—	605
11	7	1	1	21	7	10	15	4	4 897
5	—	—	1	1	—	4	3	—	799
1	2	11	—	—	2	3	2	10	837
2	—	1	1	—	1	—	2	—	277
—	1	—	3	2	—	—	1	—	230
—	—	—	—	—	—	1	1	—	179
1	—	—	—	—	—	1	2	—	386
2	2	—	—	2	2	1	2	—	503
—	—	—	—	—	1	—	—	—	35
1	—	—	—	2	1	2	1	—	350
—	—	1	1	—	—	—	—	1	—
—	—	—	—	—	1	—	—	—	31
—	—	1	1	1	1	—	—	1	70
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	19	22	24	46	29	48	53	29	16 043

i stort endast svara mot ersättningsbehovet för de områden, som av olika skäl måst nedläggas.

Utredningen har även införskaffat uppgifter om anläggningar, som är under uppförande eller som planeras. Det visar sig därav att koloniträdgårdsrörelsen knappast befinner sig i något expansivt stadium; i hela landet har endast anmälts 5 anläggningar under uppförande och 7 planerade.

Av tabellens uppgifter om koloniträdgårdarnas omfattning framgår, att många innehåller ganska obetydliga arealer; tyngdpunkten ligger i storleksklassen 1,1—5,0 ha. Totala antalet hus på koloniträdgårdslotterna utgör enligt inventeringen ca 16 000 med tyngdpunkt i Stockholms stad och län (ca 4 300), Malmöhus län (ca 4 900), Hallands län (ca 800) samt Göteborgs och Bohus län (drygt 800).

7.2. Till utredningen överlämnade framställningar m.m.

I två motioner vid 1964 års riksdag (nr I: 506 och II: 638, likalydande) upptogs till behandling frågan om koloniträdgårdsverksamhetens befrämjande genom underlättande av anskaffandet av mark. I motionerna anfördes bl. a. följande:

I takt med att arbetstiden förkortas ökas människornas krav på möjligheter till rekreation och friluftsliv. Särskilt uttalat är detta krav och behov i våra tätorter. Sedan lång tid tillbaka har koloniträdgårdsverksamheten inneburit stimulerande fritidssysselsättning för många människor som på grund av sina bostadsförhållanden icke haft möjlighet att i anslutning till sin bostad odla sina intressen. Verksamhetens inriktning har under åren ändrat karaktär. Under krigsåren — då samhället starkt stimulerade denna verksamhet — var verksamheten företrädesvis inriktad på odling av nyttoväxter. Numera torde odling av andra växter dominera.

Genom tätorternas tillväxt kommer ofta de områden som hittills varit reserverade för denna verksamhet att tas i anspråk för annat ändamål. I vissa fall erbjudes nya områden genom samhällets försorg, i andra fall överlåtes åt förekommande lokala föreningar att försöka ordna ett nytt område. Enligt min mening är detta otillfredsställande.

På många håll i landet pågår översiktlig planläggning i en eller annan form beträffande markanvändningen. Enligt min mening borde ovan redovisade förhållanden ägnas uppmärksamhet i dessa sammanhang. Därvid är ytterligare att märka, att koloniträdgårdsverksamheten ändrat karaktär även i annat avseende än beträffande odlingsinriktningen. I takt med standardstegringen har den tidigare typen av kolonilotter — ofta belägna i mycket centrala delar av staden — på vilka uppförts mindre byggnader, som i första hand varit avsedda såsom förvaringsplats för redskap, fått vika. I de fall nya koloniträdgårdsområden kommer till stånd har de mera karaktär av fritidsby eller fritidsstugeområde med till varje stuga hörande markområde, lämpligt för trädgårdsodling. En förutsättning för att sådana områden skall bli tillgängliga för människor med »vanliga» inkomster är att marken ligger i kommunal hand och att varje tomtplats avstås till enskilda med tomträtt, mot rimliga kostnader. Det är angeläget att lokaliseringen av sådana områden sker under hänsynstagande till verksamhetens speciella karaktär.

Sedan statsutskottet (utl. nr 10/1964, 74:o, sid. 30) uttalat, att skäl talade för att det i motionerna framförda förslaget om att koloniträdgårdsverksamhetens befrämjande måtte underkastas närmare prövning, förordnade Kungl. Maj:t den 6 november 1964 att handlingarna i ärendet skulle överlämnas till fritidsutredningen för att tagas under övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag.

Vidare har till utredningen överlämnats dels en av Nordiska koloniträdgårdsförbundet till statsministern ställd framställning den 1 juli 1964 rörande aktivt utnyttjande av fritiden, dels en av Sveriges koloniträdgårdsförbund den 21 november 1962 gjord framställning m. m. rörande markområden för koloniträdgårdar. I den förstnämnda framställningen betonas särskilt betydelsen av att fritiden utnyttjas på ett sätt, som möjliggör att familjen hålles samlad. I den senare framställningen berörs vissa konkreta problem för koloniträdgårdsrörelsen, bl. a. svårigheterna att få mark reserverad för koloniträdgårdar i samband med tätorternas expansion. Som en lösning rekommenderas, att koloniträdgårdsrörelsen inpassas i ett lagenligt plansystem. Vidare understryks, att den sedvanliga exploateringen för fritidsbebyggelse av ekonomiska och andra skäl ej passar alla. För koloniträdgårdsändamål erfordras endast lotter om 350—400 m², i första hand lämpade för odling.

Vid uppvaktningar från Sveriges koloniträdgårdsförbund inför utredningen har nyssnämnda synpunkter ytterligare understrukits. Särskilt har framhållits det osäkerhetstillstånd som många koloniträdgårdsinnehavare hamnat i därigenom att äldre områden måst tas i anspråk för tätorternas utbyggnad, utan att dessförinnan nya etableringsmöjligheter på ett tillfredsställande sätt planerats.

7.3. Utredningens synpunkter och förslag

Koloniträdgårdsrörelsen företer många likheter med fritidsbebyggelsen. I båda fallen är målet att skapa en replipunkt för familjens fritid, som ger kontakt med naturen och utrymme för hobbybetonad verksamhet. Även om gränsen mellan de två företeelserna är vag, finns dock vissa bestämda skillnader. För fritidsbebyggelsen är fritidshuset den väsentligaste faktorn, och det inrättas numera i regel som andra bostad, ofta utnyttjad året runt. I koloniträdgården är markområdet med dess odlingsmöjligheter det primära och byggnaden endast ett komplement härtill. Det anses allmänt, att en kolonistuga ej skall inrättas för vinteranvändning. För fritidsbebyggelsen dominerar det enskilda ägandet av hus och tomt. Koloniträdgårdarna är nästan undantagslöst belägna på kommunägd mark, och lotterna upplåts genom

hyresavtal på i regel 20 à 25 år. Koloniträdgårdslotten omfattar genomgående en mindre areal — några hundra kvadratmeter har ansetts fullt tillräckligt. Slutligen har koloniträdgårdarna i regel ett centralt läge i förhållande till tätorten, medan för fritidsbebyggelsen accepteras reseavstånd med bil på upp till 2—3 timmar och mer.

Fritidsbebyggelsen har under senare tid utvecklats mycket raskt. Antalet fritidshus torde f. n. växa med ca 20 000 per år och totalantalet närmar sig 400 000. Det kan därför icke råda någon tvekan om att fritidsbebyggelsen successivt kommit att i stor utsträckning ersätta de behov, som koloniträdgårdsrörelsen ursprungligen tillkom för att tillgodose. Fortfarande finns dock många människor, för vilka koloniträdgården är den lämpligaste eller enda möjliga lösningen av fritidsfrågan. Även om utredningen icke anser sig kunna räkna med någon större expansion av koloniträdgårdsrörelsen, finns det anledning att bereda densamma rimliga existensvillkor i en omfattning som svarar mot efterfrågan. Trädgårdsodlingen är otvivelaktigt en hobby, som ger sin utövare rikt utbyte. Koloniträdgårdsrörelsen ger dessutom många tillfällen till kollektiv samvaro i föreningens hägn, som för många av medlemmarna torde vara av stor betydelse.

Utredningen har icke funnit anledning ifrågasätta några ändringar i de hittills tillämpade formerna för upplåtelse av koloniträdgårdslotter. Denna bör alltså organiseras som en upplåtelse genom arrendeavtal av i allmänhet kommunägd mark. Härvid förutsättes, att kommunen iordningställer gator, vägar och andra erforderliga allmänna platser samt förser området med vatten och avlopp i erforderlig utsträckning. För att icke idén med koloniträdgårdsrörelsen skall äventyras, bör de årliga arrendeavgifterna fortfarande hållas relativt låga. — Vad nu sagts innebär, att utredningen icke ansluter sig till den i de förut refererade motionerna antydda tanken, att upplåtelse av koloniträdgårdslotter skulle ske med tillämpning av bestämmelserna rörande tomträtt. Dessa bör förbehållas upplåtelse av mark för bostadsändamål för permanentbebyggelse eller ordinär fritidsbebyggelse.

De äldre koloniträdgårdsområdena har genomgående haft ett centralt läge i tätorten. Det har emellertid visat sig förenat med stora svårigheter att bibehålla dessa vid tätorternas utbyggnad. Marken har behövt tas i anspråk för stadsbebyggelse, kommunikationsleder o. s. v. Utredningen har funnit denna utveckling ofrånkomlig. I städernas centrala utbyggnadsområden kan man icke gärna tänka sig att ge koloniträdgårdarna prioritet framför andra väsentliga samhällsbyggnadsintressen. Man torde i stället få acceptera, att koloniträdgårdarna förskjuts mot städernas ytterområden men där genom dispositioner i den översiktliga planeringen och detaljplaneringen bereds en i möjligaste mån långsiktig lokalisering. Vid lokaliseringen måste eftersträvas god anslutning till allmänna kommunikationsleder. Koloniträdgårdslotten måste vara lättåtkomlig, då kolonistugan endast i undantagsfall erbjuder övernattningsmöjligheter.

Huvudproblemet för koloniträdgårdsrörelsen i våra dagar är, såsom framgått tidigare, otryggheten i besittningen. För att råda bot på dessa olägenheter anser man inom koloniträdgårdsrörelsen, att koloniträdgårdarna skulle beredas ett särskilt skydd i planlagstiftningen. Kommunerna skulle ha laglig skyldighet att vid sin planering säkerställa välbelägna koloniträdgårdsområden.

Utredningen erinrar om att grundragen för markens användning inom en kommun för olika ändamål, såsom till tätbebyggelse, viktigare trafikleder och andra allmänna platser, avgöres genom att generalplan upprättas. Vilka dispositioner som obligatoriskt skall behandlas vid generalplanens upprättande har icke närmare reglerats i byggnadslagen. Med hänsyn till de växlande förhållandena har detta ansetts böra prövas i varje särskilt fall. Att i detta sammanhang införa bestämmelser om att eventuellt förekommande behov av koloniträdgårdsområden alltid obligatoriskt skulle prövas, synes icke realistiskt. Detta skulle nämligen förutsätta en fullständig uppräknings av alla andra allmänna eller enskilda behov, som i princip borde beaktas, något som är främmande för lagstiftningen på området. Det får i stället förutsättas, att i varje kommun, där ett faktiskt behov föreligger av koloniträdgårdsområden, detta beaktas av planmyndigheterna. Generalplanen är emellertid i första hand en översiktsplan, som skall tjäna till ledning vid den efterföljande detaljplaneringen, som inom städerna i regel sker genom stadsplan. Koloniträdgårdsområdena bör i förekommande fall tagas med i stadsplanerna och deras anordnande närmare regleras i stadsplanebestämmelserna. Härigenom låses utnyttjandet på sådant sätt, att kolonisterna kan känna rimlig trygghet i besittningen.

Eftersom koloniträdgårdsområdena nästan uteslutande anläggs på kommunalt ägd mark, måste förutsättas att kommunerna, om icke lämplig mark för ändamålet redan finns tillgänglig, försäkras sig om ny mark. Detta kan naturligtvis i vissa fall möta svårigheter, icke minst med hänsyn till de mycket stora behov som kommunerna måste engagera sig för i fråga om bostadsförsörjningen m. m. Koloniträdgårdsrörelsens intressen får då tillgodoses i avvägning gentemot andra samhällsintressen. Den kan därvid enligt utredningens mening icke givas någon prioriterad ställning.

Från koloniträdgårdsförbundets sida har framförts tanken, att de friluftsrervat, som många städer nu har tillgång till, skulle vara ett lämpligt expansionsutrymme för koloniträdgårdar. Utredningen är emellertid tveksam om denna lösning generellt kan vara lämplig, speciellt inom närområden. Städerna har ännu icke på långt när tillgång till erforderliga närområden för det rörliga friluftslivet, och man måste därför iakttä stor försiktighet att ta dessa markresurser i anspråk för enskilda ändamål. Utredningen vill dock icke utesluta, att det i särskilda fall kan vara möjligt och lämpligt att komponera in enstaka koloniträdgårdsområden i anslutning till större friluftsrervat. Ett välplanerat koloniträdgårdsområde kan utgöra ett vackert

inslag i landskapsbilden och behöver icke vid en lämplig lokalisering verka störande för övrigt utnyttjande av ett friluftsområde.

Utredningen har sålunda icke funnit några åtgärder påkallade från statsmakternas sida för att befrämja koloniträdgårdsrörelsen. Denna är en typisk kommunal angelägenhet. Kommunernas möjligheter att aktivt intressera sig för dessa frågor torde förbättras, då den nya kommunindelningen har genomförts, bl. a. därigenom att planläggning av markanskaffning underlättas. Utredningen rekommenderar, att städerna genom planläggning och markpolitiska insatser eftersträvar att bereda koloniträdgårdsrörelsen ett utrymme, som svarar mot det faktiska behovet på orten och att upplåtelseerna sker i former som ger rimlig trygghet i besittningen.

Fritidstrafiken

8.1. Allmänt

Med fritidstrafik menar utredningen sådan trafik, som direkt tjänar fritidslivet. Hit hör följaktligen den del av trafiken, som transporterar utövare av friluftsliv, turism och annan fritidsverksamhet och detta oavsett om transporten sker med kollektiva eller enskilda transportmedel.

Den del av verksamheten, som inte utgör fritidstrafik, har ibland kallats nyttotrafik. Beteckningen är knappast adekvat, eftersom även fritidstrafiken tjänar ett nyttigt syfte i det moderna samhället. I stället ligger det nära till hands att låta indelningen av människornas verksamhet i arbete och fritidsverksamhet slå igenom på trafikområdet. Detta skulle innebära, att den totala trafikvolymen indelas i arbetstrafik och fritidstrafik. Även en sådan indelning skapar gränsdragningsproblem. Av mindre betydelse är härvidlag, att vad som i sammanhanget kallas fritidstrafik i stor utsträckning skapar arbetstillfällen för andra människor än trafikanterna. Denna egenskap har fritidstrafiken gemensamt med stora delar av fritidsverksamheten i allmänhet. Såvitt angår persontransporter låter sig trafiken ändå indelas på angivet sätt, om blott transportens huvudändamål får vara avgörande i gränsdragningsfrågan. Värre är det på godstransportsidan, där en principiellt klar gränsdragning mellan arbets- och fritidstrafik uppenbarligen kan erbjuda stora svårigheter, något som dock knappast har praktisk betydelse för utredningens del. Detta sammanhänger med att den del av fritidstrafiken, som sysslar med godstransporter, i allmänhet inte skapar några speciella fritidstrafikproblem.

De grundläggande undersökningar, som fritidsutredningen framlägger i sitt första delbetänkande (SOU 1964: 47), visar att friluftslivet här i landet har en betydande omfattning samt att utvecklingstendensen innebär en ytterligare betydande ökning under de närmaste åren. Detsamma gäller turism och annan fritidsverksamhet. Det är fullt klart, att denna expansion inom fritidssektorn i väsentliga delar måste bygga på en motsvarande utveckling av fritidstrafiken. I själva verket lär fritidstrafiken numera omfatta en mycket betydande andel av den totala trafikvolymen, en andel som av allt att döma kommer att öka i framtiden. Det är därför viktigt, att fritidstrafikfrågan följs upp inom samhällsplaneringen över huvud taget.

Fritidstrafiken tar i anspråk transportresurser till lands, till sjöss och i luften. Den kvantitativt sett ojämförligt största delen faller på landtrafi-

ken, som huvudsakligen kanaliseras till allmänna och enskilda vägar samt järnvägar. Inom denna sektor tilldrar sig motorfordonstrafiken på det allmänna och enskilda vägnätet av flera skäl särskilt intresse ur de synpunkter utredningen har att företräda. Detsamma kan beträffande sjötrafiken sägas vara fallet med småbåtstrafiken samt i viss mån turisttrafiken på Göta kanal samt till Gotland och Öland och på vissa andra båtleder. Trafikflyget slutligen måste uppenbarligen tillmätas en kraftigt ökande betydelse för turism och friluftsliv i framtiden.

Det faller utom ramen för fritidsutredningens uppdrag att syssla med trafikfrågor i vidare mån än som är påkallat av utredningens förslag rörande fritidsbebyggelse och rörligt friluftsliv. I det följande begränsas framställningen därför till en diskussion av några spörsmål, som aktualiseras av fritidstrafiken på de allmänna och enskilda vägarna. Utgångspunkten är härvidlag, att fritidstrafiken numera innebär resor med motorfordon i mycket stor utsträckning. Samtidigt tenderar den att sprida sig över landet även till tidigare mera undangömda trakter, men också att utöva ett allt starkare tryck på särskilt begärliga områden. Denna utveckling medför, att anspråken ökas på vägnätet beträffande både utformning och skötsel.

Det allmänna vägnätet omfattar ca 97 000 kilometer på landsbygden, där kronan är väghållare samt ca 12 000 kilometer i städer och samhällen, som är egna väghållare. Det är öppet för alla, men tangerar långt ifrån alla områden man vill nå. Det enskilda vägnätet grenar ut sig därifrån och utgör ett värdefullt komplement. Det är svårare att ange en totalsiffra för det enskilda vägnätets längd, även om man begränsar sig till den del därav som kan befaras med motorfordon. Emellertid vet man, att de statsbidragsberättigade enskilda s. k. byvägarna och vissa andra vägar har en sammanlagd längd av ca 58 000 kilometer samt att motsvarande siffra för de egentliga skogsvägarna utgör ca 150 000 kilometer. Det samlade enskilda vägnätet är alltså mera än dubbelt så långt som det allmänna vägnätet och tillväxer för övrigt betydligt snabbare. Allmänhetens rätt att färdas med motorfordon på enskild väg är emellertid begränsad.

Att en så övervägande del av turisterna och friluftsmänniskorna numera färdas med bil ger ökad betydelse åt bilvägar, som leder till viktigare turistiska sevärdheter. I vissa fall kan en bilväg ha anlagts främst eller uteslutande för att möjliggöra besök på en sådan turistiskt intressant plats. Ett exempel är den ursprungligen av Svenska turistföreningen anlagda vägen till Tännforsen i Jämtlands län, som senare infogats i det allmänna vägnätet på grund av den stora trafikfrekvensen och den turistiska betydelsen. Under senare år har allt flera vägar i fjärrområdet fått ökad betydelse för friluftslivet, emedan de leder till goda utgångspunkter för friluftsliv sommar som vinter. I sådana fall likaväl som i nyssnämnda typfall kan företagets betydelse för turism och friluftsliv motivera att ny väg bygges som allmän väg eller att befintlig enskild väg förändras till allmän.

De författningar, som reglerar byggande och underhåll av allmänna och enskilda vägar samt det statliga stödet till den enskilda väghållningen, är ursprungligen utformade för att tjäna arbetstrafiken, men en anpassning kan sägas ha påbörjats med syfte att ta ökad hänsyn till den växande fridstrafiken. I det följande diskuteras det aktuella läget och vissa önskemål i vad avser utformningen av de allmänna och enskilda vägnäten, allmänhetens rätt att färdas med motorfordon på enskild väg samt frågan om renhållning längs allmänna vägar.

8.2. *Det allmänna vägnätets utformning*

Gällande ordning för handläggning av frågor om byggande av allmän väg samt upprättande och fastställande av arbetsplan för ändamålet regleras i 1943 års vägstadga. Flerårsplan för byggande av riksvägar, länsvägar och ödebygdsvägar upprättas av länsstyrelsen efter hörande av lokal vägnämnd samt länsvägnämnd. Vid upprättande av arbetsplan för särskilt vägföretag skall beaktas en rad allmänna och enskilda intressen. Sådan plan upprättas genom försorg av väghållaren, på landsbygden normalt vägförvaltningen i länet. Vid utarbetandet av arbetsplan skall samråd beträffande vägens sträckning och vägförslagets utformning i övrigt ske med länsstyrelsen och ordföranden i den lokala vägnämnden samt i förekommande fall med överlantmätaren, länsarkitekten och riksantikvariens ombud ävensom de övriga myndigheter, lokala organ och sammanslutningar som har ett väsentligt intresse av företaget. Även på annat sätt är det säkerställt, att planläggningen av det allmänna vägnätet underkastas en allsidig prövning. Arbetsplan fastställs av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen på förord av länsstyrelsen. Detta innebär, att det i 1943 års vägstadga är väl sorjt för att även friluftslivets intressen skall bli beaktade vid den översiktliga planläggningen av det allmänna vägnätet. Någon anledning att framlägga nya förslag på denna punkt föreligger därför inte.

Då det gäller detaljplaneringen av de allmänna vägarna får innebörden i begreppet allmän väg avgörande betydelse inte minst i sådana fall, där fråga om vägs sträckning är kontroversiell. I sammanhanget erinras, att tillgång till erforderlig mark utanför fastställd stadsplan säkerställs med *vägrätt*, som är en till tiden obegränsad rätt för det allmänna att med företräde framför alla sakrättsägare använda mark till allmän väg. Vägrätt uppkommer genom att mark tas i anspråk för allmän väg på grund av fastställd arbetsplan eller medgivande av markägare eller genom att enskild väg förändras till allmän. I förekommande fall utgår ersättning till markägare eller annan rättsinnehavare för upplåtelse av mark till väg och för annat intrång. Om allmän väg indrages, återfaller marken automatiskt

till vederbörande markägare. Någon egentlig definition av begreppet allmän väg har aldrig givits. Vägrätten anses helt enkelt omfatta för vägen erforderlig mark. I 2 § 1943 års lag om allmänna vägar (AVL) finns en exemplifierande uppräknings av vad som hör till väg. Denna paragraf har följande lydelse:

Till väg höra vägbana och de områden därinvid, som stadigvarande tarvas för vägbanans bestånd och underhåll, såsom slänt, bankett, dike och upplagsplats, även som trumma, skyddsvärn, vägmärke och annan för vägens bestånd eller brukande utförd anordning. Lika med väg anses till väg ansluten brygga, bro eller färja med färjläge, så ock för den allmänna samfärdseln allenast vintertiden avsedd körled (särskild vinterväg).

Av särskilt intresse med hänsyn till fritidstrafiken är, att parkerings- och rastplatser saknas i uppräknings över områden som tillhör väg. I praktiken har man dock ansett, att vägbegreppet innefattar sådana begränsade platser, som erfordras för den flytande trafiken längs vägen. Däremot har man inte ansett sig kunna inräkna större parkerings- och rastplatser av typen ändpunktsanordningar eller liknande anläggningar längs färdvägarna. Men sådana anläggningar erfordras numera i betydande utsträckning för fritidstrafikens behov. I utredningens första delbetänkande (SOU 1964: 47) redovisas en mycket stor efterfrågan på »rastplatser vid bilutflykter». Den omfattande fritidstrafiken på det allmänna vägnätet och alldeles särskilt på riksvägarna samt fritidsbilisternas invasion av vissa begärliga områden skapar ett stort behov av sådana anläggningar i anslutning till det allmänna vägnätet. Här kommer i första hand två olika typer av anläggningar i blickpunkten. Den ena gäller rastplatser till tjänst för snabbtrafiken längs de större trafikstråken. Efter mönster av förhållandena på kontinenten och i USA önskar man sig här väl tilltagna områden med ordentlig avskärmning från trafikstråken och med ändamålsenlig utrustning för måltidsvila, gedigna sanitära anordningar, uppsamlingskärl för skräp etc. Där så låter sig göra, bör rastplatserna utformas och lokaliseras under tillvaratagande av de möjligheter till naturupplevelse och rekreation, som landskapet utefter vägen erbjuder. För att sådana anläggningar skall komma till sin rätt är det också viktigt, att vägmärkningen innefattar effektiv förvarning om rastplatsernas belägenhet. Huvudmannaskapet för här åsyftad anläggning faller på väghållaren. Den andra anläggningstypen har närmast karaktären av parkeringsplats, där motorfordon kan ställas upp medan ägarna besöker ett utflyktsmål eller bedriver någon form av friluftaktivitet, t. ex. skidsport i fjällterräng eller friluftsbad på västkusten eller i andra kustområden. Även på sådana platser är viss utrustning av tidigare nämnd beskaffenhet erforderlig. I varje fall är det nödvändigt att sätta in effektiva åtgärder mot sanitära olägenheter och nedskräpning. Huvudmannaskapet för denna typ av anläggning kan mycket väl falla på annan än väghållaren, t. ex. den som är huvudman för den anläggning eller det om-

råde som besökes av trafikanterna (ex. kommun, friluftorganisation). Där frågan inte kan bli tillfredsställande ordnad på detta sätt, måste ansvaret för parkeringsplatsen dock falla på väghållaren.

Enligt fritidsutredningens mening bör strävandena att komplettera det allmänna vägnätet med anläggningar av här åsyftat slag stödjas på det sättet, att vägbegreppet utvidgas att omfatta för ändamålet erforderliga markområden. Det synes angeläget, att en sådan utvidgning av vägbegreppet inte ges en alltför snäv avgränsning. Enligt vad utredningen erfarit är frågan om en utvidgning av vägbegreppet till att innefatta även rastplatser vid vägen föremål för behandling av 1960 års vägsakkunniga. Utredningen förutsätter, att därvid även kommer att beaktas det särskilda behov av en dylik utvidgning, som enligt vad ovan utvecklats föreligger med hänsyn till fritidsintresset.

I sammanhanget vill utredningen framhålla, att en lämplig och trafik-säker förläggning av sådana till det allmänna vägnätet knutna serviceanläggningar som bensinstationer är av stor vikt, inte minst för fritidstrafiken. Även denna fråga övervägs av vägsakkunniga.

8.3. *Det enskilda vägnätets utformning*

1939 års lag om enskilda vägar (EVL) reglerar byggande och underhåll av enskild väg, som är till nytta för en eller flera vägintressenter. Under begreppet enskild väg faller alla vägar, som inte är allmänna och som förmedlar vanlig vägtrafik (farväg, gångväg, cykelväg, ridväg etc., men inte exempelvis järnväg eller vattenväg). Kapabel vägintressent är fastighet (d. v. s. registerfastighet i den officiella fastighetsindelningen), gruva samt byggnad eller industriell anläggning på ofri grund i vissa fall. Där överens-kommelse ej kan åvägabringas, prövas frågor om gemensam väghållning vid ett förrättningsförfarande med skilda regler för glesbygds- och tät-bebyggelseförhållanden i resp. 2 och 3 kap. EVL. Därvid avgörs hur enskilda vägar skall byggas och/eller underhållas, varjämte ett förvaltnings-organ bildas med av länsstyrelsen fastställda stadgar för verksamheten. Det finns två typer av sådana organ, nämligen *vägsamfällighet* för enskilda vägar i allmänhet i glesbygden samt *vägförening* för vissa vägar inom områden med tätare bebyggelse (byggnadsplaneområden). Beträffande vägförening bör uppmärksammas, att den förvaltar inte enbart ett väg- eller gatunät. Genom lagändring i 71 § EVL, som trädde i kraft den 1.1.1948, åligger det vägförening att iordningställa och underhålla annan allmän plats än väg som utlagts vid byggnadsplan (park, parkeringsplats). Genom ytterligare ändring i samma lagrum, som trädde i kraft den 1.7.1954, har vägförening fått rätt — men ej skyldighet — att ombesörja vägbelysning.

Bestämmelserna om vägsamfällighet i 2 kap. EVL grundas på principen, att vägintressenterna i huvudsak äger ordna väghållningen efter egna önskemål så länge tredjemansrätt inte kränkes. Denna frihet är i allmänhet illusorisk av två skäl. Det ena är, att statsbidragsgivningen till enskild väghållning är allmänt utbredd och att den framtvingar en planläggning, som kan godtagas av den bidragsbeviljande myndigheten. Det andra är, att enskilda vägfrågor oftast är gemensamma för ett flertal vägintressenter, varvid olika frågor ej sällan är kontroversiella. På grund därav kommer exempelvis fråga om enskild vägs sträckning mycket ofta att avgöras genom officialprövning vid ett förrättningsförfarande enligt EVL.

Bestämmelserna om vägförening i 3 kap. EVL medför, att väghållningen ordnas på ett sätt som vid officialprövning bedömes ändamålsenligt för det tätbebyggda området i dess helhet. Det allmänna intresse, som tillgodoses på detta sätt, går ut på att samhällsbildningen redan från början skall ledas i en sund riktning. Vagnätet bildar en stomme i fastighetsindelningen och måste därför planläggas, utbyggas och underhållas på ett lämpligt sätt.

Statsbidrag till enskild väghållning utgår i förekommande fall beträffande tre olika huvudtyper av vägar, nämligen byvägar, skogsvägar och jordbruksvägar. Beslutande myndighet är respektive länsstyrelsen, skogsvårdsstyrelsen och lantbruksnämnden. Störst betydelse ur friluftslivets synpunkt har skogsvägarna och byvägarna. Bidragsgivningen till dessa två vägtyper behandlas därför något mera ingående i det följande.

Vad angår *skogsvägarna* har — efter förslag av skogsbruksutredningen — en ny statsbidragskungörelse trätt i kraft den 1.7.1965 (SFS 303/1965). Erforderlig utredning för bedömning av uppkommande bidragsfrågor utföres av skogsvårdsstyrelsen i länet. För att främja skogsbruket på mark, där 1948 års skogsvårdslag äger tillämpning, må statligt byggnadsbidrag beviljas till byggande, omläggning eller förbättring av enskild väg, som kan antagas få väsentlig betydelse för utforsling av skogsprodukter med motorfordon (skogsväg). Med skogshuvudväg förstås i samma kungörelse skogsväg, som kan användas året runt för tung trafik, under förutsättning att vägen är till nytta för ett större skogsområde och, om särskilda skäl inte föranleder annat, även ett större antal skogsägare. Byggnadsbidrag utgår till skogshuvudväg med högst 50 % och till annan skogsväg med högst 40 % av den kostnad för företaget, som skogsvårdsstyrelsen godkänner. Är skogshuvudväg som tillfartsväg till naturområde för rekreation och friluftsliv eller på annan grund av särskild betydelse för fritidsändamål, må bidraget bestämmas till högst 70 eller — om synnerliga skäl föreligger — högst 85 % av den godkända kostnaden. Är fråga om bidrag bör bestämmas till sådan s. k. fritidsväg, skall skogsvårdsstyrelsen med eget yttrande överlämna ärendet till länsstyrelsen. Denna skall efter samråd med statens naturvårdsnämnd avgöra ärendet eller — om länsstyrelsen finner att bidraget bör överstiga 70 % — med eget yttrande vidarebefordra ärendet till

Kungl. Maj:t för prövning. Efter avgörandet skall ärendet återlämnas till skogsvårdsstyrelsen, som i förekommande fall utbetalar bidrag. Utgår bidrag till skogshuvudväg på grund av dess betydelse för fritidsändamål, skall bidragstagaren förbinda sig att inte utan länsstyrelsens medgivande avstänga vägen för trafik.

Ur friluftslivets synpunkt innehåller 1965 års statsbidragskungörelse väsentliga förbättringar i förhållande till tidigare gällande ordning. Det är nu möjligt att öppna vissa skogshuvudvägar för fritidstrafik, genom att de med statsbidrag byggs ut till den högre standard som erfordras för den samlade skogsbruks- och fritidstrafiken. Av förarbetena (SOU 1963:71, statsverkspropositionen år 1965, bil. 11, jordbruksdepartementet) framgår, att statsbidragsgivningen skall underlättas genom en översiktlig planering i hela landet rörande behovet av och det ungefärliga läget för skogshuvudvägar. De synpunkter på det fortsatta arbetet med denna planering, som skogsbruksutredningen anlagt, har inte föranlett någon erinran från departementschefens sida. Skogsbruksutredningen har i sammanhanget anfört bl. a. följande (sid. 52—54).

Den översiktliga vägnätsplaneringen för de enskilda skogarna handhas inom länen numera huvudsakligen av skogsvårdsstyrelserna och lantmäteriorganen i samarbete, med bistånd av specialister i skogsstyrelsen och lantmäteristyrelsen. I några fall har konsulterande privatföretag medverkat i arbetet. Vissa större skogsbolag har utfört planeringen i egen regi inom sina större sammanhängande skogskomplex. Detsamma gäller domänverket. Dessutom är på vissa håll lokal-kommittéer av Skogsbrukets transportutredning i någon mån sysselsatta med uppgiften. Efter hand som planeringsarbetet fortskridit har behovet av en samordning framträtt med ökad styrka.

De myndigheter som i första hand blir berörda av en översiktlig planeringsverksamhet av den omfattning utredningen tänkt sig är skogsvårdsstyrelserna såsom bidragsbeviljande myndigheter för skogsvägarna, lantmäteriet såsom den myndighet som handhar huvudparten av förrättningarna enligt enskilda väglagen och därjämte fastighetsbildningsverksamheten, lantbruksnämnderna såsom bidragsbeviljande myndigheter för skogsvägar som tillkommer i samband med strukturalisering och för jordbruksvägar, länsstyrelserna såsom allmänna planeringsorgan och naturvårdsmyndigheter samt vägförvaltningarna såsom vägmyndigheter. Samtliga dessa organ är mer eller mindre berörda av pågående organisationsöversyn inom länsförvaltningsutredningen och 1960 års jordbruksutredning. Skogsbruksutredningen utgår från att i dessa sammanhang också frågan om vilket organ som skall handha ifrågavarande vägnätsplanering kommer att lösas. I avvaktan härpå vill utredningen som ett provisorium föreslå ett samrådsförfarande inom länsrådets ram under landshövdingens ordförandeskap med företrädare för berörda organ, på motsvarande sätt som enligt beslut av 1959 års riksdag (prop. 148, JoU 30, rskr. 284) skall ske vid behandlingen av rationaliseringsåtgärder på jordbrukets och skogsbrukets område. Inte blott de nyssnämnda organen utan också länsarbetsnämnden och i vissa delar av landet (jfr femte kapitlet) den militära myndigheten behöver inkopplas i samrådet.

Själva planeringsarbetet bör som för närvarande handhas av skogsvårds- och lantmäterimyndigheterna i samarbete men detta utesluter inte att dessa myndigheter, om de så anser lämpligt, bör kunna engagera annan myndighet eller kon-

sulterande privatföretag för vissa uppgifter. Kontakt bör kontinuerligt upprätthållas med vägentressenterna — i första hand domänverket och skogsbolagen samt skogsägareföreningarna som företrädare för de mindre skogsägarna — så att planen från början får förankring bland intressenterna. Samordning bör därvid ske med den planläggningsverksamhet som bedrivs av de större markägarna själva. Länsrådet har visserligen inga beslutande funktioner men det torde dock vara möjligt att inom detsamma åstadkomma den koordination som är nödvändig. Företrädare för vägentressenterna bör beredas tillfälle att delta i överläggningarna inom länsrådet beträffande hithörande frågor.

Behandlingen i länsrådet bör ge till resultat en av myndigheterna och företrädarna för vägentressenterna accepterad plan över huvudledsnätet av den översiktliga typ som tidigare beskrivits. Med ledning av planen och de önskemål som framkommer från intressenterna torde den bidragsbeviljande myndigheten kunna göra erforderliga framställningar beträffande den statliga stödgivningen. — — —

Med hänsyn till att de översiktliga vägnätsplanerna skall utgöra underlag för detaljplaneringen är det angeläget att sådana planer snarast blir framställda. Detta synes vara betydelsefullt också ur sysselsättningspolitiska synpunkter genom att planerna ger en kartläggning över arbetsprojekt och bidrar till att förbättra beredskapsläget på området. Planeringen får anses vara av stort allmänt intresse och bör därför bekostas av staten. Detta är ingen ny princip. Redan nu sker den översiktliga planläggningen såsom ett led i skogsvårdsstyrelsernas och lantmäteriorgans övriga uppgifter utan kostnad för markägarna. — — —

I det föregående har framhållits att behovet av större last- och upplagsplatser för skogstransporterna samt större parkerings- och rastplatser för fritidstrafiken bör uppmärksammas i den översiktliga vägplanläggningen. Enligt 1939 års lag om enskilda vägar och 1943 års lag om allmänna vägar faller sådana platser inte under vägbegreppet. Som från flera håll i olika sammanhang påpekats är detta otillfredsställande. Utredningen har under hand framfört sina synpunkter i frågan till 1960 års vägsakkunniga som har till uppgift att verkställa översyn av väglagstiftningen och vill kraftigt understryka nödvändigheten av en snar ändring i nämnt avseende.

Utredningen har endast haft anledning att uppehålla sig vid den översiktliga planläggningen av skogsvägnätet. I detta sammanhang bör dock framhållas att behov torde föreligga av motsvarande planläggning av huvudvägarna inom det enskilda vägnätet i övrigt.

I frågan om öppnandet av vissa skogsvägar för fritidstrafik anför departementschefen följande (sid. 209—211):

I likhet med utredningen och flertalet remissinstanser anser jag, att det är angeläget att skogsvägar i större utsträckning än som nu är fallet blir tillgängliga för trafik av allmänheten med motorfordon. Av vad utredningen anfört framgår dock att sådan trafik bland annat medför högre standardkrav på vägarna och ökat ansvar för väghållarna. Utredningen synes till följd härav anse, att det ej lämpligen som ett allmänt villkor för bidrag av nuvarande storlek till skogsvägbyggnad bör krävas att väg hålls öppen för allmän trafik. Denna uppfattning torde böra godtas.

Enligt min mening är det emellertid i vissa fall så angeläget ur fritidssynpunkt att skogsväg får fritt trafikeras att det är motiverat att staten lämnar högre bidrag till byggnadskostnaderna. Jag föreslår därför, att sådant högre bidrag skall kunna utgå i fråga om skogshuvudväg av särskild betydelse ur fritidssynpunkt. Sådan betydelse bör skogshuvudväg kunna anses ha om den kommer att utgöra tillfartsväg till naturområden som bör vara lätt tillgängliga för rekreation och friluftsliv.

Sådant naturområde kan vara trakten kring en sjö som är en attraktiv badplats eller ett område med speciellt lämplig vintersportterräng. Speciell hänsyn bör tas till om området avsatts som naturreservat med stöd av naturvårdslagen. Ett villkor för bidrag i nu angivna fall bör givetvis vara att vägen ej får avstängas utan medgivande av myndighet.

I byggnadskostnaderna för skogshuvudväg av särskild betydelse ur fritidssynpunkt bör få inräknas kostnad för den högre vägstandard som krävs för fritids trafik och för härför erforderliga parkeringsplatser. Däremot kan jag ej tillstyrka att någon speciell kompensation lämnas för utgift för ansvarighetsförsäkring, som väghållare eventuellt anser sig böra teckna. Frågan om bidrag till underhåll av berörda vägar bör enligt min mening prövas i gängse ordning enligt bestämmelserna angående statsbidrag till enskild väghållning. — — — — —

Av vad jag anfört rörande skogsvägbyggandets betydelse för skogsbrukets rationalisering följer, att jag i princip ansluter mig till utredningens förslag att skogsvårdsstyrelserna alltjämt skall vara bidragsbeviljande myndighet. Samordningen med övrig bidragsgivning till enskilda vägar bör enligt min mening kunna tillfredsställande tillgodoses genom samråd. Från nämnda princip bör dock undantas prövningen om skogshuvudväg har sådan särskild betydelse ur fritidssynpunkt att högre bidrag bör utgå av denna anledning. Frågan härom har sådant samband med länsstyrelsens arbetsuppgifter på naturvårdens och samhällsplaneringens område att den bör avgöras av denna myndighet. Samråd bör ske med statens naturvårdsnämnd. I sådana fall bör sålunda skogsvårdsstyrelsen, sedan den prövat bidragsfrågan ur skogliga synpunkter, överlämna ärendet till länsstyrelsen. Utbetalning och kontroll bör dock alltjämt åvila skogsvårdsstyrelsen. Uppstår fråga om att bevilja bidrag med mer än 50 respektive 70 procent av byggnadskostnaderna bör prövningen hänskjutas till Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer.

Enligt fritidsutredningens mening innebär den nya utformningen av statsbidragskungörelsen rörande skogsvägarna så betydelsefulla nyheter, att verkningarna av de nya reglerna bör prövas en tid innan man överväger fråga om ytterligare hänsyn till fritidstrafiken är erforderlig vid statsbidragsgivningen till skogsvägbyggandet. Utredningen inskränker sig därför till att rekommendera, att myndigheter och organisationer omedelbart vidtar verksamma åtgärder för att föra ut de nya reglerna i praktisk tillämpning.

Vad angår *byvägarna* utgår statsbidrag till väghållningen enligt SFS 793/52 (ändr. 205/56 och 103/63) i mån av tillgång till medel till dels byggnade (byggnadsbidrag) och dels underhåll och vinterväghållning (underhållsbidrag). Erforderlig utredning för bedömning av uppkommande bidragsfrågor utföres av vägförvaltningen i länet. Vägdirektören är föredragande i länsstyrelsen i dessa ärenden. Byggnadsbidrag utgår till sådan väg som är av väsentlig betydelse som samfärdsled för en bygds befolkning, d. v. s. den typ av väg som i författningen kallas byväg. Byggnadsbidrag kan utgå med 70 % av kostnaden för utarbetande av arbetsplan samt med högst 70 % eller — då synnerliga skäl därtill är och efter Kungl.

Maj:ts medgivande i varje särskilt fall — med högst 85 % av beräknad övrig kostnad för företaget. Underhållsbidrag kan utgå i följande fall, nämligen:

- a) där vägen är av väsentlig betydelse för en stor allmänhet (1) eller för trafik av andra än väghållare (2), eller
- b) där vägen är av väsentlig betydelse såsom samfärdsled eller utfart för en bebyggelse och vägen är av betydande längd (3) eller vägens nödiga underhåll eller vinterväghållning måste anses vara för väghållarna synnerligen betungande (4).

Underhållsbidrag enligt den här behandlade statsbidragskungörelsen kan följaktligen utgå till en större grupp av enskilda vägar än de egentliga byvägarna, nämligen därutöver alla övriga vägar, som fyller någotdera av angivna fyra kvalifikationskrav. Underhållsbidrag kan utgå årligen med 70 % eller — då synnerliga skäl därtill är — 85 % av beräknad underhållskostnad. Även iståndsättningsbidrag — högst 70 % av den beräknade kostnaden — kan utgå till »underhållsvägarna», nämligen om iståndsättningen prövas erforderlig ur trafiksynpunkt. Såsom villkor för årligt underhållsbidrag skall gälla utom annat skyldighet för väghållarna att icke utan länsstyrelsens medgivande avstänga vägen för trafik.

Det generella villkoret för *byggnadsbidrag* — väsentlig betydelse som samfärdsled för en bygds befolkning — innebär, att sådant bidrag kan utgå till väg som betjänar permanent bebyggelse av tillräcklig omfattning. Såvitt angick förhållandena före den 1.1.1966 uteslöts däremot väg som betjänar enbart fritidsbebyggelse. För att sådan bebyggelse skulle kunna dra nytta av byggnadsbidrag krävdes, att den var insprängd i permanent bebyggelse. Förhållandet var detsamma oavsett om det var fråga om glesbebyggelse eller tätbebyggelse (vägsamfällighet eller vägförening). Inte heller var det möjligt att ta hänsyn till den rörliga allmänhetens fritidstrafik vid beviljandet av byggnadsbidrag.

Genom Kungl. brev den 30.6.1965 har meddelats föreskrifter rörande bidragsgivning till fritidsvägar att gälla fr. o. m. den 1.1.1966 av följande innehåll:

1. I mån av tillgång på medel må från reservationsanslaget Bidrag till byggande av enskilda vägar lämnas statsbidrag till byggande av enskild väg som utgör tillfartsväg till naturområde för rekreation och friluftsliv eller på annan grund är av särskild betydelse för fritidsändamål.

2. För bidragsgivningen gäller i tillämpliga delar bestämmelserna om byggnadsbidrag i kungörelsen den 19 december 1952 (nr 793) angående statsbidrag till enskild väghållning. Vid utredning som sägs i 8 § kungörelsen skall erforderligt samråd ske även med statens naturvårdsnämnd.

3. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen skall årligen i samband med sina anslagsframställningar lämna en redogörelse för erfarenheterna av ifrågavarande statsbidragsgivning.

Om den i angivna kungl. brev föreskrivna utvidgningen av den kategori enskilda vägar för vilka statsbidrag kan utgå anför departementschefen (statsverksprop. år 1965; bil. 8, kommunikationsdepartementet, sid. 44—45):

I fråga om det enskilda vägbyggandet bör en uppräknig av anslaget ske med hänsyn till de anmälda bidragsbehoven. I detta sammanhang vill jag också ta upp till behandling ett spörsmål om utvidgning av den kategori enskilda vägar för vilka statsbidrag kan utgå. Chefen för jordbruksdepartementet kommer senare vid behandlingen under nionde huvudtiteln av anslaget till vägbyggnader å skogar i enskild ägo att framlägga förslag rörande stödgivningen till skogsvägar. Förslaget innebär bl. a., att förhöjt byggnadsbidrag skall kunna utgå till skogshuvudväg av särskild betydelse ur fritidssynpunkt. Sådan betydelse bör skogshuvudväg kunna anses ha om den kommer att utgöra tillfartsväg till naturområden som bör vara lätt tillgängliga för rekreation och friluftsliv. Sådant naturområde kan vara trakten kring en sjö, som är en attraktiv badplats, eller ett område med särskilt lämplig vintersportterräng. Särskild hänsyn bör tas till om området avsatts som naturreservat med stöd av naturvårdslagen. Enligt kungörelsen den 19 december 1952 (nr 793) angående statsbidrag till enskild väghållning må byggnadsbidrag utgå för sådan väg, som är av väsentlig betydelse såsom samfärdsled för en bygds befolkning (byväg). Enskild väg av stor betydelse från fritidssynpunkt kan således icke enligt hittills gällande bestämmelser erhålla bidrag, därest den icke samtidigt utgör sådan byväg. Enligt min mening är det angeläget, att möjligheter öppnas för att tillgodose det trafikbehov, som föranledes av ett klart dokumenterat fritidsintresse. Det finns därför starka skäl att staten i viss utsträckning lämnar bidrag till byggnad av jämväl andra enskilda vägar av särskild betydelse från fritidssynpunkt än skogshuvudvägar. Det föreliggande behovet av sådana vägar är dock inte närmare utrett. Jag förordar därför, att bidragsgivningen får formen av en försöksverksamhet och att den lämpligen knyter an till bestämmelserna i kungörelsen om statsbidrag till enskild väghållning. Vid den utredning i byggnadsärendet, varom länsstyrelse enligt kungörelsen regelmässigt har att föranstalta, bör i här förevarande fall erforderligt samråd ske med statens naturvårdsnämnd. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela närmare bestämmelser om försöksverksamheten.

Ur friluftslivets synpunkt innebär den på angivet sätt fr. o. m. 1966 beslutade utvidgningen av statsbidragsgivningen den betydelsefulla nyheten, att byggnadsbidrag kan lämnas även till andra enskilda vägar av särskild betydelse från fritidssynpunkt än de tidigare behandlade skogshuvudvägarna. Enligt fritidsutredningens mening bör denna bidragsgivning — som har formen av en försöksverksamhet — prövas någon tid innan ytterligare åtgärder på området övervägs. Utredningen inskränker sig därför även här till att rekommendera, att myndigheter och organisationer omedelbart vidtar verk samma åtgärder för att föra ut de nya reglerna i praktisk tillämpning. Därvid ankommer det på de berörda länsmyndigheterna att verka för en samordnad planläggning av olika kategorier fritidsvägar.

De generella villkoren för *underhållsbidrag* och *istandsättningsbidrag* är utformade på ett sätt, som får anses tillfredsställande ur friluftslivets synpunkt såvitt angår vägsamfälligheterna.

Vägföreningarna skall i princip vara jämställda med vägsamfällighe-

terna. För närvarande gäller, att till statsbidragsberättigad »väg av väsentlig betydelse för en stor allmänhet» inom vägförenings område (byggnadsplaneområde) räknas endast stamvägar, viktigare förbindelseleder samt större bostadsgator. Dessa tre vägtyper omfattar tillsammans genomsnittligt cirka 60 % av en vägförenings vägnät. I SOU 1959: 19 (sid. 94) föreslog utredningen om städernas väghållning betydelsefulla förbättringar. Man ville bl. a., att statsbidrag skulle kunna utgå till vägförenings samtliga vägar och att detta skulle kunna ske oberoende av bebyggelsens art. Även fritidsbebyggelseområden skulle alltså kunna komma i åtnjutande av underhållsbidrag. Förslaget angående vägföreningar föranledde dock ingen författningsändring men väl ett departementschefsuttalande angående tillämpningen av gällande rätt (prop. 81/60 sid. 55—56). Där sägs beträffande förslaget att ta hänsyn till samtliga vägföreningsvägar, att det inte är lämpligt att på det sättet vidga ramen för bidragsgivningen. Bidragen måste i huvudsak reserveras för de viktigare trafiklederna i likhet med vad som är fallet i städer och stadsliknande samhällen. Frågan om bidrag till vägar inom fritidsbebyggelse bör enligt departementschefens mening i princip lösas så, att sådan bebyggelse inte generellt uteslutes från bidrag, men att vid avgörande av bidragsfrågan skäligt avseende fästes vid det förhållandet, att vägarna är av betydelse blott under vissa årstider.

Då det gäller att främja en ändamålsenlig fritidsbebyggelse är det uppenbart, att man måste eftersträva att i stor utsträckning samla denna bebyggelse i välordnade tätbebyggelseområden. Ett bra sätt att stimulera sådan koncentration är att skapa förutsättningar för goda gemensamhetsanläggningar inom sådana områden. Detta gäller inte minst vägnätet, som är en av de viktigaste gemensamhetsanläggningarna. Med hänsyn härtill håller fritidsutredningen före, att underhållsbidrag till vägförenings vägar bör kunna utgå i större fritidsorter beträffande huvudvägarna, som har väsentlig betydelse för en större allmänhet. En sådan tillämpning av statsbidragskungörelsen låter sig väl förena med gällande rätt på området enligt angivna departementschefsuttalande angående statsbidragsgivningen till enskilda vägar i fritidsbebyggelseområden.

Sammanfattningsvis kan om den *översiktliga planläggningen* av det enskilda vägnätet sägas följande. Under det att planläggningen av det allmänna vägnätet är organiserad i enhetliga och fasta former, är motsvarande åtgärder beträffande det enskilda vägnätet uppdelade på flera myndigheter, vartill kommer att markägarinflytandet är betydande. Trots denna splittrade organisation av verksamheten kan man i allmänhet knappast påvisa några allvarligare brister i resultatet av det samlade planlägningsarbetet beträffande huvudvägarna, som har störst betydelse ur fritids-synpunkt. Detta sammanhänger uppenbarligen med att de statsbidragsbeviljande myndigheterna tillämpar såvitt möjligt likartade normer vid prövning av fråga om enskild vägs sträckning och utformning. Härtill

kommer, att planläggningen i samband med förrättningsverksamheten enligt enskilda väglagen — som ofta ombesörjes av lantmäteriets förrättningsorganisation — genomföres i samverkan med de statsbidragsbeviljande myndigheterna. Enhetlig planläggning främjas ytterligare genom den nya utformningen av statsbidragskungörelsen angående skogsvägarna. Med hänsyn härtill finner fritidsutredningen inte anledning att nu ifrågasätta ytterligare åtgärder för att säkerställa en ändamålsenlig översiktlig planläggning av s. k. fritidsvägar.

Då det gäller detaljplaneringen av det enskilda vägnätet aktualiseras liknande fråga om innebörden i begreppet väg, som behandlats tidigare för det allmänna vägnätets del. I 2 § EVL finns en exemplifierande uppräknings av vad som hör till väg. Paragrafen överensstämmer med ovan återgivna 2 § AVL med undantag av att den inte upptar någon föreskrift om särskild vinterväg. Att EVL ändå är tillämplig även på vinterväg framgår på annat sätt i såväl lagtext som förarbeten (jfr 8 § EVL samt kommentaren till 1 § första stycket EVL i Väglagarna, Stockholm 1958, sid. 165). I den mån det enskilda vägnätet anlitas för fritidstrafik uppkommer följaktligen i tillämpliga delar liknande anspråk på parkerings- och rastplatser m. m., som redovisats ovan beträffande det allmänna vägnätet. Som framgår av det föregående har detta förhållande också understrukits av skogsbruksutredningen, då den framlagt sitt förslag om att iordningställa och öppna vissa skogshuvudvägar för fritidstrafik. Utredningen förutsätter, att frågan om en utvidgning av vägbegreppet i EVL i ifrågavarande avseende kommer att tagas upp i samband med de ändringar i nämnda lag som torde bli en nödvändig följd av vägsakkunnigas förslag till ändringar i lagen om allmänna vägar.

För det enskilda vägnätets del har vägintressentbegreppet också särskilt intresse. I sammanhanget erinras om vad 1960 års naturvårdsutredning anfört i denna fråga (SOU 1962: 36, sid. 359):

Enligt utredningens förslag kommer i framtiden åtskilliga nya nationalparker, naturreservat och naturminnen att bildas och det befintliga beståndet av motsvarande objekt att överses. Man torde allmänt kunna utgå från att flertalet av dessa objekt, om de skall fylla sitt syfte, måste vara tillgängliga med bilväg. För att uppnå detta torde objekten i fråga, om de icke är särskilda fastigheter, böra ges ställning som vägintressent, d. v. s. likställas med fastighet. Vidare torde det med hänsyn till övriga intressenter vid vägen ifråga vara av värde att naturvårdsobjekt formellt kan åläggas en mot dess utnyttjande svarande andel av väghållningskostnaderna. Utredningen förordar därför nu angiven komplettering av 1 § enskilda väglagen.

Frågan om en dylik vidgning av kretsen av vägintressenter synes emellertid lämpligast böra behandlas i samband med nyss berörda, partiella översyn av EVL. Fritidsutredningen anser sig därför inte böra framlägga något eget förslag i ämnet.

8.4. Allmänhetens rätt att färdas med motorfordon på enskild väg

Frågan om allmänhetens rätt att färdas med motorfordon på enskild väg tilldrar sig numera ett betydande intresse. Detta sammanhänger med att pågående snabba utveckling av naturvård, friluftsliv och turism bygger på den ökade rörlighet motorismen medger. För att nå naturområden som ter sig begärliga lämnar man allt oftare det allmänna vägnätet och färdas på enskilda vägar av olika slag. Därmed kommer fritidsintressena i kontakt med näringslivets och den bofasta befolkningens intressen, företrädade av enskilda vägintrössenter. Denna kontakt är inte alltid fri från komplikationer. I vissa fall kan fritidstrafiken på en enskild väg få sådan omfattning, att den innebär ett påtagligt intrång på vägintrössenternas egen arbets trafik, helst som vägen kanske inte är utbyggd till en standard som är anpassad för en sådan trafikökning. Härtill kommer, att det ökade vägs slitaget inte alltid fått en häremot svarande täckning vid statsbidragsgivningen till väghållningen. Liknande och andra skäl har ej sällan lett till att enskild väg avstängts för trafik med motorfordon av utomstående. Ur allmän synpunkt är det emellertid angeläget, att i varje fall sådana enskilda vägar som har särskild betydelse för fritidsändamål också kan hållas öppna för trafik med motorfordon av andra än väghållarna. Det viktigaste medlet för statsmakterna att påverka frågan ligger i statsbidragsgivningen till enskild väghållning.

Obetingad rätt för allmänheten att färdas med motorfordon på enskild väg föreligger på sådana vägar, där årligt underhållsbidrag utgår enligt den av länsstyrelsen tillämpade statsbidragskungörelsen (SFS 793/1952). Såsom villkor för sådant underhållsbidrag gäller nämligen skyldighet för väghållarna att icke utan länsstyrelsens medgivande avstänga vägen för trafik. Detta är fallet med de inledningsvis omnämnda statsbidragsberättigade s. k. byvägarna och vissa andra vägar till en sammanlagd längd av ca 58 000 km. Siffran inkluderar till en mindre del vissa skogsvägar, där kontinuerligt underhållsbidrag utgår på grund av att vägen gör tjänst inte bara som skogsväg utan också har väsentlig betydelse såsom samfärdsled eller utfart för en bebyggelse och har betydande längd eller därför att vägen har väsentlig betydelse för en stor allmänhet eller för trafik av andra än väghållarna. Eftersom det samlade skogsvägnätet som nämnts tidigare har en längd av ca 150 000 km, är det följaktligen en mycket liten del därav som berörs av det kontinuerliga underhållsbidraget.

På grund av att årligt underhållsbidrag utgår i stor utsträckning till enskilda vägar av typen *byvägar* kan man säga, att de större och viktigare enskilda vägarna i den odlade bygden i stora delar av landet är öppna för motortrafik av andra än väghållarna. Det är också möjligt att inom ramen för gällande bidragsförfattning i förekommande fall utöka beståndet av sådana enskilda vägar. Denna möjlighet har ökat nyligen genom ovan-

nämnda kungl. brev den 30.6.1965 om statsbidrag till byggande av enskild väg, som har särskild betydelse för fritidsändamål. Något egentligt behov att med hänsyn till friluftslivets intressen tillskapa nya möjligheter att genom statligt stöd till enskild väghållning vidga allmänhetens rätt till trafik på sådana vägar kan därför knappast sägas föreligga för närvarande.

Beträffande *skogsvägarna* utgår som nämnts årligt underhållsbidrag i mycket ringa utsträckning. Beträffande huvuddelen av skogsvägnätet föreligger följaktligen rätt jämligt 61 § 2 mom. vägtrafikförordningen för väghållarna att avstänga vägen för trafik av utomstående. I vissa delar av landet lär det ändå knappast vara vanligt att avstänga skogsvägarna annat än under sådana »förfallsperioder», då trafik är utesluten av vägtekniska skäl. Om en skogsväg avstänges året runt kan detta också ske av andra skäl än hänsyn till väghållningen. Emellertid har krav rests utpräpade gånger, bl. a. i riksdagen, på en liberalisering i fråga om möjligheten för allmänheten att färdas med motorfordon på de enskilda skogsvägarna. Frågan behandlades av skogsbruksutredningen som utom annat anförde följande (SOU 1963: 71, sid. 30—36):

Någon generell lagbestämmelse som reglerar frågan i vad mån det är tillåtet för envar att begagna befintlig enskild väg — skogsväg eller annan — respektive för vägägaren att avstänga sådan väg för trafik finns inte. I förarbetena till lagen den 3 september 1939 om enskilda vägar diskuterades emellertid spörsmålet och därvid ansågs svensk rättsuppfattning vara att all trafik som medförde fara för skada eller slitage på vägbanan eller avsevärd olägenhet av annat slag med laga verkan kunde förbjudas av vägens ägare. Någon ändring i denna rättsuppfattning har veterligen därefter inte inträtt. Beträffande visst slag av körtrafik har frågan reglerats. I vägtrafikförordningen den 28 september 1951 (61 § 2 mom.) har sålunda uttryckligen stadgats att det beträffande enskild väg ankommer på ägaren av vägen att avgöra om trafik får äga rum där med motordrivna fordon eller visst eller vissa slag av sådana. Det finns också en straffbestämmelse i förordningen som kan tillämpas vid överträdelse av ett av ägaren meddelat förbud i nyssnämnt hänseende.

Av särskilt intresse i förevarande sammanhang är spörsmålet huruvida bindande föreskrifter om upplåtande av enskild väg för allmän trafik kan meddelas i samband med beviljande av statsbidrag till väghållningen. Här må nämnas att av de tidigare nämnda förarbetena till 1939 års lag om enskilda vägar framgår att frågan huruvida i den tilltänkta lagen borde inskrivas skyldighet att upplåta enskild väg för allmänheten då var föremål för övervägande. Ett genomförande av denna tanke skulle uppenbarligen ha inneburit att man brutit med den rättsuppfattning som enligt vad nyss framhållits ansågs gälla på förevarande område. Enighet rådde emellertid om, vad beträffade enskilda vägar utanför tätbebyggt område, att det eventuella intresset av vägnas öppethållande för allmän trafik borde tillgodoses genom fakultativa statsbidrag förenade med skyldighet att hålla vägnas öppna för sådan trafik. Tvångslagstiftning borde däremot inte komma i fråga.

Den bidragsförfattning som närmast är av intresse i nyssberört sammanhang är den i andra kapitlet omnämnda kungörelsen 1952: 793 angående statsbidrag till enskild väghållning. Enligt denna kungörelse skall, som också tidigare framhållits, som villkor för bidrags åtnjutande föreskrivas skyldighet för väghållaren, bland annat, att inte utan länsstyrelsens medgivande avstänga vägen för trafik. I kungö-

relsen 1943: 530 angående statsbidrag till vissa väg- och flottledsbyggnader m. m., vilken som framgår av andra kapitlet är den författning som i främsta rummet reglerar den statliga bidragsgivningen till byggande av skogsvägar, finns ingen motsvarande bestämmelse rörande villkor om vägs öppethållande. Underhållsbidrag till skogsväg kan inte beviljas med stöd av bestämmelserna i denna författning. Om emellertid beträffande en skogsväg något av de villkor är för handen som uppställts för beviljande av underhållsbidrag enligt kungörelsen 1952: 793 angående statsbidrag till enskild väghållning möter intet hinder mot att jämlikt den kungörelsen bevilja underhållsbidrag för skogsvägen. Då skall också i beslutet om bidragets beviljande föreskrivas skyldighet att inte utan länsstyrelsens medgivande avstänga vägen för trafik. Vad nu sagts om skogsvägar till vilka byggnadsbidrag må utgå jämlikt kungörelsen 1943: 530 angående statsbidrag till vissa väg- och flottledsbyggnader m. m. gäller i tillämpliga delar även i fråga om sådana vägar som omfattas av kungörelsen 1940: 599 angående villkor för statsbidrag från anslaget till åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland m. m.

Krav har upprepade gånger rests, bl. a. i riksdagen, på en liberalisering i fråga om möjligheterna för allmänheten att med bil trafikera de enskilda skogsvägarna. Vid 1960 års riksdag väcktes två likalydande motioner (I: 456 och II: 266) vari motionärerna med hänvisning bl. a. till bilismens snabba tillväxt framhöll det som otillfredsställande att skogsvägar avstängdes för biltrafik under en stor del av året. Visserligen kunde avstängning av viss anledning och under vissa begränsade tidsperioder vara nödvändig men beslut om sådan avstängning borde lämpligen fattas efter prövning av länsstyrelsen. Tredje lagutskottet som behandlade motionerna delade emellertid inte motionärernas uppfattning. Utskottet ansåg (utl. nr 20/1960) att det var av avgörande betydelse att de skogsvägar som endast åtnjöt byggnadsbidrag enligt 1943 års kungörelse angående statsbidrag till vissa väg- och flottledsbyggnader m. m. inte byggdes för att motsvara de krav som måste ställas på en allmän trafikled. Om sådana vägar uppläts för allmän trafik skulle följden bli ökade kostnader inte bara för underhåll utan också för vägens anpassning som sådan trafikled. Detta skulle i sin tur leda till berättigade krav på ökade statsbidrag. En dylik utveckling kunde enligt utskottets mening av olika skäl inte anses önskvärd. Utskottet fann därför för sin del motionerna inte böra föranleda någon riksdagens åtgärd vilket också blev riksdagens beslut.

Även vid 1961 års riksdag motionerades (II: 254) i samma syfte som nyss nämnts. Tredje lagutskottet ansåg i avgivet utlåtande (nr 2/1961) över den ifrågavarande motionen att det inte kunde komma i fråga att ålägga de enskilda vägintressenterna att stå kostnaden för det utbyggande av vägarna och det ökade underhåll som en allmän trafik skulle medföra. Utskottet kunde emellertid för det dåvarande inte förorda en ökad statsbidragsgivning av den storleksordning varom det uppenbarligen skulle bli fråga. På utskottets hemställan avslog riksdagen motionen.

Den i inledningen till detta kapitel berörda frågan vid 1962 års riksdag angående allmän trafik å skogsvägar hade sin upprinnelse i två likalydande motioner (I: 233 och II: 286) vari hemställdes att riksdagen måtte besluta att all avstängning av skogsbilvägar skulle prövas av länsstyrelsen och vidare att erforderlig ändring i vägtrafikförordningen vidtogs. Riksdagens tredje lagutskott erinrade i sitt utlåtande (nr 3/1962) över motionerna om att chefen för jordbruksdepartementet nyligen förklarar sig ämna hemställa om bemyndigande att tillkalla särskilda sakkunniga för att verkställa utredning rörande bl. a. bestämmelserna om bidrag till skogsvägbyggnad (den blivande skogsbruksutredningen). Utskottet förutsatte att om en utökad bidragsgivning övervägdes den frågan också uppmärksammades huru-

vida det allmänna borde betinga sig villkor om vägarnas öppethållande. Detta kunde givetvis, framhöll utskottet, komma i fråga endast för vägar vars standard kunde anses fylla kraven på en allmän trafikled och beträffande vilka det allmänna skulle komma att bära en väsentlig del av vägkostnaderna. Utskottet hemställde att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t såsom sin mening ge till känna vad utskottet anfört i anledning av motionerna. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

I två vid 1963 års riksdag väckta likalydande motioner (I: 358 och II: 420) angående underhållsbidrag till vissa skogsbilvägar har jämväl frågan om vägarnas öppethållande för allmän trafik behandlats. Motionerna har jämte jordbruksutskottets utlåtande 1963: 1 överlämnats till utredningen för kännedom.

I en interpellation vid 1963 års riksdag riktades till chefen för jordbruksdepartementet bl. a. frågorna vem som kunde anses behörig att beträda domänverkets skogsvägar och om statsrådet hade för avsikt att vidta sådana åtgärder att detta spörsmål blev nöjaktigt klarlagt ur allmänhetens synpunkt. I sitt interpellations-svar framhöll departementschefen bl. a. att enligt vad han inhämtat som huvudregel beträffande domänverkets vägar gällde att allmänheten skulle tillåtas trafikera vägarna i all den utsträckning som befanns lämplig med hänsyn till allmänhetens trafikbehov, vägarnas beskaffenhet och domänverkets användning av dem. Departementschefen erinrade vidare om att skogsbruksutredningen hade att ta upp till prövning frågan huruvida stöd till skogsvägbyggnad borde förbindas med villkor att allmänheten skulle äga trafikera vägen. Enligt departementschefens mening borde de grunder för rätten att trafikera sådan väg som kunde bli resultatet av utredningens överväganden även tillämpas i fråga om domänverkets vägar. I av-vaktan på detta resultat ansåg departementschefen anledning inte föreligga att vidta åtgärder i det syfte interpellanten efterfrågat.

Även utanför riksdagen har i olika sammanhang framförts tankegångar som för sitt förverkligande förutsatt bl. a. ökade möjligheter till fri trafik på enskilda vägar. 1960 års naturvårdsutredning framlägger i sitt betänkande Naturen och samhället (SOU 1962: 36) synpunkter som ansluter härtill. Naturvårdsutredningen framhåller bl. a. att det är uppenbart att de önskemål som framkommit om en aktivare insats från samhällets sida i fråga om naturvårdspolitikerna numera bärs upp av en mycket bred allmän opinion. Bland de egentliga naturvårdsuppgifterna framstår säkerställandet av naturområden som en primär och omfattande arbets-uppgift. Stor uppmärksamhet måste därvid ägnas områdenas tillgänglighet, bl. a. utrustningen med vägar och parkeringsplatser.

De flesta av skogsvägarna är inte så belägna att de torde kunna anses begärliga som färdvägar för allmänheten. Många av de mindre skogsvägarna är dessutom inte byggda i sådan standard att de lämpar sig för en utökad trafik. Av varje mera varaktig stegring av trafikintensiteten på en väg följer högre underhållskostnader och ökade olägenheter för den skogliga trafiken. Det kan inte vara samhällseko-nomiskt riktigt — oavsett om kostnaderna betalas av samhället eller den enskilde — att investera mera kapital i dylika vägar än som är påkallat med hänsyn till det egentliga trafikintresset av dem. Ur flera olika synpunkter, ordnings-, trafik-, an-svarighets- och vägstandardsynpunkter, synes sålunda ett öppnande av samtliga dessa vägar inte vara lämpligt.

Utredningen finner det dock naturligt att kraven på skogsvägarnas öppethållande för allmän trafik har ökat bl. a. för tillgodoseendet av de starkt expanderande fri-tidsintressena. Även om principiella och praktiska svårigheter finns i fråga om dylika vägars upplåtelse för allmänheten har utredningen därför sökt finna en form

för att tillgodose de önskemål som föreligger. Utredningen föreslår i detta syfte att den allmänna trafiken — fritidstrafiken — kanaliseras till sådana vägar som vid den översiktliga planeringen av skogsvägnätet, vartill utredningen återkommer i sjätte kapitlet, bedöms erforderliga och lämpliga för dylik trafik. Förutsättningen för att vägägarna skall vara skyldiga att hålla ifrågakvarande »fritidsvägar» öppna för allmänheten skall vara att de bereds ersättning i form av statsbidrag för de kostnader av olika slag som är en följd av att vägarna upplåts för fritidstrafiken. I denna kostnad bör även inräknas vederbörandes utgifter för ansvarighetsförsäkring som väghållare. Hur utredningen anser bidragssystemet böra utformas redogörs för i sjunde kapitlet. Utredningen avser med sitt förslag inte att åstadkomma någon rubbning i den alltjämt — enligt vad här tidigare anförts — rådande rättsuppfattningen om förhandenvaron av en principiell rätt för vägägare att om han så önskar avstänga vägen för trafik.

Slutbehandlingen av skogsbruksutredningens förslag framgår av ett ovan återopat avsnitt av statsverkspropositionen år 1965; bil. 11, jordbruksdepartementet, sid. 209—211. I likhet med utredningen och flertalet remissinstanser ansåg departementschefen att det är angeläget, att skogsvägar i större utsträckning än som nu är fallet blir tillgängliga för trafik av allmänheten med motorfordon. Av vad utredningen anförts framgår dock, att sådan trafik bl. a. medför högre standardkrav på vägarna och ökat ansvar för väghållarna. Utredningen synes till följd härav anse, att det ej lämpligen som ett allmänt villkor för bidrag av nuvarande storlek till skogsvägbyggnad bör krävas, att väg hålls öppen för allmän trafik. Denna uppfattning godtog av departementschefen. I stället infördes fr. o. m. den 1.7.1965 den tidigare beskrivna anordningen med förhöjt byggnadsbidrag till vissa skogshuvudvägar, som har särskild betydelse för fritidsändamål, varvid till villkoren för det förhöjda bidraget fogas förbindelse att icke utan länsstyrelsens medgivande avstänga vägen för trafik.

Sammanfattningsvis gäller att endast en mindre del av landets skogsvägnät är öppet för allmän trafik av det skälet, att årligt underhållsbidrag utgår. I verkligheten är emellertid betydligt större delar av samma vägnät ändock tillgängliga för trafik av andra än väghållare. Detta sammanhänger med att skogsägare i åtskilliga fall inte funnit anledning avstänga sina skogsvägar annat än där särskilda skäl föranleder därtill, trots att årligt underhållsbidrag ej utgår. För statsskogarnas del regleras frågan genom bestämmelser i domänverkets reglementssamling kap. N 19, som avhandlar allmänhetens rätt att trafikera verkets bilvägar. I nu gällande lydelse innebär huvudregeln här, att *allmänheten skall tillåtas trafikera domänverkets bilvägar* i all den utsträckning jägmästaren (revirförvaltaren) finner lämpligt med hänsyn till trafikbehovet samt till vägarnas beskaffenhet och verksamheten inom förvaltningen. Förbud för obehöriga att med motorfordon trafikera väg skall utfärdas endast om särskilda skäl föranleder därtill. Dessa skäl är av tre slag, nämligen a) om vägen befinner sig i så bristfälligt skick eller eljest är av sådan beskaffenhet, att trafik med ifrågakvarande fordon

bedömes vara förenad med risk, b) om vägen bedömes kunna taga skada av trafiken samt c) om trafiken medför avsevärd olägenhet för verksamhet bedriven på eller i anslutning till vägen. Bland skogsbolagen förekommer också exempel på liknande behandling av trafikfrågorna på bolagens bilvägar. Inom privatskogsbruket är det i vissa delar av landet knappast vanligt att avstänga skogsvägarna annat än under vägarnas »förfallsperioder». För alla skogsägarkategorier lär för övrigt gälla, att effektiv avstängning av skogsväg — exempelvis genom låst grind eller bom — knappast kan tillämpas utan vissa olägenheter för vägintressenternas egen arbetstrafik. I sammanhanget erinras också, att domänverket och vissa andra markägare i en del fall håller skogsvägar öppna för att bereda allmänheten tillfälle till kortfiske i för ändamålet iordningställda fiskevatten eller till annat friluftsliv inom vägarnas båtnadsområden.

Med hänsyn till det enskilda skogsvägnätets utomordentliga betydelse för allmänhetens rörliga friluftsliv är det värdefullt, att markägarna där så är möjligt håller dessa vägar öppna för sådan trafik. I sammanhanget erinras, att om den därav förorsakade trafikökningen får tillräcklig omfattning, kommer automatiskt förutsättningar att föreligga för statsbidrag enligt SFS 193/1952 till istandsättningsarbeten och årligt underhåll. Utredningen erinrar i sammanhanget om den fr. o. m. budgetåret 1965/66 införda möjligheten att bevilja byggnadsbidrag till skogshuvudväg, som har särskild betydelse för fritidsändamål.

Med hänsyn till att hela frågan om skogsvägnätets öppnande för fritids- trafik behandlats på ett positivt sätt så sent som av 1965 års riksdag, finner fritidsutredningen inte anledning att nu framlägga nya förslag i detta ämne. Det är som nämnts tidigare i stället angeläget, att de nya bestämmelserna provas i praktiken innan frågan övervägs på nytt.

8.5. Renhållning längs allmänna vägar

8.5.1. Nedskräpningens omfattning

Med pågående utveckling av friluftsliv och turism följer en ökad nedskräpning i naturen. Även om denna nedskräpning ibland får sådan omfattning, att den utgör ett allvarligt problem för landskapsvården, är företeelsen dock i första hand ett ordningsproblem och även ett sanitärt problem längs allmänna vägar samt rastplatser och utflyktsmål i anslutning till sådana vägar.

Den nedskräpning inom och utom vägområdet som förorsakas av trafikanter är ofta betydande. En del av skräpet hamnar i vägdikena och blandas där med sandningssand, slitlagergrus från grusbana, växtlighet m. m. Detta skräp kommer i allmänhet att avlägsnas i samband med den regelbundna

dikesrensning, som ingår i vägunderhållet. På och invid uppställningsplatser, rastplatser och parkeringsplatser uppstår särskilda problem. Kvantiteten avfall på marken (glas, konservburkar, plastförpackningar, matrester, papper etc.) blir här betydande och förekommer, trots att papperssäckar eller sopkärl för uppsamling av avskräde numera finns uppsatta på flertalet sådana platser. Avskräde förekommer såväl inom vägområdet som i terrängen vid sidan av rastplats eller annat vägområde.

Ett specialfall utgör den tömning av hushållssopor, emballage m. m. i av vägförvaltningen uppsatta sopkärl, som förekommer särskilt i närheten av fritidsbebyggelse utan ordnad sophämtning. I regel utföres denna tömning av fritidsbostadsinnehavare, som återvänder från berört område till hemorten. Ett beklämmande inslag i nedskräpningen är den omfattande förorening med exkrementer, som på sina håll förekommer längs allmänna vägar. En speciell men mycket påtaglig form av nedskräpning utgör slutligen ansamlingar eller enstaka exemplar av bilvrak och skrotbilar.

Inte minst med tanke på att nedskräpningen numera innefattar ett betydande inslag av oförstörbar förpackningsmaterial (glas, porslin, plast) är det angeläget, att effektiva motåtgärder vidtas. Frågan om renhållning längs allmänna vägar tangerar tre skilda verksamhetsområden, nämligen väghållning, naturvård och hälsovård. Det finns därför anledning undersöka om och i vad mån renhållning längs allmänna vägar enligt gällande rätt innefattas i dessa verksamheter.

8.5.2. Gällande rätt

I vad avser *väghållning* tilldrar sig härvidlag 5 § AVL särskilt intresse. Paragrafen som reglerar omfattningen av vägunderhåll har följande lydelse:

Väg skall hållas i ett för samfärdseln tillfredsställande skick.

Till underhåll av väg räknas dels åtgärd för vägs vidmakthållande i fargillt skick, såsom påförande av väghållningsämnen, vägbanans jämnande, dikesrensning, underhåll och istandsättning av bro eller färja samt ombyggnad av trumma, dels uppsättande av skyddsvärn, vägmärke eller annan dylik anordning, såvida åtgärden ej företages i samband med vägens byggande, dels ock öppnande och stängande av rörlig bro samt drift av färjan.

Vintertid omfattar underhåll av väg även arbete för att hålla vägbanan till erforderlig bredd fri från hinder av snö och is samt för dess utmärkande, där så tarvas, så ock sandning ävensom åtgärd för vägbanans bättrande genom påskottning av snö, där å kortare sträckor till följd av ojämn snösamling uppstått menföre, som med hänsyn till samfärdselns art och omfattning är till avsevärd olägenhet. Å länsstyrelsen ankommer att bestämma, huruvida väg skall hållas fri från hinder av snö och is i den omfattning, som kräves för biltrafik, eller allenast i den utsträckning, som erfordras för samfärdse med åkdon framfört av dragare.

I lagens beskrivning av vad som räknas till vägunderhåll saknas renhållning. I kommentaren utvecklas saken närmare (A. Bexelius—V. Körlof, *Väglagarna*, Stockholm 1965, sid. 32):

Underhåll av väg omfattar icke renhållning. Med avseende å gränsdragningen mellan underhåll och renhållning — en gräns som ofta är svår att draga — må framhållas, att allt underhållsarbete syftar till att vidmakthålla väg eller gata i ett för samfärdseln tillfredsställande skick och att vintertid bereda trafiken framkomstmöjlighet på den allmänna trafikleden. Åtgärd, som avser att avlägsna sanitära olägenheter o. d., räknas som renhållningsarbete. För den egentliga landsbygden har gränsdragningen mellan underhåll och renhållning mindre betydelse. De grundläggande bestämmelserna i denna paragraf om vad som är att hänföra till underhåll ha avfattats främst med tanke på förhållandena på landsbygden. I KBr den 3 dec. 1943 till VoVStn med anvisningar rörande den allmänna våghållningen i de städer och stadsliknande samhällen, där kronan är våghållare, ha beträffande underhållets avgränsning mot renhållning meddelats vissa föreskrifter med hänsyn till de speciella förhållandena i städer och samhällen.

Till renhållning bör räknas bortskaffande av sand, som kan hava påförts vintertid till motverkande av halka. Medan reparation av rännstensbrunn och övriga för vägs eller gatas avvattning utförda anordningar är att anse såsom underhållsarbete, har rensning och upptining av rännstensbrunn och från denna utgående ledning hänförs till renhållning. Rännstensbrunnens uppgift är visserligen att förmedla vattenavrinning från vägen. Rensningsarbetet är emellertid till sin natur ett renhållningsarbete, vars utförande av stads eller samhälles renhållningsorgan måste anses praktiskt lämpligt. Se vidare förenämnda KBr och NJA 1949: 561.

Lerbeläggning, som avsatts å vägbanan vid körningar från åker och som efter nederbörd gjort vägbanan hal, har icke ansetts innebära sådan fara för trafiken att våghållaren på grund av underlåtenhet att utan dröjsmål bortskaffa den efterst sin skyldighet att hålla vägen i fargillt skick (NJA 1946: 407).

Av det anförda framgår, att begreppet vägunderhåll inte innefattar renhållning. Att vägförvaltningen ändock i stor utsträckning ordnar med utplacering och tömning av papperssäckar eller sopkärl för uppsamling av avskräde beror följaktligen inte på något föreläggande härom i väglagstiftningen.

Såvitt angår naturvård är 23 och 24 §§ 1964 års naturvårdslag (NVL) av intresse i förevarande sammanhang. Paragraferna innehåller särskilda bestämmelser till skydd mot nedskräpning och har följande lydelse:

23 §.

Envar skall tillse att han ej skräpar ned i naturen med plåt, glas, plast, papper, avfall eller annat, så att därav kan uppkomma otrevnad eller skada för annan.

24 §.

Har på viss plats i naturen skräpats ned eller eljest osnyggats och kan därav för närboende eller andra uppkomma obehag av någon betydenhet eller skada till person eller egendom, äger länsstyrelsen förelägga den som vållat eller eljest är ansvarig för nedskräpningen eller osnyggandet att iordningställa platsen samt vidtaga erforderliga förebyggande åtgärder för framtiden.

Vad nu sagts skall dock ej gälla, där enligt särskilda föreskrifter frågan om platsens iordningställande skall prövas i annan ordning.

Bestämmelserna innebär att på visst sätt kvalificerad nedskräpning är kriminaliserad och kan medföra påföljd för den skyldige i två hänseenden. 23 § innebär ett förbud mot nedskräpning, och ett åsidosättande av detta förbud kan enligt 37 § sista stycket NVL straffas med dagsböter. Förseelsen faller under allmänt åtal.

24 § ger länsstyrelsen befogenhet förelägga den som vållat eller eljest är ansvarig för nedskräpningen eller osnyggandet att iordningställa platsen samt vidta förebyggande åtgärder för framtiden.

Principiellt innehåller NVL alltså en tillfredsställande reglering av nedskräpningsfrågan i allmänhet, varvid den här behandlade nedskräpningen längs allmänna vägar inkluderas. Bestämmelserna får dock ringa effekt i praktiken på grund av svårigheten i flertalet fall att påträffa den skyldige. Genom riksdagens skrivelse nr 371 år 1964 till Konungen i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till naturvårdslag m. m., dels i ämnet väckta motioner, har riksdagen anhållit, att en utredning verkställas angående myndighets ansvar för undanskaffande av skräp i fall, där den skyldige ej anträffas.

Till frågan i vad mån reglerna om *hälsovård* kan ha betydelse för bekämpning av nedskräpningen längs allmänna vägar antecknas här följande.

1958 års hälsovårdsstadga reglerar i ett sammanhang omgivningshygien i hela riket utan åtskillnad mellan land och stad. Att för vissa orter med utpräglad tätbebyggelse erfordras strängare föreskrifter angående sanitära förhållanden än för riket i övrigt beaktas i stadgan på det sättet, att den innehåller skärpta bestämmelser för s. k. hälsovårdstäter.

Med hälsovårdstätort avses område för vilket fastställts stadsplan eller byggnadsplan. Genom antagande av lokal hälsovårdsordning kan dels tätortsbestämmelsernas tillämpningsområde utvidgas att omfatta område utanför fastställd detaljplan och dels hälsovårdsnämnd tilldelas befogenhet medge undantag från samma bestämmelser.

Såvitt angår fråga om renhållning längs allmänna vägar tilldrar sig hälsovårdsstadgans bestämmelser för den egentliga landsbygden särskilt intresse och då främst den inledande 1 § som fastslår, att på kommun ankommer att handha allmänna hälsovården inom kommunen. Begreppet allmän hälsovård klarläggs i ett uttalande av departementschefen i prop.

Någon definition av begreppet »allmän hälsovård» har icke antagits i författningstexten. Begreppet ansluter sig nära till vad som numera, t. ex. av den förut nämnda kommittén för översyn av hälso- och sjukvården i riket, betecknas som omgivningshygien. Något mer påtagligt behov av en allmän definition i författningstexten kan enligt mitt förmenande knappast anses föreligga, då de olika författningsbestämmelserna torde ange begreppets innehåll i olika avseenden. Såvitt jag har mig bekant har det ej heller i praxis framkommit några gränsdragnings-svårigheter avseende begreppet »allmän hälsovård». I anledning av yppad tveksamhet hos vissa remissinstanser vill jag dock understryka, att hälsovårdsstadgans be-

stämmelser — såsom även framgår av vad hälsovårdsstadgekommittén anfört — i första hand tager sikte på hälsotillståndet bland människor, även om vissa av dem indirekt blir till gagn också för hälsotillståndet hos t. ex. en djurbesättning på en lantgård. I allmän hälsovård måste anses ingå såväl förebyggande och undanröjande av vad som kan betecknas som sanitär olägenhet för människor som en fortlöpande höjning av den allmänna hygieniska standarden.

Härav framgår att kommunen i princip är ansvarig för renhållning i den mån åtgärder erfordras för att antingen förebygga sanitär olägenhet eller också avhjälpa sådan olägenhet som redan uppkommit. Skyldigheten i fråga torde åvila kommunen i den mån den inte på grund av särskilda bestämmelser åvilar annan, vilket f. n. ej synes vara fallet beträffande vägområden.

Enligt hälsovårdsstadgan åligger det vidare den enskilde, främst fastighetsägaren, att uppsamla och omedelbart bortforsla eller förvara orenlighet och avfall vid bebyggelse, så att sanitär olägenhet inte uppstår. Kommuns skyldighet att anordna allmän avstjälningsplats eller allmän destruktionsanläggning innefattas i dess allmänna åligganden avseende hälsovården enligt 1 § hälsovårdsstadgan. På grund härav var avfallsdestruktion tidigare helt skattefinansierad och följaktligen avgiftsfri för den enskilde. Genom en nyligen stiftad lag om kommunala renhållningsavgifter (SFS 54/1965) har emellertid från 1 januari 1966 införts rätt för kommun att inom hälsovårdstätort eller eljest område med hälsovårdsordning ta ut avgift av enskilda inte bara som hittills för hämtning av orenlighet och avfall utan också för oskadliggörande av avfallet på avstjälningsplatser och i sopförbränningsanläggningar.

De enskildas ansvar för renhållning enligt hälsovårdsstadgan vid bebyggelse avser närmast den permanent eller tillfälligt bosatta befolkningen i kommunen och främst fastighetsägarna.

Den med fritidstrafiken förenade nedskräpningen eller föroreningen längs allmänna vägar förorsakas emellertid som regel av främmande människor utan markägarnas vetskap. Vid sådant förhållande kan markägarna rimligtvis inte göras ansvariga. I den mån nedskräpningen medför eller kan beräknas komma att medföra sanitär olägenhet och den skyldige ej kan anträffas faller det följaktligen enligt 1 § hälsovårdsstadgan på kommun att ombesörja erforderliga renhållningsåtgärder.

8.5.3. Utredningens förslag

Vid behandlingen av frågan, hur renhållningen bör vara ordnad längs allmänna vägar, bortser fritidsutredningen i det följande från allmänna vägar inom städer och samhällen, där frågan är reglerad i särskild ordning. Då det gäller renhållningen längs övriga allmänna vägar, finns det anledning göra åtskillnad på det egentliga vägområdet å ena sidan samt marken utanför vägområdet å andra sidan.

Det egentliga vägområdet disponeras som nämnts med vägrätt, som är en till tiden obegränsad rätt för det allmänna att med företrädare framför alla sakrättsägare använda marken till allmän väg. Den ojämförligt större delen av de trafikanter, som förorsakar nedskräpningen, har ingenting att skaffa med den kommun, där nedskräpningen äger rum. Med hänsyn till det anförda är det rimligt, att det primära ansvaret för renhållningen, såvitt angår allmänt vägområde, uppbäres av det allmänna, företrätt av vägförvaltningen. Fritidsutredningen anser därför, att *renhållning av allmänt vägområde på landsbygden bör ombesörjas av väghållaren*. Utredningen vill framhålla angelägenheten av att sådan renhållning i förebyggande syfte innefattar inrättande i tillräcklig omfattning av sanitära anläggningar samt anordningar för uppsamling av skräp och avfall. Den mycket viktiga kontinuerliga skötseln av sådana anläggningar eller anordningar liksom övrig renhållning inom vägområdet kan enligt utredningens mening ombesörjas på olika sätt. Den kan utföras av vägförvaltningens egen personal eller — om detta ej befinnes ändamålsenligt — efter avtal härom uppdras till kommun eller entreprenadföretag. I fall där övergivna bilvrak eller skrotbilar påträffas inom allmänt vägområde, lär bortforslingen förutsätta samverkan med polismyndigheten i orten.

Vid underhandskontakt med 1960 års vägsakkunniga har utredningen erfarit, att vägsakkunniga kommer att framlägga förslag i nu berörda fråga.

Då det gäller mark längs allmänna vägar utanför det egentliga vägområdet är frågan om ansvaret för renhållningen komplicerad. Även här är det uppenbarligen vägtrafikanterna, som är skyldiga till den ojämförligt största delen av nedskräpningen. Trots detta är det — bl. a. av praktiska skäl — uteslutet att lägga ett primärt ansvar för renhållningen på väghållaren. Det är för övrigt sannolikt, att en välordnad renhållning inom allmänt vägområde kommer att indirekt påverka nedskräpningen utanför vägområdet på det sättet, att den minskar väsentligt. Det bästa sättet för kronan i egenkap av väghållare att bekämpa den tilltagande nedskräpningen längs allmänna vägar är följaktligen att ombesörja en effektiv renhållning av det egentliga vägområdet.

Som nämnts tidigare innehåller naturvårdslagen en principiellt tillfredsställande reglering av nedskräpningsfrågan i allmänhet, varvid den här behandlade nedskräpningen längs allmänna vägar inkluderas. Därvid lägges ansvaret för renhållningen på den skyldige, d. v. s. den som vållat nedskräpningen. Att naturvårdslagen ändock får en ringa effekt i praktiken sammanhänger som nämnts med svårigheten i flertalet fall att påträffa den skyldige. Det är nu angeläget, att detta spörsmål snarast möjligt får en tillfredsställande lösning.

Den närmast till hands liggande utvägen är att såvitt möjligt skärpa tillämpningen av naturvårdslagens nedskräpningsregler. På denna punkt måste *polisens kontinuerliga trafikövervakning* tillmätas stor betydelse. I

samband med denna verksamhet bör övas tillsyn över trafikanternas efterlevnad av gällande nedskräpningsförbud. Enligt fritidsutredningens mening är det angeläget, att polisen ges resurser att bedriva denna del av övervakningen på vägarna effektivt. Det är också angeläget, att regionala och lokala naturvårdsorgan underlättar polisens tillsynsverksamhet på alla sätt. Detta sker inte minst genom att uppenbara överträdelser av nedskräpningsförbudet snarast möjligt anmäles till polismyndigheten i orten samt att anmälan såvitt möjligt kompletteras med uppgifter av betydelse för åtalsfrågans handläggning.

Även om övervakningen skärps så långt det är möjligt, kommer trafiken på det allmänna vägnätet säkerligen ändå att föranleda nedskräpning utanför vägområdet i åtskilliga fall, där den skyldige ej kan anträffas. Ett primärt ansvar för renhållningen åvilar i dessa fall som nämnts vederbörande kommun endast i den mån åtgärder erfordras för att antingen förebygga sanitär olägenhet eller också avhjälpa sådan olägenhet som redan inträffat. I övrigt är frågan oreglerad i gällande rätt. Som framgår av det föregående har 1964 års riksdag begärt en särskild utredning angående myndighets ansvar för undanskaffande av skräp i fall, där den skyldige ej anträffas. Detta spörsmål faller följaktligen utanför ramen för fritidsutredningens uppdrag.

Eftersom ansvaret för renhållningen längs allmänna vägar är splittrat eller oklart, utgör *samverkan mellan berörda myndigheter och organisationer* en så mycket mera angelägen och värdefull arbetsform då det gäller att motverka nedskräpning eller vidtaga åtgärder för avstädning. Fritidsutredningen rekommenderar därför, att sådan samverkan — som torde vara lättare att få till stånd sedan ansvarsfrågan reglerats lagstiftningsvägen — etableras i den utsträckning så befinnes möjligt och lämpligt med hänsyn till lokala förhållanden. Ett bra exempel på sådana arbetsformer utgör de arbetsgrupper, som inrättades år 1961 i kommunerna i Kopparbergs län och som alltjämt är verksamma där. Dessa arbetsgrupper består av representanter för den kommunala hälsovårdsnämnden samt de lokala polis- och vägmyndigheterna och samarbetar i förekommande fall med turistorganisationer och hembygdsföreningar. Ett annat föredömligt exempel på samverkan mellan statliga och kommunala organ i bekämpandet av nedskräpningen omnämnes här, även om det ligger vid sidan av problemet om nedskräpningen längs allmänna vägar på landsbygden. Här åsyftas polisledningens i Stockholm A-order nr 175 den 17.8.1965 beträffande uppställda fordon. Enligt denna order kan övergivet fordon på allmän plats efter utredning och beslut av chef för vaktdistrikt behandlas som renhållningsobjekt samt bortforslas och nedskrotas. Verkställigheten ombesörjes av Stockholms stad.

Avslutningsvis vill fritidsutredningen understryka betydelsen av en *kontinuerlig upplysnings- och propagandaverksamhet* på bred front och riktad

mot nedskräpning i naturen över huvud taget. Det måste göras klart för alla, att nedskräpning vållar obehag eller skada till person eller egendom och att den är en brottslig gärning, som kan medföra påföljd i judiciell och administrativ ordning. I den mån en sådan upplysnings- och propaganda-verksamhet når resultat, kommer sannolikt den största effekten att kunna inregistreras i form av minskad nedskräpning längs allmänna vägar, där de största olägenheterna nu är för handen. Det är en uppgift inte bara för myndigheter och organisationer, utan också för skola och hem att föra frågan framåt. Verksamheten förekommer redan, men tydligen inte i tillräcklig omfattning och tillräckligt slagkraftigt och uthålligt. Den för ett par år sedan på initiativ av Svenska naturskyddsföreningen igångsatta rikskampanjen »Håll naturen ren» har uppenbarligen avsett vissa positiva resultat. Men den måste följas upp av regionala och lokala aktioner. Ett bra exempel på sådan verksamhet utgör den våren 1965 startade aktionen mot nedskräpning i Malmöhus län under mottot »Håll Skåne rent». Särskilt i vad avser nedskräpning längs allmänna vägar faller ett särskilt ansvar för upplysningsverksamheten bland motortrafikens utövare på deras egna organisationer.

KAPITEL 9

Stödet till friluftsförbund och organisationerna

9.1. Nuvarande förhållanden

Medlen på *friluftsfonden* har förutom för sitt huvudändamål, stöd åt friluftsanläggningar, i icke obetydlig omfattning använts för stöd åt verksamhet inom vissa organisationer. Enligt den till riksdagsberättelserna fogade redovisningen av beviljade bidrag ur friluftsfonden uppgick anläggningsstödet år 1964 till 2 078 160 kronor samt stödet till lägerverksamhet, kursverksamhet och administration m. m. till 283 500 kronor. Motsvarande belopp för år 1965 är resp. 1 522 000 kronor och 428 000. Det finns här anledning att redovisa hur organisationsstödet närmare fördelats. Utredningen skiljer därvid av praktiska skäl mellan å ena sidan lägerverksamhet och å andra sidan kursverksamhet, administration m. m.

Organisation:	Bidragsbelopp kr	
	1964	1965
<i>Lägerverksamhet</i>		
Frälsningsarmén, Stockholm	8 000	8 000
KFUK:s riksförbund, Stockholm	1 000	1 000
KFUM:s triangelförbund, Stockholm	3 000	3 000
Svenska scoutrådet, Stockholm	26 500	26 500
Sveriges flickscoutråd, Stockholm	21 000	21 000
Unga Örnars riksförbund, Stockholm	14 000	14 000
Summa	73 500	73 500
<i>Kursverksamhet, administration m. m.</i>		
Skidfrämjandet	95 000	¹ 160 000
Reso	² 15 000	83 000
Riksorganisationernas campingkommitté	55 000	65 000
Svenska naturskyddsföreningen	35 000	35 000
Svenska scoutförbundet	10 000	—
Sveriges Dövas riksförbund	—	2 000
Fiskefrämjandet	—	10 000
Summa	210 000	355 000

¹ Det här redovisade beloppet hänför sig ej endast till verksamheten för 1965. Under budgetåret 1964/65 utgick i bidrag 83 000 kronor och under budgetåret 1965/66 95 000 kronor. Jfr sid. 94.

² För verksamheten under året har utbetalats sammanlagt 90 000 kronor.

Emellertid utgår även ur *idrottsfonden* vissa bidrag till organisationer, som jämte annat arbetar inom friluftslivets område. För fullständighetens skull och för att möjliggöra en jämförelse med de inom idrotten tillämpade normerna återges därför nedan utdrag av förteckningen över beviljade bidrag åren 1964 och 1965.

Organisation m. m.	Bidragsbelopp kr	
	1964	1965
<i>Skidfrämjandet</i>		
Kursverksamhet	7 500	—
Ungdomsidrott	67 000	67 000
Kursverksamhet m. m.	137 500	132 500
Administration	—	27 500
Summa	212 000	227 000
<i>Diverse andra organisationer</i>		
a) <i>bidrag till ungdomsidrott</i>		
Förbundet Vi unga, Södertälje	10 000	10 000
KFUM:s och KFUK:s riksförbund, Stockholm	6 000	6 000
Nationaltemplarordens ungdomsförbund, Kristinehamn	11 000	11 000
Riksförbundet Sveriges 4 H, Stockholm	44 000	44 000
Riksförbundet Sveriges ungdoms- och hemgårdar, Stockholm	12 000	12 000
Svenska frisksportarförbundet, Stockholm	4 000	4 000
Svenska missionsförbundets ungdom, Stockholm ..	19 000	19 000
Svenska scoutförbundet, Stockholm	9 000	9 000
Sveriges storloge av IOGT, Stockholm	17 000	17 000
Unga Örnars riksförbund, Stockholm	67 000	67 000
Summa	199 000	199 000
b) <i>bidrag till organisationernas allmänna verksamhet m. m.</i>		
	Bidragsbelopp kr	
	1964	1965
Centralkommittén för fältsport	15 000	15 000
De vanföras riksförbund (De handikappades riksförbund)	90 000	150 000
Organisationskommittén för skolungdomens fjällfärder	26 000	26 000
Riksföreningen för simningens främjande	45 000	55 000
Svenska gymnastikförbundets gymnastikfolkhögskola å Lillsved	40 000	50 000
Svenska livräddningssällskapet	15 000	20 000
Sveriges akademiska idrottsförbund	50 000	—
Sveriges Dövas idrottsorganisation	18 000	90 000
Summa	299 000	406 000

Av materialet framgår, att vissa organisationer stöds av båda fonderna. Detta gäller framför allt Skidfrämjandet, men även exempelvis scoutrörelsen, KFUM och Unga Örnar. Det bör erinras om att i vissa fall stöd även utgår till många organisationer ur anslag på ecklesiastikdepartementets huvudtitel, exempelvis anslagen för utbildning av ungdomsledare, bidrag till ungdomens fritidsverksamhet och bidrag till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. Vidare utbetalas från det under naturvårdsverksamhet på jordbruksdepartementets huvudtitel redovisade anslaget Bidrag till naturvårdsupplysning m. m. bidrag till bl. a. Svenska naturskyddsföreningen (budgetåret 1965/66 med 115 000 kr). Denna förening åtnjuter även bidrag för sin verksamhet ur jaktvårdsfonden (budgetåret 1964/65 med 130 000 kr).

9.2. Utredningens synpunkter och förslag

Utredningen har tidigare berört friluftorganisationernas roll för friluftslivets utveckling (del II, sid. 288). Därvid påpekades, att utredningen i stort sett begränsat sina förslag rörande samhällets uppgifter på området till insatser rörande lokalisering, översiktlig planering, detaljplanering, markpolitik samt en rad miljöbefrämjande åtgärder i övrigt. I nu förevarande betänkande framläggs vidare förslag om ett väsentligt utbyggt statligt stöd till anläggningar för det rörliga friluftslivet. Däremot har utredningen förutsatt, att det utökade och intensifierade friluftsliv, som av alla tecken att döma förestår här i landet, i övrigt skall uppbäras och utvecklas av medborgarna själva och de organisationer de väljer att tillhöra. Det ligger i sakens natur, att organisationerna härigenom får ett stort ansvar och att det ligger i hela samhällets intresse att se till att de får verka under gynnsamma betingelser. Utformningen av stödet möter emellertid vissa svårigheter, som utredningen tidigare påpekat, dels därför att organisationerna är så talrika, dels därför att de har inbördes övertäckande arbetsområden och dels därför att de inbördes konkurrerar om medlemmar eller aktiviteter. För att stödet i framtiden skall få största möjliga effekt ur allmänhetens synpunkt, bör det enligt utredningens uppfattning koncentreras till organisationer med riksomfattande verksamhet, som har någon viktig gren av friluftslivet som huvuduppgift eller väsentligt inslag i verksamheten. Organisationer, som vid sidan av en huvuduppgift av helt annat slag även ägnar sig åt viss friluftsverksamhet, bör hänvisas till andra förekommande stödmöjligheter. Avgörande för stödets omfattning bör vidare vara vederbörande organisations faktiska kompetens och möjligheter att lämna allmänheten — alltså inte enbart organisationsmedlemmarna — en *service* på friluftslivets område. Med hänsyn till det allmänna mönstret för organisationen av samhällets insatser på en kommunal, regional och central nivå får det förutsättas, att riksorganisationer med väl utbyggda lokalavdelningar har större möjligheter att göra insatser än andra typer av huvudmän.

Organisationernas service gentemot medlemmar och allmänhet kan ta sig många uttryck. Praktiskt taget varje organisation lämnar *information* om olika saker av intresse inom dess verksamhetsfält genom sammanträden, tidskrifter, årsböcker, broschyrer o. dyl. En del går längre och anordnar exempelvis särskilda *kurser* för olika grenar inom friluftslivet. I sin mest utvecklade form har organisationen knutit till sin verksamhet en stab av *instruktörer* eller *konsulenter* verksamma inom olika arbetsfält. Denna väl utbyggda serviceorganisation torde bli allt vanligare i framtiden, eftersom man numera icke längre kan bygga på enbart frivilliga arbetsinsatser inom ideella organisationer. Man torde enligt utredningens mening få räkna med väsentligt utbyggda insatser i fråga om sistnämnda slag av service. Friluftslivet kräver på många områden kunskap, färdigheter och träning, som enklast meddelas av specialister.

Det har tidigare varit vanligt att ideella organisationer ägt och förvaltade friluftsanläggningar, som ställts till förfogande för medlemmar och allmänhet. Denna företeelse tycks nu i vad gäller näranläggningar vara under avveckling, och huvudmannaskapet går i stället mer och mer över till kommuner. I några fall har de organisationsägda anläggningarna gått över till mera renodlade affärsföretag. Utredningen räknar alltså inte med att det i framtiden blir någon väsentlig uppgift för organisationerna att äga och förvalta friluftsområden eller anläggningar. Däremot kan de få stor uppgift att biträda med driften av kommunägda anläggningar. Denna gren av verksamheten torde dock böra ordnas så, att organisationerna får full kostnads-täckning för sina tjänster.

Ett visst område, där allmänheten f. n. efterfrågar en utbyggd service, är samlad information om de friluftsanläggningar av olika slag och de aktiviteter, som organiserats inom en region eller hela landet. Man får nu gå till ett otal olika källor för att samla de nödvändigaste upplysningarna. Enligt utredningens uppfattning bör denna uppgift angripas av friluftorganisationerna i samverkan inbördes och med turistorganisationerna.

I den överblick som lämnats i föregående avsnitt över de senaste årens stöd till olika friluftorganisationer ingår visserligen flera av de ledande organisationerna på området, men där saknas uppenbarligen också organisationer med mycket väsentliga uppgifter. Endast en av sportfiskeorganisationerna är representerad och med ett relativt ringa belopp; båtsporens organisationer är över huvud icke representerade, ej heller Svenska turistföreningen. Kretsen av bidragsmottagare bör uppenbarligen vidgas för att ernå en jämnare satsning på friluftslivet i hela dess bredd.

Utredningen har särskilt diskuterat, om det skulle vara möjligt att uppnå en klarare gränsdragning mellan friluftsfonden å ena sidan och idrottsfonden och andra stödformer å andra sidan i nu förevarande avseende, bl. a. för att undvika att stöd utgår från flera olika håll till samma organisation för enahanda eller liknande ändamål.

Motsvarande frågeställningar föreligger inom 1962 års ungdomsutredning och torde komma att aktualiseras inom 1965 års idrottsutredning.

Utredningen vill till en början ta upp en begränsad fråga, nämligen stödet till s. k. lägerverksamhet. Under 1964 och 1965 lämnades ur idrottsfonden bidrag till sex olika organisationer med sammanlagt 73 500 kronor. Medlen har huvudsakligen använts för stipendier samt inköp av tält och annan utrustning. Alla organisationerna får sägas ha annan huvuduppgift än att befrämja allmänhetens friluftsliv. Enligt utredningens uppfattning bör stödet ur friluftsfonden för detta ändamål avse bidrag till iordningställande av ett lämpligt antal lägerplatser i landet. Dessa lägerplatser torde enklast anordnas på ett sådant sätt att vissa gemensamhetsanordningar till andra anläggningar kan utnyttjas. Medel härför har även beräknats under p. 6.7. (sid. 151). Det stöd som organisationerna härutöver må vara i behov av torde böra lämnas från vederbörande anslag till ungdomens fritidsverksamhet eller ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. Därmed torde stödändamålet lägerverksamhet kunna utgå ur friluftsfonden.

Ett särskilt stöd till Sveriges Dövas riksförbund över friluftsfonden synes ur utredningens allmänna utgångspunkter knappast kunna försvaras med mindre en lång rad andra organisationer med liknande behjärtansvärda ändamål bereddes ett liknande stöd. Utredningen är av samma skäl tveksam om scoutrörelsen skall stödjas över friluftsfonden. Det vore otvivelaktigt mest logiskt, att denna verksamhet finge hela sitt stöd enligt de gängse normerna för ungdomsverksamheten.

Utredningen har tidigare påpekat, att Svenska naturskyddsföreningen erhåller sitt väsentligaste statliga stöd från naturvårdsanslag och jaktvårdsfonden. Det synes därför ur redovisningssynpunkt mindre lämpligt, att stöd även lämnas via friluftsfonden. Detta stöd bör därför utgå.

Vad utredningen har anfört om Sveriges Dövas riksförbund, scoutrörelsen och naturskyddsföreningen får icke tagas till intäkt för ett minskat statligt stöd till dessa organisationers betydelsefulla verksamhet. Utredningen har framfört sitt förslag enbart av redovisningstekniska skäl.

Den största bidragsmottagaren, Skidfrämjandet, erhöll 1965 ur friluftsfonden 160 000 kronor och ur idrottsfonden 227 000 kronor (sid. 189). Motsvarande siffror för budgetåret 1965/66 var 95 000 kronor resp. 284 500 kronor. Det får förutsättas att dessa medel, som bl. a. avser administration, knappast kan hållas strängt åtskilda i föreningens verksamhet. Det vore därför otvivelaktigt en fördel, om stödet kunde lämnas ur endera av fonderna och efter en samlad bedömning av verksamheten. Å andra sidan kan med fog göras gällande, att föreningens insatser är lika viktiga ur friluftslivets som ur idrottens synpunkt. Utredningen har därför kommit till den slutsatsen, att det f. n. icke finns skäl att förorda någon ändring. Det slutliga ställningstagandet till denna fråga torde böra ske, då idrottsutredningen slutfört sitt uppdrag.

Av de organisationer, som under 1965 erhållit statsbidrag för sin verksamhet från friluftsfonden, återstår nu efter gjorda avgränsningar Skidfrämjandet, Reso, Riksorganisationernas campingkommitté och Fiskefrämjandet. Sammanlagt uppgick stödet till 318 000. Detta stöd får anses utomordentligt väl befogat, men är enligt vad utredningen kunnat finna mycket knappt redan nu och helt otillräckligt för en framtida intensifierad verksamhet. Som tidigare påpekats måste även nya organisationer komma in i bilden, bl. a. Svenska turistföreningen, båtsportorganisationerna m. fl. Uppräkningen är icke uttömmande; med hänsyn bl. a. till att den nuvarande organisationsbilden kan undergå snabba förändringar bör kretsen av bidragsberättigade organisationer hållas öppen.

Utredningen anser icke att det tjänar något praktiskt ändamål att i fortsättningen söka upprätthålla någon gräns mellan kostnader för administration och särskilda verksamhetsgrenar. Avgörande för bidraget till en organisation bör vara verksamhetens omfattning, inriktning och betydelse för allmänhetens friluftsliv. Bidraget bör dock kunna göras beroende av vissa faktiska prestationer, som organisationen är villig åta sig under ett visst verksamhetsår. I många fall torde det bli praktiskt och lämpligt, att bidrag lämnas till vissa organisationer gemensamt för en uppgift de bör lösa i samverkan.

Utredningen har i andra sammanhang (del II, sid. 102) understrukt, att ett väsentligt utbyggt stöd till de ideella friluftorganisationerna kommer att vara påkallat för att bereda dem möjligheter att på ett rimligt sätt anpassa sin verksamhet efter allmänhetens efterfrågan av service. På längre sikt torde det vara befogat, att detta stöd närmar sig den storlek som nu ges idrottsrörelsen. Det kommer emellertid att ta viss tid innan friluftorganisationerna själva hunnit planlägga och konsolidera sin verksamhet. Stödet bör därför utbyggas etappvis. Utredningen har efter olika överväganden funnit skäligt, att det totala stödet till friluftorganisationerna från och med budgetåret 1967/68 beräknas till 800 000 kronor. Därvid har förutsatts att det stöd, som f. n. utgår till Skidfrämjandet ur idrottsfonden (år 1965 227 000 kronor) icke minskas.

Utredningen får till sist ta upp en anslagsteknisk fråga. Hittills har, som ovan redovisats, organisationsbidrag lämnats ur friluftsfonden. I framtiden kommer enligt utredningens förslag fonden i ökad utsträckning att tjäna sitt huvudsyfte, att stödja huvudsakligen kommunala investeringar i friluftsanläggningar. Enligt utredningens mening är det mindre tillfredsställande att i en och samma fond sammanföra investeringsstöd och organisationsstöd. De båda ändamålen är väsensskilda och kräver i budgetarbetet avvägningar efter delvis olika grunder. Utredningen föreslår därför, att organisationsstödet lämnas från ett särskilt anslag, lämpligen betecknat Bidrag till vissa friluftorganisationer m. m.

Organisationsfrågor och kostnadsberäkningar

10.1. Organisationsfrågor

Utredningen har tidigare (del II, 10 kap.) lagt fram förslag om organisationen av samhällets insatser på friluftslivets område. Förslaget innebär en fördelning av arbetet på kommunal, regional och central nivå. Som ansvarigt kommunalt organ föreslogs kommunens styrelse, om ej annat beslutas eller gäller på grund av särskild författning. Som regional friluftsmyndighet skulle länsstyrelsen fungera med hjälp av ett rådgivande organ, naturvårds- och friluftsrådet. Slutligen föreslog utredningen att nuvarande statens naturvårdsnämnd skulle utbyggas och ombildas till en statens naturvårds- och friluftsnämnd, innehållande bl. a. en särskild friluftsbyrå.

Sedan utredningens andra delbetänkande framlagts, har riksdagen beslutat om en gemensam organisation för naturvården, vattenvården och luftvården (prop. nr 97:1965, jordbr.utsk.utl. nr 16:1965). Förslaget innebär att statens vatteninspektion, väg- och vattenbyggnadsstyrelsens vatten- och avloppsbyrå samt statens luftvårdsnämnd fr. o. m. 1 juli 1967 skall föras samman med statens naturvårdsnämnd till ett enda organ. Naturvårdsnämnden blir härigenom central myndighet för naturvårdsverksamheten i vidsträckt bemärkelse. Länsingenjörskontoren skulle vidare bli inordnade i länsstyrelserna.

Enligt utredningens uppfattning har de skäl som utredningen tidigare anfört för att ansluta den centrala handläggningen av friluftsfrågorna till naturvårdsnämnden icke minskat i styrka genom det nämnda riksdagsbeslutet. Det torde i stället kunna göras gällande, att den nya naturvårdsmyndigheten är ett ännu lämpligare forum för friluftsfrågorna än den nuvarande. Utredningen får särskilt peka på den betydelse som tillmätts de sanitära frågorna, både när det gäller fritidsbebyggelsen och friluftsanläggningar. Den nya naturvårdsnämnden erbjuder utmärkta möjligheter att centralt samordna dessa frågor — både i fråga om planläggning, utförande och statligt stöd. Även på regionalplanet bör en god samordning kunna uppnås genom länsstyrelsen, som till sitt förfogande har naturvårdsråd jämte sina experter. Utredningen har sålunda icke funnit anledning frånga sina tidigare förslag på grund av det nya läget.

Utredningen är emellertid medveten om att det framdeles kan bli skäl att ompröva här berörda organisatoriska frågor i samband med en kommande översyn av frågan om organisationen av den fysiska samhällsplaneringen och därmed samhöriga centrala instanser.

Utredningen har tidigare påpekat (sid. 129), att det i 1966 års statsverksproposition föreslagits, att friluftsfonden överflyttas från handelsdepartementets huvudtitel till jordbruksdepartementets, där den kommer att redovisas under naturvårdsverksamheten. Även denna förändring talar för utredningens tidigare framlagda förslag i organisationsfrågan.

De särskilda organisationsspörsmål, som aktualiseras genom det nu föreliggande betänkandet, är på grund av vad nyss anförts av mycket begränsad räckvidd. De avser närmast att undersöka, vilka resurser som behövs för att administrera statens stöd till friluftsanläggningar och friluftsförbund. Vidare har utredningen förutsatt (sid. 127), att det skall organiseras ett utvecklingsarbete rörande friluftsanläggningars planläggning och utformning som underlag för en service riktad till i första hand kommunerna. I likhet med vad utredningen förutsatte beträffande fritidsbebyggelsen bör emellertid detta arbete icke utföras inom friluftsmyndigheten utan i form av beställningsarbete lämnas till lämpligt sakkunnigt organ.

Beträffande friluftsanläggningarna har utredningen lagt stor vikt vid en lämplig lokalisering och deras behandling i den översiktliga planläggningen. Hela det material som erfordras för dessa bedömningar får förutsättas redan tillgängligt i den av utredningen tidigare föreslagna organisationen både på länsplanet och centralt. Ärenden rörande stöd ur friluftsfonden eller till friluftsförbund får förutsättas handläggas centralt, de förstnämnda efter remiss till berörd länsstyrelse. Ärendena hör naturligt hemma i den föreslagna friluftsförbundsbyrå ur sakbehandlingssynpunkt, men kan, även om detta befinnes vara att föredraga, handläggas i en administrativ byrå. Ur de begränsade synpunkter, som utredningen haft anledning anlägga på centralorganets utformning, torde det vara tillräckligt att för de nytillkommande arbetsuppgifterna till den tidigare föreslagna organisationen tillskjuta en kvalificerad arbetskraft, förslagsvis en förste byråsekreterare. Emellertid bör personalbehovet numera bedömas med hänsyn till de sammanlagda resurser som den nya naturvårdsnämnden skall ha. Denna fråga har utretts inom statskontoret på grund av uppdrag av Kungl. Maj:t den 3 juni 1965. Utredningen föreslår därför, att vid prövningen av organisationsförslaget till följd av nämnda utredning de organisatoriska konsekvenserna av fritidsutredningens förslag i såväl tidigare som nu föreliggande betänkande inneslutes.

10.2. Kostnadsberäkningar

10.2.1. Friluftsfonden

Utredningen har tidigare föreslagit, att medel å friluftsfonden enbart skall användas som bidrag till friluftsanläggningar. Principerna för stödets utformning har närmare avhandlats i 6 kap. Enligt där redovisade beräkningar skulle det årliga bidragsbehovet uppgå till följande.

Friluftsgårdar och raststugor	3,0 milj. kr.
Friluftsbad	4,5 » »
Vissa övriga näranläggningar	1,0 » »
Campingplatser	1,5 » »
Semesterbyar	2,0 » »
Övriga fjärranläggningar	0,5 » »
Summa	12,5 » »

De av utredningen rekommenderade riktlinjerna för stödgivningen innebär icke någon rätt för huvudmannen — i regel en kommun — att alltid erhålla bidrag till en viss anläggning enligt vissa automatiska regler. De innebär snarare, att staten stöder tillkomsten av ett urval av anläggningar, som ur allmän synpunkt är särskilt angelägna. Summan 12,5 miljoner kronor är ett mått på de satsningar, som utredningen funnit nödvändiga som ett genomsnitt under ett antal år framöver. Av flera olika skäl torde emellertid få förutsättas, att medelsbehovet först successivt stiger till den angivna storleksordningen. Åtskilligt planerings- och projekteringsarbete måste först nedläggas. Utredningen har på grund härav ansett tillräckligt att fonden budgetåret 1967/68 uppgår till 10 milj. kr. och därefter successivt ökas till 12,5 milj. kr. under de därefter följande två budgetåren. — Enligt förslag i årets statsverksproposition skall till fonden budgetåret 1966/67 anvisas ett anslag av 3,5 milj. kronor.

Utredningen föreslår sålunda, att till *Avsättning till fonden för friluftslivets främjande* för budgetåret 1967/68 anvisas ett anslag av 10 milj. kronor.

10.2.2. Bidrag till småbåtshamnar m.m.

I 1966 års statsverksproposition föreslås (bil. 8 kommunikationsdep. sid. 131) att till *Bidrag till småbåtshamnar m. m.* för budgetåret 1966/67 skall anvisas ett reservationsanslag av 4 207 000 kr. att avräknas mot automobilskattemedlen. Under detta anslag skall enligt förslaget även redovisas sjöfartsstyrelsens kostnader för administration, projektering m. m. av ifrågavarande anläggningar. Dessa har beräknats till 207 000 kr. Till anslaget i fråga överföres eventuell reservation från det nuvarande anslaget till bidrag till byggande och underhåll av mindre hamnar och farleder. Denna uppgick vid utgången av budgetåret 1964/65 till 2 662 300 kr.

Utredningen föreslår, att till *Bidrag till småbåtshamnar m. m.* för budgetåret 1967/68 anvisas ett reservationsanslag av 5 milj. kr., häri icke inberäknat sjöfartsstyrelsens projekteringskostnader. Vad de sistnämnda beträffar förutsätter utredningen, att styrelsen får resurser att i snabb takt handlägga de många ärenden, som torde komma att aktualiseras. Förslag härom torde ankomma på styrelsen att framlägga i sina anslagsäskanden för budgetåret 1967/68.

10.2.3. Utvecklingsarbete

Oavsett hur frågan om centralorgan för friluftsförhållanden slutligen kommer att lösas, bör medel ställas till förfogande för utvecklingsarbete rörande friluftsanläggningars planläggning och utformning. Det bör nämligen förutsättas, att stödgivningen på området måste förenas med en allmän rådgivning gentemot kommuner med begränsad erfarenhet på området. Det är då viktigt att exempel på goda lösningar kan visas. Denna service torde böra lämnas oberoende av om statsbidrag kommer att utgå till anläggningen eller ej. Däremot räknar utredningen med att projekteringen i det enskilda fallet liksom hittills ombesörjes av konsulterande fackmän, om den icke kan utföras av huvudmannen själv.

Utredningen anser det vara viktigt, att utvecklingsarbetet kommer snabbt i gång, så att så stor del av den förestående projekteringen i landet som möjligt kan betjäna sig av dess resultat. För ändamålet bör för budgetåret 1967/68 beräknas ett belopp av 100 000 kronor. Det bör lämpligen anvisas under den centrala friluftsmyndighetens omkostnadsanslag eller ett särskilt sakkunniganslag.

10.2.4. Stöd till organisationer

I 9 kap. har utredningen behandlat stödet till friluftsförhållanden. Utredningen har härvid föreslagit att stöd till friluftsförhållanden lämnas från ett särskilt anslag exempelvis betecknat Bidrag till vissa friluftsförhållanden m. m. Anslaget storlek har för budgetåret 1967/68 beräknats till 800 000 kronor.

KAPITEL 11

Sammanfattning av utredningens förslag

Utredningens förslag i det föreliggande betänkandet grundar sig dels på den intervjuundersökning och de prognoser, som redovisats i utredningens första delbetänkande *Friluftslivet i Sverige del I, Utgångsläge och utvecklingstendenser* (SOU 1964: 47), dels på de speciella inventeringar som utredningen utfört beträffande förekomsten av olika friluftsanläggningar samt ekonomin i vissa anläggningar. Sistnämnda undersökningar redovisas i 2 resp. 5 kap. i detta delbetänkande. Förslagen har vidare byggts upp utifrån den allmänna målsättningen för samhällets insatser på friluftslivets område, som utredningen diskuterat i sitt andra delbetänkande *Friluftslivet i Sverige del II, Friluftslivet i samhällsplaneringen* (SOU 1965: 19). I sistnämnda betänkande har utredningen också behandlat lokaliseringsåtgärder, översiktlig planering och markpolitiska insatser för såväl fritidsbebyggelse som kollektiva anläggningar för det rörliga friluftslivet.

I 2 kap. lämnas en överblick över de nuvarande *friluftsanläggningarnas lokalisering, beskaffenhet m. m.* Den inventering som utförts länsvis med kommunerna som primära undersökningsenheter visar, att det i dagens läge föreligger betydande brister i fråga om replipunkter för det rörliga friluftslivet. Bl. a. kan man konstatera, att flera kommunblock saknar sådana grundläggande anläggningar som friluftsbad, friluftsgårdar etc., och att en betydande del av tätortsmänniskorna icke har tillgång till en rad olika anläggningar. Lokaliseringen av anläggningar tycks i åtskilliga fall inte ha skett till platser, där behovet är störst. Andra faktorer har varit bestämmande om en anläggning skulle komma till stånd eller inte. Genomgående anser sig utredningen kunna konstatera, att storstadsområdena i allmänhet är starkt underförsrjda. Vidare framgår klart, att semesterregionerna ej är dimensionerade för att ta emot det stigande antalet semestrande personer. Ett annat allmänt drag är, att åtskilliga anläggningar icke fyller de krav på utrustning och utformning, som man för närvarande ställer. Planeringen uppvisar betydande brister. Olika anläggningars inbördes samband synes inte tillräckligt ha uppmärksamats. Man kan också konstatera, att den enskilda anläggningen i regel saknar tillräckliga markområden för att människorna skall kunna röra sig fritt kring anläggningen. Frågor rörande parkering, skyddszoner o. s. v. har i åtskilliga fall lämnats helt obeaktade.

I 3 kap. *har efterfrågan och behov av anläggningar för det rörliga friluftslivet* beskrivits sammanfattande, sådana denna återspeglas i utredningens grundläggande undersökningar. Här understryks, att den växande fritiden

i betydande utsträckning torde komma att utnyttjas för rekreation i naturen. Utredningen konstaterar, att tillgången på mark och anläggningar för det rörliga friluftslivet i verkligheten blir avgörande för människornas möjligheter att utöva olika friluftaktiviteter. I fråga om anspråken på friluftsmiljö, framhåller utredningen, att *om man skall tillskapa anläggningar och områden för det svenska folkets fritidsbehov och eftersträva en anpassning till friluftsvanorna på längre sikt, är det otvivelaktigt ett differentierat behov som skall tillgodoses*. Anspråken gör sig gällande i såväl tätorternas omgivningar som i svårtillgängliga och orörda vildmarksområden. Det gäller att tillgodose både den dagliga fritidens, veckoslutsledighetens och semesterens behov. Mot bakgrunden av friluftslivets rörelsefält (sid. 72) analyseras *närrområden, utflyktsområden och fjärrområden*. I de olika situationerna efterfrågar den friluftslivsidkande allmänheten fria markområden, en kvalificerad naturmiljö i intresseväckande form, rena vatten och lämpliga replipunkter.

Bland näranläggningar behandlas friluftsgårdar och raststugor, friluftsbad, småbåtshamnar, spår och leder samt vissa övriga anläggningar såsom teknikbackar etc. Bland fjärranläggningar diskuteras campingplatser, semesterbyar, vandrarhem, fjällstugor, fjällstationer, turisthotell och bygdesemester. I fråga om *friluftsgårdar* och *raststugor* (sid. 76) har utredningen funnit, att det inte synes orealistiskt att räkna med att beståndet av sådana anläggningar skulle behöva fördubblas inom en 10-årsperiod. Behovet har bedömts störst i södra och mellersta Sverige och framför allt i de större tätorternas omgivningar. Vad *friluftsbad* beträffar understryker utredningen behovet av en snabb upprustning på bred basis. Inte minst är det angeläget med en utbyggnad dels inom semesterregionen i södra Sverige, dels inom de större tätortsregionerna. I många fall torde det vara fråga om en standardhöjning och förbättring av de sanitära förhållandena vid befintliga anläggningar. Förhållandena har i detta avseende bedömts som mycket otillfredsställande. Behovet av *uppvärmda utomhusbassänger* (sid. 79) har starkt understrukits. En intensifierad utbyggnad av *småbåtshamnar* har utredningen bedömt såsom angelägen för att motsvara det behov som föreligger. På längre sikt kan det vara realistiskt att räkna med en båt per var femtonde person. Bland övriga näranläggningar har behovet av *spår och leder, teknikbackar* m. m. analyserats. Även i dessa fall synes en fördubbling av kapaciteten nödvändig. Enligt utredningens mening bör en lämplig lösning vara att *sammanföra olika anläggningar inom ett och samma område till grupp-anläggningar* (sid. 84).

I fråga om fjärranläggningar konstaterar utredningen behov av betydande utökning av olika övernattningsanläggningar. Sålunda har bedömts, att antalet semesterbyar bör utökas att omfatta ca 50 000 hus (sid. 88). Den ökade campingen erfordrar vidare en utbyggnad av campingplatser i olika miljöer; sålunda efterfrågas *turistcampingplatser* och *semestercampingplat-*

ser (sid. 86). Vidare föreligger behov av fasta lägerplatser. För semesterregioner i södra Sverige har en fördubbling av antalet tältplatser bedömts behövlig. En stor del av de befintliga platserna är små och dåligt utrustade. Behovet av en standardhöjning har starkt framhållits.

I 4 kap. redovisas *det nuvarande finansiella stödet till friluftslivet*.

För sina ställningstaganden till det framtida stödets utformning har utredningen funnit nödvändigt utföra vissa stickprovsundersökningar att tjäna som grund för en analys av *ekonomin vid campingplatser och semesterbyar*, 5 kap. Undersökningarna ger vid handen, att förutsättningar synes föreligga att vid en tillfredsställande utnyttjandetid och en normal avgiftsnivå göra en campingplats eller semesterbyanläggning ekonomiskt självbärande. De större anläggningarna kan i regel bättre än de små bära sina investeringskostnader. Detta talar i sin tur för *storanläggningar*. Undersökningarna visar vidare, att avgiftsnivån f. n. ofta ligger under vad som kan betraktas som normalt. Kravet på hög standard, speciellt i samband med kort utnyttjandetid, kan leda till att anläggningarna icke till fullo kan bära kapitaltjänstkostnaderna.

I 6 kap. framlägger utredningen förslag till *åtgärder för att befrämja friluftsanläggningar*. Här behandlas *lokaliseringsfrågor, standard, utrustnings-, förvaltnings- och finansieringsfrågor* för flertalet typer av friluftsanläggningar. Här konstateras, att en analys av de nuvarande förhållandena (2—5 kap.) ger vid handen, att *samhällets hittillsvarande insatser för det rörliga friluftslivet framstår som allmänt sett otillräckliga och i vissa avseenden felplanerade* (sid. 124). Beträffande det nuvarande stödet fastslås (sid. 124), att det varit otillräckligt, att bidrag inte alltid har beviljats med hänsyn till anläggningens ekonomiska förutsättningar, att det i många fall kan ifrågasättas om bidrag utgått till anläggningar, där behovet varit störst, att bidragen i vissa fall varit så obetydliga, att det knappast kan ha varit avgörande för tillkomsten av anläggningen i fråga, att stödet till friluftorganisationerna inte varit av sådan omfattning, att en tillräckligt effektiv insats från dessas sida varit möjlig på väsentliga områden.

I fråga om *friluftslivets markbehov* framhåller utredningen, att detta primärt bör tillgodoses genom tillämpning av naturvårdslagstiftningen och utnyttjande av anslag på naturvårdsbudgeten (sid. 125). *Beträffande anskaffande och säkerställande av områden, vilkas primära uppgifter är att vara bärare av friluftsanläggningar, anser utredningen i princip, att ett sådant markområde bör utgöra särskild fastighet* innehavd med äganderätt av huvudmannen för anläggningen. Ofta kan det vara lämpligt, att dylik fritidsfastighet planmässigt ansluts till naturreservat, strandskyddsområde eller annat liknande område, som står till förfogande för allmänhetens friluftsliv. I fråga om *planeringen* understryker utredningen vikten av att *varje lokalisering av en friluftsanläggning föregås av en översiktlig planering*, varvid markdispositionerna för naturvård och fritidsbebyggelse och anläggningar

för det rörliga friluftslivet samordnas. Stor omsorg bör ägnas den enskilda anläggningens förläggning, planering och utformning. Campingplatser och de sanitära och andra gemensamhetsanläggningar som dessa kräver bör jämsställas med bebyggelse och i planen redovisas på likartat sätt. *De sanitära frågorna måste ägnas ökad uppmärksamhet.* Målsättningen vid tillskapandet av campingplats bör vara att nå den standard, som i dag krävs för en tre-stjärnig plats. Medicinalstyrelsen föreslås att överse de nu gällande normerna för dimensionering av sanitära anläggningar vid campingplatser. Utredningen konstaterar vidare, att stor omsorg måste ägnas åt de många funktioner, som skall integreras inom en friluftsanläggning för att helhetsresultatet skall bli tillfredsställande. *Funktionsstudier* bör enligt utredningens mening genomföras för flertalet typer av friluftsanläggningar, varigenom underlag erhålles för en rådgivning och service till kommuner och friluftsorganisationer. Som ett exempel på hur ett sådant utvecklingsarbete kan bedrivas, hänvisar utredningen till en studie utförd av statens institut för byggnadsforskning. *Samhället bör medverka till ett konstruktivt utredningsarbete* (sid. 127). För ändamålet föreslås ett belopp på 100 000 kronor för budgetåret 1967/68.

I fråga om *huvudmannaskapet* för anläggningar framhåller utredningen att, framför allt då det gäller näranläggningar för tätortsbefolkningen, *bör vederbörande kommun i de flesta fall anses vara den självklara huvudmannen* (sid. 127). Då en större tätort måste söka sig ut utanför sitt eget administrativa område för att lösa de aktuella problemen, kan antingen tätortskommunen eller värdkommunen uppträda som huvudman. Under alla förhållanden uppstår ett *behov av en interkommunal samverkan i lokaliserings- och planeringsfrågorna*. Även för s. k. fjärranläggningar, som huvudsakligen betjänar andra än värdkommunens invånare, framstår ofta denna som den lämpligaste huvudmannen.

Vid granskning av behovet av *statligt stöd* till investeringar i friluftsanläggningar har utredningen icke funnit skäl att föreslå inrättande av några nya låneformer (sid. 130). I fråga om statliga bidrag anser utredningen, att en viktig utgångspunkt bör vara, att välståndsutvecklingen nu kommit så långt, att genomsnittsmedborgaren både kan och är beredd att betala ett rimligt pris för de tjänster som erbjuds honom. Det redovisade behovet av anläggningar pekar på ett mycket stort investeringsbehov i fråga om friluftsanläggningar. *Bidragen bör därför styras av en sträng behovsgranskning och huvudsakligen reserveras för sådana objekt av stort allmänt intresse, som icke skulle komma till stånd utan stöd av staten.* Utredningen lägger stor vikt vid bidragens funktion att medverka till en lämplig lokalisering av anläggningar till regioner, där behovet är störst.

Enligt utredningens mening är det icke möjligt att tillämpa generella bidragsgrunder för olika typer av anläggningar. *För alla typer av anläggningar bör eftersträvas en så hög grad av självfinansiering som möjligt.* Det finns

uppenbarligen anläggningar, som på grund av goda yttre betingelser, hög besöksfrekvens etc. i regel kan göras ekonomiskt självbärande, exempelvis semesterbyar och campingplatser. Bidrag bör i sådana fall i princip icke utgå. *För att uppnå ett ur allmän synpunkt önskvärt utnyttjande av landets attraktivaste rekreatiomsområden måste även ifrågakomma investeringar i anläggningar, där kapital- och driftskostnader ej kan täckas genom intäkter.* I vissa fall blir investeringskostnaderna osedvanligt höga på grund av dyrbara investeringar för vatten och avlopp. *Om anläggningen ur allmän synpunkt ändå bör komma till stånd, bör stödet få formen av bidrag till va-kostnader.* Vidare finns uppenbarligen friluftsanläggningar, där en självfinansiering genom avgifter är svår eller helt omöjlig att uppnå, såsom exempelvis friluftsgårdar och friluftsbad. I dessa fall måste finansieringen i avsevärd utsträckning grundas på ett kommunalt eller statligt bidrag. *För att uppnå en realistisk prövning bör varje beslut i bidragsärende grundas på en investerings- och driftskalkyl.*

Friluftsfondens medel bör i princip reserveras för kommunala engagemang i friluftsanläggningar (sid. 133). Vid sidan härav bör organisationer av rikskaraktär med erkänd kompetens på området och förmåga att träffa långsiktiga förpliktelser i fråga om anläggnings utnyttjande och vidmakthållande kunna ifrågakomma. Bidrag bör i princip endast utgå till anläggning, som hålles öppen för alla.

Bidragens storlek föreslås i förekommande fall avvägas efter en differentierad skala omfattande spännvidden 30—90 % av anläggningskostnaderna resp. bidragsberättigade delkostnader (va-kostnader). Bidrag av så ringa storlek, att de saknar reell betydelse för en anläggnings tillkomst, bör helt utmönstras. Inom bidragsskalan föreslås de lägre nivåerna tillämpas för tätorternas näranläggningar och de högre för fjärranläggningar av rikskaraktär. Kostnader för markförvärv finner utredningen böra jämföras med övriga anläggningskostnader. Bidragsprincipen föreslås gälla även för upprustning av äldre anläggningar.

Utredningen har inte funnit anledning att ifrågasätta ändring i de principer som gäller beträffande beredskapsarbeten och lokaliseringsstöd till friluftsanläggningar.

Bidrag till *friluftsgårdar och raststugor* föreslås utgå med minst 30 % av den sammanlagda anläggningskostnaden. Bidragets storlek bör härvid avpassas bl. a. med hänsyn till i vad mån anläggningen utnyttjas av egna kommuninvånare eller ej, kommunens finansiella situation och de ekonomiska förutsättningarna att göra anläggningen självbärande (sid. 135). Förekommande bidrag till bastuanläggning i friluftsgård bör av praktiska skäl lämnas ur friluftsfonden och icke, som nu är fallet, ur idrottsfonden. *Utredningen har funnit skäligt, att staten medverkar till fyra—fem större och ett tiotal mindre anläggningar per år. Kostnaden för detta har beräknats till 3 milj. kronor/år.*

I fråga om *friluftsbaden* innebär förslaget, att till fjärranläggningar bidrag kan utgå med 30—60 % av de totala anläggningskostnaderna. För att säkerställa goda sanitära förhållanden bör statsbidrag kunna utgå med 90 % av anläggningskostnaderna för detta ändamål. Till sådana anläggningar, som till övervägande del utnyttjas av kommunens egna invånare, föreslås att bidrag utgår med 30 % av anläggningskostnaderna. Bidrag till bassängbad bör utgå på samma grunder, dock med begränsning till 50 000 kronor om bassängen ligger i anslutning till naturligt bad och till 100 000 kronor då det är fråga om bassängbad i sjöfattiga trakter eller där tillgång till naturliga badmöjligheter saknas till följd av vattenföroreningar. Vid bidragsprövningen bör genomgående hänsyn tas till möjligheten att uppta inträdesavgifter, parkeringsavgifter etc. Med hänsyn till redovisade behov har utredningen bedömt skäligt, att staten medverkar till nybyggnad och utbyggnad av minst 30 badanläggningar per år av typen naturliga friluftsbad och minst 10 utomhusbassänger. Dessutom tillkommer behov av medverkan för upprustning av ett betydande antal anläggningar. *Behovet av bidragsmedel har härvid beräknats till 4,5 milj. kronor per år* (sid. 138).

I fråga om *småbåtshamnar* föreslår utredningen, att de nuvarande bidragsreglerna innebärande en bidragsdifferentiering på 30—90 % fortfarande bör gälla. För den fortsatta utbyggnaden finner utredningen det angeläget, att rullande tre- eller femårsplaner för angelägna projekt upprättas. Utredningen har bedömt det årliga anslagsbehovet för statens medverkan till 5 milj. kronor. Anslaget storlek får framdeles bedömas efter den fortsatta utvecklingen av båtbeståndet. I fråga om den formella handläggningen av ärendena anser utredningen, att prövningen, som nu sker hos Kungl. Maj:t, bör kunna delegeras till vederbörande myndighet, d. v. s. *sjöfartsstyrelsen*.

För att stimulera tillkomsten av sådana anläggningar som *spår och leder samt teknikbackar* föreslås bidrag till dessa anläggningar utgå med 30 %. Till de nu nämnda anläggningarna bör under en första period anslås 1 milj. kronor per år (sid. 145).

Utredningen finner det motiverat, att bidrag utgår till sådana *campingplatser*, som medelst investerings- och driftskalkyler uppvisar, att man sannolikt har att räkna med ett underskott, men som ändå bedöms böra komma till stånd. Allmänt bör gälla, att anläggningarna bedöms vara rätt lokaliserade och rätt dimensionerade samt att de fyller kraven på en godtagbar sanitär standard. Bidragen föreslås utgå med 30—50 % av kostnaderna för de *sanitära anläggningarna*. Campingplatser inom fjärrområden, övernattningsplatser utmed allmänna turistvägar, anläggningar som skall användas för lägerverksamhet samt campingplatser inom tätorternas utflyktsområden bör vara bidragsberättigade. Turistcampingplatser vid de större tätorterna bör däremot ses som en *rent kommunal uppgift*. *Det sammanlagda bidragsbehovet under de närmaste åren för utbyggnad och upprustning av campingplatser har beräknats till 1,5 milj. kronor per år* (sid. 151).

I fråga om *semesterbyar* föreslår utredningen, att samma principer bör gälla som vid campingplatser. *Statens ekonomiska medverkan bör kunna inskränkas till att befrämja tillkomsten av ett 20-tal semesterbyar per år. Bidragskostnaderna härför kan uppskattas till omkring 2 milj. kronor per år.*

Till *vandrarhem* föreslås bidrag *endast* i vissa speciella fall (sid. 154). Bidrag bör liksom nu lämnas till fjällstugor och raststugor samt leder i fjällen. Det sammanlagda bidragsbeloppet för dessa ändamål har beräknats till 0,5 milj. kronor.

De av utredningen rekommenderade riktlinjerna för stödgivningen innebär icke någon rätt för huvudmannen — i regel kommun — att alltid erhålla bidrag till en viss anläggning enligt vissa automatiska regler. *De innebär snarare, att staten slöder tillkomsten av ett urval av anläggningar, som ur allmän synpunkt är särskilt angelägna.* Summan 12,5 milj. kronor är ett mått på de satsningar, som utredningen funnit nödvändiga som ett genomsnitt under ett antal år framöver. Av flera olika skäl torde emellertid få förutsättas, att medelsbehovet först successivt stiger till den angivna storleksordningen. Åtskilligt planerings- och projekteringsarbete måste först nedläggas. Utredningen har på grund härav ansett tillräckligt, att fonden budgetåret 1967/68 uppgår till 10 milj. kronor och därefter successivt ökas till 12,5 milj. kronor under de därefter följande två budgetåren (sid. 197).

Utredningen har icke funnit skäl föreligga att föreslå bidrag ur friluftsfonden till byggande av *turisthotell*. Beträffande *hotellgarantilånen* föreslås, att amorteringstiden utsträcks till högst 25 år, att amorteringsfrihet kan medges under högst fem år och att uppskov med ränteinbetalning må kunna beviljas under högst fem år.

I 7 kap. behandlar utredningen *koloniträdgårdsområden m. m.* Utredningen konstaterar, att koloniträdgårdsrörelsen företer många likheter med fritidsbebyggelsen. Även om man icke kan räkna med någon större expansion av koloniträdgårdsrörelsen, finns det enligt utredningens mening anledning att bereda densamma rimliga existensvillkor i den omfattning, som svarar mot efterfrågan. Utredningen har icke funnit anledning ifrågasätta några ändringar i de hittills tillämpade formerna för upplåtelse av koloniträdgårdslotter. Utredningen rekommenderar, att koloniträdgårdsområden i förekommande fall tages med i stadsplanerna och där närmare regleras i stadsplanebestämmelserna. Härigenom löses utnyttjandet på ett sådant sätt, att kolonisterna kan känna rimlig trygghet i besittningen. *Utredningen har inte funnit särskilda åtgärder påkallade från statsmakternas sida att befrämja koloniträdgårdsrörelsen. Denna bör ses som en typisk kommunal angelägenhet* (sid. 159). Kommunernas möjlighet att aktivt intressera sig för dessa frågor torde förbättras, då den nya kommunindelningen har genomförts, bl. a. därigenom att planläggning och markanskaffning underlättas. Utredningen rekommenderar, att städerna genom planläggning och markpolitiska insatser eftersträvar att bereda koloniträdgårdsrörelsen ett utrymme, som

svarar mot det faktiska behovet på orten och att upplåtelseerna sker i former, som ger rimlig trygghet i besittningen.

I 8 kap. konstaterar utredningen, att *fritidstrafiken numera upptar en betydande andel av den totala trafikvolymen*, något som medför krav på ökat hänsynstagande till denna trafik i samhällsplaneringen i allmänhet. Utredningen diskuterar särskilt vissa önskemål kring utformningen av de allmänna och enskilda vägnäten, allmänhetens rätt att färdas med motorfordon på enskild väg samt frågan om renhållning längs allmänna vägar.

En ändamålsenlig detaljplanering av de *allmänna vägarna skulle kunna underlättas genom en vidgning av vägbegreppet*, så att detta kommer att omfatta rast- och parkeringsplatser i tillräcklig omfattning för fritidstrafiken. Utredningen har erfarit, att 1960 års vägsakkunniga behandlar denna fråga och förutsätter att därvid kommer att beaktas de särskilda behov, som föreligger med hänsyn till fritidsintresset.

Det *enskilda vägnätet* har stor betydelse ur friluftssynpunkt såsom komplement till det allmänna vägnätet, ett förhållande som förtjänar beaktas vid statsbidragsgivningen till den enskilda väghållningen. I sammanhanget hänvisar utredningen till de nya statsbidragsbestämmelser, som införts med verkan från den 1.7.1965 beträffande skogsvägarna och den 1.1.1966 beträffande övriga vägar. Enligt utredningens mening bör verkningarna av de nya bestämmelserna prövas någon tid innan man överväger fråga, om ytterligare hänsyn till fritidstrafiken är erforderlig vid denna statsbidragsgivning. Utredningen förutsätter, att frågan om en *vidgning av vägbegreppet i enskilda väglagen* kommer att tas upp i samband med de ändringar i nämnda lag, som torde bli en nödvändig följd av vägsakkunnigas förslag till ändringar i lagen om allmänna vägar. Vid en sådan partiell översyn av enskilda väglagen synes därjämte böra övervägas, huruvida friluftslivets expansion motiverar en *vidgning av kretsen av enskilda vägintrössenter* (sid. 175).

Obetingad rätt för allmänheten att färdas med motorfordon på enskild väg föreligger på sådana vägar, där statsbidrag utgår till det årliga vägunderhållet på grund av villkor härom vid bidragsgivningen (sid. 176). Detta är vanligen fallet med de större enskilda vägarna i den odlade bygden, men däremot mindre vanligt beträffande skogsvägar. Endast en obetydlig del av *skogsvägnätet* är därför öppen för allmän trafik av det skälet, att årligt underhållsbidrag utgår. I verkligheten är dock betydligt större delar av samma vägnät tillgängliga för trafik av andra än väghållare, beroende på att skogsägare i åtskilliga fall inte funnit anledning avstänga sina skogsvägar annat än där särskilda skäl föranleder därtill. För statsskogarnas del regleras frågan genom särskilda bestämmelser i domänverkets reglementssamling, som avhandlar allmänhetens rätt att trafikera verkets bilvägar. *Med hänsyn till det enskilda skogsvägnätets utomordentliga betydelse för allmänhetens rörliga friluftsliv är det värdefullt, att markägarna där så är möjligt håller dessa vägar öppna för sådan trafik.* Om den därav förorsakade trafikökningen får tillräcklig omfattning, kommer automatiskt förutsättningar

att inträda för statsbidrag till vägarnas underhåll. Med hänsyn till att hela frågan om skogsvägnätets öppnande för fritidstrafik behandlats så sent som av 1965 års riksdag finner fritidsutredningen inte anledning att nu framlägga nya förslag i detta ämne.

Nedskräpningen längs allmänna vägar utgör ett allvarligt problem, inte minst med tanke på att den innefattar ett betydande inslag av oförstörbart förpackningsmaterial. Gällande rätt innehåller viss ansvarsfördelning då det gäller att komma till rätta med nedskräpningen, men den är inte fullständig. *Fritidsutredningen anser, att renhållning av allmänt vägområde på landsbygden skall ombesörjas av väghållaren* (sid. 185). Enligt vad utredningen erfarit, behandlas frågan av 1960 års vägsakkunniga, varför utredningen avstår från att framlägga förslag i ämnet. Beträffande tillämpningen av naturvårdslagens nedskräpningsförbud tillmäter utredningen polisens kontinuerliga trafikövervakning stor betydelse. I samband med denna verksamhet bör övas tillsyn över trafikanternas efterlevnad av förbudet. Utredningen rekommenderar, att samverkan mellan berörda myndigheter och organisationer etableras för att motverka nedskräpning eller vidtaga åtgärder för avstädnung. *Utredningen understryker också betydelsen av en kontinuerlig upplysnings- och propagandaverksamhet på bred front och riktad mot nedskräpning i naturen över huvud taget.*

I 9 kap. behandlar utredningen *stödet till friluftorganisationerna*. Utredningen har förutsatt, att det utökade och intensifierade friluftsliv, som av alla tecken att döma förestår, skall uppbäras och utvecklas av medborgarna själva och de organisationer de väljer att tillhöra (sid. 191). Organisationerna får ett stort ansvar, och det ligger i samhällets intresse att se till, att de får verka under gynnsamma betingelser. Ett väsentligt utbyggt stöd till de ideella friluftorganisationerna kommer att vara påkallat för att bereda möjlighet att anpassa verksamheten efter allmänhetens efterfrågan av service. Utredningen räknar inte med att det i framtiden blir någon väsentlig uppgift för organisationer att äga och förvalta friluftsanläggningar. Friluftslivet kräver på många områden kunskap, färdighet och träning, vartill krävs *information, rådgivning och upplysning*. Ett område, där allmänheten efterfrågar en utbyggd service, är information om friluftsanläggningar, som finns inom viss region. *För att stödet till organisationerna skall få största möjliga effekt föreslår utredningen, att det koncentreras till organisationer med riksomfattande verksamhet och som har någon viktig gren av friluftslivet som huvuduppgift.*

Avgörande för stödets omfattning bör vara vederbörande organisations faktiska kompetens och möjligheter att lämna allmänheten en service på friluftslivets område.

Utredningen har funnit skäligt, att det totala *stödet till friluftorganisationerna beräknas till 800 000 kronor*. Utredningen föreslår vidare, att detta organisationsstöd lämnas från ett särskilt anslag Bidrag till vissa friluftorganisationer.

Bilagor

Bilgior

Bad- och campingplatser

Inledning

I juni månad 1965 erhöll statens institut för byggnadsforskning ett uppdrag från 1962 års fritidsutredning avseende utformningen av campingplatser och friluftsbad. Den begränsade tiden har ej medgivit undersökningar på fältet. Det föreliggande arbetet stöder sig därför, förutom på litteraturstudier, på material från fritidsutredningen, campingkommittén och andra organisationer samt på uppgifter från medicinalstyrelsen. Material har också utnyttjats från konsulter som specialiserat sig på de behandlade ämnesområdena, nämligen arkitekt SAR Lars Forsby beträffande campingplatser och civilingenjör SVR Eskil Lundahl beträffande badplatser. Utredningen har utförts inom institutets samhällsplaneringsgrupp av Hans Fog och Birgit Krantz.

Arbetet uppftar en diskussion om olika typer av campingplatser och badplatser, en genomgång av den enskilda campingtomten, de olika komplement som erfordras eller är önskvärda, trafiksystem, skötsel och anläggningsfrågor samt hur olika enheter kan variera i storlek beroende på typen av plats. Arbetet avslutas med en exempelserie, som visar bad- och campingplatsen, som total organisation. Det visade illustrationsmaterialet har inte haft ett sådant underlag att det direkt kan bilda utgångspunkt för eventuella normeringar. Arbetet skall ses som en genomgång av de problem, vilka fordrar ställningstaganden såväl vid lokaliseringen av platserna som vid deras plantekniska utformning. En serie bakomliggande eller grundläggande frågor behandlas inte alls, t. ex. campingens omfattning geografiskt eller socialt, motiven till camping jämfört med andra övernattningsätt eller rekreationssätt.

Typer av campingplatser

I en skrift från europarådet om hygienfrågor vid camping, Camping Hygiene, Strasbourg 1961, urskiljs fem typer av platser och som utgångspunkt tas deras ändamål. De är: 1. Semesterplatser avsedda för längre sammanhängande vistelse, placerade i naturskön omgivning och med möjlighet till fysisk träning av olika slag. 2. Veckoslutsplatser i närheten av stora städer. 3. Genomreseplatser vid turiststråk och attraktiva platser. 4. Tillfälliga platser vid sportevenemang, utställningar, festspele. 5. Specialplatser, till exempel för ungdom eller som träningsläger för handikappade.

De tre första skall behandlas här, ej tillfälliga platser eller specialplatser. Dessa tre har vissa givna lokaliseringsförutsättningar. Semesterplatsen skall ligga i anslutning till bad och strövområden och ha bra klimatförhållanden.

Den skall tillgodose behovet av avkoppling och fysisk aktivitet. Den kan och bör ligga på visst avstånd från större vägar, industrier och fast bosättning, men skall ändå vara lätt tillgänglig från allmänna vägar. Man reser till dessa platser över stora avstånd för att få uppleva en direkt kontakt med natur, frisk luft och rent vatten. De ideala lokaliseringsförutsättningarna står att finna endast på vissa håll och avvägningar blir nödvändiga. För vissa campare kan vattnet betyda mer än den akustiska miljön och en plats med till exempel bra bad vid en kust men i närheten av flygplats föredras, medan andra skattar tystnad högre och väljer ett läge i till exempel en obebyggd inlandsdel, där tystnad och stora strövmråden får väga tyngre än havsbad.

Genomreseplatsen bör visserligen vara beroende av naturförhållandena men primärt gäller för denna plats, att den skall ligga lätt åtkomlig från de stora bilvägarna och utmed dessa på avstånd som, beroende på turistströmmens storlek, motsvarar hela eller halva normala dagsetapper. Där turistströmmen är stor minskas avstånden ytterligare för att motverka alltför stora platser.

Veckoslutsplatsen bestäms i sin lokalisering av reseavstånden från befolkningscentra. Två slag kan urskiljas. Dels sådana platser som campinghus-håll reser till enstaka gånger och dels sådana som i stort sett används på samma sätt som fritidsbebyggelse, med andra ord regelbundet över hela säsongen. Det senare användningssättet kanske gäller i särskild grad hus-håll med husvagnar.

För vissa utrustningsdetaljer föreligger ingen skillnad mellan dessa tre typer, till exempel för hygienutrymmen, medan det för de andra, till exempel lek- och sportfält, kan finnas olikheter. I närheten av storstadsområdet och attraktiva naturområden, i första hand kuster, kan det bli svårt att renodla eller urskilja de tre typerna. I sådana fall kan i stället en differentiering inom platserna komma ifråga, så att genomresecamparna förläggs nära entrén, avskilda från campare som vistas på platsen längre tid.

Campingplatserna kan sålunda i stora drag klassificeras efter om de utgör mål i sig själva, är en del i en förflyttning eller ett sätt att övernatta invid attraktiva platser eller orter. Ett annat sätt att klassificera campingplatserna är att utgå från camparnas intressen och aktiviteter. För genomreseplatsen föreligger kanske inte några önskemål om olika utformning med dessa förhållanden som utgångspunkt. Däremot kommer behovet av olika utrustning för olika typer av campare starkare fram vid semesterplatser och veckoslutsplatser. Vilken utrustning som skall väljas blir där beroende av vilka förströelser eller speciella arrangemang, till exempel dansbanor eller idrottsanläggningar, som finns i campingplatsens närhet. Alternativt kan en plats byggas för att tillgodose en viss grupp intressen och den kan genom annonsering vända sig till endast denna grupp. Därvid närmar sig platsen typen specialplatser.

Lokaliseringsfrågor

Den nuvarande eller planerade markanvändningen när det gäller areell produktion, industrier, övrig bebyggelse, försvar, rörligt och fast friluftsliv tillsammans med de större trafiklederna bildar regionala lokaliseringsförutsättningar. Vidare tillkommer de olikheter landskapstyperna ger genom olika tillgång på lämplig mark i attraktiva lägen. Områden fria från buller och luftföroreningar förekommer i starkt varierande grad i olika landsdelar. Till de regionala lokaliseringsförutsättningar, som natur och befintliga bebyggelseförhållanden ger, kommer möjligheterna att skapa attraktioner, till exempel tillgängliga vildmarksområden, fiskevattensområden, djurparker och annat som lockar till besök eller aktivitet. Om turistströmmen väntas ge tillräckligt underlag för campingplatser, gäller de mer lokala förutsättningarna frågor som lokalklimat, terräng- och vegetationsförhållanden, vatten- och avloppsförsörjning, kraftförsörjning, telefonledningar och vägförbindelser och därav delvis betingade anläggningskostnader. De gäller även störningar, såväl omgivningens effekt på campingplatsen som tvärtom. Campingplatsens avstånd till motorväg eller annan större väg bör exempelvis minst vara 100—200 m om inte särskilda terräng- eller vegetationsförhållanden föreligger, som skärmar av bullret. Andra lokala förutsättningar som speciellt har betydelse för anläggningskostnaderna och platsernas storlek är vilken service, som är tillgänglig i omgivningen. Ligger platsen relativt isolerad kan krav på till exempel livsmedelsförsäljning och servering tänkas uppställas. Därmed fordras en viss storlek på platsen för att ge erforderligt underlag. Ligger däremot platsen nära en friluftsgård eller ett samhälle kan camparna tänkas utnyttja servering och butiker utanför området och platsens storlek kan bedömas och avgöras på andra grunder.

Beträffande det slutliga valet av markområde gäller, att marken skall vara relativt jämn och väl dränerad. För att hålla anläggningskostnaderna nere bör ytskiktet vara bärigt, till exempel ej fin sand eller lera, så att det tål såväl körtrafik som gångtrafik. Växtförutsättningarna bör beaktas. I det fall en mer omfattande ändring av landskapet görs, bör den hastighet med vilken vegetationen växer tas med i beräkningarna. Vid långsam växthastighet bör befintliga vegetationsinslag inarbetas i planen för att hålla nere den tid platsen ser ofullständig ut.

För utseendet på en plats är spelet mellan ljus och skugga av stor betydelse. Grupper av träd eller enstaka träd delar in luftrummet, skapar perspektiv och skuggmönster. När det gäller träden bör den naturliga vegetationen rå. Av många skäl är lövträd att föredra. Gran bör över huvud taget ej förekomma, eftersom den har förödande verkan på undervegetation, har hygieniska olägenheter och även från brandrisksynpunkt är olämplig.

Lokalklimatet är av den största betydelse. Platsen bör ej ligga i svackor, där kall luft och dimma samlas. Den bör vara väl exponerad för solsken, men bör också, som nämnts, ge viss naturlig skugga. På en plats, som av särskilda skäl är lämpad för camping, exempelvis ett attraktivt läge vid en strand, kan ett inte helt idealiskt lokalklimat förbättras med hjälp av vallar och vegetation, som hindrar uppkomsten av köldgropar.

Kombinationer med andra anläggningar

Avvägningen mellan service utanför och inom campingplatsen har berörts. En fråga i detta sammanhang är i vilka kombinationer med andra anläggningar campingplatserna bör förekomma. För genomfartsplatserna kan en anslutning till motell tänkas. Det tycks föreligga en önskan att ibland byta tältet mot en övernattningsstuga och på vissa campingplatser förekommer enkla sådana. I den mån stugor av detta slag skall förekomma, kan det ifrågasättas, om dessa inte bör ordnas i ett bestämt bebyggelsemönster i sammanhang med övriga byggnader. En kombinationsmöjlighet kan sålunda vara att genomfartsplatser ligger i anslutning till motell med dels mer koncentrerad bebyggelse dels mer fritt liggande stugor.

En fråga av intresse beträffande kombinationer är om campingplatsens serviceutrymmen kan tänkas utnyttjas även vid de tider på året då inte camping förekommer, med tanke på att de bör ha en hög standard, vilket medför höga investeringskostnader. Även om det är önskvärt att hålla nere de totala investeringarna kan det hävdas, att camparna efterfrågar högre standard och att de kan förmodas vilja betala denna standard. Kombinationer kan försämra funktionsdugligheten hos campingplatsen, till exempel i fråga om gångavstånd, och därmed just den efterfrågade standarden. Förutom byggnaderna är det emellertid ytterligare en kostnadspost som bör beaktas om kombinationer diskuteras. Det är kostnaderna för huvudledningssystem och vägarna. Genom att kraven skärps på att vatten, avlopp, el och tele skall finnas, kan lokalisering av friluftsanläggningar inom ett område, som kan betjänas av samma huvudledningssystem och vägar, medföra fördelaktiga kostnader, även om varje anläggning för sig förses med sina speciella servicebyggnader. Det närmare sammanhanget mellan friluftsbad och campingplatser skall behandlas senare.

Storlek på campingplatser

Storleken på campingplatsen påverkas av tillgången på plan mark inom det markområde som står till förfogande, av eftersträvat utseende på platsen eller i landskapet och vald nivå på standard, av tröskelvärden för utrustningsdetaljer, av skötsel-, övervaknings- och administrationssystem

samt naturligtvis av storleken på turistströmmen och andelen campare i denna. Med alla dessa förutsättningar är det svårt att finna några bestämda storlekar på platser som skulle vara att föredra generellt. Vissa övre och undre gränser kan emellertid diskuteras utifrån skötsel och bevakning. Sålunda rekommenderar den nämnda skriften från europarådet, att platserna inte bör rymma mer än 2 000 personer. I det fall behovet är större bör ytterligare platser läggas på visst inbördes avstånd. I vissa länder finns lagstadgade mått på dessa avstånd. Skälen till maximeringen gäller förutom hygien även möjligheten att övervaka ordningen. Storleken på en plats kan emellertid inte diskuteras utan att det tas i beaktande hur uppdelad den är i olika enheter och hur stor personalen är som sköter anläggningen.

För den undre gränsen bör gälla, att platsen inte bör vara mindre än att den ger ekonomiskt underlag för kontinuerlig personlig bevakning och skötsel under i stort sett hela dygnet. Här kommer också in i vilken utsträckning platsen ligger i anslutning till andra friluftsanläggningar, som fordrar motsvarande skötsel och tillsyn. En campingplats, som kan samutnyttja viss personal med andra anläggningar, kan få en mindre storlek än en plats som ligger ensam. Å andra sidan kan en ensamt belägen plats kanske sälja mer tjänster än en plats i närheten av en tätort. För de större platserna kommer ordningsproblem och hygienfrågor in som avgörande begränsande faktorer, varför en övre gräns skulle kunna vara 600—700 campingtomter. De mindre anläggningarnas undre storleksgräns är svår att ange, men kan beräknas ligga vid 100—150 campingtomter.

En annan faktor som påverkar storleken är vatten- och avloppsförsörjningen. Ökade krav på vatten och på rening av både wc-avlopp och diskvattenavlopp går parallellt med ökad utrustningsstandard hos platserna.

Vattentillgången bör uppgå till minst cirka 50 l per person och dag när platsen är utrustad med vattentoaletter och duschar.

I de fall ledningar kan anslutas till befintliga avloppssystem och reningsanläggningar är va-frågan inte avgörande. I andra fall blir investering i någon typ av reningsanläggning nödvändig och kommer att påverka valet av storlek på plats. Vilka typer av reningsanläggningar som är lämpliga i detta sammanhang kommer den forskning som för närvarande pågår, bland annat inom byggforskningsinstitutet, att ge visst besked om.

Campingtomten

Den primära enheten är campingtomten för tältet eller husvagnen och bilen. Det tycks vara så att mer än nio av tio reser med bil, varför tomtens storlek bör bestämmas av måttet på bil, tält eller husvagn och de friytor kring dessa som behövs för dörrslagning, manövrering, linor och passager. Till detta kommer utrymme för matlagning, måltider, solbad och viss småbarnslek. Campinghushållet består i genomsnitt av tre personer.

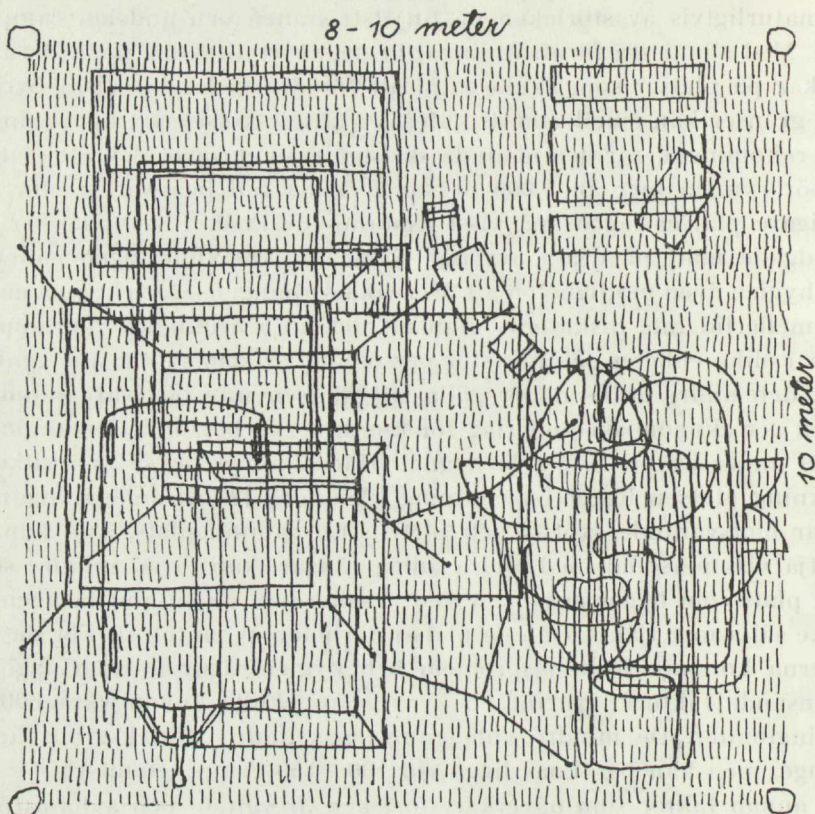

Fig. 1. Plan av campingtomt med alternativa uppställningar av tält, husvagn, bil och möbler, medhavda eller fasta.

Från dimensioneringssynpunkt kan det vara lämpligt att räkna med fyrmannatält. De största i marknaden förekommande har planmått $4-5 \times 3$ m. Till detta kommer ofta plats för linor. Stora tält tycks emellertid i allt större utsträckning konstrueras med invändiga ställningar och uppstår därför inte mer plats än mindre tält med linor. Bilen skall kunna ställas upp i direkt anslutning till tältet, eftersom den används som förrådsutrymme och ofta även som sovplats. Bilen kräver ca 2×5 m och till detta kommer en cirka en meter bred gång runt bilen för i- och urlastning.

Husvagnarna är smalare än tälten men har vanligen trappa som medför en bredd motsvarande tältens. Längden sammanfaller som regel med vanliga typer av fympersonstält, även om vagnar på upp mot åtta meter finns i marknaden.

Starka skäl, som senare skall redovisas, talar för att på campingplatsen anvisa husvagnar och tält till olika platser. Tomterna bör emellertid ges samma mått, då fördelningen av tält och husvagnar varierar, och en möjlighet till alternativ användning bör finnas. Vidare bör tomten tillåta olika kombinationer av uppställningar för att tillfredsställa olika önskemål. Den stramhet som förekommer på till exempel en parkeringsplats kan, när det gäller större anläggningar, lätt ge ett monotont intryck.

För husvagnarna kan större mellanrum än för tält diskuteras. Husvagnarna är högre och skuggar mera och har vanligen fönster åt de flesta håll. I England fordras 6 m mellan husvagnar och halva detta avstånd mellan tält. Minsta tillåtna avstånd mellan tält och mellan husvagnar i Sverige är 4 m. Om emellertid campingtomten regelmässigt upptar plats för bilen synes behovet av olika tomtstorlekar bortfalla.

Måtten på ytorna för matlagning och måltider kan beräknas till ca $2,5 \times 2,0$ m och för solbad ca $2,0 \times 2,0$ m. Möjligheterna till småbarnslek blir beroende av tomtens totala rymlighet.

De här angivna ytbehoven ger en total yta av ca 100 m². Även en campingtomt på 80 m² rymmer det mesta som upptagits och kan uppfylla kravet på minst 4 meter mellan tält eller husvagnar. Det finns knappast behov av att fixera en enda storlek som i alla sammanhang skall gälla. För en genomreseplats med asfalterade körbanor kan det med tanke på anläggningskostnaderna för dessa och en önskan om minskning av gångavstånd till servicebyggnader vara rimligt att använda den mindre tomtstorleken. Detsamma kan gälla i lägen där tillgången på plan mark är starkt begränsad. På en semester- eller veckoslutsplats kan det däremot vara önskvärt med den rymligare tomten. I det fall en mindre tomt än 10×10 m kommer till användning bör måttet utmed trafikytan minskas, då väglängden därmed hålls nere. En ändring till 10×10 meters tomter kan dessutom lätt göras med en sådan disposition.

När det gäller avgränsningen av campingtomterna talar mycket för att rader, byar eller kvarter skiljs med buskar, vallar, staket eller murar. Det är däremot mindre lämpligt att så sker mellan enskilda tomter då detta medför svårigheter att rationellt sköta gräset och kan medföra skräpighet och ovårdnad. Med hjälp av bilen, husvagnen eller tältet och ofta ytterligare arrangemang av duk kan camparna skapa önskvärd avskildhet. Tomten bör vara markerad på marken med till exempel till i markens plan nedsänkta stenar. Fasta bänkar och bord på varje tomt kan också utgöra markering.

Campingtomtens markbehandling måste naturligtvis anpassas till platsens speciella förutsättningar. Vissa generella krav kan dock uppställas. Marken bör vara så gott som plan. Lutningen bör om möjligt ej överstiga 1 : 20. För vattenavrinningen bör lutningen dock uppgå till minst 1 : 50.

Marken bör ha god vattengenomsläpplighet, tåla belastningen av bil- och husvagnshjul och ge en god grogrund för gräset. Ytlaget bör, med avseende på belastningen, ej vara för mjukt eller löst. Ett fint grus ovanpå matjorden kan ge den erforderliga fastheten. Om nämnda krav är uppfylla ger marken också gott fäste för tältpinnar. Som nämnts bör lokalklimatet noga undersökas innan en plats väljes. Den får inte vara blåsig, kylig eller fuktig. Dimmiga, fuktiga platser och köldgropar eller kallluftsstråk bör alltid undvikas. I lägen där blåsighet ej kan undvikas bör vallar och vegetation planeras så att de ger läverkan för förhärskande vindar. Där terrängen ger möjligheter till utsikt bör campingtomterna placeras så att största antalet får del av denna utsikt.

Gruppering av tomterna

Tomterna samlas av flera skäl i olika stora grupper. Utgångspunkt för grupperingen kan vara terrängförhållanden, valet av internt trafiksystem, underlag för servicebyggnader, önskemål om uppdelning på olika intressekategorier eller utseendeskäl. Vilka faktorer som blir starkast avgörande varierar från fall till fall. En småkuperad terräng ger till exempel anvisningar om grupperingar. På en plats i ett slätt landskap bestäms gruppering utifrån gångavstånd eller överskådlighet. Det är knappast möjligt att generellt ange om de kompletterande byggnaderna skall vara koncentrerade eller utspridda. På grund av olikheter beträffande markens bearbetbarhet, och därmed exploateringskostnaderna, beträffande kontakten med strand- eller strövområden och de gångtrafikriktningar som därmed är givna, kan servicebyggnaderna ligga koncentrerade eller spridda. Generellt

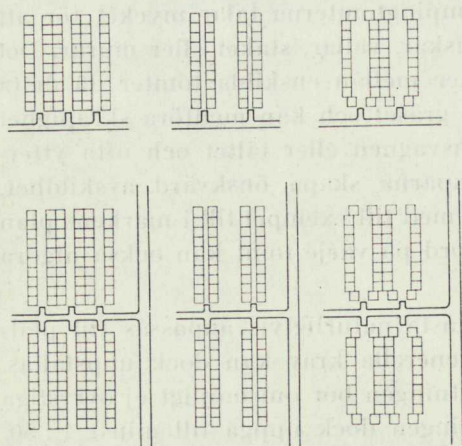

Fig. 2. Beroende på campingplatsens storlek kan körvägssystemet bli enkelt eller dubbelt. I båda fallen sker inkörningen in i den minsta enheten med 10—20 campingtomter över en gräsyta. Tomtgrupperna kan läggas rygg mot rygg, med friutor emellan eller med friutor inuti grupperna beroende på disponibel markyta eller önskemål om uppdelning av gångtrafik och biltrafik.

gäller naturligtvis att de skall ligga utmed ett ledningssystem, som ger låga kostnader med hänsyn till de utgångspunkter som i övrigt valts och att de kan nås med skötselfordon. Vissa olikheter i gruppering kan tänkas mellan genomreseplatser och de två andra typerna. På genomreseplatsen kan en regelbundenhet i planutformningen, som gör det lätt att hitta vara att föredra, även om platsen därmed blir något enförmig. Semester- och veckoslutsplatserna kan å andra sidan vara friare grupperade för att skapa omväxling och nära kontakt med friytor. Grupperingar och planfigurationer kommer att ytterligare tas upp vid genomgången av exempel på sidorna 238—243.

Trafiksystem

Kravet på att bilen skall kunna ställas upp på campingtomten medför att det är svårt att genomföra en åtskillnad mellan biltrafik och gångtrafik av en kvalitet som från säkerhetssynpunkt är önskvärd. Avstånden mellan de ytor bilarna måste ha tillgängliga blir i många typer av platser med nödvändighet små. Två huvudprinciper är tänkbara. Den ena innebär, att varje tomt vetter åt såväl en körsida som en sida som enbart används av gående. Den andra innebär, att biltrafiken leds in i grupper av begränsad storlek och längd och att körtrafik sker på ytor som också gångtrafiken använder och som ligger i dennas huvudriktningar. Den senare principen är försvarlig om grupperna är små och camparnas vistelsetider ej är för korta. Om campingplatsen däremot ligger på ett sådant sätt att bilen används flera gånger dagligen, till exempel in till en stad eller till ett bad, som ligger på ett visst avstånd ifrån platsen, blir denna princip mer tveksam.

För båda dessa system gäller att en uppsamlande väg bör finnas i campingplatsens periferi, så att inte biltrafik passerar igenom några grupper för att nå utfartsvägen. Vissa anlagda gångvägar bör finnas, som sammanbinder olika servicebyggnader med varandra och med entrébyggnaderna. Biltrafikens riktningar får underordna sig de riktningar gångtrafiken har till

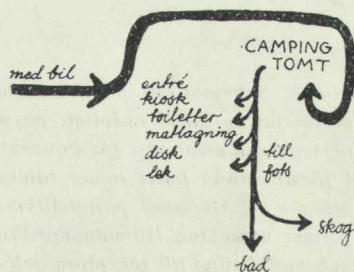

Fig. 3. Principen för trafikrörelserna med bil och till fots inom campingplatsen och mot attraktioner utanför.

bad, servering och andra mål. Detta medför ofta att bilvägen får en längre, kringgående sträckning för att inte skära av gångtrafikens väg. För att tillgodose trafiksäkerhet och bekvämlighet bör vid utplaceringen av servicebyggnader och lekfält i förhållande till strövområden, strand eller andra attraktiviteter de ideala trafikriktningarna studeras och ett mönster eftersträvas med minsta möjliga konflikter mellan bilar och gående.

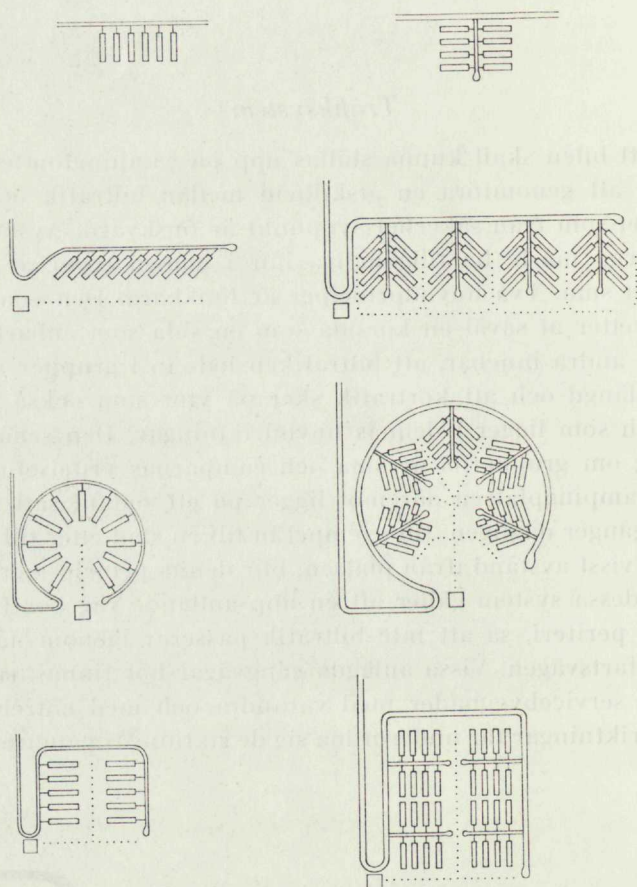

Fig. 4. Schematiska planfigurationer med enkelt och dubbelt körvägssystem. Tomtgrupperna matas alltid ensidigt, passager genom grupperna får ej förekomma. Planfigurationerna visar principen för koncentration eller spridning av de kompletterande byggnaderna. I förstnämnda fallet ligger tomtgrupperna cirkulärt kring byggnaderna, i andra är dessa utlagda på ett band parallellt med grupperna. Ur dessa ytterlighetsprinciper kan mellanformer utvecklas. Huvudgångriktningen — från tomtgruppen, förbi byggnaderna för hygien och matlagning till reception och bad eller strövområden — är markerad med prickad linje.

Kompletterande byggnader

Av kompletterande byggnader är byggnader för den personliga hygienens obligatoriska, liksom entrébyggnad med vaktrum och sjukrum. Byggnader för diskning, matlagning, klädvård, servering och försäljning kan förekomma i varierande utsträckning. Det bör emellertid observeras, att den önskan om en högre standard på campingplatserna, som gjort sig starkt märkbar, gällt dessa funktioner. Om en plats inte omedelbart ges en enhetlig, hög standard, bör den ändå planeras så att den kan kompletteras med nämnda utrymmen utan att ändringar av det redan byggda behöver göras.

Personlig hygien

Den i Sverige hitintills av medicinalstyrelsen tillämpade normen för dimensionering av klosettavdelningar anger 1 klosett på 20 personer. Denna norm överensstämmer med internationella normer. En undersökning, som nyligen företagits av medicinalstyrelsen, pekar emellertid på att antalet toaletter borde kunna reduceras om dessa utförs som vattenklosetter eller torr-klosetter med hög standard. En dimensioneringsnorm på i stället 1 klosett på 25 personer torde kunna tillgodose den önskvärda hygienstandarden. Klosettarna skall emellertid alltid kompletteras med urinoarer.

Klosettavdelningen skall nås från det fria. I det fall förbindelse med tvättavdelningen förekommer bör tvättavdelningen ej användas som genomgångsrum till klosettavdelningen. Allmänt gäller att skilda avdelningar för män och kvinnor skall finnas. Utformas klosettavdelningen så att de enskilda klosettarna har sina dörrar direkt mot det fria kan uppdelningen på kön släppas och risken för köbildning därmed minskas. Varje klosett skall ha handtvättstall intill klosettstolen. Klosettavdelningen för kvinnor kan förses med elektrisk destruktionsapparat för bindor, placerad så nära klosettstolarna som möjligt. I den kvinnliga klosettavdelningen skall finnas snyggningsrum.

Tvättplatser skall finnas i proportionen 1 plats per 20 personer och skall vara uppdelade för män och kvinnor. (Europarådets expertgrupp rekommenderar det dubbla antalet eller en tvättplats per tio personer.) Tvättplatserna bör vara individuellt utformade. Tvättrännor bör sålunda undvikas. I männens avdelning skall elurtag för rakapparater finnas.

Tvättavdelningen skall ha direkt anslutning till klosettavdelningen. I det fall den sistnämnda har enskilda klosetter med direkt ingång från det fria skall tvättavdelningen förses med egna klosetter till ett antal som blir beroende på dess storlek. I tvättavdelningen skall finnas duschar. Duschar kan också finnas i det fria. Normerna för antalet duschar varierar starkt mellan olika länder, sannolikt beroende på ländernas olika tillgång på fri-

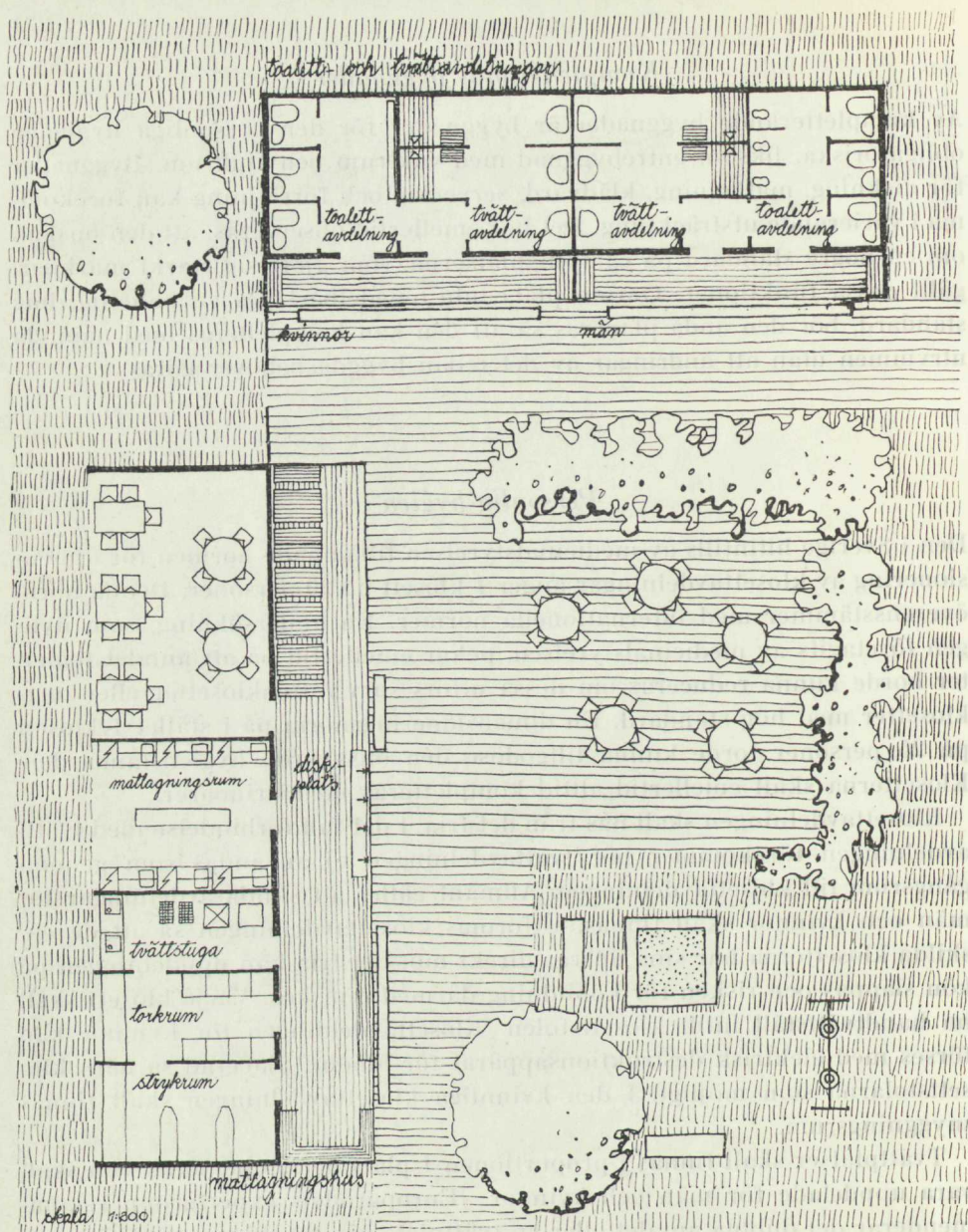

Fig. 5. Anläggning med byggnader för hygien, måltider och klädvård för ca 75 campingtomter. Den vänstra delen av byggnaden överst på planen, med toalett- och tvättavdelningar, är avsedd för kvinnor. Utanför de tre vattenklosetterna med sina handtvättställen är ett snyggningsrum. Manliga avdelningen har tre urinoarer. Toalettavdelningarna har direkt ingång utifrån men står i invändig förbindelse med tvättavdelningarna. Dessa har tre tvättställ med skärnväggar emellan. Två duschar ingår med plats för omklädning. Matlagningshuset har ett kök med sex matlagningsplatser — 2 kokplattor och en arbetsyta med diskho. Utanför är en diskränna placerad. Plats för måltider finns både inomhus och utomhus, i det fria och under tak. En klädvårdsavdelning innehåller en mindre tvättstuga, torkrum både för tvätt och regnvåta kläder samt ett strykrum. I anslutning till de gemensamma byggnaderna är det lämpligt att placera sandlåda och lekanordningar för småbarnen.

luftsbad. 2—5 duschar för hundra personer kan tas som riktvärde, varvid de undre värdena bör tillämpas vid våra vanliga typer av campingplatser. Även bastu är en tillgång.

Dimensioneringen av klosetter, tvättplatser och duschar bör utgå från tre personer per campingtomt fördelade lika på män och kvinnor.

I vilken utsträckning toaletter och tvättplatser skall kunna sammanföras till stora enheter blir beroende av gångavstånden och områdets form. Vilken figuration som väljs är också avhängigt av övriga terrängförutsättningar och markens bearbetbarhet. Olika principer redovisas i figur 4. Gångavstånden från de längst bort belägna tomterna bör inte överstiga 150 m. Stora enheter har fördelar i anläggningskostnad och beträffande övervakningen. Små enheter kan dock tänkas medföra mindre disciplinproblem och har den fördelen att de kan stängas av till ett antal som motsvarar beläggningen för tillfället. Byggnaderna för personlig hygien skall vara upplysta hela nätterna. Detta får ökad betydelse i och med att camping-säsongen, genom bättre uppvärmningsanordningar och spridda semestrar i landet och utomlands, kan förmodas bli längre än hittills och därmed omfatta även månader med mörka kvällar och nätter. Hygienbyggnaderna bör inte ligga alltför nära campingtomterna.

Disk

Diskplatser bör obligatoriskt finnas anordnade emedan hänsyn till hygien och trivsel gör att diskning inte får tillåtas på campingtomten. Diskplatsen kan i enklaste fallet vara en ränna med rinnande kallt och varmt vatten med avställningsytor intill i det fria, men under tak samt sopsäck och bänkar för väntande. Diskplatsen bör ha god belysning. I anslutning till diskplatsen bör särskilt tappställe för vatten finnas. I det fall matlagningshus finns, bör diskplatsen ingå i denna enhet.

Matlagning

Camparna har sina matvaror och husgeråd på campingtomten, varför ofta måltiderna tillredes och förläggs dit. Under dåliga väderleksförhållanden och även vid andra tillfällen kan en särskild byggnad för matlagning efterfrågas. Inredningen bör utgöras av individuella platser med två kokplattor, en arbets- och avställningsyta och rinnande vatten vid varje plats. Det bör också här finnas bord och stolar under tak för samma antal campinghus-håll som kan laga mat. Hur mycket matlagningshuset används är troligen starkt beroende av gångavståndet genom att en stor mängd utrustning och

varor skall transporteras dit och tillbaka. Dess attraktionskraft är säkert också starkt beroende av hur det är utformat och placerat. Exempel på byggnad av detta slag ges i figur 5.

Beträffande dimensioneringen av diskplatser och matlagningsplatser gäller att alla, som har självhushåll, bör använda diskplatserna, men att diskningen å andra sidan tar relativt kort tid. För matlagningsplatserna gäller troligen att ett mindre antal använder dessa, men å andra sidan under längre tid. Om alla skall hinna diska inom en tidsrymd av ungefär två timmar och halva antalet hushåll under samma tid skall hinna laga sin mat och äta, fordras ungefär en diskplats per 30—40 personer och en matlagningsplats per 20—30. Antalet självhushåll varierar emellertid, bland annat beroende av vilka serveringsmöjligheter, som finns i närheten. En minskning av antalet platser till 50—60 personer per disk- och matlagningsplats kan därför i vissa fall tänkas.

Sopor

I anslutning till campingtomterna, till byggnaderna för hygien och matlagning samt vid diskplatsen bör säckar i ställ för sopor finnas. En vanlig dimensioneringsregel är en 125 liters säck för 10 campingtomter. Tömning sker då varje dag. Säckarna bör stå på ett sådant sätt att gångavstånden är små. De bör också stå i ett system, som gör hämtningen lätt med ett minimum av störning i området. På stora platser kan en omlastningsstation tänkas. Säckarna transporteras på traktorsläp till ett centralt soprum, varifrån de med längre intervall hämtas med lastbil. Papperskorgar bör undvikas annat än i direkt anslutning till kiosker eller serveringar.

Klädvård

Utrymmen för klädvård bör finnas i någon form. Även om camparna försöker förenkla tvätt och klädvård finns behov av utrymmen för detta, speciellt som semestertiderna ökar och därmed också förmodligen den tid camparna är borta från sina hem. Enklaste utrustningen är tvätthoar, torkutrymme och strykplatser. Den mest exklusiva formen är en fullständigt utrustad tvättstuga med automatmaskin, centrifug, torkskåp, tvättho och plats för efterbehandling. Olika upplåtelseformer och även placering inom området är tänkbara. Ett extra torkutrymme för regnvåta plagg bör finnas. En stryk- och tvättplats bör finnas hur liten platsen än är. Ökning bör ske vid varje påbörjat 150-tal personer. Underlaget för större anläggningar är svårare att ange, då det beror på avgiftens storlek och vilken total standard som platsen planeras för.

Dimensionering av hygienutrymmen och övriga kompletterande anordningar.

Dimensionerande beläggning rält/pers	1 Klosett 1 k/20 p	2 Vatten- toalett 1 t/25 p	3 Tvättplats 1 pl/20 p	4 Dusch 2—5 d/100 p	5 Diskplats 1 pl/30— 40 p	6 Kokplats 1 pl/20— 30 p	7 Matbord 1 b/20— 30 p	8 Sopsäck (125 l) 1 s/30 p	9 Tvättth+ strykplats 1 pl/150 p
33/ 100	5	4	5	2—5	3—4	4—5	4—5	4	1
67/ 200	10	8	10	4—10	5—7	7—10	7—10	7	1
100/ 300	15	12	15	6—15	8—10	10—15	10—15	10	2
133/ 400	20	16	20	8—20	10—14	14—20	14—20	14	2
167/ 500	25	20	25	10—25	13—17	17—25	17—25	17	3
200/ 600	30	24	30	12—30	15—20	20—30	20—30	20	4
233/ 700	35	28	35	14—35	18—24	24—35	24—35	24	4
267/ 800	40	32	40	16—40	20—27	27—40	27—40	27	5
300/ 900	45	36	45	18—45	23—30	30—45	30—45	30	6
333/1 000	50	40	50	20—50	25—34	34—50	34—50	34	6

Dimensionering av hygienutrymmen och övriga kompletterande anordningar med utgångspunkt från antalet enheter.

Antal enheter	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Dimensionerande antal personer								
1	20	25	20	20—50	30—40	20—30	20—30	30	150
2	40	50	40	40—100	60—80	40—60	40—60	60	300
3	60	75	60	60—150	90—120	60—90	60—90	90	450
4	80	100	80	80—200	120—160	80—120	80—120	120	600
5	100	125	100	100—250	150—200	100—150	100—150	150	
6	120	150	120	120—300	180—240	120—180	120—180	180	
7	140	175	140	140—350	210—280	140—210	140—210	210	
8	160	200	160	160—400	240—320	160—240	160—240	240	
9	180	225	180	180—450	270—360	180—270	180—270	270	
10	200	250	200	200—500	300—400	200—300	200—300	300	
11	220	275	220	220—550	330—440	220—330	220—330	330	
12	240	300	240	240—600	360—480	240—360	240—360	360	
13	260	325	260		390—520	260—390	260—390	390	
14	280	350	280		420—560	280—420	280—420	420	
15	300	375	300		450—600	300—450	300—450	450	
16	320	400	320			320—480	320—480	480	
17	340	425	340			340—510	340—510	510	
18	360	450	360			360—540	360—540	540	
19	380	475	380			380—570	380—570	570	
20	400	500	400			400—600	400—600	600	
21	420	525	420						
22	440	550	440						
23	460	575	460						
24	480	600	480						
25	500		500						
26	520		520						
27	540		540						
28	560		560						
29	580		580						
30	600		600						

Husvagnarna — särskilda frågor

För de här diskuterade komplementen gäller i viss mån olika förutsättningar för husvagnar jämfört med tälten. Husvagnarna har sålunda vanligen pentry, tvättplats och ofta kemisk toalett. För dem gäller att det skall finnas vatten inom bekvämt räckhåll, möjlighet att hålla ut avloppsvatten och att tömma kemtoalettens latrinkärl på ett hygieniskt tillfredsställande sätt samt sopsäck för avfall. Latrinkärlat skall kunna tömmas i avloppet och kunna spolas i samband med tömningen. Vilken reduktion av dimensioneringstalen, som husvagnarnas speciella utrustning medför för hygienbyggnaderna och anordningarna för matlagning och disk, beror på om husvagnarna placeras på en särskild del av campingplatsen eller blandas med tälten samt på hur utrustningen används, när vagnen är uppställd på campingplatsen. Vissa ekonomiska fördelar kan stå att vinna om tält och husvagnar hålls isär. Campingvagnarnas andel är emellertid inte konstant. En noggrann uppföljning av fördelningen mellan dessa två grupper har ekonomisk betydelse. Det kan tänkas att nyetableringar av rena campingvagnsplatser bör få en större omfattning om nuvarande utveckling av campingvagnsmarknaden fortsätter.

Andra frågor beträffande husvagnarna är vintercamping och husvagnarnas terrängberoende. Husvagnarna börjar i allt större utsträckning tillverkas med en sådan värmeisolering, att de kan användas året runt. Därmed uppstår behov av platser som är öppna även vintertid med vad detta innebär anläggningstekniskt för de komplement som behövs. Kombinationer med friluftsgårdar, motell eller hotell kan därvid bli aktuella. Dessutom kan, såsom redan förekommer, specialplatser förläggas i lägen som är aktuella under olika säsonger, till exempel vinterplatser i god skidterräng och sommarplatser vid kust med bad. Även för dessa platser gäller naturligtvis att höga krav måste uppställas på att vatten- och avloppsfrågorna är lösta på ett hygieniskt tillfredsställande sätt.

Tomterna för husvagnarna behöver inte vara så plana som tälttomterna, då husvagnarna har ett plant golv i sig själva. Ett krav här är endast att de två hjulen skall stå på samma nivå. Om tillfarterna läggs parallellt med nivåkurvorna kan således marken slutta något mer än vad som tolereras för tält från eller emot tillfarterna.

Administrations- och gemensamhetslokaler

Mottagningen av campare och tillsynen av platsen spelar en stor roll för ordning och trivsel. En entrébyggnad har den dubbla uppgiften att annonsera platsen och ge utrymme åt personal. Entrébyggnaden bör därför ligga invid tillfartsvägen och den avgränsning i form av staket, häckar eller naturhinder som bör finnas. Entrébyggnaden bör, även i det fall platsen

är liten, förutom en ren reception med brits för personal med nattjour, rymma telefonhytt, sjukrum, personalrum och vissa förrådsutrymmen. En viktig detalj i anslutningen till entrén är ordentliga anslagstavlor (på flera språk), som dels visar campingplatsens plan, dels anger omgivningens attraktioner med uppgifter om avstånd och färdväg. Vidare skall finnas anslaget telefonnummer till läkare, distriktssköterska, apotek, ambulans, polis och brandkår.

Receptionsbyggnaden bör vara utformad med tanke på att den på ett

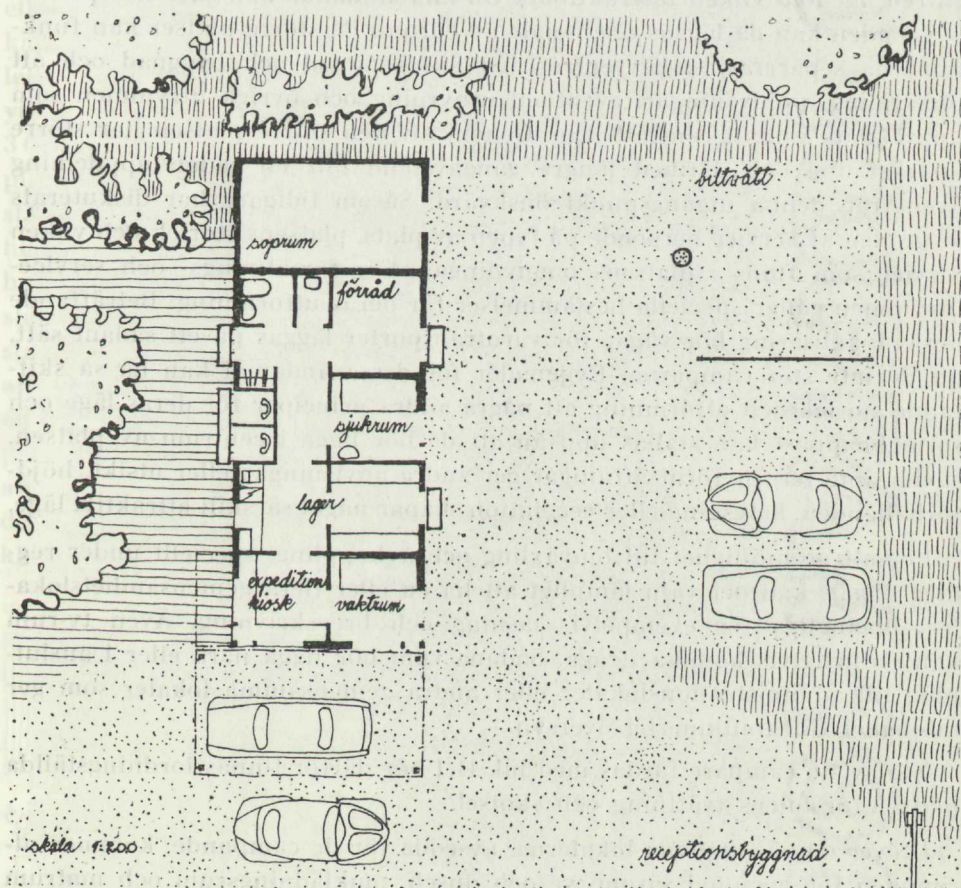

Fig. 6. Receptionsbyggnad för en medelstor campingplats. Byggnaden bör ligga väl synlig och med god överblick över själva entrén till campingplatsen och den eventuella avstängningsanordningen. Bilarna skall kunna köra fram så nära som möjligt till vakten i expeditionen. På en mindre plats kombineras ofta expedition och kioskförsäljning. Innanför expeditionen finns ett vaktrum med brits för nattjour. Byggnaden innehåller i övrigt två telefonhytter, ett sjukrum med tvättställ, lager för försäljningen, toalett för personal och sjukrum samt förråd och en central, mindre sopstation. Anordningar för biltvätt och parkeringsplatser för tillfälliga besökare finns i anslutning till byggnaden.

bekvämt sätt skall utnyttjas av dem som kommer eller lämnar platsen per bil. På speciellt den lilla platsen bör den ansluta till gångvägarna inom området och uppfattas som en central del, emedan personal i flera lägen knappast är tänkbart i detta fall och olika former av försäljning kan ske i receptionsbyggnaden. Denna placering, som skall tillgodose två ofta motstridiga synpunkter, kan innebära att begränsningslinjen får vika in i området vid entrén eller att tillfartsvägen når platsen i en punkt, där gångvägarna naturligt kan samlas. Detta är illustrerat i figur 4. Ett tänkbart alternativ är fjärrmanövrerad avstängning och högtalaranläggning vid entrén, igenom vilken instruktioner till ankommande kan ske. Receptionsbyggnaden kan då läggas oberoende av entrén. På större platser kan funktionerna separeras, så att entrén har sin personal och byggnad och att försäljning, upplysningar, eventuell uthyrning och övriga utrymmen som uppräknats finns i centralt läge. Genom att den större platsen har större utsträckning och därmed längre gångavstånd blir en sådan uppdelning även från denna utgångspunkt önskvärd. Såsom tidigare har diskuterats är graden av service beroende på typen av plats, platsens storlek och vilken service som finns i platsens omgivningar. För försäljnings- och serviceutrymmen gäller speciella bestämmelser för deras utformning. Beträffande deras lokalisering bör vägar för varutransporter läggas på ett sådant sätt, att de inte stör camparna. Byggnader för dessa ändamål kan ha så skiftande storlek och utformning att några andra principer för deras läge och form knappast kan ställas upp än att de bör ligga i centrum av platsen, såvida inte terrängförutsättningar ger andra anvisningar eller utsikt, höjdförhållanden, belysning eller vegetation skapar något särskilt attraktivt läge.

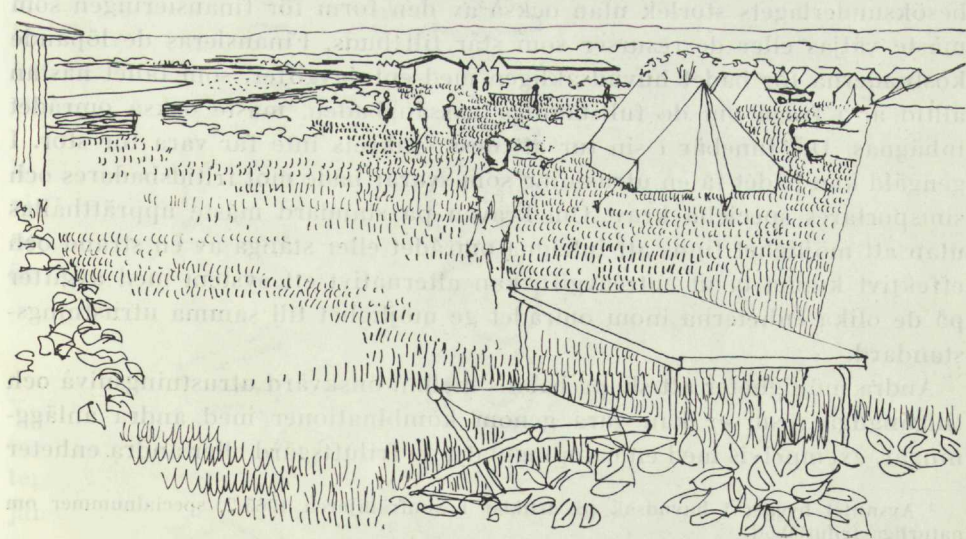
För att ge möjlighet till omväxling och avkoppling, speciellt under regniga dagar, kan det vara lämpligt att ha en eller flera gemensamhetslokaler tillgängliga för exempelvis läsning och brevskrivning. Även tv-rum kan naturligtvis komma ifråga. Sådana rum bör ligga nära eller i anslutning till administrationslokaler eller andra gemensamma lokaler som ger möjlighet till kontinuerlig översyn.

Nio av tio campare färdas med bil. Det bör därför finnas iordningställda platser för bilens tvättning och skötsel.

Utöver de här angivna lokalerna, avsedda för de campande, kommer utrymmen för personal såsom wc och dusch, omklädningsrum och matrum och i vissa fall övernattningsrum eller bostäder. Vidare fordras utrymmen för förråd, redskap och maskiner, vilkas storlek, förutom av platsens omfattning, är beroende av vilka system för underhåll och skötsel som skall användas, och av hur mycket arbete som sker i egen regi, som entreprenad eller i samordning med eventuella angränsande anläggningar. Här kommer också in eventuell omlastningsstation för sopor, pumpstation eller andra tekniska utrustningsenheter.

Rekreation, lek

Campingtomten fordrar kompletterande arealer av olika slag och storlek beroende på typ av campingplats och omgivningarnas betingelser. Genomreseplatsen har naturligtvis betydligt mindre behov av sådana ytor än semester- och veckoslutsplatser. På de senare behövs gräsytor för olika funktioner på olika avstånd från den enskilda campingtomten. Emedan tomten inte tillåter någon form av mer utrymmeskrävande lek eller spel bör det mycket nära finnas gräsytor för de mindre barnens lek och för sådana bollspel som kräver relativt små ytor, till exempel badminton. För handboll eller fotboll kan större planer på längre avstånd finnas. Även tennisbanor kan vara önskvärdt. Det är vidare fördelaktigt att det finns sandlådor och lekredskap för de mindre barnen. Som riktvärde på de mindre barnens lek yta kan anges 150—200 m², på äldre barns och vuxnas boll- och lekytor ca 3 000 m². Vilken storlek och typ de större rekreationsytorna inom campingplatsen skall ha — när-områden bör under alla förhållanden finnas — får ställas mot om det finns friområden eller sportanläggningar i närheten och hur belagda dessa är. I trakter där turismen är mycket omfattande kan den brist på utrymme som därmed uppstår behöva kompenseras av iordningställda sportfält inom campingplatserna. Dessa bör placeras på visst avstånd från campingtomterna, gärna med vegetation som avgränsning, för att ej störa. På större platser kan det i vissa fall också vara berättigat med en enkel dansbana, särskilt med tanke på ungdomarna. Denna bör i så fall placeras så att ljudet från den ej blir störande för omgivningen. Med hjälp av vallar och vegetation, eller genom att placera dansgolvet i en grop, kan de eventuella akustiska nackdelarna elimineras. Ett av de mest attraktiva komplementen är friluftsbadet.

Friluftsbad¹⁾

Friluftsbad är den gemensamma beteckningen på bassängbad i det fria och naturligt utomhusbad. Bassängbadet är helt och hållet anlagt och vanligen inhägnat, hitintills mest förekommande i de större tätorterna eller på platser, som saknar lämpligt vatten eller har så speciella vind- och isförhållanden att dessa försvårar möjligheterna att ha bryggor och andra anordningar. De naturliga friluftsbaden är anläggningar vid hav, insjö eller älv, vars utrustningsstandard i hög grad kan variera från ganska enkla brygganordningar till en för olika aktiviteter mycket differentierad uppsättning anordningar. De kan också som komplement ha en landbassäng med tempererat vatten.

Den diskussion, som här skall föras om faktorer som påverkar planeringen av friluftsbaden och kraven på deras utformning och utrustning, är främst inriktad på det naturliga friluftsbadet. Denna avgränsning har motiverats med att de helt anlagda, fullständigt utrustade bassängbaden nu har en begränsad betydelse för speciellt det rörliga friluftslivet. En viktig förutsättning för utvecklingen av detta är den direkta kontakt det ger med natur och friområden, som främst de naturliga baden med sitt läge i en ofta attraktiv omgivning kan ge. De frågor som tas upp beträffande de naturliga baden rör deras lokalisering i förhållande till andra friluftsanläggningar, olika krav på naturförhållanden vid planeringen samt dimensioneringsfrågor och funktionssammanhang för de olika elementen i en badanläggning.

Storlek och typer av bad

Friluftsbadens storlek och typ är beroende inte enbart av det uppskattade besöksunderlagets storlek utan också av den form för finansieringen som måste väljas eller de resurser som står till buds. Finansieras de löpande kostnaderna för badet huvudsakligen med entréavgifter, som fallet nästan alltid är i fråga om de fullständiga bassängbaden, måste också området inhägnas. Det innebär i sin tur att dess omkrets inte får vara för stor. I gengäld kan badet få en utrustning som svarar både mot fritidsbadares och simsportares speciella krav. Om kraven på standard måste upprätthållas utan att möjlighet finns att inhägna området eller stänga av en strand och effektivt kunna ta ut entréavgift, kan alternativt ett system med avgifter på de olika enheterna inom området ge möjlighet till samma utrustningsstandard.

Andra möjligheter att skapa balans mellan önskvärd utrustningsnivå och tillgängliga resurser kan vara genom kombinationer med andra anläggningar, exempelvis med en campingplats, en friluftsgård eller andra enheter

¹ Avsnittet bygger i huvudsak på artiklar i Simfrämjaren 1965/2, specialnummer om naturliga friluftsbad.

inom en s. k. gruppanläggning. Sådana kombinationer kan inte bara medföra ett breddat besöksunderlag och därmed följande bättre lönsamhet, utan också ge fördelar redan på investeringsstadiet. Kostnader för vatten- och avloppsanläggningar, inklusive eventuella reningsverk samt tillfartsvägar och vissa parkeringsplatser kan gemensamt bäras av flera anläggningar. Driftskostnader för administration, för skötsel av mark och byggnader och för soptömning kan också belasta flera anläggningar gemensamt och genom samordningen göra detta både billigare och mera rationellt. Kombinationerna blir av särskild betydelse i de lägen där en anslutning av vatten och avlopp inte kan ske till kommunens befintliga nät. Den besparing däremot, som ett dubbelutnyttjande av toalettbyggnaderna inom badet eller inom campingplatsen borde ge möjlighet till, har i de fall detta prövats, gett anledning till sådana komplikationer och störningar för båda parter att varje anläggning bör göras helt självförsörjande i fråga om toalettbyggnader. När det gäller försäljningslokaler och servering kan dock kombinationerna skapa förutsättningar för bättre service och bredare sortiment. Framför allt får samordningen av dessa komplement betydelse för campingplatsen, vilken annars måste ha ett relativt stort underlag för att kunna bära en differentierad försäljning eller en servering.

Badens storlek påverkas av om de tillåter tävlingar eller inte. Den stora platsen har olika anläggningar för tävlingssimning, också använda för rekreationsbad, för simundervisning och för barnbad. Denna typ av plats fordrar ett underlag som gör att det kan fungera som enhet i sig själv men också i gruppanläggningar. Campingplatsen blir här en anslutande del.

Ett friluftsbad som enbart används av campare får en begränsad storlek och utrustas med relativt enkla anordningar. Ett alternativ till friluftsbadet är bassänger inom själva campingområdet. En fördel med en sådan lösning är att inga extra byggnader för omklädning eller toaletter behöver byggas, varför investeringarna här inskränker sig till kostnaden för själva bassängen och markområdet i direkt anslutning till detta, till exempel en vattenmatta.

Då ofta redan, som en följd av framför allt semestercampingplatsens lokalisering, den strand som står till buds är av särskilt attraktivt slag i sig själv, vid hav eller insjö med naturliga rekreationsmöjligheter, kan byggda anordningar inom badområdet diskuteras med tanke på att det attraktiva just är naturförhållandena.

Inplacering av badet i landskapet

Vissa lokala betingelser bör vara uppfyllda för att ett strandområde skall vara lämpligt för en anläggning. Frånsett de primära krav på vattnets, vattenstrandsbältets och landstrandsbältets kvalitet, som diskuteras i det följande, måste strandområdet, både beträffande det öppna och det inhägnade

badet, ha en sådan utsträckning och sådana terrängförhållanden att arealbehovet för olika aktiviteter och anordningar kan tillgodoses. Önskvärt markutrymme är 10—15 kvadratmeter per person, parkeringsutrymmet oräknat. Det sistnämnda kräver ett tillskott på plan mark av ca 5 m² per person under förutsättning att var femte—sjätte besökare medför bil. Parkeringsplatsen bör vara så belägen att den inte dominerar i landskapet och den bör ligga på sådant avstånd att buller och avgaser inte stör besökarna inom badet.

De byggnader för administration, omklädning, toaletter, försäljning och materielförvaring, som är nödvändiga delar av ett bad, bör också placeras med stor hänsyn till den totala landskapsbilden. Detta gäller såväl områdets exponering inåt land som utåt vattnet. En naturlig eller planterad vegetation och en viss kupering av terrängen kan hjälpa till att maskera anläggningarna i de mest utsatta lägena. Så mycket som möjligt av de ursprungliga, naturliga förutsättningarna bör självfallet sparas, emedan badens attraktion för turister ofta är en funktion av den särpräglade karaktär ett speciellt landskap kan ha. Här ger de olika kust- och insjölandskapen olika utgångslägen. De naturliga sandstränderna både vid den sydsvenska kusten och vid många insjöar ger goda möjligheter att bevara en genuin karaktär. Men även stränder med fint grus, vidsträckta exempelvis efter den halländska kusten och i vikar mellan klippor i Bohuslän, kan i en utbyggd anläggning ge denna en speciell karaktär.

Vattnet

Det primära kravet vid planeringen av det naturliga friluftsbadet är givetvis att vattnet har en sådan kvalitet från hygienisk synpunkt att det är lämpligt för bad. En undersökning av vattnets renhetsgrad måste dels bygga på fälthygieniska undersökningar omfattande bland annat kontroller av strömnings- och vindförhållanden samt eventuella avloppsutsläpps läge, dels kontinuerliga prov under längre tid.

Andra krav gäller vattnets temperatur, som inte får vara för låg, vattnets strömning, som inte får vara för kraftig och bottenens beskaffenhet som inte får vara dy och lera. (En naturlig botten med ett fast lerlager under och ett icke alltför tjockt dylager ovanpå kan emellertid förbättras genom påfyllning av ett ca 30 cm tjockt grus- eller sandlager. I vissa fall krävs en särskild förstärkning av botten med flätad matta av ris, halm eller vass under sandlagret.) För de fasta anläggningarna — bryggor och hoppställningar — har isförhållanden och variationer i vattenstånd stor betydelse. Dessa anordningar medför också krav på bestämda vattendjup och ger, i de fall det naturliga vattendjupet inte är tillräckligt, investeringskostnader för muddring.

Stranden

Beträffande själva strandområdet måste flera faktorer beaktas: markbeskaffenhet, vegetation, orientering, fuktighet och vindar.

För botten gäller att den inte bör vara lerig, dyig eller stenig. För klippbadet gäller att stranden skall ha vissa plana partier och i övrigt ej vara för oländig. För andra stränder gäller att markutrymmena närmast vattenet, som är avsedda för solbad och lek, bör ha samma markunderlag som campingplatsen: de bör vara själldränerande, ge god vattenavrinning och god jordmån för gräs. Marken kan för friluftsbadets del gärna vara något kuperad med gropar och läställen som ger möjlighet till avskildhet under solbadet. Kravet på avskildhet kan även tillgodoses genom naturlig eller planterad vegetation eller genom omformning av markytan. Orienteringen är av stor betydelse. Önskvärt läge är söder—väster. Det bör inte vara blåsigt. I utsatta lägen bör vindskyddade uppehållsplatser skapas med murar eller vegetation. Både strandområdet och vattenytan skall helst vara solbelysta hela dagen och framför allt under eftermiddagen, då den stora besökstoppen inträder.

Anordningar i och invid vattnet

Anordningar i och invid vattnet i ett fullständigt utrustat friluftsbad är främst bryggor för simundervisning och tävlingar samt hoppställningar.

Bryggan för simundervisning bör vara minst 10—15 m lång, helst 20—25 m. Dess vattenområde bör inte ha större djup än 90 cm och detta djup bör vara konstant innanför dess begränsningslinjer. Bryggans bredd bör minst vara 1,20 m och helst ca 2,0 m. För de större barnen kan också tillkomma en hopptrappa med 50 cm trappsteg. Simbana som skall användas för internationellt gällande rekord måste ha en längd av 50 m. För ett medelstort bad är dock en kortare simbana på 25 m lämpligare. Den ger möjligheter till mindre tävlingar, träning och märkestagning. Simbanans bredd kan variera mellan 10 och 20 m. Vattendjupet måste minst vara 1,20 m.

Utformningen på hoppanordningarna är också beroende av om de skall användas för tävlingar och vilka kategorier badet skall tillgodose. Minimitrustningen för ett bad av normal storlek är ett par sviktar på en respektive tre meters höjd över vattenytan. En större anläggning bör dessutom utrustas med trampolin med avsatser på tre, fem och — för tävlingshoppning — tio meter. Vattendjupet för de olika hopphöjderna måste minst vara 3, 3,5, 3,8 och 4,5 m för respektive höjd inom ett visst område i enlighet med de internationella säkerhetsbestämmelserna. Trampolinen måste vara placerad så att hopparna ej bländas av solen, dvs. riktad mot norr—öster, samtidigt som dessa bör kunna ses av åskådarna i profil.

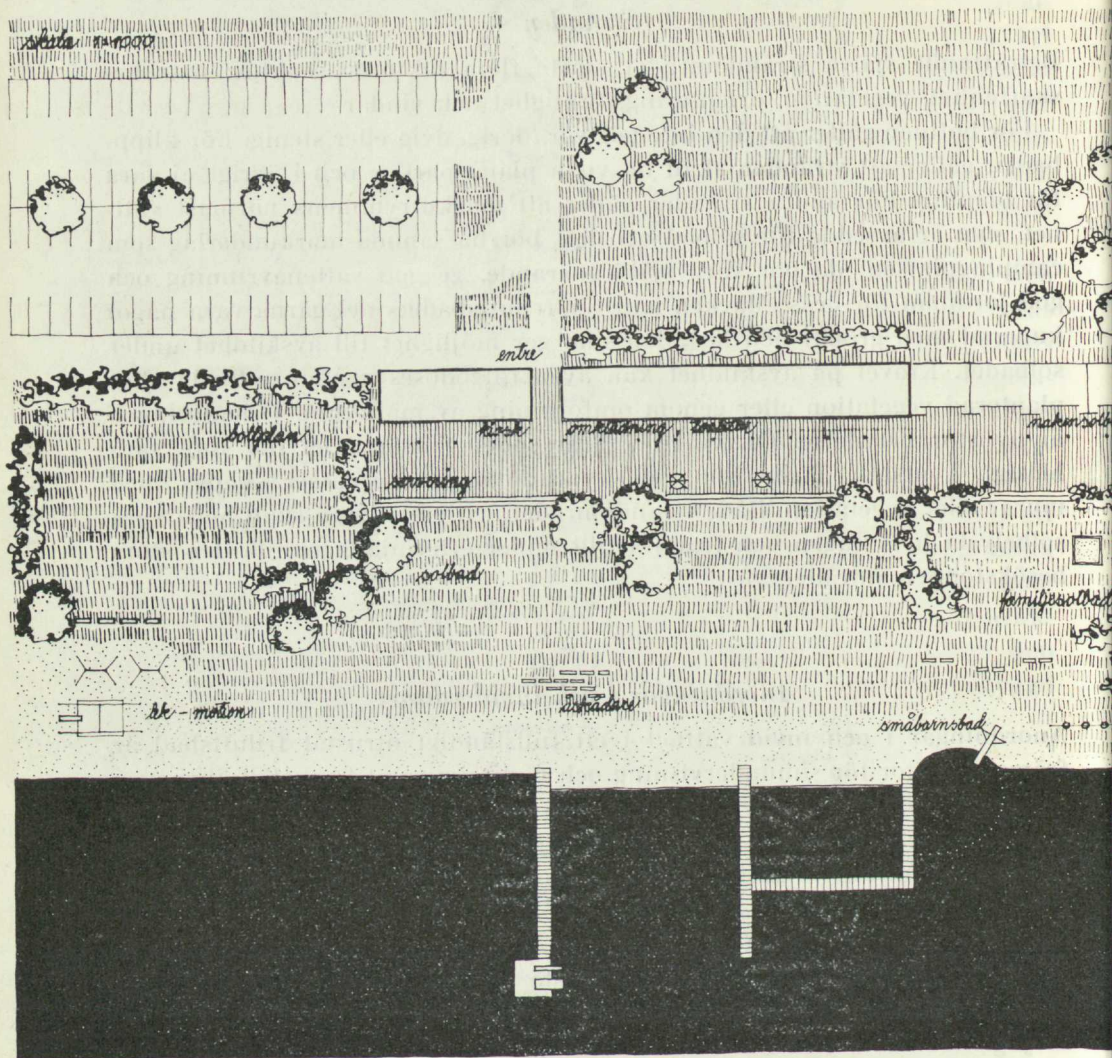

Fig. 7. Schematisk plan över ett anlagt, naturligt friluftsbad. Byggnaderna innehåller entré med försäljning och servering, omklädningsutrymmen och toalettavdelningar för män och kvinnor. Anordningarna vid vattnet är differentierade för simsport och vuxenbad, simundervisning och barnbad: startbryggor och hoppställningar, vattendjup i bassängen minst 1,20 m; bryggor för simundervisning med bassäng på max 90 cm; barnbad innanför en avstängande anordning, max 50 cm. Framför hoppställningar och tävlingsbana skall åskådare kunna sitta. Den stora ytan för solbad bör vara gräsbevuxen. Närmast vattnet sand, ca 10 m. Något avskilt i områdets högra del finns ytor för vuxna med småbarn försedda med lekanordningar och vid motsatta sidan gräsplaner för motion och bollspel.

Utöver bryggorna och hoppanordningarna med dess vattenområden för ungdomar och vuxna kan det vara lämpligt att ge de minsta barnen ett eget vattenområde, som avgränsas med en brygga eller eventuellt timmerflänsar. Djupet i småbarnsbadet skall ej överstiga 50 cm vid högt vattenstånd. En rutschbana kan vara ett komplement till barnbadet.

Strandremsan närmast vattnet bör helst vara sand, ca tio meter. I övrigt bör området vara gräsbevuxet. Det bör differentieras med avseende på aktiviteter och i viss mån på kategorier besökare. Större friytor avsätts lämpligen för lek och motionsövningar för ungdomar och vuxna. Ytorna kan förses med redskap för motion och träning, såsom barr, räck och eventuellt torrsvikt.

För vuxna med småbarn bör finnas ett markområde, som med hjälp av planteringar, jordschakter eller eventuellt hägnader, ges en viss avskildhet. Markområdet bör vara försett med sandlådor och lekanordningar inom bekvämt räckhåll och med goda tillsynsmöjligheter för solbadande vuxna. Detta område bör ligga en bit från vattnet för att ej skapa olycksrisker. Barnbadet bör ha sandstrand av tillräcklig storlek för att möjliggöra lekar med sand och vatten. Sanddjupet bör där vara minst en halv meter.

Eventuellt kan nakensolbad anordnas i särskilt avskärmade utrymmen.

Är badet utrustat med simbanor och hoppställningar för tävlingar, måste också sittplatser för åskådare finnas, antingen i gradänger eller på plan mark med fasta eller lösa bänkar framför tävlingsområdet. I kuperad terräng kan naturliga terrasser utan fasta bänkar vara den bästa lösningen; terrasseringen kan då utnyttjas av de solbadande.

I anslutning till solbadsområdet placeras en eller flera 125 l sopsäckar i ställ. Intill kiosker och servering bör papperskorgar finnas lätt åtkomliga.

Byggnader för omklädning

Friluftsbadet bör alltid förses med övertäckta utrymmen för omklädning, oberoende av badets storlek. Däremot kan en rad olika utformningar tänkas; ofta är det lämpligt med kombinationer av olika typer och system. Dimensioneringen är beroende av mer eller mindre kända förhållanden, såsom exempelvis skollov och semesterperioder. Gruppbesök av simskoleelever, simklubbar, skolklasser kan förorsaka mycket kraftiga toppar.

Den enklaste omklädningsbyggnaden kan innehålla ett öppet utrymme med bänkar och klädkrokar, ett för män och ett för kvinnor. Vid ett större bad, där övervakningen blir av större betydelse än vid ett mindre, kan det vara motiverat att förse ett öppet omklädningsutrymme med låsbara skåp eller göra en uppdelning på flera utrymmen för gruppomklädning med möjlighet att låsa varje utrymme för sig. Ett öppet omklädningsrum kan också kompletteras med garderobsinlämning.

Ett alternativ eller ett komplement till det öppna omklädningsrummet, främst för de större baden, är enmanshytter, utförda antingen som låsbara hytter eller som växelhytter. Sistnämnda system innebär att hytten endast beläggs just under själva omklädningen genom att den står i förbindelse med en garderob där kläderna lämnas in mot kvitto.

Dimensioneringen av omklädningsrummet bör ske med hänsyn till medeltalet samtidigt besökande under en värmeperiod. Trots bristen på en mera tillförlitlig statistik om variationer i den dagliga beläggningen kan man anta att toppbelastningen inträder mellan kl. 12—16. Beräknas ca hälften av det dimensionerande antalet besökare anlända inom loppet av en timma, blir behovet av växelhytter per 100 samtida besökare 4 hytter. Beräkningen utgår härvid från en avklädnings tid på fem minuter. Den större spridningen av besökare som lämnar badet och sådana som anländer under eftermiddagstimmarna innebär att angivna antal hytter även räcker för eftermiddagsbelastningen, trots att påklädningen beräknas ta tio minuter i genomsnitt. Den toppbelastning som värmeböljor och gruppbesök åstadkommer kan tillgodoses genom massomklädningsrum. För den absoluta toppen kan man räkna med en höjning av massomklädningsrummens kapacitet med nästan det dubbla.

I anslutning till omklädningen placeras med fördel några duschar antingen i det fria eller inom byggnaden. En eller ett par toaletter bör också finnas i direkt anslutning till omklädningen. Här bör också finnas sköljmöjligheter för baddräkter.

Toaletter

De naturliga friluftsbaden har hittills i många fall varit utrustade med primitiva toalettanordningar. Särskilt gäller detta de mindre baden. Även om de hygieniska kraven kan tillgodoses genom torrklosetter bör man vid nyanläggningar i första hand räkna med vattenklosetter. Handtvättmöjligheter med rinnande vatten skall finnas intill klosettstolen. Badets läge i förhållande till kommunens avloppsnät påverkar givetvis starkt investeringskostnaderna. I de fall en anslutning till kommunnätet inte är möjlig, måste reningsverk anläggas.

Dimensioneringen av toaletterna måste, liksom när det gäller omklädningsutrymmena, bestämmas utifrån väntad frekvens av samtidigt besökande under normal värmeperiod. Beläggningen på toaletterna kan i jämförelse med omklädningen antagas vara jämnare fördelad under dagen. Dimensioneringen bör utgå från normen ca 1 toalett per 100 besökare. En uppdelning skall finnas på dam- och herrtoaletter såvida inte toaletter med direkt ingång förekommer. Herrtoaletterna förses med urinoarer, ungefär lika många som antalet wc. Varje toalett förses med ett handtvättställ. Det kan vara önskvärt att dam- och herrtoaletterna placeras på skilda platser

eller att entréerna är åtskilda. Toalettbyggnaderna kan ges en sådan placering i området, att de ger möjlighet till övervakning från vaktpersonalen. De bör ej ligga för perifert och kan med fördel kombineras med omklädningsutrymmena.

Övriga utrymmen

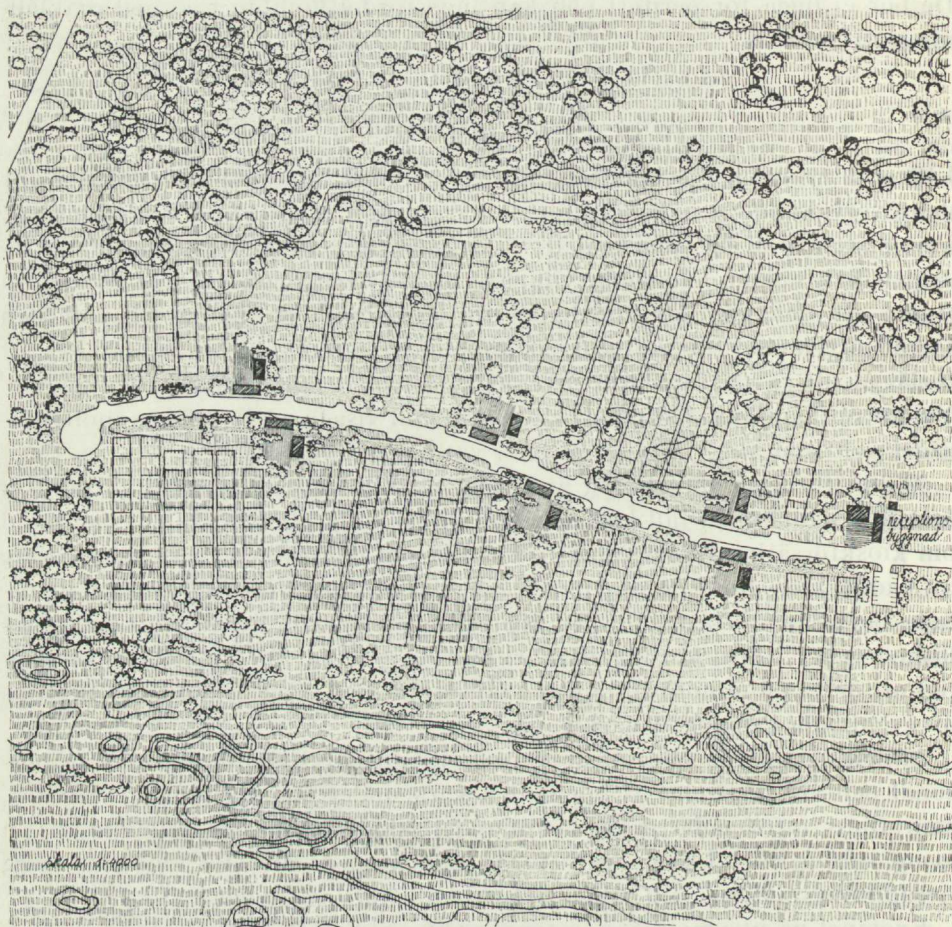
Utöver utrymmen för omklädning och toaletter bör badet ha lokaler för den övervakande personalen, för simlärare och eventuellt för simklubbar. Personalen skall ha egna toaletter. Är badet helt inhägnat (och har entréavgift) kan sådana lokaler inrymmas i en entrébyggnad. I denna bör också finnas ett sjukrum, lätt tillgängligt för ambulans och läkare. Soprum och förrådsutrymmen för skötselredskap och simmateriel är också lämpligt att förlägga till en sådan central byggnad, just med tanke på tillgängligheten. Vid entrén bör finnas skyltar och tavlor som visar vad som finns inom området och som anger temperaturer i vattnet och luften.

Någon form av försäljning är troligen alltid aktuell även på de minsta baden. I sistnämnda fall kan det vara nödvändigt att receptionen tar hand om kioskförsäljning i begränsad skala liksom den sköter en viss uthyrning av baddräkter, linne, simmateriel och dylikt. De stora, fullständigt utrustade baden ger oftast underlag för en mera differentierad försäljning av läskedrycker, varm korv, godsaker, tidningar m. m. De gör det också möjligt att driva en mindre restaurang eller servering, som också kan utnyttjas av eventuella campare i närheten.

Allmänt upplåtna bad måste vara bevakade av livräddningskunnig personal och vid högfrekvens bör baden vara under ständig uppsikt. Skyltar, som finns utformade av Simfrämjandet, skall varna för huvudhopp på grunt vatten, där så kan vara befogat. Badet måste utrustas med väl synlig livräddningsmateriel, till vilket också skall höra en livbåt.

Exempel på utrymmesbehov för de olika aktiviteterna och dessas inbördes organisation ges i figur 7.

Fyra exempel på campingplatser

Denna campingplats ligger på västkusten strax innanför själva kustbebyggelsen i en skog-bevuxen dalgång mellan låga åsar. Den rymmer ca 300 campingtomter. Körvägens läge har bestämts av ett högre terrängparti, som skär genom dalens mitt. På ett avstånd av ca 1 km västerut öppnar sig havet och den breda sandstranden.

Platsen är tänkt — genom sitt läge vid ett av landets viktigaste trafikstråk och sin kontakt med bad och strövområden — att fungera både som genomrese- och som semesterplats. För camparna på genomresa är det önskvärt, att byggnaderna för hygien och matlagning, liksom receptionsbyggnaden med eventuell försäljning, är lätta att nå. De förstnämnda byggnaderna har samlats parvis i tre grupper utefter vägen och utefter de gångstråk på ömse sidor om denna, som leder till receptionen. Behovet av friytor är inte så stort för genomresarna, vilket ger möjlighet till ett relativt hårt utnyttjande av marken.

Semestercampare med önskemål om större ytor för rekreation kan lämpligen anvisas de tomter, som ligger längst bort från de gemensamma byggnaderna och har god kontakt med omgivande skogsdungar. Platsens storlek och användning som genomreseplats, kan tänkas ge underlag för en mindre servering intill receptionen.

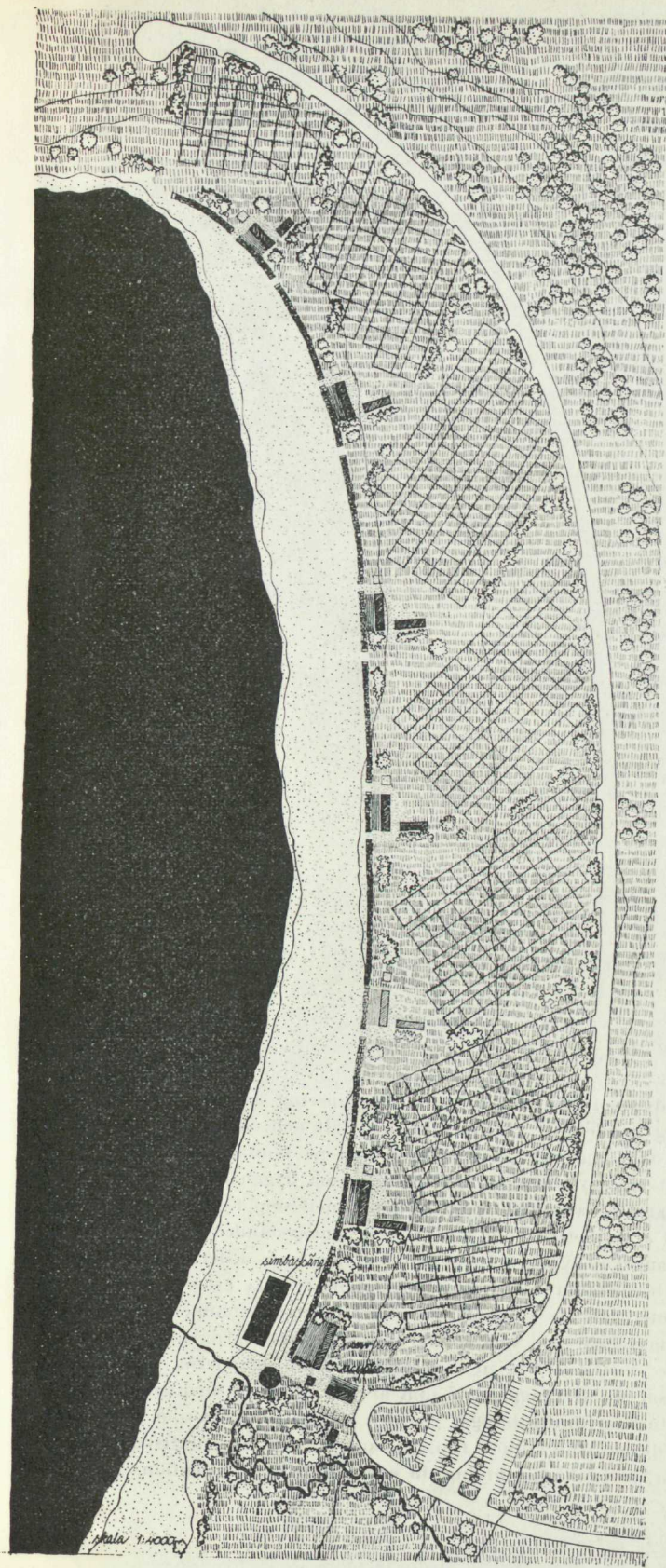

Exemplet visar en genomreseplats i utkanten av en mindre tätort och på en knapp mils avstånd till en europaväg. Genom markens kraftiga lutning har i ena delen av området campingtomterna lagts ut i enkla rader med buskvegetation på de slänter, som tar upp lutningen. Raderna av campingtomter följer nivåkurvorna. Campingplatsen är högt belägen och från varje tomt är det fri sikt ut över landskapet åt norr. Hygien- och matlagningshusen har placerats med en viss spridning i områdets mitt. En starkare koncentration vore tänkbar, om markens lutning inte varit så kraftig. Ett nedlagt sandtag i områdets norra del har gett en samlad rekreationsyta med badbassänger för barn och vuxna. Dessa ligger i det gångstråk, som bildas från de gemensamma byggnaderna längst i söder till receptionen i norr.

Campingplatsen rymmer ca 250 campingtomter.

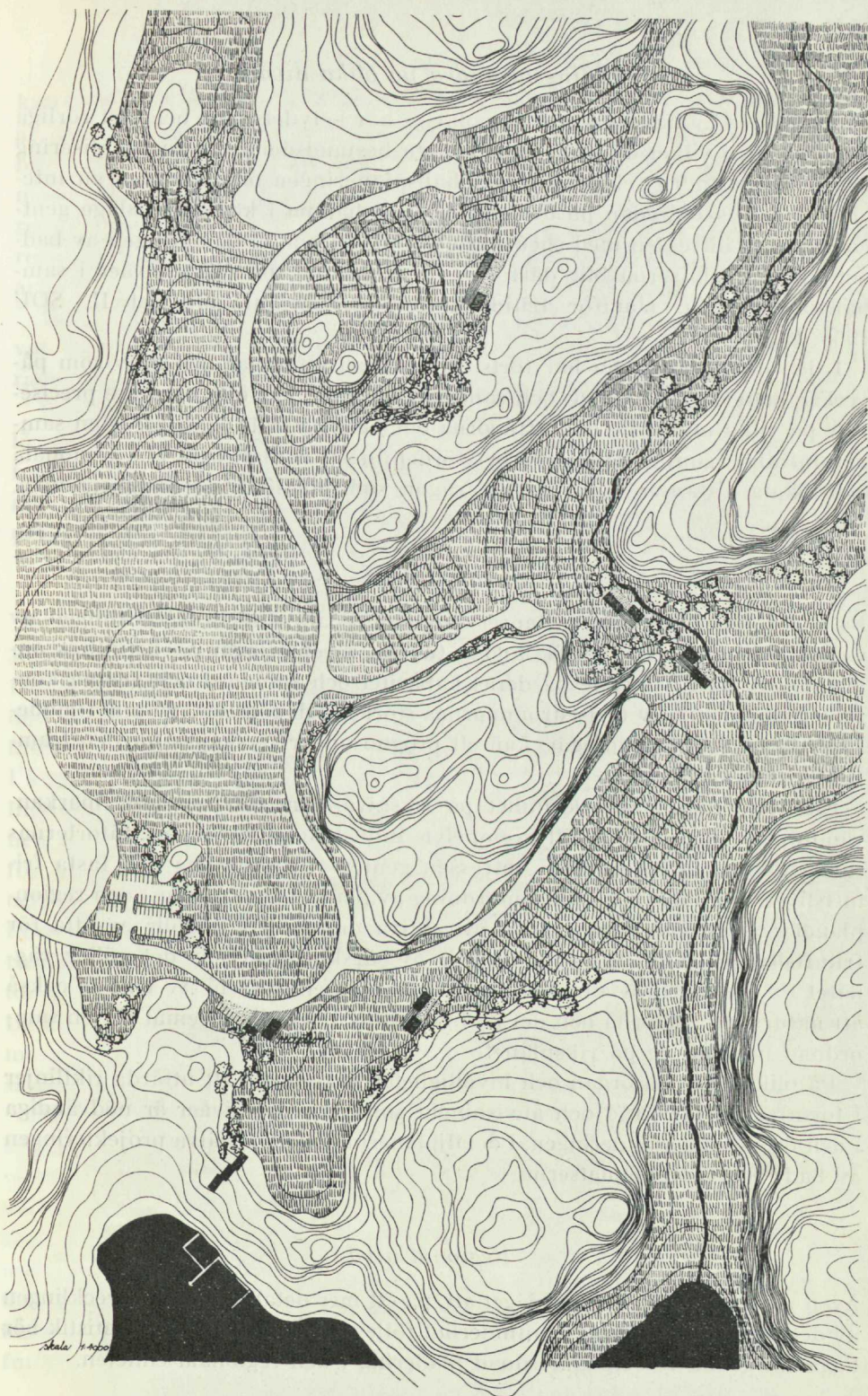
Det långsträckta strandområdet i ett lågt, öppet landskap har, som i detta exempel med 370 campingtomter, gjort det naturligt med en spridning av hygien- och matlagningsbyggnaderna. De bildar ett band utefter strandens längdriktning och passeras av camparna på väg till badet. Det attraktiva gångstråk, som följer stranden, leder längst i söder fram till en central anläggning med badbassäng, kiosker och servering. Infartsvägen till campingtomterna viker in mot detta intressecentrum, där också receptionsbyggnaden ligger. För besökarna till badet som inte kommer från campingplatsen, finns en parkeringsplats vid entrén till området.

En bred strandremsa — öppen för allmänheten liksom det anlagda friluftsbadet — begränsas av en stengärdesgård med samma karaktär, som finns i den ursprungliga omgivningen. En viss inplantering av låga buskar i det annars fria landskapet kan vara önskvärd, dels som skydd mot bullret från infartsvägen, dels som skydd mot vindarna från havet.

Det starkt kuperade landskapet inbjuder till friare gruppering av campingtomterna och ger möjlighet till naturlig uppdelning av campare med tält och campare med husvagnar eller av kategorier med olika anspråk på avskildhet och på kontakt med strövområden. Det kan föra med sig en viss spridning av de gemensamma byggnaderna för hygien och matlagning, som ur anläggningssynpunkt är en nackdel, men som för camparnas del kan vara en fördel i och med att enheterna blir mindre och gångavstånden kortare.

Den mest utpräglade landskapstypen av ovannämnda slag finns i det bohuslänska kustområdet med dess kala bergknallar och trånga dalsänkor. I detta exempel härifrån med sina ca 200 campingtomter har de relativt plana, gräsbevuxna rummen mellan bergen utnyttjats för tält och husvagnar. De små tomtgrupperna, där bilarna kör in över gräsytan, har fått varierande storlekar. Hygien- och matlagningsbyggnaderna har delats upp i fyra enheter och gränsar till terrängpartier, som är lockande för strövpromenader och lek. Campingplatsens naturliga förutsättningar gör den särskilt lämplig som semesterplats. Förutom möjligheterna till bad från klippor finns ett anlagt naturligt friluftsbad med bryggor och hoppanordningar, beläget i anslutning till campingplatsens reception.

Ställningstaganden på olika nivåer

Utbyggnaden av bad- och campingplatser har betydelse för hela det rörliga friluftslivet, i vilket de ingår som viktiga beståndsdelar. Deras lokalisering påverkas av andra sektorer av samhällsplaneringen och kan, om en integrering inte sker redan på översiktlig nivå, hamna i konkurrensläge gentemot andra intressen med speciella anspråk på mark. Planeringen av bad- och campingplatserna blir därför en angelägenhet på olika nivåer i samhällsplaneringen. (Jämför fritidsutredningens betänkande del II, SOU 1965: 19, 5 kap.)

I den diskussion, som har förts, kring förutsättningar och krav som påverkar planeringen av bad- och campingplatserna, har inte närmare precisrats på vilka nivåer de olika frågorna bör beaktas. Här skall göras en sammanfattning, som behandlar arbetsfördelningen mellan centrala, regionala och lokala instanser samt sådana frågor, som bör lösas på byggherrenivå.

Central nivå

På det centrala planets instanser ankommer att studera utvecklingen av camping både i och utanför landet. Genom inventeringar av befintliga anläggningar med avseende på deras kapacitet och standard och genom kontinuerlig statistik av turistströmmarnas storlek och rörelser, av utnyttjandefrekvenser hos anläggningar, kan ett prognosunderlag skapas för den framtida planeringen.

En översiktlig planverksamhet på riksnivå, som differentierar markanvändningen med hänsyn till exempelvis industrilokaliseringens, tätorternas samt skogs- och jordbrukets intressen gentemot det rörliga och fasta friluftslivet, kan medverka till samordning av planeringen på läns- och regionplanet och ge garantier för att attraktiva områden i tid blir avsatta för friluftslivets behov. Samordning blir av särskild vikt när det gäller vägnätet i stort och dess anpassning till turismens intressen. Av vikt är också att naturvårdsfrågorna och det rörliga friluftslivet blir föremål för en samordnad behandling på rikspanet.

På olika centrala organ och myndigheter ankommer att utfärda riktlinjer i form av normer, råd och anvisningar som på olika nivåer är nödvändiga i den översiktliga planeringen, i detaljplaneringen och i själva projekteringen av bad- och campingplatserna.

Regional nivå

Även på länsnivå är det angeläget att, på ett mer detaljerat sätt, utvecklingen av det rörliga friluftslivet kontinuerligt följes. Inventeringar och statistik bör ligga till grund för en samordnad planering i den regionala enheten.

I sammanfattande planer, som anger markanvändningen för hela regioner, kan från såväl statligt som kommunalt håll förhållanden i områden som är attraktiva för turismen mera grundligt bli utredda. Regioner, där detta blir särskilt betydelsefullt, är sådana som omfattar kustbygder, områden med större sjöar, öar, liksom vissa fjällområden, där det rörliga friluftslivet redan är betydande eller där utvecklingen kan väntas. Många frågor i den regionala planeringen blir gemensamma för flera län och fordrar ett samarbete över länsgränserna.

Det ankommer på länsstyrelserna att besluta om bildandet av naturreservat, vilka under vissa förhållanden bör kunna upplåtas för mera kontrollerade typer av anläggningar, exempelvis bad- och campingplatser.

Rationaliseringen av jordbruket med intensiv drift av de områden som är lönsamma och nedläggning av andra, innebär att vissa av de senare i någon form kan tänkas tas i anspråk av det rörliga friluftslivet. Genom att områden, som annars löper risken att förfalla, kan få en ny funktion, kan deras skötsel inordnas bland de åtgärder som friluftsanläggningarna fordrar.

Lokal nivå

Kommunens eller kommunblockets översiktliga planering för det rörliga friluftslivet kan ha formen dels av en investeringsplan för vissa tidsperioder, dels av en generalplan, som anger markanvändningen. Generalplanens utförlighet kan variera för de olika sektorerna inom samhällsplaneringen. I kommuner, där friluftslivets intressen har en framskjuten plats, kan dess intressen fordra en mera långsiktig och detaljerad behandling i generalplanen än i andra. I generalplanen anges de markområden, som är lämpliga för bad- och campingplatser. Lokaliseringsfaktorer, knutna till befintliga och planerade framtida förhållanden, kan gälla exempelvis vägnätets utformning, möjligheterna att reservera mark för campinganläggningar inom rimliga avstånd från de stora lederna, lokaliseringsfrågor inom andra sektorer i kommunens planering med särskilt beaktande av störningseffekter. De kan också gälla va-nätets nuvarande och utbyggbara kapacitet, den kommersiella och samhälleliga service, som turisterna kan erbjudas, liksom samordningen med andra anläggningar i så kallade gruppanläggningar.

Där detaljplanering erfordras kan den ske med hjälp av stadsplan eller byggnadsplan. I en sådan detaljplan anges de markområden, som skall användas för bad och camping. Kompletterande byggnader bör dock ej bestämmas i detalj, planen bör vara elastisk men särskilt i känsliga partier ange bebyggelsens läge i landskapet. Valet av markområde måste bygga på uppgifter om markens och vattenområdets beskaffenhet, lokalklimat, vegetationsförhållanden m. m. Anslutning till kommunens va-nät och dess reningsanläggning — alternativt egen reningsanläggning — bör prövas från funktionella, ekonomiska och anläggningstekniska aspekter.

Byggherrenivå

För den slutliga utformningen och för byggandet av bad- och campingplatserna svarar byggherren. Byggherre kan vara kommun, friluftsförbund, stiftelser eller enskilda företagare. Utformning och dimensionering av anläggningarna blir en fråga om att väga ekonomiska förutsättningar och framtida lönsamhet i driften mot sociala behov och önskemål om viss storlek och viss standard. Storleken på en plats kan därvid bli beroende av det väntade besöksunderlaget, av tillgången på plan mark av rätt beskaffenhet, av möjligheterna att dra ledningar och dimensionera en reningsanläggning, av tillgängliga personella resurser för administration och skötsel. Kraven på en viss sanitär utrustning och på kompletterande byggnader ger minimistorlekar på anläggningarna, tröskelvärden vid dimensioneringen ger vissa rimliga storleksnivåer.

Campingplatsernas utformning kan påverkas av om de är tänkta som semester- eller genomreseplatser. Dessa båda typer kan ha olika storlek på friytorna, eventuellt också på campingtomterna, och kan ge olika förutsättningar för placeringen av de kompletterande byggnaderna.

En koncentration av de kompletterande byggnaderna kan ge lägre investeringskostnader ifråga om ledningsdraging och installationer och ur driftsynpunkt vara fördelaktig genom möjligheterna till bättre övervakning och skötsel. Gångavstånden från de längst bort belägna campingtomterna blir därvid större — de bör dock ej överstiga 150 m. Koncentrationen av hygienbyggnaderna och övriga gemensamma utrymmen kan medföra att tält och husvagnar måste placeras tätare — tomterna och friytorna blir mindre. Detta ställer särskilda krav på markbehandlingen i praktisk och utseendemässig bemärkelse.

De kompletterande byggnader, som hör till campingplatserna, skall rymma vattenklosetter, tvätttrum, viss utrustning för klädvård, diskplatser inomhus eller utomhus, matlagningsskylar med kokplattor och plats för måltider, vissa utrymmen för försäljning, administration och redskapsförvaring, sjukrum samt eventuellt gemensamma lokaler för exempelvis samvaro, skrivarbete eller tv.

Beträffande badens anläggningar gäller, att de, förutom primära anordningar som bryggor och hopptorn m. m., vars dimensionering och utformning delvis bestäms av simsport och simskoleundervisning, bör vara försedda med klosetter, utrymmen för omklädning samt vissa administrations- och redskapsutrymmen.

Campingplatserna ansluts ofta till ett naturligt friluftsbad och ibland till ett fullständigt utrustat bassängbad. Badet bör vara en självständig anläggning utanför campingplatsen. Erfarenheter visar att samutnyttjande av exempelvis hygienbyggnader kan ge vissa svårigheter i övervakning och skötsel. Ett annat sätt att tillgodose camparnas önskemål om bad är att

anlägga en mindre simbassäng inom själva campingplatsen centralt placerad och intill de kompletterande byggnaderna. Anläggandet av en sådan bassäng behöver inte innebära några mer komplicerade problem, varken tekniskt eller ekonomiskt. Då särskilda byggnader för omklädning och toaletter inte heller behövs, bör den totala kostnaden för ett sådant bad bli relativt låg.

Friluftsbadens finansiering kan, i de fall strandområdet eller den givna markytan på ett naturligt sätt kan inhägnas, ske genom entréavgifter. I många fall, framförallt vid kustbaden, är en inhägnad inte möjlig. Andra finansieringsformer, såsom bidrag från stat eller kommun, avgifter på de olika serviceenheterna inom badet eller försäljning, måste då prövas.

Både beträffande badens och campingplatsernas detaljutformning måste hänsyn tas till den givna landskapsbilden och den verkan anläggningarna kan få i denna. De lägen, som blir aktuella, är ofta utsatta och exponerade, de utgör ofta delar av ett större attraktivt naturområde. Genom kombinationer av bad- och campingplatser och genom integrering av dessa i grupp-anläggningar kan deras verkan i landskapet bli relativt dominerande. Denna verkan bör kunna reduceras genom att hänsyn tas till de naturliga förutsättningar som finns i terräng och vegetation och genom att byggnaderna ges en enhetlig och sammanhållande form.

Kungl. medicinalstyrelsens cirkulär till samtliga hälsovårdsnämnder
i riket angående sanitära anordningar å campingplatser m.m.; den
9 mars 1959

Medicinalstyrelsen vill härigenom för hälsovårdsnämnderna framhålla vikten av att erforderlig uppmärksamhet ägnas åt de sanitära förhållandena på platser, där ett större antal människor samlas, framförallt campingplatserna — en grupp av fritidsområde, där de hygieniska anordningarna ofta är starkt eftersatta. Hälsovårdsnämnderna bör verka för att följande synpunkter iakttages.

Angeläget är att anhopningen av människor vid campingplatserna ej blir för stor i förhållande till det utrymme som står till förfogande. Avståndet mellan tältens väggar bör ej understiga 4 meter. Med tält bör i förevarande hänseende likställas bäddbar bil, husvagn e. dyl. Vid en sådan tät uppställning av tält uppstår brandfara, varför vid områdets planering kontakt bör sökas med vederbörande brandmyndigheter.

För matlagning, dryck och andra hushållsbehov bör finnas ymnig tillgång på gott vatten från vattenledning eller pump.

Klosetter bör finnas, skilda för damer och herrar. Antalet bör ej understiga en på tjugo personer. Klosetterna bör fylla vanliga hygieniska krav och skötas väl, så att sanitära olägenheter icke uppstår. Minst en urinoar bör därutöver finnas och därest avlopp saknas, vara så anordnad att orenligheten upptages i tätt kärl innehållande torvströ eller lika tjänligt ämne. Klosett och urinoar bör vara uppställda å tätt underlag, som ligger högre än angränsande marks yta.

Vidare bör anordningar finnas för uppsamling av disk- och spillvatten på lämplig plats. För uppsamling av sopor, matrester och annat fast avfall bör finnas erforderligt antal täta, flyttbara kärl. För sopor kan även papperspåsar ifrågakomma.

Även lämpliga tvättplatser bör anvisas, så anordnade att vattentäkten ej förorenas.

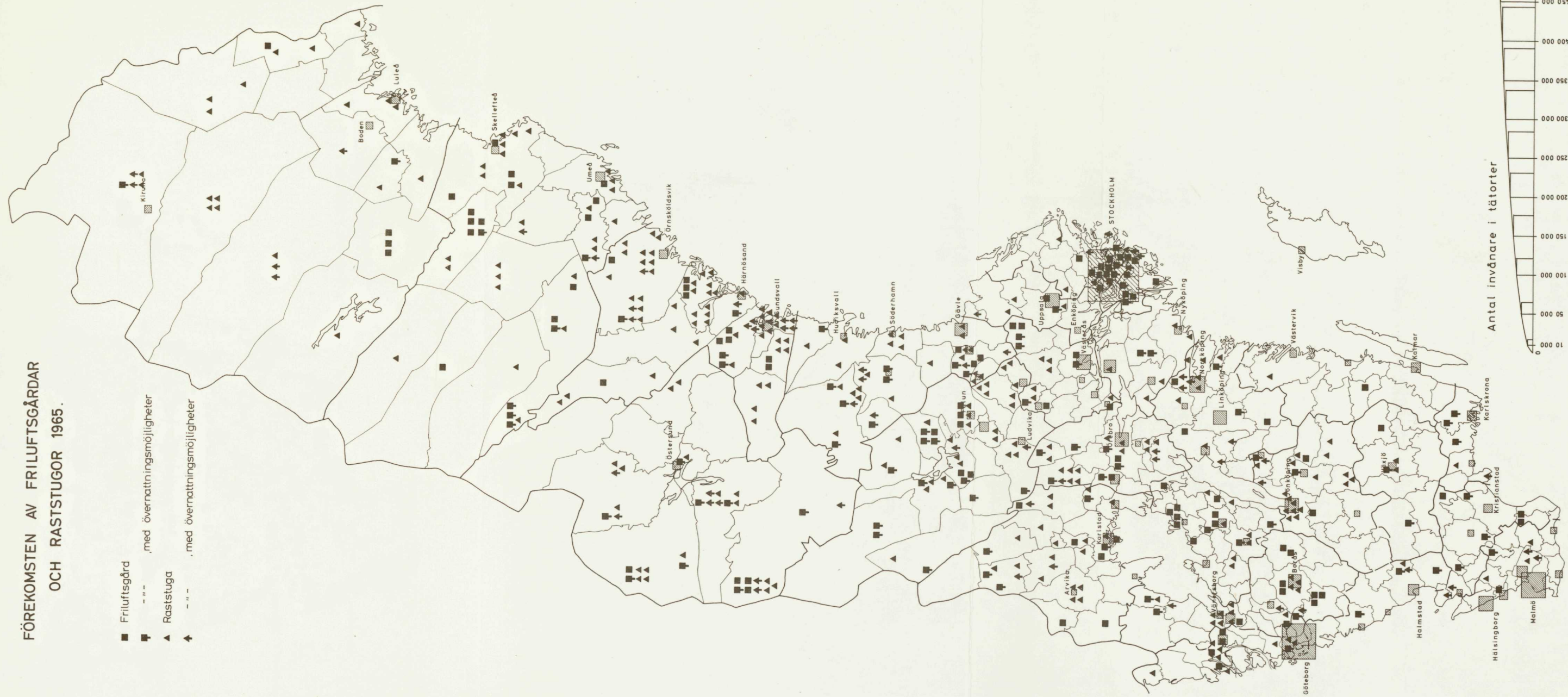
Tydliga anslag bör vara uppsatta som anger: dricksvatten, urinoar, avlopp, sopor och tvättplatser.

Hälsovårdsnämnderna bör ägna uppmärksamhet också åt andra platser, där större folksamlingar väntas uppstå på grund av den under sommarmånaderna ökade friluftsverksamheten. I tillämpliga delar bör därvid ovan angivna anvisningar tillämpas.

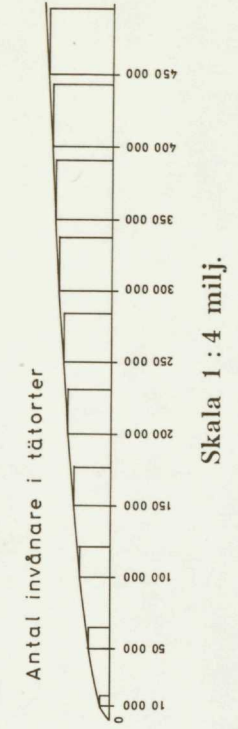
I övrigt vill medicinalstyrelsen hänvisa till sitt cirkulär den 28 april 1956 angående toalettanordningar m. m. å platser, där ett större antal människor samlas, vilket cirkulär finnes intaget såsom nr 30/1956 i samlingen av författningar och cirkulär m. m. angående medicinalväsendet (MF).

FÖREKOMSTEN AV FRILUFTSGÅRDAR OCH RASTSTUGOR 1965.

- Friluftsgård
- ▲ Raststuga
- ▲▲ ,med övernattningsmöjligheter
- ▲▲▲ ,med övernattningsmöjligheter

Kartbilaga 1

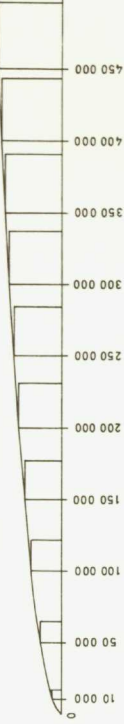
FÖREKOMSTEN AV FRILUFTSBAD 1965.

■ Strandlängd 25 - 100 m
 ■ " " 101 - m

Kartbilaga 2

Antal invånare i tätorter

Skala 1 : 4 milj.

FÖREKOMSTEN AV UTMHUSBASSÄNGER 1965.

- ☒ Befintliga
- ☒ Under uppförande
- ☐ Planerade

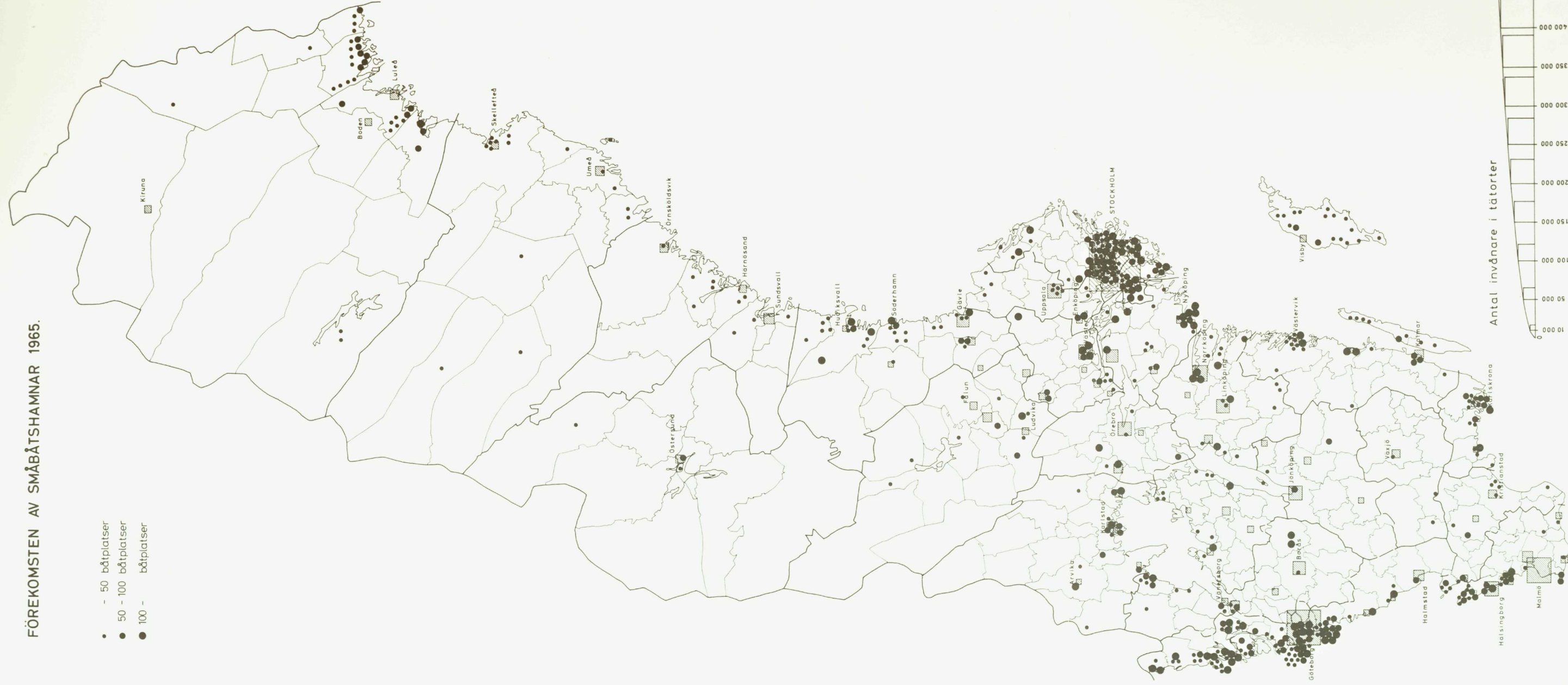
Kartbilaga 3

Antal invånare i tätorter

Skala 1 : 4 milj.

FÖREKOMSTEN AV SMÅBÅTSHAMNAR 1965.

- - 50 båtplatser
- 50 - 100 båtplatser
- 100 - båtplatser

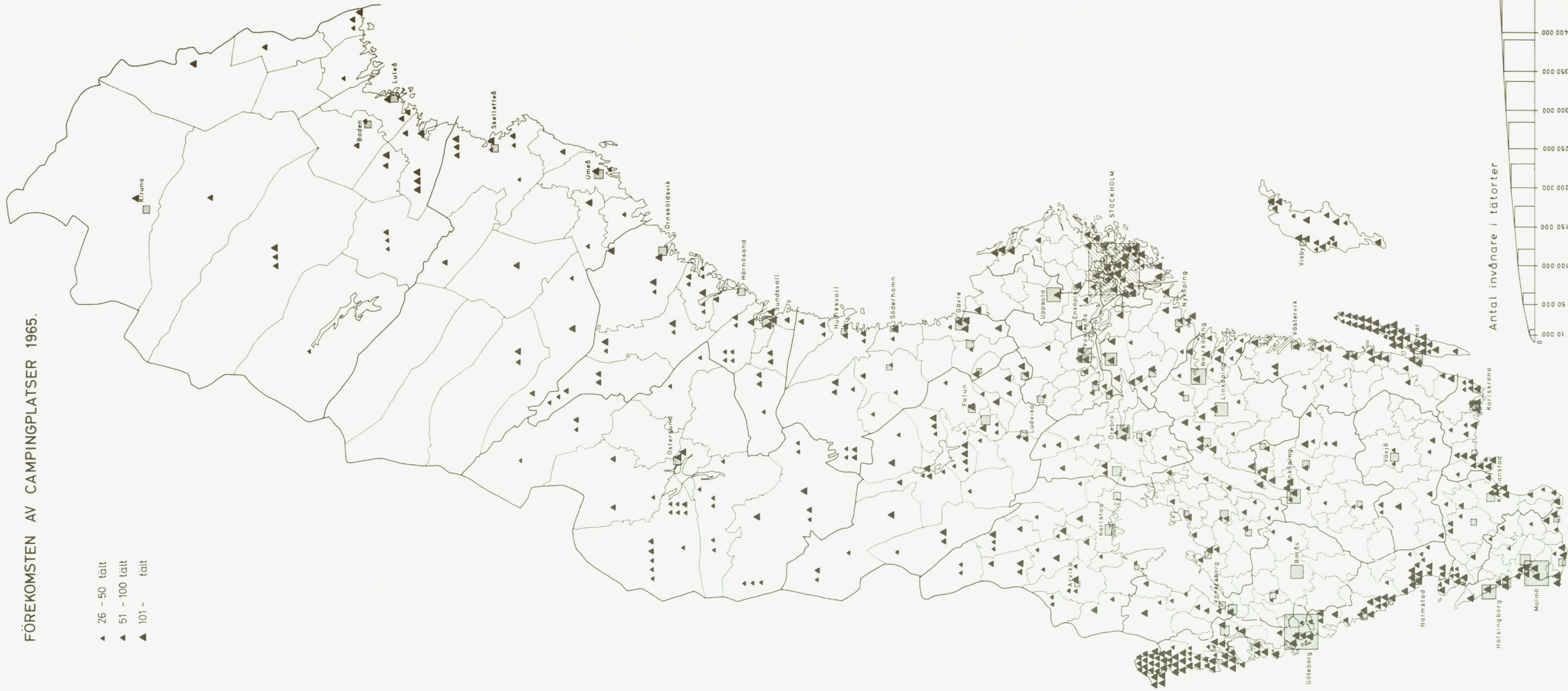
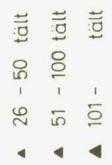
Kartbilaga 4

Antal invånare i tätorter

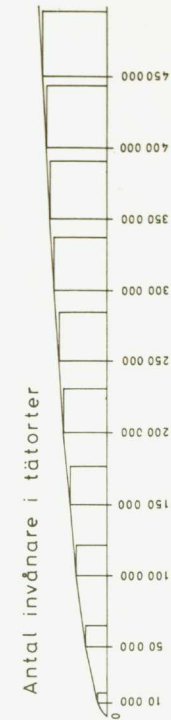

Skala 1 : 4 milj.

FÖREKOMSTEN AV CAMPINGPLATSER 1965.

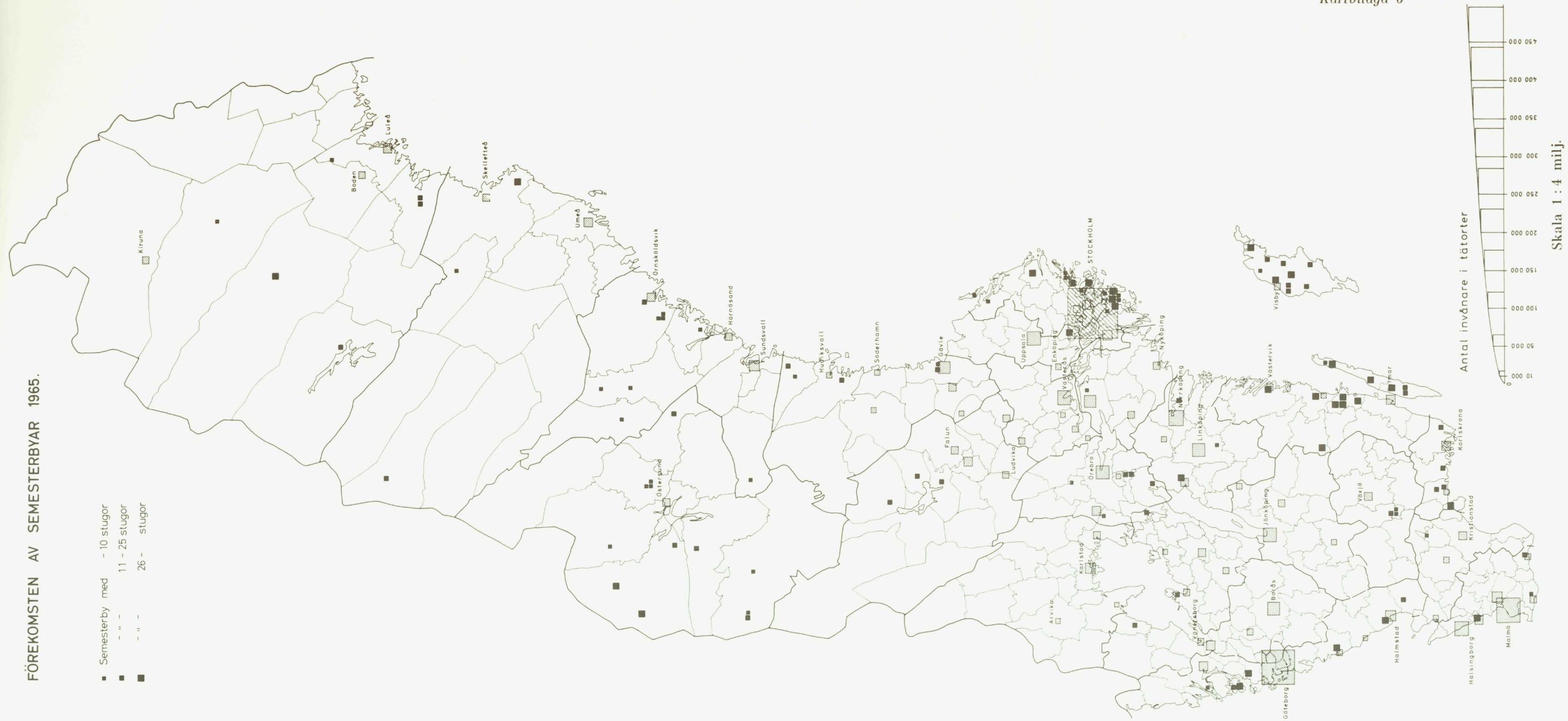

Kartbilaga 5

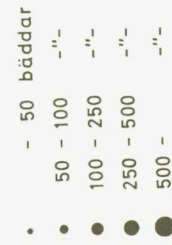

Skala 1 : 4 milj.

FÖREKOMSTEN AV SEMESTERBYAR 1965.

FÖREKOMSTEN AV HOTELL OCH PENSIONAT 1965,
STÄDER UNDANTAGNA

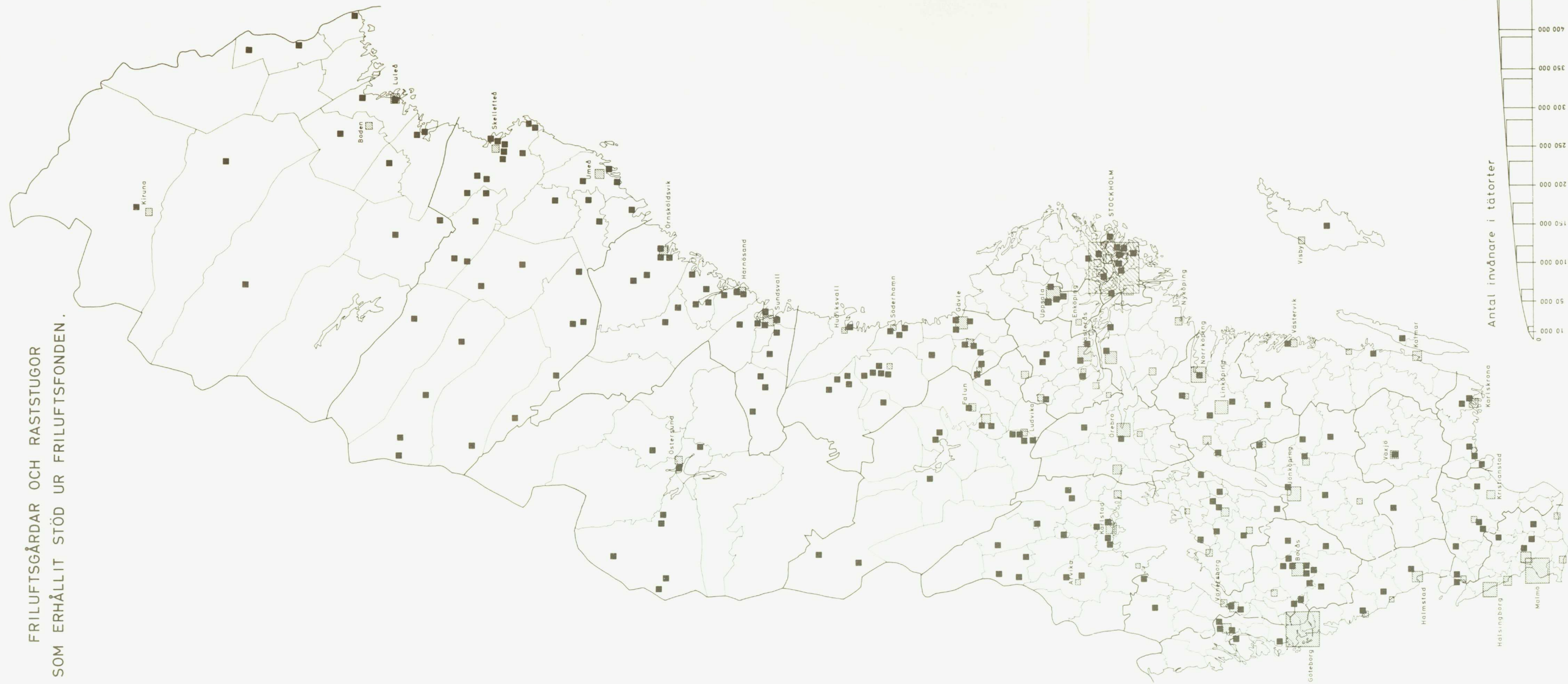
Kartbilaga 7

Antal invånare i tätorter

Skala 1 : 4 milj.

FRILUFTSGÅRDAR OCH RASTSTUGOR
SOM ERHÅLLIT STÖD UR FRILUFTSFONDEN.

Kartbilaga 8

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1966

1. La Coopération internordique.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1966

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Utsökningsrätt IV. [7]
Hyreslagstiftningssakkunniga. 1. Ny Hyreslagstiftning. [14] 2. Undersökning angående hyressplittningen. [15] Utkommer senare.
Arbetspromemorier i författningsfrågan. [17]
Decentralisering av naturalisationsärenden m. m. [20]
1963 års markvärdekommitté. 1. Markfrågan I. [23]
2. Markfrågan II. Bilagor. [24]
Atomansvarighet III. [29]

Utrikesdepartementet

Internationellt fredsforskningsinstitut i Sverige. [5]

Försvarsdepartementet

Tygförvaltningens centrala organisation. [11]
Strategi i väst och öst. [18]
Skeppsholmens framtida användning. [27]

Socialdepartementet

Förenklad statsbidragsgivning till hälso- och sjukvården. [6]
Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande. [9]
Läkemedelsförmånen. [28]
Kommunerna och ungdomen. [32]

Kommunikationsdepartementet

Friluftslivet i Sverige. Del III. Anläggningar för det rörliga friluftslivet m. m. [33]

Finansdepartementet

1965 Års långtidsutredning 1. Svensk ekonomi 1966—1970. [1] 2. Export och import 1966—1970. Bilaga 1. [2] 3. Tillgången på arbetskraft 1960—1980. Bilaga 2. [8] 4. Handelns arbetskrafts- och investeringsbehov fram till 1970. Bilaga 3. [10] 5. Utvecklingstendenser inom undervisning, hälso- och sjukvård samt socialvård 1966—1970. Bilaga 6. [13]
Ny myntserie. [4]
Ny folkbokföringsförordning m. m. [16]
Statliga betänkanden 1961—1965. [19]
Oljebranschen. [21]

Ecklesiastikdepartementet

Yrkesutbildningen. [3]

Jordbruksdepartementet

Renbetesmarkerna. [12]
Bostadsarrende m. m. [26]
1960 års jordbruksutredning. 1. Den framtida jordbrukspolitiken. A. [30] 2. Den framtida jordbrukspolitiken. B. [31]

Handelsdepartementet

Lagstiftning mot radiostörningar. [22]
Sällskapsresor. [25]

